

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KATILIM SÜRECİNİN
RETORİKSEL EYLEM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ**

Doktora Tezi

Oğuz MAYDA

Ankara-2013

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KATILIM SÜRECİNİN
RETORİKSEL EYLEM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ**

Doktora Tezi

Oğuz MAYDA

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Çınar ÖZEN

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AB VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
(ULUSLARARASI İLİŞKİLER)
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE KATILIM SÜRECİNİN
RETORİKSEL EYLEM PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof.Dr.Çınar Özen

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 08 Mart 2013

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (..../..../2013)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

ÖNSÖZ

İnsanoğlu bir toprak parçası üzerinde mülkiyet tesis etmeye ve üzerinde üretim yapmaya başladığı günden beri maddi birikim hâlinindedir. Buna karşın, başkalarının kendi sınırlarını genişleterek, bu birikime sahip olma çabası, savaşların temel nedeni olmuştur. Avrupa, bilimsel bilgiyi yaygınlaştırarak ilerleten, insanlığa barışçıl, demokratik ve estetik bir yaşam ideali sunan Aydınlanmanın da, yeni teknolojileri kendi neslini yok etmek için kullanan kitlesel savaşların da başlangıç sahnesi olmuştur. İki Dünya Savaşının yıkımından çıkan Avrupa toplulukları, bu kez ötekinin aleyhine genişlemek yerine, barışı tesis için öteki ile karşılıklı mal, hizmet, sermaye ve emek değişimi yoluyla bütünleşerek refah elde etmeyi denemiş ve insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı ilkeleri temelinde benzeri görülmemiş bir siyasi model geliştirmiştir. Siyasi bir projenin başarısı, çevresinde oluşturduğu etki ile ölçülmektedir. Avrupa Topluluğunun/Avrupa Birliği'nin bu etki ölçüsünde genişleyebilmesi, Avrupa'nın değer, kural ve normlarının bu ülkelerce benimsenmesini de beraberinde getirmiştir. Genişleme, Avrupa bütünleşme projesinin en önemli politikası olmuştur.

Türkiye'nin bu projeye dâhil olma isteği ve çabası, sadece ülkenin güvenlik ve refahını artırmak bakımından değil, aynı zamanda bireylerinin çağın gerektirdiği hak ve standarda sahip olması açısından da doğal bir gelişmedir. Avrupa Birliği'ne katılım, Türk dış politikasının temel hedeflerinden biri olmaya devam edecektir.

Bu tez çalışmasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecini, siyasi kararların alınmasında söylemin gücüne vurgu yapan, sosyolojik kurumsalcı bir perspektiften analiz ettim. Türkiye'nin Birliğe tam üyelik yolunda ilerlemesini sağlayan retoriksel eylemler ile krizlere neden olan retoriksel tuzakları açıkladım.

Bu tez çalışmasını yaparken, başta tez danışman hocam olmak üzere bana destek olan herkese teşekkür ediyorum. Uzun çalışma saatlerimin üzerine, doktora dersleri ve tez çalışmamı da eklememe rağmen, ailevi sorumluluklarımı hafifletmek için çaba sarf eden, bana büyük bir özveri ile sürekli destek olan eşim Özge'ye minnettarım.

Oğuz Mayda

Ankara, 08 Mart 2013

Kızlarım Lara ve Gökçe Ela'ya

İÇİNDEKİLER

Önsöz	i
İçindekiler	iv
Kısaltmalar	vii
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

Retorik ve Eylem: Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı

A. Bilim Felsefesinde Retorik Kavramı.....	23
1. Geleneksel Retorik.....	25
2. Modern Retorik.....	30
3. Yeni Retorik.....	34
B. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Yaklaşımının Epistemolojisi.....	39
C. Bilim Felsefesinde Eylem Kavramı	51
1. Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramı	53
2. Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı.....	59
Ç. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı	65
1. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Goffman'ın Dramacı Kuramı ile Benzerliği	65
2. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramından Farkı	69
3. Schimmelfennig'in Retoriksel Aktörü	74
4. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Tanımı	77
5. Schimmelfennig'in Habermas'ı Eleştirisi	80
6. Retoriksel Eylemin Siyasi Alanda Uygulanması	84
7. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Açıklayıcı Üstünlüğü	92

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci ve Retoriksel Tuzaklar

A. Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci.....	106
1. Ekonomik İlişki Ağırlıklı Dönem	107
2. Siyasi İlişki Ağırlıklı Dönem	121
B. Türkiye'nin AB'ye Katılım Sürecinin Retoriksel Bakışla Analizi.....	135
1. Katılım Sürecinde Türkiye'ye Karşı Frenleyiciler.....	144
2. Türkiye'nin Üyeliği Kararına Etki Eden Olumsuz Motifler	145
a. Kimlik Algısı	145
b. Çıkar Farklılığı	160
c. Yerel siyaset endişeleri.....	164
3. Türkiye'nin Üyeliği Kararına Etki Eden Olumlu Motifler	169
a. Jeopolitik/Jeostratejik Etkenler	169
b. Yola bağımlılık ve liberal topluluk hipotezi kapsamındaki normatif etkenler.....	173

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kıbrıs Sorunu ve Retoriksel Perspektiften Analizi

A. Türkiye'nin AB'ye Katılımı Önündeki Temel Retoriksel Tuzak:	
Kıbrıs Sorunu	179
1. Kıbrıs Sorununun Doğuşu: Ada'nın Ayrışması	180
2. Ada'daki Yönetimlerin Meşruiyeti	188
a. Rum Tarafının Meşruiyet İddiası	188
b. Türk Tarafının Meşruiyet İddiası	191

3. Kıbrıslı Rumların AB'ye Üyeliği.....	193
4. Kıbrıslı Rumların AB'ye Üyeliğinin Neden ve Sonuçları	207
 B. Kıbrıs Sorununun Retoriksel Pespektiften Analizi	217
1. Tarafların Kıbrıs Konusundaki Pozisyonları	220
a. Türkiye'nin Pozisyonu	220
b. Yunanistan'ın Pozisyonu.....	228
c. Kıbrıslı Rumların Pozisyonu	231
ç. KKTC'nin Pozisyonu	244
d. AB'nin Pozisyonu	247
2. Kıbrıs Sorununun Çözümüne İlişkin Alternatifler	251
 Sonuç.....	260
Ek: Müzakere Başlıklarının Durumu	271
Kaynakça.....	274
Özet	291
Abstract	292

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CDU	: Hristiyan Demokrat Birliği (Almanya)
CSU	: Hristiyan Sosyal Birliği (Almanya)
DEP	: Demokrasi Partisi
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Ortaklığı Anlaşması
EOKA	: Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü
FPÖ	: Özgürlük Partisi (Avusturya)
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KPK	: Karma Parlamento Komisyonu
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
OPEC	: Petrol Üreten Ülkeler Örgütü

ÖVP	: Avusturya Halk Partisi
SPÖ	: Avusturya Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UMP	: Halk Hareketi Birliği (Fransa)
UNFICYP	: Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü

Giriş

Türk dış politikasının en uzun vadeli hedeflerinden biri ve belki de bir çağdaşlaşma standardı olarak görülmesi nedeniyle en önemlisi, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyeliğinin gerçekleştirilmesidir. AB ile 2005 yılında katılım müzakerelerine başlanması ile birlikte tam üyelik hedefi, devletin tüm kurumlarının AB kurumları, hukuku ve kuralları ile uyumunu ve aynı zamanda toplumlar arası bağların sıkılaştırılmasını gerektiren bir çabaya dönüşmüştür. Bununla birlikte, taraflar arasındaki, başta Kıbrıs meselesi olmak üzere, çözülmemiş, ne zaman ve ne şekilde çözümleneceğine dair bir planın ortaya konmadığı siyasi sorunlar nedeniyle müzakerelerin sonucu belirsiz kalmıştır.

Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ilişkin çok sayıda bilimsel çalışma bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmalarda konu, ana teması "genişleme" olan bir Avrupa Bütünleşme kuramı ya da Uluslararası İlişkiler kuramı bulunmadığından, farklı bir sürece ya da aktör(ler)e odaklanarak genelleştirilmiş varsayımlarla açıklanmıştır. Avrupa bütünleşmesine yönelik Yeni İşlevselcilik (*Neofunctionalism*) ve İşlemcilik (*Transactionalism*) gibi klasik kuramlar Topluluğun 1973 yılındaki ilk genişlemesinden önce ortaya çıkmıştır. Daha sonraki dönemlerde, bilim dünyasında yankı uyandıran Hükümetlerarasıcılık (*Intergovernmentalism*) ve Ulusüstücülük (*Supranationalism*) gibi kuramlar, Avrupa Tek Senedi ve Maastricht süreci dâhilinde, daha çok derinleşmeye odaklanmıştır. 1990'lı yıllardan sonraki genişlemeye ilişkin çalışmalar ise genellikle tek bir genişleme dalgasını siyasa analizine tabi tutmaktadır.

Açıklayıcı nitelikteki Uluslararası İlişkiler kuramlarına bakacak olursak, AB üyesi ülkelerin karar alıcılarının genişlemeye ilişkin kararlarını tekil çıkar algısına göre mi, yoksa AB değer, norm ve kurallarına uyum kriteri çerçevesinde mi aldığı konusunda “rasyonalist” ve “sosyal inşacı” yaklaşımlar arasında bir uzlaşma bulunmamaktadır. Ekonomik gelişmişlik seviyesi üye ülkelere kıyasla nispeten düşük olan Bulgaristan ve Romanya gibi ülkelerin, Birliğe net kazanç sağlamayacağı bilindiği hâlde neden üye yapıldığı rasyonalist kuramlarca, Birlik norm, değer ve kurallarıyla özdeşlik bakımından şüphe götürmez İsviçre ve Norveç gibi ülkelerin neden Birliğe üye olmak istemediği konusu da sosyal inşacı kuramlarca tam olarak açıklanamamıştır. Benzer şekilde, gerek ekonomik gelişmişlik açısından, gerekse Batılı normlarla sosyalleşme koşulları bakımından, üyelik için Batılı liberal demokratik değerlere uyumun aynı şekilde gerekli olduğu NATO’ya üyeliği 1952 yılında gerçekleşmiş olan ve Avrupalı devlet olduğu 1963 Ankara Anlaşması hükümleri çerçevesinde teyit edilen Türkiye’ye kıyasla daha dezavantajlı konumda bulunan çoğu Merkez ve Doğu Avrupa ülkesinin, nasıl Türkiye’den önce Birliğe üye olabildiğinin cevabı da kuramsal olarak verilebilmiş değildir. Kurumsal kararların alınmasında tercihlerin nasıl şekillendiğine yönelik bir analiz, nedenselliği temel birey davranışlarına kadar derinleştirilmeden, sadece devlet davranışına ya da sosyal inşaa sonucuna odaklı bir bakış açısı ile yapıldığında eksik kalacaktır.

Bu tezde, Türkiye’nin AB ile bütünleşme projesine yönelik politikası ile bu bütünleşmeye ayrı ayrı onay vermek durumunda olan AB üyesi ülkelerin yaklaşımını bütüncül şekilde analiz etmek için, sadece Avrupa kurumlarının Doğu genişlemesine

odaklı olan ve analizi temel birey davranışlarına kadar derinleştirebilen Frank Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem (*Rhetorical Action*) Kuramı temel alınmıştır. Retoriksel Eylem Kuramı, AB'nin Doğu genişlemesi sürecini başından sonuna bütünüyle açıklayabilen tek kuram olma iddiasındadır.

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramında öncelikle, bireylerin temel davranış biçimi açısından rasyonel davranış sergilediği varsayılmakla birlikte, sosyal çevre ile karşılıklı ilişkinin birey üzerindeki etkisi de göz önüne alınmakta, bireyin içinde bulunduğu sosyal ilişkiler ağında nasıl karar aldığı ve bu ilişkinin nasıl kolektif bir eyleme dönüştüğü ortaya konmaktadır. Bu yaklaşım temelde, modern Batı medeniyetinin öncelikle bir rasyonalite medeniyeti olduğu fikrine dayanmaktadır. Buna göre, rasyonel bir dünya görüşü Aydınlanma ve bilgiye dayanır. Modernizm, doğanın bilimsel bir bakış açısına dayalı olarak rasyonel şekilde bireysel çıkar için kullanılması gerektiği inancıdır. Sosyal bakımdan rasyonalite, kapitalist girişimcinin davranışlarını sürekli çevresine yönelik olarak hesapladığını öngörmektedir. Bir başka deyişle, aktörler bir topluluk ortamında sürekli hedefleri peşinde koşar ve çıkarlarını azamileştirmek ister. Buna karşın Schimmelfennig, kurumsal bir topluluk ortamında, rasyonel aktörlerin hedeflerini, tercihlerini ve davranışlarını topluluğun meşru olarak kabul ettiği normatif standartlara göre de haklı çıkarmak zorunda olduğunu öne sürmektedir. Schimmelfennig'e göre sadece (benmerkezci) tercihleri topluluğun temel kuralları ile uyumlu olan aktörler, muhalifleri üzerinde sosyal baskı sağlayabilecek ve onların kararlarını etkileyebilecektir. Kurumsal bir ortamda yapılan tartışmalarda dinleyicileri ve muhalifleri ikna için gerekli gücü aktörlere

retorik vermektedir. Buna göre aktör, kurumsal tartışmalarda topluluk kural, norm ve değerlerini stratejik olarak kullanarak, bir başka deyişle retoriksel eylem uygulayarak, muhaliflerini kendi tercihleri yönünde oy kullanmaya ikna etmektedir.

Metodolojik bakımdan Schimmelfennig, bireylerin kurumsal tartışma ortamındaki davranışlarını, rasyonalist eylemler ile söz-eylemleri (*speech-act*) bir sıra dâhilinde kullanarak analiz etmiştir. Schimmelfennig durum çalışması olarak Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Birliğe (ve NATO'ya) katılım sürecini ele almıştır. Buna göre, AB üyesi ülkeler, bu ülkelere yönelik genişleme tercihlerini öncelikle rasyonel kâr-zarar analizi çerçevesinde yapmıştır. Ancak daha sonraki aşamalarda, genişlemeye karşı çıkanlar (frenleyiciler), tartışmalar esnasında AB normlarına ve taahhütlerine uymadıkları ve bireysel çıkar peşinde koştukları ortaya konmak suretiyle utandırılarak retoriksel tuzağa düşürülmüş, bu şekilde uyum sağlamaya zorlanmış ve tercih değişikliğine ikna edilmiştir.

Bu tez çalışmasının sorunsalını Türkiye'ye kıyasla Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği ile ilişkileri oldukça yeni olan ve tamamının birden ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel açılardan Birliğe üyeliğe daha hazır olduğuna dair göreceli bir değerlendirmeye tabi tutulması zor olan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri AB'ye üye olabilmişken, Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin neden bugüne kadar gerçekleşemediği konusu oluşturmaktadır. Bu sorunsalın açıklaması Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin analizinde

kullanılarak verilecektir. Literatürde, Retoriksel Eylem Kuramını Türk dış politikasının analizinde kullanan başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Birinci bölümde, öncelikle Türkiye’deki bilimsel çalışmalarda göz ardı edilmiş olan “retorik” kavramının Batı dünyasında Eski Yunan’dan bu yana önemli bir yer tuttuğu, anlam ve kullanım bakımından sürekli dönüşüme uğradığı ortaya konmuştur. “Eylem” kavramı ise Retoriksel Eyleme karşıt, eleştirel nitelikteki Habermas’ın “İletişimsel Eylem Kuramı” (*Theory of Communicative Action*) adlı kitabından faydalanılarak açıklanmıştır. “Retorik” ve “eylem” kavramlarının bilim ve siyaset felsefesindeki yerinin açıklanması sonrasında, Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramının epistemolojisi incelenmiştir. Bu bölümde daha sonra, Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramı, başlangıç noktası olan Goffman’ın Dramacı Eylem Kuramı ve antitezi durumundaki Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ile kıyaslanmıştır. Son olarak Retoriksel Eylem Kuramı, Schimmelfennig’in 2003 ve 2004 yıllarında Avrupa Birliği Çalışmaları Derneğinin “En İyi Kitap Ödülü”nü alan “AB, NATO ve Avrupa Bütünleşmesi, Kurallar ve Retorik” (*The EU, NATO and the Integration of Europe, Rules and Rhetoric*) adlı kitabı temel alınarak tanımlanmıştır. Yazarın bu kitabındaki kuramsal iddiaları, diğer kitap ve makalelerindeki açıklamaları ile genişletilerek desteklenmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’nin AB’ye katılım süreci incelenmiş ve Retoriksel bakışla analiz edilmiştir. Bu analizde AB üyesi ülkeler içindeki Türkiye’nin Birliğe katılım

sürecini “frenleyiciler”, Türkiye’nin Birliğe katılımına “ılımlılar” ve bu süreci “destekleyiciler”in hangi motiflerle hareket ettiği açıklanmıştır. Türkiye’nin AB’ye katılım süreci öncelikle resmî dokümanlardan faydalanılarak incelenmiştir. Sürece müdahil ülke liderlerinin eylem motifleri, o ülkelerin gazete ve siyasi dergilerindeki Türkiye’ye yönelik haber ve yorumların, ayrıca ilgili kurumsal toplantıların sonuçlarının analizi ışığında sınıflandırılmıştır.

Araştırma sonucunda, Türkiye’nin AB’ye katılımını frenleyicilerin kurumsal tartışmalarda zemin kazandığı ve Türkiye ile genişlemeyi destekleyicileri, Türkiye’nin AB normlarına ve taahhütlerine uymadığı gerekçesiyle retoriksel tuzağa düşürdüğü zemin olarak Kıbrıs sorunu öne çıkmıştır. Bu nedenle üçüncü ve son bölümde Kıbrıs sorunu incelenmiştir. Bu bölümde de, yerli ve yabancı tarih kitapları, resmî dokümanlar, ilgili BM ve AB kararları ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve AB Adalet Divanı kararları incelenerek, Retoriksel Eylem perspektifinden analiz edilmiştir.

Araştırmada karşılaşılan temel zorluk, “retorik” ve “eylem” kavramlarının felsefi temellerinin Schimmelfennig tarafından da ele alınmamış olması, bu konularda Türkçe literatürde çok az sayıda felsefi ya da kuramsal çalışma bulunması olmuştur. Yabancı dillerdeki çalışmalarda retorik, bir söylem sanatı olması nedeniyle, ağır felsefi bir lisan içinde ve dönemsel anlamını savunur şekilde ifade edilmiştir. Üstelik, retorikğin kullanımı sonucu ortaya çıkan kolektif eylemin her zaman topluluğun genel

çıkartına hizmet etmeyeceği yönünde çok sayıda eleştirel çalışmaya da rastlanmıştır. Benzer sorun “eylem” kavramına ilişkin bilimsel çalışmaların tespitinde de yaşanmıştır. Nispeten yeni bir kavram olması nedeniyle üzerinde çok fazla bilimsel çalışmanın yapılmamış olduğu Retoriksel Eylem Kuramının, bilim dünyasında oldukça dikkat çekmiş olan Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramı ile kıyaslanması da, Retoriksel Eylemin açıklayıcı üstünlüğünün ortaya konması açısından araştırmadaki diğ er bir zorluğu oluşturmuştur.

Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramının sınırlarına göz atıldığında, iki temel sorunla karşılaş ılmış tır. Bunlar, Kuramın inş ası için yapılan kıyaslamaların geçerliliği ve Kuramın olgusal uygulama alanı ile ilgilidir. Bu sorunlardan birincisi Retoriksel Eylemin temelinin ne kadar sağlam olduğu, sonuncusu ne kadar açıklayıcı olduğu hakkındadır. Öncelikle Schimmelfennig’in Retoriksel Eylemi bir “kuram” olarak adlandırmaktan kaçındığını dikkate almak gerekmektedir. Bununla birlikte Schimmelfennig, AB’nin (ve NATO’nun) genişleme sürecinin özelliklerine ilişkin olarak, rasyonalist ve sosyal inş acı varsayımlar ış ığında beş hipotez ö ne sürmüştür. Bunlar; Erekselci, Normatif, İletişimsel ve Retoriksel Eylem hipotezleridir (ilaveten kuraldan bağımsız – geçersiz hipotez). Schimmelfennig, Retoriksel Eylemi, diğ er hipotezlerin gözlemlenebilir etkilerini test ederek ve İletişimsel Eylemle kıyaslayarak kanıtlamak istemiştir. Bu nedenle Retoriksel Eylem, AB’nin (ve NATO’nun) Doğı genişlemesinin açıklanması kapsamında hipotezler önermesi, bu hipotezleri diğ er kuramların hipotezleri ile kıyaslayarak test etmesi ve bugüne kadar yan ışlanmamış olması nedeniyle bu tezde “kuram” olarak nitelendirilmiştir.

Schimmelfennig, Retoriksel Eylem Kuramını Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı ile kıyaslayarak test etmiştir. Öncelikle her iki kuram arasında, geçerlilik iddiaları arasındaki çatışmayı tanımları, geçerlilik iddialarının egoistik ya da altruistik, maddi ya da fikri tercihlere dayalı olup olmadığı konusunda bilinemezci (agnostik) olmaları, tartışmayı karar alma metodu olarak kabul etmeleri ve öznel arası paylaşılan fikirlere vurgu yapmaları bakımından benzerlik bulunmaktadır. Bununla birlikte Schimmelfennig kıyaslamasını, Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramının makul şekilde gerçek tartışma sürecini tanımladığını, aktörlerin esasen iletişimsel eylem yaptığını, İletişimsel Eylem Kuramının Retoriksel Eylem ile aynı ölçüde empirik iddiada bulunduğunu varsayarak yapmıştır. Schimmelfennig, “ideal konuşma durumu”nun rasyonalist açıklamalara karşı olgusal bir ön kabul olduğu, gerçek tartışmalarda karşılaşılmadığı, hatta ütöpik olduğu iddialarına karşılık, retoriksel ve iletişimsel aktörlerin tartışmadaki davranış biçimlerinin birbirinden farklı olması gerektiğini öne sürmüştür. Buna karşın, tartışmaya dayalı ikna bir sosyal etkileşim sürecidir ve açık güç kullanımı ya da baskının olmadığı bir ortamdaki davranış değişikliğini inceler. Tartışmasal ikna, bir kişinin karşısındakine lisan aracılığıyla bir mesaj iletmesi, tartışma ile karşısındakinin inanç ya da davranışını değiştirmeye teşvik etmesidir. Habermas'ın Aydınlanma'nın tamamlanmamış bir proje olduğunu, insanların akıl yoluyla ulaşabileceği daha büyük bir potansiyelinin bulunduğunu, toplumun daha insancıl, adil ve eşitlikçi hâle getirilebileceğini, bunun için gerekli dönüşümün Aydınlanma'nın eksikliklerinin düzeltilmesi ve tamamlanması yoluyla sağlanabileceğini iddia ettiği göz önüne alındığında, Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramını, İletişimsel Eylem Kuramı ile yanlış temelde kıyasladığı ortaya çıkmaktadır.

Kuramın olgusal uygulama alanına ilişkin olarak Schimmelfennig, sosyal inşacı bir metod benimsemiştir. Buna göre, bir kuram tüm uluslararası ilişkilere açıklama getirmeye çalışmak yerine belli tarihsel olayları açıklamaya çalışmalıdır. Schimmelfennig, sosyal dünyaya ve kuram inşasına ilişkin bir dizi varsayımda bulunan rasyonalizm ve sosyal inşacılık gibi *metakuramların* birbirine karşı belli bir konu üzerinde test edilmesine karşı çıkmaktadır. Schimmelfennig'e göre, bu tip kuramlar, okuyucuya belli etkenleri işaret ederek, onları kendi çerçevesindeki tercih ve sonuçlara yönlendirebilir. Ayrıca, bu kuramların Avrupa Birliği'nin genişlemesi konusunda çelişkili açıklamalar yapma veya gerçek dışı beklentiler oluşturma potansiyeli bulunmaktadır. Bu nedenle Schimmelfennig, hipotez inşası için rasyonalizm ve sosyal inşacılığı birbiri ile kısmen çatışan, kısmen de birbirini tamamlayan bir kaynak olarak kullanmıştır. Schimmelfennig'in amacı, sadece AB'nin (ve NATO'nun) Doğu genişlemesini tam olarak açıklamak için gerekli hipotezleri inşa etmek ve uluslararası kurumların genişlemesine ilişkin tüm boyutları kapsayan gözlemlenebilir etkenleri ortaya çıkarmaktır.

Bununla birlikte Retoriksel Eylem Kuramı mikro odaklı olduğu için, Avrupa'da (özellikle Doğu Avrupa'da) Soğuk Savaş sonrasında belirgin şekilde gözlemlenen, kolektif kimlik değişimini ya da devlet/uluslararası sosyalleşme sürecini açıklayamaz. Somut ve belirli bir örneğe uygulanabilirliği sağlamak maksadıyla, açıklamalarını aktörün rasyonalist varsayılan temel davranışlarına kadar nedenselleştiren ve bu yüzden mikro seviyede kalan Retoriksel Eylem Kuramının, geniş sosyal yapılar arasındaki karşılıklı inşa etme ve edilme sürecinin tam

çerçevesini çizme gücü bulunmamaktadır. Öte yandan, Rasyonel Seçimciler ile Yorumsayıcı araştırmalar arasında bir ara yol inşa ederek sağlayacağı uzlaşma ile AB'nin Doğu genişlemesi sürecini açıklayan Retoriksel Eylem Kuramının, daha geniş ve akıl yürütmeye (höristik) dayalı sosyal inşacı yaklaşımlarda blokların inşası için ihtiyaç duyulan tarihsel olay analizi ve hipotezler arası korelasyon yapma potansiyeli bulunmaktadır. Avrupa Kurumları ile ulusal sosyalleşme tercih değişikliği arasındaki korelasyonu tam olarak ifade edemeyen makro seviye kuramlara kıyasla, Retoriksel Eylem Kuramının avantajı, Avrupa Birliği kurumları ve üye devletleri ile üyeliğe aday ülkelerin karar alıcılarının davranış biçimi ve motivasyonlarına odaklanabilme, elitler arası tartışmaların çerçevesini çizibilme ve bu yolla Avrupa seviyesinde genişlemeye yönelik dış politik kararlarının alınma sürecini açıklayabilme gücüdür.

Hükümetlerarası müzakerelerin yürütülmesinde ikna amaçlı söylem sanatlarının belirlenmesi ve kullanılması yönüyle Retoriksel Eylemi, benzer bir işleve sahip olan diplomasiden ayırmak gerekmektedir. Diplomasi; “devletlerin birbirleri ile düzenli ve karmaşık ilişkiler kurmasını sağlamak için gerekli temel iletişim aracı”, “özellikle kriz (iç ya da dış çatışma) zamanlarında uluslararası müzakereleri destekleme eylemi” veya “insanlarla ilişkide incelik” olarak tanımlanmaktadır. Diplomasi ABD literatüründe doğrudan dış politika ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Diplomasi temelde, ortak çıkarların iş birliği yoluyla takibini sağlamak maksadıyla devletler arası müzakerelerin aracılar tarafından belli bir protokol dahilinde yürütülmesi ve diyalogun sürdürülmesi için temsil faaliyetlerini içerir. Öte yandan, günümüzde çok

uluslu şirketler ve uluslararası örgütler de diplomasi yapmaktadır. Örneğin, Dünya Ticaret Örgütüne üyelik konusunda geçmişte Çin ile yapılan müzakereler ya da küresel enerji şirketlerinin anlaşma yapmak istediği ülke liderleriyle yapılan müzakereler de birer diplomasi ürünüdür. Diplomasinin aktörlerinin yanı sıra, işlevi ya da biçimi de çeşitlilik göstermektedir. Diplomatlar, ülkesi için lobi faaliyeti yapar, enformasyon toplar, ülkeler arası ilişkileri yumuşatıcı protokoller uygular (resmi yemek, belli bir lisan biçimini kullanma, kadeh kaldırma vb.), gizli ya da açık anlaşmalar yapar. Tüm bu diplomasi kültürünü, Goffman'ın İzlenim Yönetimi yaklaşımıyla özdeşleştirmek mümkündür. Ancak, diplomasinin esası müzakereye, müzakere de pazarlığa dayalıdır. Pazarlığa dayalı müzakere, bir Tartışma Kuramı olan Retoriksel Eylem'den farklılıklar içerir. Retoriksel Eylem tartışmada sadece ahlaki bir ikna ile ilgilidir. Pazarlık müzakeresinde ise karşılıklı taviz söz konusudur. ABD Eski Dışişleri Bakanı ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Dr. Henry Kissenger'in deyişiyle "müzakerede tavizler arası karşılıklı denge kurulur". Diplomasi müzakereleri ortak çıkarların söz konusu olduğu noktalarda ikna ve uzlaşının yanı sıra, Morgenthau'ya göre devletlerin büyüklüğü ve nispi yetenekleri oranında güç kullanımı tehdidini de içerebilir. Retoriksel Eylem kuramsal olarak, uzlaşma ya da denge ile ilgili olmadığı gibi, propaganda ya da zorlayıcı tartışmaları da içermez. Öte yandan diplomasideki ihtiyatlılık Retoriksel Eylem'de görülmez. Çünkü, Retoriksel Eylem'de tartışmaya katılanların ortak bir konu etrafında sorun çözmek için bir araya geldiği varsayılır. Diplomaside, tartışma gündeminin bir ülke tarafından diğerine dayatılması ihtimali yüksektir. Sonuçta diplomatın ülkesinin çıkarlarını azamileştirmesi için gerekiyorsa yalan söyleyeceği, aldatacağı, rüşvet vereceği, hatta adam öldürteceği kabul edilir. Retoriksel Eylemin kendi ahlaki kodu vardır. Aktör,

içinde bulunduğu topluluk tarafından onaylanmayacak hiçbir gayrimeşru eylemde bulunamaz. Bulunursa güvenilirliğini yitirir. Bu da gelecekte yapacağı Retoriksel Eylemlerin başarısını zedeler. Öte yandan, diplomaside görülen “ilişkilerin düzenli şekilde yürütülmesi” amaçlı çalışmalar da Retoriksel Eylem’de kapsam dışıdır. Retoriksel Eylem kriz zamanlarında, topluma mevcut normlardan yola çıkarak yeni bir ufuk açma hedefindedir. Kriz ya da karar anı dışında Retoriksel Eylem, daha çok bir sonraki Retoriksel Eylem için gerekli retoriksel ortamın oluşturulması için yapılır. Diplomaside müzakereyi reddetmek de bir tür müzakere sayılmaktadır. Devletler bu şekilde statükoyu koruyarak, sonunda vermeye mecbur olacağı tavizleri geciktirebilir. Türkiye’nin Kıbrıs sorununda çözümsüzlük politikası izlemesi diplomasi açısından başarı olarak görülebilecek iken, retoriksel açıdan tuzağa düşmek olarak görülecektir. Sonuçta pazarlık, rasyonel tartışma ile anlaşmaya ulaşma çabasından farklı bir müzakere şeklidir. Retoriksel Eylemde geçerli rasyonel tartışmada, hesaba katılan tek şey “daha iyi tartışmanın gücü”dür. Rasyonel tartışmada aktörlerin çoğu gerçek özelliği geçersiz kabul edilir. Diplomaside ise tarafların zenginlik, yetenek, tercihler gibi çoğu gerçek özellikleri dikkate alınır. Bu bakımdan, Retoriksel Eylem ile diğer bir rasyonel tartışma kuramı olan İletişimsel Eylem arasında, diplomasi ile de farklı siyasa tercihleri bulunan ülkelerin birbirleri ile müzakere ederek anlaşmalar yaptığına ve bu şekilde ilişkilerini sürdürdüğüne vurgu yapan Liberal Hükümetlerarasıcılık arasında benzerlik bulunmaktadır. Müzakere dinamiklerinin analizi dış politika ya da karar alma analizinden farklı ve daha karmaşıktır. Müzakere analizi sürece dâhil olmuş çeşitli aktörlerin tercih önceliği hakkında daha çok bilgi edinmeyi gerektirmektedir.

Retoriksel Eylem Kuramına göre üye devletlerin, asli AB normlarının kontrolünden kaçması zordur. Üye devletler çoğu zaman gönülsüz de olsa kendi gerçek tercihlerinden farklı olabilecek norma uyumlu siyasaı kabul eder. Pazarlıklar genelde iş birliğı maksatlıdır. İş birliğı maksatlı pazarlıkta, veto tehditleri AB'nin danışma ve oy birliğı ile yalnız bırakma gibi AB usulleriyle devre dışı bırakılır. Bu mekanizmaya merkezdeki güçlü üye devletlerin de karşılıklı uzlaşya dayalı ortak politikalara uyum göstererek dâhil olacağı öngörülmektedir. Schimmelfennig, 1997 yılında Türkiye'deki demokrasi seviyesi ile AB'nin Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanmasına yönelik verdiği ön taahhütlerin zayıf olduğunu, bu nedenle Türkiye ile AB arasında tam üyelik müzakerelerine başlanması kararına yönelik genişleme karşıtı ülkelerin veto tehdidini normatif bir tuzağı düşürme imkânının bulunmadığını, 2004 yılında AB'nin karşısında ciddi bir demokratikleşme hamlesi gerçekleştirmiş ve 1999 yılında genişleme kapsamındaki diğer ülkelerle eşit şekilde ve aynı kriter ve usullerde adaylığı kabul edilmiş bir Türkiye'nin bulunduğunu, bunun da pazarlığa dayalı veto tehditlerini bertaraf edecek normatif altyapıyı sağladığını, 2006 yılında ise Türkiye'nin gümrük birliğini Kıbrıs'a genişletmeyerek bu normatif tuzağı baltaladığını, bunun karşısında AB'nin Türkiye'ye yaptırım uygulama taahhüdünü yerine getirdiğini öne sürmektedir. Görüldüğü gibi Retoriksel Eyleme anlamını veren "normların stratejik kullanımı", ülkelerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmesini sağlamak için diğerlerini aldatmasından çok, normların devlet tercihlerini bağlayıcı/sınırlandırıcı etkisini öne çıkarmaktadır.

Pazarlık yaklaşımında, normların bireysel çıkarlar paralelinde ve çıkara hizmet edecek şekilde oluştu(ruldu)đu varsayılmaktadır. Pazarlık amaçlı müzakerelerde, tartışmalar iş birliği içinde değil, rekabet içinde yapılır. Retoriksel Eylem Kuramına göre gerekli normatif altyapının bulunmadığı müzakerelerde norm tuzağının gücünden faydalanmak mümkün olmayacak ve tartışmalarda karşılıklı taviz değişimi, zorlayıcı unsurlar ya da güç kullanımı tehdidi vb. taktikler kullanılabilecektir (1997 yılında Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmemesi gibi). Bu durumda tartışma ya bir tıkanma/çözumsuzlük ile sonuçlanacak ya da asgari ortak paydada buluşulacaktır. Bu bakış açısında, farklı devlet tercihlerinin olduğu bir dış politika anlaşmasına ilişkin karar anında; kamuya açıklık, önceden verilen ilgili taahhütler, geçerli ve belirgin normlar, forum (müzakerelerin AB'nin kurumsal kanalları aracılığıyla yapılması) ve zamansallık (gündemde öne çıkma) gibi ideal şartların bir arada olması oranında kurumsal, bunların yokluğu oranında hükümetlerarasıcı bir sonuca ulaşılabilecektir. Diğer bir deyişle normatif tuzağın oluşması ve iş birliğine dayalı pazarlığın gerçekteşmesi için belli şartların oluş(turul)masına ihtiyaç bulunmaktadır. Belirgin ve geçerli siyasa normunun bulunmadığı durumlarda devletler, kendi siyasa tercihlerine ulaşmak için diğerlerini tehdit edebilecek, gündemdeki konuya ilişkin birbirlerinin olgusal anlayışını etkileyecek şekilde bilgi değişimi yapabilecek, birinin siyasa seçeneğinin diğerlerinininkine göre normatif olarak daha üstün olduğu yönünde birbirini ikna edebilecektir.

Retoriksel Eylem Kuramının amacı, normatif olarak yapılandırılmış ortamlarda devletlerin nasıl davrandığına açıklık getirmektir. Retoriksel Eylem’de AB’de hükümetlerarası müzakerelere dayalı ortak politikalarda uzlaşının, bütün devletlerin tercihlerinin tesadüfi ya da bilinçli şekilde aynı yönde seyretmesi ve veto tehdidini kullanmaması sonucu olmadığı, ulusal çıkarların takibinde daha önce birlikte ifade edilmiş değer ve taahhütlerin dikkate alınma eğiliminin öne çıkması sonucu sağlandığı savunulmaktadır. Ancak, bu tarz bir normativizmden aktörlerin katılım sağladığı topluluğun çıkarlarını ve kimliğini benimsediği, topluluk normlarının inşa edici bir rol üstlendiği gibi bir anlam da çıkarılmamalıdır. Retoriksel Eylemde normlar sadece aktörlerin davranışlarını etkilemektedir. Retoriksel aktörler sadece zayıf şekilde sosyalleştiğinden, çıkar ve tercihlerinin normlar tarafından belirlenmesi gibi bir durum söz konusu değildir.

Diğer taraftan, Türkiye’nin 2005 yılında AB ile üyelik müzakerelerine başlama kararının alınışına kadar AB normlarıyla uyumlu, bu tarihten sonra ise uyumsuz görünüm çizmesi, normların çıkarlar tarafından belirlendiğine vurgu yapan rasyonel seçim ile de açıklanabilir. Buna göre AB üyeliğinin çok uzun süre içinde gerçekleşeceğini düşünen Türkiye, 1995 yılında gümrük birliğinin tamamlanmasına ilişkin 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararını imzalarken ve 2005 yılında müzakerelere başlarken, Kıbrıslı Rumların AB üyeliği konusunda geçici tavizler vermiştir. Diğer bir deyişle yapılan iş, norma uyum sağlama değil, muhaliflerin davranışına yönelik beklenti çerçevesinde stratejik bir hesapla hareket etmedir. Her iki yaklaşımda da, normların çıkarlar ve tercihler arasında bir ara değişken

(intervening variable) olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin 2006 yılında Ek protokolü Kıbrıs'a genişletmeyerek norma uygun davranış sergilememesine yönelik, AB'nin izlemiş olduğu tutumu rasyonalizmin açıklama imkânı bulunmamaktadır.

AB'nin oluşturuıcı normlarının aktör tarafından stratejik kullanıldığı, böylece devlet tercihlerinin normların bağlayıcı etkisi altında değişebildiği yönündeki Retoriksel Eylem Kuramının, normların nasıl oluştuğu konusunda, aktörün karar sonrasında, izlenimini korumak, güvenilirliğini sürdürmek, gelecekteki retoriksel eylemlerinin başarısını garanti altına almak için oluşan yeni norma uyum sağlamak zorunda kaldığının, böylece sosyal inşa sürecine katıldığıının ötesinde söylecek çok az şeyi vardır. Retoriksel Eylem, ontolojisini paylaştığı Sosyal İnşacılık gibi normları *a priori* mevcut, hâlihazırda var kabul etmiş ve bu konuda nedensel bir açıklama yapmamıştır. Üstelik Retoriksel Eylem Kuramında kullanılan Liberal Topluluk Hipotezinde kulübe üyelik için gerekli tek kriterin norma uyum olduğu kabul edildiğinden, normların tüm aday ülkeler için değişmez olduğu varsayılmaktadır. Bireysel devlet tercihlerinden çok kulübün katılım kurallarının bulunduğu, bu kuralların da kulübün oluşturuıcı değer ve normlarına göre değerlendirildiği öne sürülen bu hipotezde normların bireysel çıkarlara göre değişmediği, adaylara farklı şekilde uygulanamayacağı gibi bir sonuç çıkmaktadır. Şüphesiz bu iddiayı yanlışlayıcı şekilde, normların tamamının daima eşit etkiye sahip olmadığı iddia edilerek karşı çıkılabilir. Doğal olarak normlar birbiri ile çatışan veya çelişen bir görünüm de izleyebilir: yerel seviyedeki bir kimliğin AB seviyesindeki kimlik ile

çatışması veya içerseymiş normların yanı sıra, dışarsayıcı normların da bulunması gibi. Bu durumda tartışma, uluslararası kurumların devlet tercihi üzerinde otonom etkisinin bulunup bulunmadığından, bir aday ülkeye uygulanmayan bir normun diğerine uygulanıp uygulanmayacağına kayacaktır. Örneğin AB'nin hazmetme kapasitesine ilişkin norm Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar için uygulanmazken, Türkiye ile yapılan müzakere çerçevesinde altı dikkatle çizilen bir kriter olmuştur. Öte yandan, AB'nin Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlara, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye'ye uygulanan normların bir çoğunu uygulamadığı da vakıadır. Bu nedenle, bazı durum çalışmalarında güç kavramını, yani uluslararası kuruluşlar içinde üye devletler arasındaki eşitsiz etki imkânını, normların nötr olmadığını ve güç politikalarının bir maskesi olduğunu, gerekirse birbiriyle çatışan formlarda oluşturulduğunu öne süren rasyonalist kuram açıklamaları öne çıkacaktır. Ancak, rasyonalist kuramların da açıklayamadığı kurumsal normların bağlayıcı etkisini yadsımanın mümkün olmadığı örnekleri öne sürmek zor olmayacaktır. Bu yanlışlama ihtimaline karşılık Retoriksel Eylem Kuramında, geçmişte oluşturulmuş normların her zaman aynı etkiyi yapmadığı, bazı ülkelerin ulusal çıkarlarına aykırı gördükleri tercihlere uyum göstermeyebilecekleri de kabul edilmektedir. Bu durumda, Yunanistan'ın geçmişte Türkiye'ye yönelik vetosunu, AB'den Kıbrıslı Rumların AB üyeliğine ilişkin büyük bir taviz koparmadan kaldırmayı reddetmesi ya da AB'nin ortak dış politika geliştiremediği bir çok konu örnek verilebilir. Bir başka deyişle, üye devletler mutlaka AB normlarını aktif şekilde takip etmeyebilir. Başta bireysel çıkarı yansıtan tercihin, süreç içinde sayıca ya da yetenek olarak güçlü üye devletlerin norma uyum çağrısı karşısında belli bir alışveriş karşılığında uzun dönemli çıkar amaçlı taviz vererek değiştirilmesi olarak da yorumlanabilecek bir

davranış, Retoriksel Eylem tarafından başta bilinmeyen veya taahhüde konu olmamış normun, süreç içinde belirgin hâle gelmesi, kamuya açıklık, gündemde aciliyet, tartışmada güçlülük gibi şartların da oluşmasıyla geçerli ve bağlayıcı bir nitelik kazanması olarak açıklanmıştır. Bu iki açıklamadan birincisi Yunanistan'ın vetosunu kaldırma karşılığında Kıbrıslı Rumlar'ı AB üyeliğine yaklaştıracak tavizler alması kapsamında uygulanabilir iken, sonuncusu Türkiye'nin 2005 yılında müzakerelere başlamasına uygulanabilir niteliktedir. Zira 2005 yılında AB içindeki muhalif ülkelerin (Yunanistan ve Almanya) tercih değişikliğini başka türlü açıklamak güçtür.

Retoriksel Eylem Kuramının tüm AB dış politika kararlarına uygulanamayacağı kabul edilmekle birlikte, AB'nin Doğu genişlemesine başarıyla uygulandığı, üyeliğine ilişkin benzer çelişkilerin bulunduğu Türkiye açısından da uygulanabilir olduğu görülmektedir. Schimmelfennig farklı genişleme dalgalarının farklı kuramlarla açıklanmasının daha doğru olacağını kabul etmektedir. Bu kapsamda Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (European Free Trade Agreement-EFTA) ülkelerine yönelik 1995 yılı genişlemesini daha çok rasyonalist terimlerle açıklamak mümkün iken, AB'nin Doğu genişlemesi sürecinde muhalif ülkelerin iknasında normatif etkenlerin ağır bastığı öne sürülmektedir. Öte yandan, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların AB üyeliğine rasyonalist açıklamalar getirmek daha kolaydır. Zira AB Komisyonu, 1974 yılına kadar askerî diktatörlükle yönetilen Yunanistan'ın 1975 yılında yaptığı üyelik başvurusuna ilişkin olarak, Yunanistan ile yapılacak üyelik müzakerelerinde, Yunanistan'ın henüz Ortaklık Anlaşmasının gereklerini yerine getirmeden üyelik yükümlülüklerini üstlenmesinin, tarıma dayalı Yunan

ekonomisinin Topluluk ekonomisi ile bütünleşmesinin ve Yunan demokrasinin pekiştirilmesinin zorluklarının göz önünde bulundurulması gerektiğini tavsiye etmiştir. Aynı raporda Avrupa Topluluğunun, Yunanistan ile nihai hedefi tam üyelik olan diğer Ortaklık ülkesi Türkiye arasındaki sorunlara taraf olmaması gerektiği de belirtilmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında tesis edilen uluslararası güç dengesinin bozulmasının gelecekte daha büyük adaletsizliklere neden olacağı o günden görülmüştür. Tüm bu maddi ve normatif çekincelere rağmen, Yunanistan'ın Topluluğa üye yapılması, kuramsal olarak daha çok realist ve/veya jeopolitik nedenlere dayandırılabilir. Bu durumda, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Türkiye'ye koşulan üyelik şartları 1981 yılında Yunanistan'dan talep edilmiş olsaydı, Yunanistan'ın asla AB üyeliğine kabul edilmeyeceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bugün de Yunanistan, hem ekonomi hem de demokratik yönetim açısından AB standartlarının oldukça gerisindedir.

AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinden ve Türkiye'den üyelik için yerine getirilmesini talep ettiği koşulların Kıbrıslı Rumlardan da istenmediği görülmektedir. Kıbrıslı Rumların AB üyeliği birçok bakımdan sorunludur. Kıbrıs Cumhuriyeti Garanti Anlaşmasının hedefi Ada'nın bölünmesini engellemektir. Anlaşmanın I (2) maddesine göre Kıbrıs Cumhuriyeti, kısmen veya tamamen başka bir Devlet ile siyasi ya da ekonomik bir birliğe katılmama yükümlülüğü altındadır. Siyasi ve ekonomik bir Birlik olarak Avrupa seviyesinde yetki alanlarına sahip, üye devletler üzerinde hukuki bağlayıcı kararların alınabildiği ve ulusüstü kurumların giderek güç kazandığı AB'nin sıradan bir uluslararası kuruluş olmadığı aşıkardır. Üstelik, Kıbrıs

Cumhuriyeti Anayasasının 50'nci maddesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sadece Yunanistan ve Türkiye'nin birlikte katılacağı uluslararası kuruluşlara üye olabileceği öngörülmektedir. Kıbrıslı Rumların, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin BM tarafından tanınan temsilcileri olarak tek başına Ada'nın tamamı adına AB ile üyelik müzakerelerini yürütmeleri, atın arabanın önüne konduğunu, yani "tanıma"nın "meşruiyet"in önüne geçtiğini göstermektedir. Kıbrıs'ta anayasada sağlanan Rum Başkan, Türk Başkan Yardımcısı sistemiyle korunan denge ve kontrol bozulduğundan, anayasa işlerliğini yitirmiştir. İşler bir anayasaya sahip olmayan Ada'nın herhangi bir uluslararası kuruluş katılımı dahi gayrimeşrudur. Etnik olarak bölünmüş, üzerinde BM Barış Gücü bulunan bir ülkede hukukun üstünlüğünden, işleyen bir anayasadan ve istikrarlı bir demokrasiden bahsedilemeyeceği için Kıbrıs Rum Yönetiminin Kopenhag Siyasi Kriterlerini de karşılaması mümkün değildir. Bu tezde, tüm bu aykırılıklara rağmen, Kıbrıs'ta çözüm koşulunun Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan'a dayatılmaması, ancak bugün Türkiye'nin AB'ye üyeliği önündeki en büyük engel hâline gelmesi, Yunanistan'ın, Türkiye'nin "çözumsuzlük" politikasını ve KKTC ile bütünleşme tehditlerini AB normlarına aykırı olduğu gerekçesiyle tartışmalarda stratejik şekilde kullanarak, AB'den çevresindeki donmuş çatışmalara genişleme yoluyla son verme politikasını Kıbrıs'a da uygulamasını talep ettiği ve bu retorik çerçevesinde veto gücünü de kullanarak AB'yi tuzağa düşürdüğü savıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Kıbrıslı Rumların AB üyeliğine ilişkin olarak, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlama çabalarına da değinilmiş ve jeopolitik etkenlere dikkat çekilmiştir.

Bu tezde Türkiye'nin AB ile 1980'li yıllardan itibaren giderek artan şekilde siyasallaşan ve aynı oranda normatifleşen ilişkisinde takip ettiği dış politika davranışına Retoriksel Eylem perspektifinden açıklık getirmeye odaklanılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin dış politika stratejisinin dar bir ulusal çıkar anlayışına ve güç politikalarına dayandığı, bunun Dışişleri Bakanlığının kendine hedef olarak belirlediği AB'ye üyelik yolunda tikanıklıklara yol açtığı, bunun yerine Türkiye'nin AB içindeki Türkiye karşıtı ülkeleri normatif olarak bağlayacak iş birliği içeren bir tartışma stratejisi uygulaması gerektiği savunulmaktadır.

Bu tez Türkiye-AB ilişkisi sürecinde toplumsal kimlik ve tercih dönüşümünü açıklamayı kapsam dışı bırakmakta, sadece Türkiye-AB bütünleşmesi konusunda dış politika karar alıcıları arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimin sonuçlarını analiz etmektedir.

Araştırmada, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci ile Kıbrıs sorununun analizinde, tüm tarafların görüşlerine yer vermek suretiyle objektiflik sağlanmaya, temel aktörlerin söylemlerini aktararak konunun zamansal algılamasını yansıtmak suretiyle de anakronizmden kaçınmaya özen gösterilmiştir.

Bu tez, siyasi bir sorun etrafında yapılmış sayısız araştırmadan birisi olabilir. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB'ye katılıma yönelik dış politikasının, Uluslararası

İlişkiler disiplininin sosyolojik ve kurumsalcı bir yaklaşımı dâhilinde, söylem-eylem ilişkisine dair rasyonalist ve sosyal inşacı bir sentez içeren (rasyonalist ağırlıklı) bakış açısında gözlemlenebilir verilerle analiz edilmesi bakımından yeni bir çalışmadır. Bu çalışmadan temel beklentimiz; analiz sonuçlarının, Türkiye'nin AB'ye katılımı sürecinde aktör tercihlerinin oluşum sürecinin tamamının açıklanması ve süreç önündeki riskler ile olabilecek fırsatların ortaya konması açısından Uluslararası İlişkiler alanında ihtiyaç duyulacak bilimsel faydayı sağlamasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Retorik ve Eylem: Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı

Uluslararası siyasete ilişkin hiçbir genel teori uygulanabilir değildir. Kümülatif şekilde test edilebilir bilgi geliştirmek mantıklı olabilir, fakat aslında evrensel kanunlar keşfetmekten ziyade sadece koşullu, belli bağlamlara has genellemeleri yapabileceğimizi ve dünya siyasetine ilişkin anlayışımızın her zaman tamamlanmamış olacağını anlamamız gerek.¹

Robert O.Keohane

A. Bilim Felsefesinde Retorik Kavramı

Retorik bireysel düşüncede ve kamusal alanda hem algı hem de eylem olarak kullanılan bir iletişim biçimidir. Gramer ve mantık ile birlikte retorik, üç eski söylem sanatından biridir. Tartışma Kuramında bu üçlü; mantık, diyalektik ve retorik olarak sıralanmıştır.² Tartışma insanlar arasındaki iletişimsel bir etkileşim şeklidir. Tartışmada mantık; akla uygun düşünce, makul bir akıl yürütmedir. Mantık ile tartışmada öne sürülen hususlar arasında bir ilişki olup olmadığına bakılır.³

Diyalektik, bir tartışmada bir konuda farklı bakış açısına sahip iki ya da daha fazla

¹ Robert O.Keohane, "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Cilt 32, No 4, 1988, s.379.

² Antoine C.Braet, "On the Origin of Normative Argumentation Theory: The Padoxical Case of the Rhetoric to Alexander", *Argumentation*, Cilt 10, 1996, s.347. Ayrıca bkz.: Frans H. van Eemeren, *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse, Extending the pragma-dialectical theory of argumentation*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2010, s.53.

³ Blair ve Christopher W.Tindale, *Groundwork in the Theory of Argumentation: Selected Papers of J.Anthony Blair*, Windsor, Ontario, Springer, 2012, s.194.

kişinin meseleyi diyalogla ele alarak bir hakikate ulaşmasıdır. Diyalektikte, bir hipotezin tartışmaya yol açması için buna karşıt bir fikrin öne sürülmesi gerektiği, tartışma sonrasında bu iki hipotezin bir sentezi olarak üçüncü bir tezin ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Diyalektiği müzakereden farklı kılan şey, müzakerede tartışmaya katılanlar kendi görüşlerine sadık kalarak diğerlerine karşı müzakereyi kazanma isteğindeyken, diyalektikte karşıt görüşteki tartışmacıların akıl ve mantık yoluyla hakikat üzerinde gerçeğe ulaşabileceğinin varsayılmasıdır. Retorik ise, müzakerede kendi tartışmasının doğru, diğerlerinin tartışmasının yanlış olduğunu ispatla ilgilidir. Retorik ile bir iddia taraftarı belli teknikleri kullanarak, tartışmaya katılanları kendi tarafında yer almalarını sağlamak maksadıyla ikna etmeye çalışır.

Hem diyalektik hem de retorikte mantık kullanılmaktadır. Diyalektikte hedef, herkes için ortak iyiyi aramak gibi etik bir sonuca ulaşmak olduğu için tartışmada ahlak öne çıkmaktadır. Retorikte ise tartışmaya katılanlar önünde duygusal bir drama yapılarak, onların en doğru seçim olduğunu düşündüğü kendi tezi yönünde oy kullanmaları sağlanır. Bu nedenle retorik çoğu zaman hile ile özdeşleştirilmiştir. Tartışmada mantık, diyalektik ve retorik kullanımı sonucunda belli bir politikanın katılımcılar tarafından kabul veya reddedilmesi ile belli bir kolektif tutuma ulaşılmış olunur. Bu tutum sonucunda kurumsal olarak bir eylemde bulunulması yönünde bir karar alınır, bir plan, siyasa ya da düzenleme vb. kabul edilir.⁴ Kolektif karar alma ya da alınacak kolektif kararlara yön vermede tartışma merkezi öneme sahiptir. Schimmelfennig

⁴ *Ibid.*, s.173.

AB'nin Doğu genişlemesine yönelik alınan kurumsal kararlarda, kurum içinde yapılan tartışmalardaki retoriksel uygulamaların etkili olduğunu iddia etmektedir.

Günümüzdeki tartışma kuramlarının bir kısmı diyalektiğe diğer bir kısmı ise retoriğe ağırlık vererek kurumsal karar alma mekanizmalarını açıklamaktadır. Bu çalışmada tartışmada retoriğin daha fazla somut açıklama gücü olduğu savunulmaktadır.

1. Geleneksel Retorik

Geleneksel retoriğin temelleri Eski Yunan'a dayanmaktadır. Aristo'ya göre "retorik diyalektiğin bir benzeridir. Her ikisi de insanoğlunun genel ilgi alanına girmekle birlikte, herhangi bir bilim alanına münhasıran ait değildir. Buna göre tüm insanlar bir ölçüde konuşmalarını tartışmaya, onları muhafaza etmeye, kendilerini savunmaya ve diğerlerine karşı söz söylemeye çalışır. Sıradan insanlar bunu gelişi güzel ya da deneyerek öğrenilmiş bir alışkanlık olarak yapar."⁵ Buna göre kolektif bir ortamda karar alıcılar tarafından tartışmaların, mantık, diyalektik ve retorik kullanım sanatının en iyi şekilde uygulanarak yapılması gerekmektedir.

⁵ Aristotle, *Rhetoric*, çeviri: W.Rhys Roberts, Cilt I, Bölüm 2. <http://rhetoric.eserver.org/aristotle/rhet1-1.html> (erişim tarihi: 03 Aralık 2011).

Retorik en eski ve zaman içinde anlamı en çok değişen konulardan biridir.⁶ Retoriğin anlamı Eski Yunan’da politika icra eden vatandaşların hayata dair pratik söylemi ile ilgili iken, bugün lisan dünyası içinde doğmuş bireyin taşıdığı anlam ile ilişkilendirilmekle birlikte, “ikna ve inanç sanatı, aldatılma ve kanıt, imaj yapımı ve iletişim gibi önermeler olarak yansıtılan olumsuz ve olumlu yargıları da işaret edebilmektedir”.⁷

⁶ Retoriğin en önemli temsilcileri şunlardır: Eski Yunan ve Latin Döneminde; Plato (İ.Ö. 427-347), Socrates (İ.Ö. 469-399), Aristo (İ.Ö. 384-322), Cicero (İ.Ö. 106-43) ve Quintilian (İ.Ö. 35-96) olarak sıralanmaktadır. Quintilian *Institutio Oratoria* adındaki kendi konuşmacı eğitimi kursüsünü oluşturmuştur. St. Augustine (354-430) retoriğin insan iletişimde merkezi önemde olduğunu savunmuştur. Retorik St. Thomas Aquinas (1225-1274) tarafından Orta Çağ *Trivium* Üniversitesinde üç temel konu üzerine organize edilmiştir: gramer (yani kelimeler, kelime düzenleri, sesler, cümle yapısı vb.), mantık (kıyas, neden, etki, niceliğe karşı nitelik vb.) ve retorik (stratejik ikna kuramları ve iyi vatandaş olmak için öğrenilmesi gereken matematik, bilim, müzik, felsefe, teoloji ve kamu hizmeti vb. çalışmalar) 16’ncı yüzyılda Erasmus (1466-1536) klasik retoriğin yeniden doğmasını sağlamış, Peter Ramus (1515-1572) ise Plato’dan etkilenerek, retoriği “tarz, duygu, süsleme ve manipulasyon” terimlerine indirgeyerek antiretorik retoriğini (René Descartes’ı takiben) ortaya atmıştır. 17’inci yüzyılda Francis Bacon (1561-1626) ve Thomas Hobbes (1588-1679) da retorik üzerine çalışmalar yaparak literatüre katkı sağlamış, 18’inci yüzyılda Adam Smith ve Jeremy Bentham retorik hakkında birer kitap yazarak retoriğin yeniden felsefi temellerine dönmüştür. 19’uncu yüzyılın ikinci yarısında Karl Pearson, Ernst Mach ve “bilimsel sosyalistler” olarak adlandırılan neopozitivistlerce retorik, metafizik, teoloji ve şiir sanatı ile “bilimsel olarak anlamsız”lıkla damgalanarak, bilimsel müzakereden dışlanmış. 1940’lı ve 1950’li yıllarda A. Richards, Kenneth Burke, Richard McKeon, Chaim Perelman, Wayne Booth, Richard Weaver gibi yazarlarca yeniden ele alınmış ve ancak 2’nci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan felsefi pragmatizmini temsil eden C.S. Peirce, William James ve John Dewey tarafından Aristo’nun takipçileri olarak, sembolleri ve insan eylemini birbiriyle ayrılmaz şekilde karışmış gören anlayış dâhilinde, yeniden bilimsel olarak ele alınabilmektedir. Bu dönemdeki ekonomik ve kültürel değişimle birlikte, medya araçlarının yaygınlaşması ve insan hayatında ve politikada önemli bir yer tutması ile kitlesel iknanın yaygınlaşması sonucu postmodern yorumlara maruz kalmakta, Platonistler, Ramistler, Kartezyenler, mantıksal pozitivistler, bilimsel sosyal bilimciler ve medya temsilcilerince tehdit edilmektedir. Bugün akademik retorisyenler ya büyük üniversitelerdeki retorik bölümlerinde görev almakta ya da iletişim fakültelerinde, siyaset bilimi, kamu yönetimi bölümlerinde veya bilim ve teknoloji bölümlerinde felsefeci olarak görev almaktadır (Çağdaş retorisyenler; Henry Johnstone Jr. (retorical wedge), Kenneth Burke, Lloyd Bitzer (retoriksel durum), Edwin Black, Marshall McLuhan, I.A. Richards, Stephen Toulmin, Edward Bernays, Richard E. Vatz, Carl Hovland olarak sıralanmaktadır). Günümüzde, sosyal bilimcilerden çok azı grup içi otorite kazanacak kadar taklitten öte yüksek belirginlikte retorik sanatı ile çalışma yapabilmektedir. Bkz. <http://www.encyclopedia.com/topic/Rhetoric.aspx#1> (erişim tarihi: 03 Aralık 2011).

⁷ James L. Kastely, *Rethinking the Rhetorical Tradition, From Plato to Postmodernism*, New Haven, Yale University Press, 1997, s.2. Kastely’ye göre günümüzde retorik bireysel bir sanat olmaktan ziyade, sembolik bir performans aracı olarak lisandan kaynaklanan imkân ve sınırlamaları gösteren bir durum olarak kabul edilmektedir. Bkz.: *Ibid.*, s.221

Bu bağlamda retorikğin iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi; “söz sanatı” veya “sözün veya yazının anlatım temizliğini, güzelliğini ve etkinliğini sağlamak için başvurulacak yolları inceleyip kurallara bağlayan sanat, belagat” şeklinde ifade edilebilir. Bu tanımın ilk örnekleri Eski Yunan’da klasik dönemde (yaklaşık İ.Ö. 5’inci yüzyılda) görülmektedir. Bu dönemde politik hayat içinde söylemin rolü artmış, bu söylem biçimlerinden biri olarak retorik “trajik drama içinde, ... Plato’nun kişisel ve politik hayatın organizasyonuna ilişkin felsefî sorguları bakımından doğal”⁸ bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Söz sanatı, Eski Yunan cumhuriyetleri içinde oy kullanma hakkına sahip vatandaşlara ve daha sonra Roma İmparatorluğunda zengin elitlerin çocuklarına kamu karşısında konuşma sanatını kullanmayı öğretmek üzere hatipler – retorlar –⁹ ve retorisyenler¹⁰ tarafından geliştirilen terim ve teknikleri ifade etmektedir.

Batı Avrupa’da yaklaşık 2.000 yıldır eğitim sürecinin merkezinde yer almasını sağlayan ve uygun eğitimin en üst noktası olarak kamu önünde söz sanatını kullanma yeteneğinin sergilenebilmesi fikrine dayanan retorik ise, “söz sanatlarını inceleyen bilim dalı, belagat (ilmi)” şeklindeki ikinci tanıma işaret etmektedir. Eski Yunan’da retorik, drama esnasında dinleyicinin gündeminde olmayan bir konuya dikkat çekmek, belli bir konunun diğerine kıyasla daha fazla önemli olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Başlangıçta, bir görüşü diğerine karşı yeğlettiği için, retorikğin toplumda adaletin sağlanmasına hizmet etmediği öne sürülmüş ve kamusal

⁸ *Ibid.*, s.3.

⁹ Yunanca’da kamu konuşmacısı ve politikacı anlamına gelmektedir. Bkz.: Van Eemeren, *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*, a.g.e., s.66.

¹⁰ Söz sanatını inceleyen bilim adamları ve kadınları.

tartışmanın diyalektik gibi başka biçimlerini engellediği gerekçesiyle, retoriğe karşı bir güvensizlik oluşmuştur. Bunun karşısında Plato adil bir topluma ulaşmanın imkânsız olduğunu öne sürmüştü¹¹, “şüpheli kalma ve şüpheli tartışma ihtiyacı”nı vurgulamış ve “politik bir eylem sorunu olarak” retoriği, toplum içindeki kişisel rekabet ve yolsuzlukları göz önüne sermesi bakımından savunmuştur. Plato, kamu hayatı için gerekli gördüğü retoriği “ikna edici konuşma için...ihtiyaç duyulacak eğitim çalışması”¹² olarak yeniden tanımlamıştır.

Klasik retoriğin standart dayanaklarını geliştiren kişi Aristo’dur. Aristo retoriğin tarafsız bir iletişim sanatı olduğunu savunmuş, “retorik sanatının mevcut eldeki görünüm ve fikirlerden yola çıkarak yeni dünya algı ve anlayışlarına ulaşma metodu olması gerektiğini” iddia etmiştir. Aristo’nun Retorik Kuramı inşasında, insanların temel ihtiyaçlarının analizi önemli yer tutar. Hatibin görevi, insanların amacına (bir anlamda çıkarına) uygun şeylerin onlar tarafından arzu edilir olmasını sağlamaktır. Hatip bunun için konuyu tüm taraflarıyla mantık çerçevesinde açıklar ve “insanların doğru ya da yanlış olarak arzu ettiği sonuca ulaşmasını sağlar”. Aristo’ya göre “insan eyleminin yedi nedeni vardır: şans, doğa, güç kullanma, alışkanlık, akıl, kızgınlık ve arzu. Bu ortak nedenler hatibe, eğretilme (metafor)¹³, antitez ve gerçekleştirme için

¹¹ Plato, Sophocles ve Euripides için temel problem adaletsizlikti. Adaletsizliğe çare bulunamayacağı düşünülüyordu. Sokrates bakımından ise yalanlama/çürütme adaletsizliğe karşı bir direnme aracıydı. Sokrates adaletsizliğin nihai olarak yok edilmesi varsayımında bulunmuyordu.

¹² Kastely, *Rethinking the Rhetorical Tradition*, a.g.e., s.3-8.

¹³ Eğretilme sıradan düşünce ve genel entelektüel gelişim için çok önemlidir. Çünkü aşına olunmayanlar içinden aşına olunanların kullanılmasını sağlar. Bu maksatla, eğretilmede popüler konularla teknik konular arasında bağ kurularak anlatım yoluna gidilebilir. Bkz.: John Lyne, “Rhetoric in the Context of Scientific Rationality”, Henry Krips, J.E.McGuire, Trevor Melia (der.), *Science, Reason, and Rhetoric*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 1995, s.250.

istifade kaynağı olur”.¹⁴ Aristo retoriği, ikna sanatı olarak değil, “herhangi bir durumda mümkün olan ikna araçlarını belirlemek” olarak tanımlamıştır. İkna, dinleyicinin ilgi ve çıkarının nerede olduğunu tespit etmek¹⁵ ve dinleyicinin belli bir duruma ilişkin neyin kendi çıkarı için en iyi olduğunu anlamasını sağlayacak iletişim ve yaratıcılığı sergilemekle mümkündür.

Bu bakımdan Aristo, üç ikna biçimi belirlemiştir: *pathos*, *ethos* ve *logos*.¹⁶ *Pathos* “dinleyiciyi belli bir akıl çerçevesine koyma”ya dayanan duygusal öğelere başvurarak ikna etmek anlamına gelmektedir. Nihai olarak kararı verecek olan dinleyiciler olduğundan, retoriğin dinleyicinin duygularına (*pathos*) hitap edilerek yapılmasında ahlaki bir sorun bulunmamaktadır. *Ethos* dinleyicilerin, hatibin “ahlaki özellikleri” konusunda ikna edilmesine dayanır. *Logos* ise, konuşmanın ispat gücü ile ilgilidir. Aristo açısından *logos* özel hisleri kamuya mal etmekten öte diğerlerinin gerekçeli bir konuşma yoluyla kendileri için neyin faydalı neyin zararlı olduğunu, adil olanla olmayanı, iyi ile kötüyü algılamalarını sağlamayı mümkün kılar.¹⁷ Retorik, geleneksel olarak “rasyonel tartışma kuralları” şeklinde değil, “hiçbir şekilde rasyonel bir yapıya ulaşma yeteneği olmayan bir dinleyici grubunun etkin

¹⁴ Kenneth Burke, *A Grammar of Motives*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1969, s.292.

¹⁵ Kastely, *Rethinking the Rhetorical Tradition*, a.g.e., s.11.

¹⁶ Aristotle, *Rhetoric*, a.g.e.; Ayrıca bkz.: Patricia P.Matsen, Philip B.Rollison ve Marion Sousa, *Readings From Classical Rhetoric*, SIU Press, 1990, s.120.

¹⁷ Roma döneminde retoriğin, yani ikna edici bir konuşmanın beş adımı: yaratıcılık, düzenleme, tarz, hafıza ve sunum olarak kabul edilmektedir.

şekilde ikna edilmesi için bir kılavuz niteliğindedir”. Bu rehberlikle konuşmacı, *ethos, pathos ve diğer aldatma* yöntemlerini kullanır.¹⁸

Sokrates’e göre, dinleyiciyi ikna etmek maksadıyla muhalifin dayanaklarını çürütmek, onu yalanlamak da stratejinin bir parçasını teşkil eder.¹⁹ Amaç tartışmada hâkimiyeti sağlamak, muhalifin tartışma dayanakları üzerinde baskı kurmak ve ondan gelecek muhtemel tehlikeli talep ve etkileri sınırlandırmaktır. Yalanlama ve çürütmenin diğer bir kullanımı da muhalifi susturmak değil, konuşmaya teşvik etmektir. Söz ve ikna sanatı olarak klasik retorik, tüm teknikleri ustaca kullanma öğretisini gerektirmektedir.

2. Modern Retorik

Modern bilim felsefesinde retorik, retorisyenlerin gramer, mantık ve retorîği yeniden keşfetmesiyle kendine yer bulmuştur.²⁰ Geleneksel retorikle arasındaki en önemli fark, odak noktasının hatipten, dinleyiciye kaymış olması ve çoğunlukla, sanatsal bir ürün ortaya çıkarmaktan ziyade literatür eleştirisi olarak görülmesidir. Modern retorikte kullanılan kavramların çoğu yine geleneksel retorikten alınmıştır. Modern filozoflara göre de, bireyin temel yargı metodu tartışmadır.

¹⁸ Braet, “On the Origin of Normative Argumentation Theory”, a.g.m., s.348.

¹⁹ Christopher Robert Moore, *Socratic Persuasion*, Doktora Tezi, University of Michigan, Ann Arbor, ProQuest LLC, 2008, s. 81-83.

²⁰ Lyne, “Rhetoric in the Context of Scientific Rationality”, a.g.m., s.246.

Sosyal bilimlerde retorik, ikna için mümkün olan araçlar ile sınırlı olarak tartışma yapma ve ispatta bulunma konularında çalışma yapmak ve bunları uygulamak anlamına gelmektedir. Bu diğer bilim dallarının hiçbirinde bulunmayan bir işlevdir. Her bir bilim dalı kendi konusunda bilgi verme ve ikna etme yeteneğine sahipken (örneğin, tıp biliminin sadece sağlık ve hastalık, aritmetiğin sayılar vb. konusunda), retorik bunların tamamını kullanır.²¹ Bilim dinamiği içinde retorik, büyük çoğunlukla kuramların farklı araştırmacılar tarafından ele alındığı ve farklı dinleyicilere sunulduğu bir yerdeki etkileşim alanı içinde yapılır.²² Retorikte merkezi konumda olan kanıtlar, bazıları yapay olsa da, hâlihazırda var olan şeylerdir (tanıklar, sözleşmeler vb.). Fakat bunların belli bir çaba gösterilerek bir sistem dâhilinde, retoriksel araçlarla [metafor, alegori (genişletilmiş metafor), kişiselleştirme, alaycılık, abartı, küçümseme, paralellik kurma, antitez oluşturma, retoriksel soru oluşturma vb.] inşa edilmesi gerekmektedir.²³

Modern retorik dinleyici odaklıdır. Dinleyici odaklı retoriğin arkasında yatan varsayım Aristo için, “ikna yoluyla ötekilere karşı kendimizi kör ve sağır ettiğimiz, kendimizi ve bazen de diğerlerini başarılı bir şekilde ikna ettiğimiz, onları anladığımız, onların yerini alabileceğimiz ve dünyayı onların gözüyle görebileceğimiz”²⁴ anlamına gelmektedir.

²¹ Matsen, Rollinson ve Sousa, *Readings From Classical Rhetoric*, a.g.e., s.120.

²² Lyne, “Rhetoric in the Context of Scientific Rationality”, a.g.m., s.248

²³ Matsen, Rollinson ve Sousa, *Readings From Classical Rhetoric*, a.g.e., s.120.

²⁴ Kastely, *Rethinking the Rhetorical Tradition*, a.g.e., s.14.

Kastely empati sürecini şu şekilde özetlemektedir:

şayet siyasi bir tartişma kamu müzakere süreci ile ilerleyecekse, bunun bir kısmı çıkarları, değerleri, istekleri ve ihtiyaçları oluşturmaktan geçer. Katılımcılar birbirinden farklı olsa bile, bir çözümde ortak çıkar olduğunu anladıklarında konuşacaklardır. **Bir kişi sadece onun lisani, konuşmaları, mimikleri, tonalitesi, düzeni, imajı, davranışı ve fikirleri ile yani kendi şeklini onun kiyle özdeşleştirerek konuşulduğunda ikna edilebilir** (vurgu ilave edilmiştir). Kendini özdeşleştirme birinin yapış/söyleyiş şeklini yıkıp diğerinin kiini inşa etmek değildir. Fakat konuşmacının dinleyiciyle ortak bir temel inşa etmesi gerekmektedir. **şayet hatip hileyle yönlendirme değil de ikna istiyorsa, dinleyicinin çıkarlarını dinleyicinin gördüğü gibi görmelidir. Hatibin çıkarları kabul etmesi ya da kabul etmemesi gerekmez, ama bu çıkarların dinleyiciler için ne anlama geldiğini birmelidir. Bir dinleyiciyi ikna etmek için bir konuşmacının belli bir pozisyonun dinleyicinin çıkarı için en iyisi olduğunu göstermesi gerekmektedir** (vurgu ilave edilmiştir).²⁵

Aristo retoriği, bu şekilde, eylem ile buluşmakta, muhalifleri ve dinleyicileri sadece bilgi sahibi kılmaya yardımcı olmaya değil, aynı zamanda ikna yoluyla tercihte bulunmaya, yönlendirmeye ve eylem yapmaya teşvik etme hâlini almaktadır.

Modern felsefedeki retorik Aristonun hatibin dinleyiciyle özdeşleşmesi temelinde kurduğu bağın demokrasi ölçütü olarak alınmasıyla ve bu kapsamda Kuzey Amerika'da ortaya çıkan eleştirel ve rasyonalist yaklaşımların diyalektiği ile gelişmiştir. Amerikan Pragmatizminin temsilcilerinden; Walter Lippmann *Public Opinion* (1922) adlı eserinde, 20'nci yüzyılda artık 18'inci yüzyıldaki gibi birbiri ile

²⁵ *Ibid.*, s.236.

iletişim hâlinde olan ve fikirlerini tartışarak rasyonel olarak şekillendirebilen bir vatandaşlığın bulunmadığı (geniş ölçekte bunu yapmanın mümkün olmadığı) yönünde eleştirel bir tutum sergilemiştir. Buna karşılık John Dewey *Public and Its Problems* (1927) adlı eserinde, bunun demokratik bir eğitim algısıyla mümkün olacağını savunmuş ve pragmatik bir yaklaşımla yeni bir sosyal felsefe disiplini geliştirmiştir. Buna göre, retoriksel yeteneklerle medya (ve eğitimciler) karmaşık olayları vatandaşlara moral anlamda anlaşılır kılabilecektir.²⁶ Dewey, Amerikan hayat biçiminde, aktif demokratik kamunun ve kamusal felsefenin yok olduğundan hareket ederek, eleştirel iletişimsel bir iddiada bulunmuş, hile ve ideoloji içermeyen, moral temelli bir retoriğin inşasına büyük katkı sağlamıştır. Dewey'nin çalışmalarındaki retoriğin diyalektikten güç alması anlayışı, retoriğin antitezi olarak görülen İletişimsel Eylem Kuramını kaleme alırken, Habermas için esin kaynağı olmuştur.²⁷ Modern retorik bireylerin yazma, konuşma ve eleştirel düşünme yeteneğini geliştiren bir araçtır.

²⁶ Sullivan, retoriğin pragmatistlerin yargılarına ilaveten Thomas Khun ve Stephen Toulmin'in pozitivist bilim tarihindeki sapmalarının, Foucault'nun tarih ağacı ve Derrida'nın metinsel yapı sôkümünün yolunu açtığını ifade etmektedir. Bkz.: William M.Sullivan, "Can We Still Stand By Words? Or: Why Rhetoric Needs a Pragmatic Turn", *Argumentation*, Cilt 9, 1995, s.64-66, 69. Ayrıca, bkz.: Kenneth J.Gergen, "The Checkmate of Rhetoric (But Can Our Reasons Become Causes?)", Herbert W.Simons (der.), *The Rhetorical Turn: Invention and Persuasion in the Conduct of Inquiry*, Chicago, University of Chicago Press, 1990.

Modernistlerin eleştirisini, Toulmin'in "düşünsel ve pratik gündem olarak 16'ncı yüzyılın hümanistlerinin şüphe ve hoşgörü temelli davranışlarını bir kenara koyan modernitenin hedeflerini alarak, 17'nci yüzyılın matematik kusursuzluk, mantıksal katılık ve entelektüel kesinlik ile ahlaki saflığına odaklandılar. Bu siyasi yol en çarpıcı teknik başarılarla birlikte, en derin insani başarısızlıkları da beraberinde getirmiştir" şeklindeki sözleriyle özetlemek mümkündür. Bkz.: Stephen Toulmin, *Cosmopolis, The Hidden Agenda of Modernity*, New York, The Free Press, 1990, s.x.

²⁷ Sullivan, "Can We Still Stand By Words?", s.68, 73.

3. Yeni Retorik

20'nci yüzyılın başlarında Amerikan üniversitelerinde kamusal konuşma öğretmenleri (*teachers of public speaking*) retorîği, iletişim (söylem yaratma) çalışmalarına dâhil etme girişimlerinde bulunmuştur. Bugün retorik araştırmalarında, insanların uzlaşısı sağlamak için lisanı nasıl kullandığı incelenmektedir. Yeni retorik bir tartışma kuramı olarak tanımlanmaktadır.²⁸ Tartışma kuramının hedefi, insanların belli tezlere yönelik onayını almak için akıl yoluyla bu tezlere katılımlarını sağlayacak veya artıracak söylemsel tekniklerin incelenmesidir. Retorîğin literatür eleştirisi olarak ele alınmasına karşı çıkan Yeni Retorik, geleneksel retorîği sadece gösteri tekniği olarak almakta, Pragmatizmin belli unsurlarını da kullanarak, buna tartışma tekniğini ilave etmektedir. Bu yaklaşımda, evrensel dinleyiciyi ikna etme hedefindeki tartışma, belli bir kitleyi ikna etmeye yönelik tartışmadan felsefi açıdan daha üstün görölmektedir. Zira belli bir kitleyi ikna çabası başka bir kitleyi rahatsız edebilecektir. Bir söylemin ikna edici olabilmesi için, tartışma tekniklerinin kullanılarak, tartışmaların belli bir düzen içinde sunulması gerekmektedir. Öte yandan, tartışmanın kapsamı, ulaşılmak istenen eylem ve ikna çabası, tartışma düzeninden daha önemlidir.

Bu yaklaşımda, diğer söylem biçimlerinde olduğu gibi retorik de kendi içine kapalı kelimeler dünyasında değil, bir uygulamalar alanı içinde işler. Bir başka deyişle, “söylem (discourse) uygulama içinde, uygulama da söylem içinde saklıdır.” Yeni

²⁸ Yeni retorikte, klasik dialektik-retorik ayrımı reddedilmektedir. Yeni retorik kabul görmüş fikirlerden çıkan her türlü akıl yürütmeyi ele almayı amaçlamaktadır. Bkz.: Chaïm Perelman ve Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*, 1958, çeviri: J. Wilkinson ve P. Weaver, *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*, 1969.

Retorik; söylemde, insan doğasındaki çıkarlarını azamileştirmek maksadıyla sürekli hesap yapan *homo economicus* modelin stratejik ve araçsal eylemleri ile kolektif yaşamdaki adalet, etik ve meşruiyet gibi kavramları bir araya getirmektedir. Yeni Retorik, insan doğasındaki hem egoizm hem de bir arada yaşamadan doğan iletişimsel eylemler arasında kurulan bağın analizi bakımından önemlidir. Yeni Retorik belli bir kolektif ortamda politik davranışın nasıl şekillendirildiğini ve bu politik davranışın diğer kolektif ortamlarda ekonomik ve sosyal yeniden yapılandırma süreçlerine nasıl etki ettiğini anlamada etkin bir role sahiptir. Yeni Retorik özellikle “insanları kriz, dönüşüm zamanlarında ve *kairos* (fırsat anları, uygun önlem ve doğru zaman) ruhu içinde” yaratıcılık göstermeye teşvik eder. Önemli olan doğru zamanda doğru yolu göstermek ve onları doğru kararı almaları için etkilemektir.²⁹ Kairos’a yapılan vurgu, retoriği propagandadan, güç-bilgi ilişkisi dâhilindeki sistematik söylem biçimlerinden ayırır.

Wichelns’e göre retorik “insanları belli somut durumlarda etkileme sanatıdır”.³⁰ Retorik bu bakımdan sürekli geçiş ve dönüşüm süreci içinde, krizlere ve değişim tecrübesine verilen reaksiyondur. Protagoras’a göre³¹ önemli olan değişimi

²⁹ Nathan Crick, *Democracy and Rhetoric, John Dewey on the Arts of Becoming*, Columbia University of South Carolina Press, 2000, s.20, 21.

³⁰ Herbert A. Wichelns, “The Literary Criticism of Oratory”. in *Readings in Rhetorical Criticism*, edited by Carl R.Burgchardt, 26-27. 1925; reprint, State College, Pa.: Strate Publishing, 1995, s.26, 27.

³¹ Protagoras, Democritus’un öğrencisi olan ve Yunan şehir-devletlerini dolaşarak retorik ve kamusal konuşma yapmayı öğreten sophistlerden biridir. Protagoras “görecelilik (relativizm)” kavramını geliştirmiştir. Kendisinden öncekiler doğadaki nesnel ölçütlere inanırken, Protagoras’a göre her şeyin ölçütü insandır. Protagoras’ın retorik öğretilerinde nasıl “zayıf tartışmanın daha güçlü görünür kılınabileceği”, nasıl çoğunluğu ikna ederek, politik ve ekonomik güce ulaşılabilceği yer almaktadır.

yönetmektir. Ancak değişimi yönetme esnasında retorik, ortak iyi adına kişisel kazanç için diğer insanları aldatma aracı hâline gelme ihtimali de bulunmaktadır. Bunun çözümü için eleştirel yaklaşım, iknayı belli bir *a priori* rasyonel tabanlı ideale tabi tutmak ve sadece iyi, güzel ve doğruyu ileten bir araç hâline getirmek gerektiğini iddia etmektedir. Bu anlamda, politikacı (hatip) retorik sanatını kullanarak kitleleri sadece neyin adil olduğuna ikna etmekle yükümlü olmalıdır.³² Aksi yapıldığında, bu retorik değil, aldatma, propaganda, demagoji vb. bir söylem olacaktır.

Görüldüğü gibi retorik kendi içinde hem rasyonalite hem de basit kişisel ifadelerin dışında, paylaşılan oluşturuç normlar, sözleşmeler, kanunlar, kurallar ve daha geniş kültürel sistem inançları ile var olmakta, özellikle kriz zamanlarında ortaya çıkarak, çevremizle ilişkimizde mevcut değerleri vurgulamak suretiyle, sorun çözmek için yenilikçi bir seçim yapma aracı hâline gelmektedir. Bu işlemin gerçekleştirilebilmesi için de öncelikle bir retoriksel durumun var olması gerekmektedir. Retoriksel durum sorunlu, rahatsız edici, çözümlenmemiş ve kararsız ortamlardır. Bunların bilinir hâle gelmesi için tecrübe edilmesi gerekir. Sadece sözde kalacak bir retorik anlamsızdır.

Bkz. <http://oregonstate.edu/instruct/phl201/modules/Philosophers/Protagoras/protogoras.html> (erişim tarihi: 10 Aralık 2011).

Bilginin ölçümünde süjenin standart ya da kriter olduğuna inanan Protagoras tüm gerçeklik iddialarının da tartışmaya bağlı olduğunu iddia ederek, göreceliliğin özünde şüpheciliğin bulunmadığına işaret etmektedir. Protagoras'ın yaklaşımı, "X" in "N" için doğru olduğu kabul edildiğinde dünya anlayışının sabit olmayacağı, fakat kişinin dünyadan neyi yorumladığıyla ilgili olduğu şeklindedir. Bu yaklaşımda bireyi dünyadan izole eden Kartezyenizmden uzaklaşarak, bireyin sürekli bir etkileşim içinde olduğu ve dünyaya farklı şartlar altında, birbiri üstüne binen ajansal alanlar ve diğer insan tecrübeleri dahilinde cevap veren aktif bir katılımcılık bulunmaktadır. Bu anlamda hatip, özneler arası iletişimden anlamlar çıkararak kıyasa dayalı bir çerçeve sunmaktadır. Protagoras'a göre karşıt inançların tartışılması kişisel tercihin yolunu açmaktan ziyade sosyal iynin ne olduğunu belirlemek için bir fırsattır. Bkz.: Michael Mendelson, *Many Sides: A Protagorean Approach to the Theory, Practice, and Pedagogy of Argument*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2002, s.34-41.

³² Crick, *Democracy and Rhetoric*, a.g.e., s.23, 24.

Söylem organizma ile çevresi arasındaki bütüncül ilişkinin bir ürünüdür. Bu ilişki retoriksel söyleme güç verirken, sorun kriz halini almamışsa eleştirel düşünce içinde hapsolmak durumundadır. Retoriksel durum, “insanların farklı yerlerden farklı ufuklar çizilen ve farklı bir yol gösteren çatışmalı sesler arasında bir yön aradığında” meydana gelir.³³ Burada iynin ne olduğuna dair ahlaki tartışmalar kamusal alana girdiğinde ve kamusal sonuçlar doğurduğunda retoriksel eylem meydana gelmiş olur. Rasyonel bir eylemden yola çıkılarak, sonuçta yarışan iki değerden birinin, çoğunlukla ahlaki normlara vurgu yapanın, ikna edici olması ile retoriksel süreç tamamlanmış olur. Retorik, alışkanlık ve geleneklerin boşluklarını doldurmak suretiyle çatışmaları çözme işlevini yerine getirmiştir. Görüldüğü gibi retoriksel süreçte, en temel rasyonel davranışlarla normlar bir araya gelmekte, “aldatıcı davranış ile ahlak” arasındaki diyalektikten faydalanılarak somut bir sonuca ulaşılmaktadır.³⁴ Bu nedenle, retorik kavramının tanımı ve bilim felsefesinde kullanımı bakımından; sadece kendi çıkarını düşünen ve stratejik davranan aktörün ötesinde, toplulukla iç içe sosyal politik etkileşim içindeki bir aktörü de tanımlayan ve bu diyalektikten güç alan bir yapıyı işaret eden olgu olduğu öne sürülebilir.

Öte yandan retorik, kullanılan lisan içerisinde bölünme ve hiyerarşiler yarattığından, yani bazı sözleri/iddiaları diğerlerine üstün kıldığından, özellikle “dilde dönüşümün”

³³ *Ibid.*, s.41.

³⁴ Goffman’ın sosyal kuramında da manipulasyon ve ahlak birbirinden çok da fazla ayrı konular olarak değerlendirilmemektedir. Bkz.: Ann Branaman, “Goffman’s Social Theory”, Charles Lemert ve Ann Branaman (der.), *The Goffman Reader*, Oxford, Blackwell Publishers Ltd, 1997, s.xlvi.

yaşandığı³⁵ ve iletişimin toplumun tüm katmanlarına hâkim hâle geldiği 20'nci yüzyıldan itibaren eleştirilere de maruz kalmıştır. Zira, lisan içinde oluşturulan hiyerarşi bazı temaları öne çıkarıp, bazılarını indirgediğinden güç organizasyonları oluşturabilir. Foucault'ya göre, retorik uygulayıcıları olayların yönünü değiştirmekte, kendi inşa ettikleri tarihe sembolik olarak müdahale etmektedirler.³⁶

Günümüzde klasik retorikçiler yeni yorumlar ve yeni tercümelerle sürece dâhil olmakta, felsefeciler retoriğin etik ve felsefi psikolojideki önemine vurgu yapmakta, siyaset bilimciler retoriği siyaset kuramına revizyonist bir bakış getirmek için kullanmaktadır. Retorik ekonomi ve sosyal psikoloji gibi alanlarda da dikkat çekmektedir.³⁷

Uluslararası İlişkiler disiplininde retorik; küreselleşme ile birlikte artan medya-toplum ilişkisi, modernitenin sorgulanması bağlamında postmodern kuramların yükselişi ya da Retoriksel Eylem gibi, dinleyicinin aktif katılımcılığına vurgu yapılan iletişimsel kuramların antitezi veya dengeleyicisi olarak yeni tartışma ve eylem kuramlarının bir parçası haline gelmiştir.

³⁵ Lisan ve eylem arasında paralellik kurmak ciddi şekilde yanlış bir yönlendirmeyi de beraberinde getirmektedir. Campbell'a göre bir sembolü tanımlamak ve anlamlandırmakla bir olayın anlamını eylem olarak tesis etmek arasında fark bulunmaktadır. Bkz.: Colin Campbell, *The Myth of Social Action*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.132.

³⁶ Barbara Biesecker, "Michel Foucault and the Question of Rhetoric", *Philosophy & Rhetoric*, Cilt 25, No 4, 1992, s.351.

³⁷ Michael Leff, "The Uses of Aristotle's Rhetoric in Contemporary American Scholarship", *Argumentation*, Cilt 7, No 3, 1993, s.314.

B. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Yaklaşımının Epistemolojisi

Uluslararası İlişkiler disiplininde Pozitivizm ve Post-pozitivizm olarak adlandırılan iki epistemoloji bulunmaktadır. Pozitivizm öncesinde doğa bilimleri, insan eylemleri ile ilişkili sosyal bilimlerden ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir. Doğa bilimleri olayları bu olayların oluşumuna etki eden nedenlerle açıklama hedefinde iken, sosyal bilimlerde insan eylemlerine ilişkin açıklamalar ilkel insan davranışlarına dayandırılmıştır. Bu nedenle erekselci (*teleological*) kabul edilmiştir. Modern toplumu rasyonalist unsurlarla ifade eden Pozitivizm doğa ile toplumun aynı temelde incelenebileceğini, doğa bilimlerinin sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öngörmektedir. Pozitivizmde sosyal bilimler fiziki bilimlerle benzer kabul edilmektedir. Buna göre, dünya gözlemcinin aklının dışındaki bir nesnel varlıktır ve tümüyle gözlemlenerek bilinebilir.³⁸

Pozitivist bakış açısında bilim bir gerçeğe ulaşma yoludur ve dünyayı daha iyi anlamak için dünyada gerçekleşebilecekleri tahmin ederek, bunları kontrol etmek gerekmektedir. Pozitivizme göre bilimin görevi sadece bir olguyu tanımlamak ve duyularımız aracılığıyla elde ettiğimiz tecrübeyi yorumlamaktır. Pozitivizm; psikoloji, tarih ve ekonomi bilimine dayalı açıklamaların karşısında yer alır.³⁹

³⁸ Empirizm, Plato'nun bilginin kaynağı olarak insanoğlunun *a priori* sahip olduğu bilgileri gösteren rasyonalizme karşı gelişmiştir. Duyuların insanı hiçbir doğruluğa götüremeyeceği fikrindeki rasyonalizme karşılık empirizm, bilgiye duyular aracılığıyla gözlemlenebilir olana öncelik vermiştir. Özlem'e göre "19'uncu yüzyıl akımı olan pozitivizm de, bilgi görüşü bakımından empiristtir". Bkz.: Doğan Özlem, *Bilim Felsefesi (ders notları)*, İstanbul, İnkılap, 2003, s.39 – 41.

³⁹ Ludwig von Mises, *Theory and History, An Interpretation of Social and Economic Evolution*, Auburn, Ludwig von Mises Institute, 2007, orijinal basım 1957, s.240-242.

Pozitivizmde bilimsel bilginin içeriğini gözlemden, biçimini ise matematik ve mantıktan aldığı varsayılır.⁴⁰

Pozitivizmde bir olayı tanımlamak esassen, Felsefi Realizm bu olayı üreten mekanizmalara odaklanmaktadır.⁴¹ Felsefi Realizmde maddi güçlerin etkileri incelenerek doğa bilimlerinin metodları kopyalanmış, örneğin gücün nasıl kullanıldığına ilişkin nedensel açıklamalar yapılmıştır. Felsefi Realizm dünyanın insanlardan bağımsız şekilde varolduğunu kabul etmektedir.⁴²

Uluslararası İlişkiler disiplinde 1930-1960'lı yıllarda ortaya çıkan İdealizm-Realizm tartışmasından sonraki ikinci büyük tartışma,⁴³ temelde metodoloji ile ilgili görüş ayrılıklarını yansıtmaktadır. Bu döneme kadar açıklamalar tarihin ya da klasik siyasi terimlerin kullanımı ile yapılırken, 1960'lı yıllardan itibaren, Felsefi Realizm davranışsalci akımın etkisinde kalmıştır.⁴⁴ Davranışsalcilik 20'inci yüzyılda sosyal bilimlere hâkim olan⁴⁵ pozitivizmin bir ürünüdür. Sosyal bilimlerde ortaya çıkan davranışsalci akım ile deneysel (empirik) önermelere daha fazla vurgu yapılmaya

⁴⁰ Max Hocutt, "From Logical Positivism to Scientific Realism: A review of Roberts Klee's Introduction to the Philosophy of Science: Cutting Nature at its Seams, (Oxford, Oxford University Press, 1997)", *Behavior and Philosophy*, Cilt 25, No 1, 1997, s.77.

⁴¹ Ahmad H Juma'lı, "Empirical and Realistic Approaches of Research, *Revista Emresarial Inter Metro/Inter Metro Business Journal*, Cilt 2, No.1, 2006, s.96.

⁴² Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s.47; Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, Ankara, Doğu Batı, 4.Basım, 2008, s.44.

⁴³ Yosef Lapid, "The Third Debate: on the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, No 3, 1989, s.236.

⁴⁴ Fred Halliday, *Rethinking International Relations*, Houndmills, Macmillan Press, 1994, s.11.

⁴⁵ Lapid, "The Third Debate", a.g.m., s.237.

başlanmış, politika gözlemlenebilir sorunların çözüm sanatı olarak öne çıkmıştır. Olguların gözlemlenebilirliği, verilerin niceliklendirilebilirliği ve bilim adamının tarafsızlığı bilimsellik kriterleri olarak kabul edilmiş, bilimsel bilgiye ulaşmada matematiğin, istatistiğin ve oyun kuramının kullanımı öne çıkmıştır. Bu yaklaşım, gözlem yapanın kendisini gözlemlediği olgudan soyutlamasını araştırmacının tarafsızlığı için bir gereklilik olarak görmüştür. Bu şekilde, araştırmacının gözlemlediği nesneyi etkilemeyeceği varsayılmaktadır. Çünkü bilgi insanın dışındaki bir hakikattir; gerçekliğe bilim yoluyla ulaşılabilir; gözlemlenemeyen şeylerin varolduğunu iddia etmek mümkün değildir. Buna göre dünya hakkında güvenilir ve üst üste inşa edilebilir bilgi, ancak tarafsız bir dış gözlem yoluyla elde edilebilecektir.

Bu yaklaşım dâhilinde yapılacak araştırmalarda, her bir bulgunun nedenlerini sorgulamak suretiyle bilgiye ulaşılacağı öngörülmektedir. Geçmişte, insanlar neden-sonuç ilişkisini kuramadıklarında, dine veya fizik ötesi açıklamalara sığınmış, ancak doğa üzerindeki hâkimiyeti arttıkça bu nedenlerin evrensel yasaların ürünü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre bir yasa değişkenler arasında tesis edilen ilişkidir. Bu ilişki “eğer bir şey ‘a’ ise, o zaman ‘b’dir” şeklinde belirlenecek bir yasa ile değişmez ya da oldukça sabit bir düzenliliğe ulaşır.⁴⁶ Buna empirik düzenlilik denmektedir.⁴⁷

⁴⁶ Kenneth Neal Waltz, *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley Pub.Co., 1979, s.1, 6.

⁴⁷ Özlem, bunu “empirik genelleme” olarak adlandırmaktadır. Bkz. Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, a.g.e., s.73.

Davranışsalcılıkta, sosyal olayların parça parça incelenerek empirik önermelerde bulunulması, bunun bir sonucu olarak her bir davranışın bireysel temellerine kadar inmek suretiyle açıklanması en geçerli araştırma yollarından biri olmuştur. Söz konusu paradigmanın kökenleri, politik aktörün ekonomi bilim dalındaki insan davranışlarına ilişkin varsayımlar temelinde hareket ettiği ön kabulünden beslenmektedir.⁴⁸ Empirik düzenliliklerin ve olaylar zincirinin belirlenmesi yoluyla bir olgunun açıklanması, tümdengelimci bir metodla bir meselenin nedenine ulaşılması ve bu açıklama ışığında geleceğe yönelik tahminde bulunulması davranışsalcılığın en büyük başarısı olmuştur.

Davranışsalcılık etkisi altındaki realizme Empirik Realizm de denmektedir.⁴⁹ Empirik Realizm sadece doğrudan gözlemlenebilen gerçekliğin varlığını kabul eder. Bizim dışımızda keşfedilmeyi bekleyen gerçek bir dünyanın varolduğu varsayımındaki Uluslararası İlişkiler disiplininde Empirik Realizmin etkisi 1970’li yılların sonuna kadar devam etmiştir. 1979 yılında öncülüğünü Kenneth Waltz’ın yaptığı Neorealizm de Pozitivist varsayımlarda bulunmaktadır.⁵⁰ Waltz’a göre, uluslararası politikada devletler birbirine bağlı birimler, devletler arası ilişkiler ise

⁴⁸ Eriksen ve Weigård’a göre bu yaklaşım, Joseph A. Schumpeter’in *Capitalism, Socialism, and Democracy* (1942) adlı eserindeki ekonomik piyasalar ile politik piyasalar arasında yapmış olduğu benzerlikle başlamış ve daha açık şekilde Anthony Down’ın *An Economic Theory of Democracy* (1957) adlı eseri ile devam etmiştir. Buna göre, bugünkü Rasyonel Seçim Kuramı Okulu (veya Rasyonel Eylem Kuramı), kamu seçimi, sosyal seçim ve –tamamıyla resmi seviyede – oyun teorisi, politik davranışın bireysel, hesaplanmış ve fayda artırıcı eylem olarak incelenmesi gerektiğini iddia eden ve birbirinden çok az farkı olan yaklaşımlardır. Bkz.: Erik Oddvar Eriksen ve Jarle Weigård, “Conceptualizing Politics: Strategic or Communicative Action”, *Scandinavian Political Studies*, Cilt 20, No 3, 1997, s.220.

⁴⁹ Jonathan Joseph, “Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach”, *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, No 2, 2007, s.346.

⁵⁰ Waltz, *Theory of International Politics*, a.g.e.

yapı olarak görülmektedir. Buna göre yapı bu birimlerin düzenlenişi ve konumlanmasıdır. Bu dünya içindeki bilimsel yasaların, yani düzenliliklerin keşfedilmesi ve açıklanması gerekmektedir. Waltz da Realist felsefenin diğer temsilcileri gibi olayların cereyan ettiği seviyeye odaklanmış, fakat bu olayları üreten gözlemlenemeyen sosyal yapıları, nedensel süreçleri ve mekanizmaları göz ardı etmiştir.⁵¹

Bu Realist epistemolojik bakışa yönelik eleştiri Bilimsel Realizmle ortaya çıkmıştır.⁵² Bilimsel Realizm hem Neorealizme hem de aşağıda açıklayacağımız Sosyal İnşacılığa yeni epistemolojik ve ontolojik bir bakış açısı kazandırmıştır.⁵³ Bilimsel Realizme göre gerçek dünya, bilim tarafından tanımlanmış olan dünyadır. Bilimsel Realizmde gerçeğin yapısıyla ilgili olarak Realizmden farklı bir ontolojik yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre, bilimin başarısı gözlemlenemeyen varlıklara ilişkin güvenilir iddialarda bulunabilmesiyle ölçülmektedir. Bilimsel Realizm, bilimsel araştırmada Pozitivizmin vurgu yaptığı evrensel yasalara dayanma ve tahminde bulunma gereksinimine karşı çıkmaktadır. Bunun yerine bu felsefe gözlemlenen davranışı açıklayacak bilimsel modellere, mekanizmalara ve süreçlere

⁵¹ Joseph, "Philosophy in International Relations", a.g.m., s.348.

⁵²Bilimsel Realizmin toplum bilimlerine uygulanmış olan şekline Eleştirel Realizm (*Critical Realism*) adı verilmektedir. Bkz.: Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, No 24, 2010, s.4.

⁵³ Realizm bir Uluslararası İlişkiler kuramıdır. Bilimsel Realizm bir felsefedir. Bkz.: Joseph, "Philosophy in International Relations", a.g.m., s.345, 346. Yalvaç, Realizmin Eleştirel Realizmden farkını vurgulamak için buna Empirik Realizm adının verilebileceğini öne sürmektedir. Bkz.: Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik", a.g.m., s.7.

dikkat çekmektedir.⁵⁴ Araştırmacının görevi de, “Pozitivist felsefede olduğu gibi öngörme ve kontrol değil, olay ve davranışların neden ortaya çıktığının açıklanması”⁵⁵, gerçekliğin tanımlanması ve analiz edilmesidir.⁵⁶ Fiziki bilimlerde doğayı gözlemlemek mümkün iken, araştırmacının kendisini sosyal dünyadan soyutlayarak sadece gözlemlenebilir/ölçülebilir bilgiyi hakikat sayması, özellikle ‘toplumsal yapılar’, ‘devlet’, ‘ulusal çıkar’, ‘uluslararası sistemin yapısı” gibi gözlemlenemeyen gerçeklikler üzerine kurulu Uluslararası İlişkiler disiplininde kabul görmemeye başlamıştır.⁵⁷ Realizm bunların tıpkı fizikteki “güç” kavramı gibi görülemez, fakat gözlemlenebilir olduğunu “varsaymıştır.” Oysaki bilimin doğayı bilebilirliği, toplum için her zaman geçerli olamamaktadır.⁵⁸ Bu sorun Pozitivizmin eleştirisi halini almış ve Uluslararası İlişkiler disiplininde Realist epistemoloji üzerindeki uzlaşının bozulmasına neden olmuştur.⁵⁹

1980’li yıllardan itibaren epistemolojik, metodolojik ve ontolojik olarak Pozitivizme karşı yeni bir felsefe öne çıkmaya başlamıştır. Postpozitivizm olarak adlandırılan bu felsefede gerçekliğin bilinebilir olduğu varsayımına iştirak edilmekle birlikte, bunun mükemmel olamayacağı düşünülmektedir. Buna göre bazı olgular nedensel yasalarla

⁵⁴ Ruth Lane, “Positivism, Scientific Realism and Political Science, Recent Developments in the Philosophy of Science”, *Journal of Theoretical Politics*, Cilt 8, No 3, 1996, s.361.

⁵⁵ Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”, a.g.m., s.9.

⁵⁶ Donatella della Porta ve Michael Keating (der.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences, A Pluralist Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s.22.

⁵⁷ Wendt, *Social Theory*, a.g.e., s.49.

⁵⁸ Bilimsel Realizm bilimsel bilgiye ulaşma iddiasına ilişkin tartışmalardan uzaklaşılması gerektiğini, bu iddialara neden olan birbirinden bağımsız şeylerin araştırılması gerektiğini öne sürerek ontolojiye ağırlık vermiştir. Yani Bilimsel Realizm bilgi yoluyla anlaşılmaya çalışılan birbirinden bağımsız gerçekliklere odaklanmıştır. Bkz.: Joseph, “Philosophy in International Relations”, a.g.m., s.346.

⁵⁹ Lapid, “The Third Debate”, a.g.m., s.238.

yönetilmemekte, fizik kuralları gibi kesin sonuçlar almak her zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü maddi dünyaya ilişkin bilgimiz genellikle sosyal olarak şartlandırılmıştır ve yeniden yoruma tabidir. İnsan ilişkilerini yöneten mekanizmalar arasında henüz gözlemlenmemiş ya da gözlemlenemez olanlar da vardır ve bunları göz ardı ederek bilimsel kesin bir bilgi iddiasında bulunmak mümkün değildir.⁶⁰

Bu dönemde, Realist felsefeye ve Empirisizme Pozitivizmin bir ürünü oldukları iddiasıyla karşı çıkmıştır. Realist epistemoloji politikayı anlamada sadece belli bir bakış açısını bilimsel saymakla da suçlamıştır. Bu yaklaşıma göre, Pozitivizm “Aydınlanma projesi” veya “modernizm”in temel bir özelliğidir ve Batı dünyasının birkaç yüzyıldır izlemiş olduğu yolu “makul ve olduğundan büyük göstermektedir”.⁶¹ Postmodernizm olarak adlandırılan bu eleştirel yaklaşımda bireyin davranışlarının açıklanmasında rasyonalitenin temel nesnel bir standart olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Buna göre, modernist bir bakış açısını temsil eden rasyonalizm ve Aydınlanma arasında bir çelişki bulunmaktadır. Aydınlanmanın temelinde insanların özgürleştirilmesinin yer almasına rağmen, rasyonaliteye yapılan vurgu gizli çıkar elde edilmesine ve güç ilişkilerinin meşrulaştırılmasına neden olmaktadır. Postmodernizmde modernist politikanın kolektif bir kimlik şekillendirmesini de beraberinde getirdiği savunulmaktadır. Postmodernizm; gözlemlenebilir varlıkların dahi yanlı bir bakış açısıyla tanımlanmış olmalarının

⁶⁰ Della Porta ve Keating (der.), *Approaches and Methodologies*, a.g.e., s.24.

⁶¹ Nicholas Onuf, “Worlds of Our Making, The Strange Career of Constructivism in International Relations”, Donald J.Puchala (der.), *Visions of International Relations, Assessing and Academic Field*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina, 2002, s. 124, 125.

mümkün olduğu savı nedeniyle, radikal yorumların kaynağı olmuş ve Aydınlanma'nın eleştirisi ve antitezi olarak görülmüştür.⁶²

Bu yıllarda yaygınlaşan küreselleşme ile birlikte dünya homojenleşirken, Uluslararası İlişkiler disiplini 'büyük tartışmalar'la ayrışma ve birbirinden izole araştırma programları ile anılmaya başlanmıştır. Bunda, önceki bakış açılarının, giderek artan küreselleşmenin gerçekliklerini yorumlayacak entelektüel bir altyapı sunamaması öncelikli etken olarak görülmektedir.⁶³ Öte yandan Postmodernist yaklaşımlar; eleştiri ağırlıklı olması, objektif olduğunu iddia eden tüm kuramların deşifre edilerek arkasında yatan gizli çıkar hesaplarının ve güç ilişkilerinin ortaya çıkarılmasına önem vermesi ve “gerçekliği sosyal gruplar tarafından inşa edilen akli bir durum” olarak kabul ederek hiçbirşeyin bilinemez olduğu iddiasıyla “Aydınlanma” epistemolojisini tümünden reddetmesi sonucu tüm Uluslararası İlişkiler disiplinini temelden sarsan bir nitelik kazanmıştır.⁶⁴

Uluslararası İlişkiler disiplinde “Üçüncü Tartışma”⁶⁵ olarak kabul edilen epistemoloji hakkındaki Pozitivizm-Postpozitivizm ya da Modernizm-Postmodernizm anlaşmazlığında, Uluslararası İlişkiler disiplinini yeniden rayına

⁶² Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, No 3 – 4, 1996, s.105, 108.

⁶³ Charles W.Kegley Jr., “Bridge-Building in the Study of International Relations”, Donald J.Puchala (der.), *Visions of International Relations, Assessing and Academic Field*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina, 2002, s. 65.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 66, 67.

⁶⁵ Lapid, “The Third Debate”, a.g.m., s.238.

sokacak bir orta yol olarak Sosyal İnşacılık (*constructivism*) son dönemde ilgi çekmiştir. Uluslararası hayatın sosyal olduğu ontolojisine dayanan Sosyal İnşacılık da, Postpozitivist ya da Yorumlayıcı (*interpretive*) bir epistemolojiye dayanmak zorundadır.⁶⁶ Sosyal İnşacılığa göre dünyanın bizim dışımızda empirik araştırma ile keşfedilmesi mümkün olmadığı gibi, insanlar da sosyal çevrelerinden bağımsız şekilde varolamaz. Bilimsel bilgi dünyadan keşfedilmez, araştırmacı tarafından oluşturulur. Bir başka deyişle bilgi birbiriyle etkileşim içindeki insanların akılsal inşasının bir ürünüdür ve algısal tecrübelerle açıklanabilir. Yani bilinebilir tek gerçeklik insan düşüncesinde şekil bulabilendir. Bir başka deyişle gerçekliği tanımlayan şey fikirlerdir. Bu nedenle Sosyal İnşacılık kelimelere, lisana ve iletişime vurgu yapar. Buna göre dünya ve kelimeler birbirinden bağımsızdır ve karşılıklı olarak birbirini inşa eder.⁶⁷

Onuf'a göre Pozitivizmle yaşanan epistemolojik tartışmanın çözümü ontolojide yatmaktadır. Pozitivizmde lisan dünyayı *olduğu gibi* ifade etmeye yaramaktadır. Sosyal İnşacılığa göre lisanın aynı zamanda inşa edici bir işlevi vardır. İnsanlar konuşarak dünyaya anlam verirler. Sosyal inşacılık, içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin insanlar arası paylaşılan bir bilginin olabileceğine dair Aydınlanma inancını da kabul etmektedir. Bu bakımdan Postmodernizmden ayrışır.⁶⁸

⁶⁶ Wendt, *Social Theory*, a.g.e., s.372.

⁶⁷ Joseph, "Philosophy in International Relations", a.g.m., s.350.

⁶⁸ Onuf, "Worlds of Our Making", a.g.m., s. 126.

Sosyal İnşacılık, Realizme kıyasla metodoloji çeşitliliğini de savunmaktadır. Nedenselliği açıklama çabası içerisindeki realizm, evrensel davranış kurallarını metodoloji olarak ya birden fazla durumu gözlemleyerek tümevarımla ya da kuram ve hipotezlerden süzerek tümdengelimle açıklamayı önermektedir. Yorumlayıcı/niteliksel araştırmanın hedefi ise, olayları insanların davranışlarına ve dış dünyaya verdikleri anlamları keşfederek anlamaktır. Buna göre önemli olan değişkenler arasındaki nedensel ilişkilere dair yasaları keşfetmek değil, insan doğasını, toplumlar ve kültürler arasındaki farklılıkları anlamaktır. Bu yaklaşımda kuram önemli olmakla birlikte, araştırmanın önüne geçmemelidir. Araştırma alanları değişkenlere ayrılmamalı, fakat bir bütünün bağımsızları olarak değerlendirilmelidir. Araştırmanın hangi bağlamı kapsadığı en önemli ögedir. “Çünkü insan eylemine ilişkin araştırma bireyin durumsal öz yorumu olarak değerlendirilmelidir.” “Bu tarz bir araştırma sadece belli durumları açıklamaktadır.”⁶⁹ Sosyal İnşacılık, Soğuk Savaşın sona ermesi ve küreselleşmenin yaygınlaşması ile birlikte ulusal kimlik dönüşümünü yapı-aktör ilişkisi⁷⁰ ile açıklayarak, Neorealizmi⁷¹ eleştiri şansı bulmuş⁷² ve lisana, kurallara/kurumlara, sürece odaklılık ve metodolojik açıklıkla disiplinde ağırlıklı bir konum elde etmiştir.⁷³ Günümüzdeki hâkim felsefi temalar, en

⁶⁹ Della Porta ve Keating (der.), *Approaches and Methodologies*, a.g.e., s.26, 27.

⁷⁰ İngilizce metinlerde *structure-agent*, ABD literatüründe makro-mikro seviyeleri olarak geçen ifade, bu çalışmada “yapı-aktör” olarak tanımlanmıştır.

⁷¹ Sosyal inşacılık aynı zamanda neoliberalizmi de eleştirmiştir. Ruggie neorealizm ve neoliberalizmi neo-utilitarianizm olarak açıklamaktadır. Bkz.: John Gerard Ruggie, “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Cilt 52, No.4, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, 1998.

⁷² Onuf, “Worlds of Our Making”, a.g.m., s. 128, 129.

⁷³ Checkel, neorealist ve neoliberalistlerin ne söylediğiyle ya da ne yaptıklarından çok neyi göz ardı ettiklerinin (devlet çıkarının içeriği ve kaynakları ile dünya politikalarının sosyal kumaşı) eleştirildiğini ifade etmektedir. Bkz.: Jeffrey T.Checkel, “The Constructivist Turn in International Relations Theory”, *World Politics*, Cilt 50, No. 2, 1998, s.324.

azından kelime ile dünya arasındaki simbiyotik ilişkiyi, dünyanın yorumlandığı ve yorumlarla anlaşıldığı, düşüncenin kültürel tarih sürecinde hapsediğı, benliğin ve kişilerin sosyal olarak inşa edildiğı konularından bir veya birkaçını dikkate almaktadır.⁷⁴

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı da ontolojik bakımdan Sosyal İnşacı yaklaşımın unsurlarından önemli bir kısmını paylaşmaktadır. Kuram analizinde Rasyonel Seçim Kuramcıları ile Yorumlayıcı (*interpretive*) yaklaşımlar arasında bir orta yol inşa etmiştir. Yorumlayıcı yaklaşımda, araştırmacının insanların eylemlerine yön veren anlamları keşfetmesi gerektiğı varsayılır. Aktörleri, rasyonel seçim kuramında olduğu gibi, hedefleri peşinde koşan bireyler olarak algılamak, sosyal araştırmada yorumlayıcı yaklaşımlar tarafından kabul edilebilir bir durumdur.⁷⁵ Della Porta'ya göre “bireylerin dışarıdaki dünyaya ilişkin algılarına bakmaksızın tarihsel olayları veya sosyal olguları anlamak mümkün değildir...Tarih çalışmasında, mükemmel olmayan bilgi ile donatılmış ve karmaşık güdülemelere sahip aktörler dünyasının çeşitli kültürel ve sosyal etkiler aracılığıyla oluştuğı, fakat belli bir özgür irade ve yargıyı elinde tuttuğı”⁷⁶ varsayılmaktadır.

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem kuramı ile AB'nin Doğu genişlemesini açıklaması, tarihsel bir olay açıklamasıdır. Schimmelfennig de, bilimi inkâr edecek

⁷⁴ Joseph Margolis, “Beyond Postmodernism: Logis as Rhetoric”, *Argumentation*, Cilt 9, 1995, s.21

⁷⁵ Gil Friedman ve Harvey Starr, *Agency, Structure, and International Politics, From ontology to empirical inquiry*, Londra, Routledge, 1997, s.64, 65.

⁷⁶ Della Porta ve Keating (der.), *Approaches and Methodologies*, a.g.e., s.24, 25.

kadar radikalleşmeden, bilimsel araştırma yapma adına, Postpozitivizmin “lisan ve dünya ilişkisi” ile “dünyanın yoruma dayalı olduğu ve eylemlere buna göre yön verildiği” hakkındaki makul getirilerini de dikkate alarak⁷⁷, sistematik bilimlerin bugüne kadarki başarı ve getirileri üzerine yeni bir şeyler söyleme yoluna gitmiştir.

Schimmelfennig’in yaklaşımında, bireyin egoistik davranışına etki eden rasyonel seçimlerini de en az yine günümüzdeki gelişmiş, yazılı/sözlü kural, norm ve kültür bağları ile donanmış kurumsal ortamın birey üzerine normatif etkisi kadar dikkate almak gerekmektedir. Schimmelfennig son dönemde kolektif ortamda bireysel seçimlerin nasıl yapıldığına dair önermeleri bulunan kuramları inceleyerek, AB gibi kurumsal bir ortamda aktör davranışlarının anlamını, metin ve söylem analizleri yaparak açıklamaya çalışmıştır. Schimmelfennig sosyal varlıkların ne şekilde bir araya gelerek nedensel etki yarattığını araştırmıştır. Bu yolla, AB’nin Doğu genişlemesinin nasıl mümkün olduğuna ilişkin sorular sormuş, AB’de aktörlerin kurumsal tartışma ortamında norm tabanlı tartışmaları stratejik olarak kullandığını öne sürerek nedensel, Doğu Avrupa ülkelerinin nasıl sosyalleştiğini ortaya koyarak sosyal inşacı cevaplara ulaşmıştır. Bu şekilde var olanı değil, süreci açıklamak mümkün olmuştur.

⁷⁷ Çünkü her meşrulaştırma çalışması bir ideolojiye hizmet etme riski taşımaktadır. İdeolojinin iletişim bozma, söylemleri sınırlandırma ve şekillendirme özelliği düşünüldüğünde bilim adına sırf pozitivist çizgide kalma zorunluluğunun yükü daha da önem kazanmaktadır.

C. Bilim Felsefesinde Eylem Kavramı

“Retorik” kavramında olduğu gibi “eylem” kavramı da rasyonalizm ve diyalektik ikiliği etrafında gelişmektedir. Habermas’a göre aktör-dünya ilişkileri kapsamında birbirinden ayrılan dört ayrı eylem kuramı bulunmaktadır. Bunlar; Erekselci Eylem (*Teleological Action*) Kuramı, Normatif Olarak Düzenlenen Eylem (*Normatively Regulated Action*) Kuramı, Goffman’ın Dramacı Eylem (*Dramaturgical Action*) Kuramı ve Habermas’ın İletişimsel Eylem (*Communicative Action*) Kuramıdır.⁷⁸

Erekselci Eylem Kuramı, bireylerin; kendi çıkarını azamileştirme isteğinde olan, hayatta kalma içgüdüleriyle elindeki tüm imkânları araçsal kullanarak toplum içinde barınmaya çalışan ve tercihlerini buna göre yapan bir varlık olduğu iddiasındadır. Kuram katı araçsalcı rasyonalisttir ve *homo economicus* modelini esas alır. Bu kuramda nesnelerin bilinebilirliğinin sadece aktör ve nesnel dünya⁷⁹ arasındaki bir ilişki neticesinde meydana geldiği varsayılmaktadır.

Normatif Olarak Düzenlenen Eylem Kuramının temelleri Durkheim⁸⁰ ve Parsons’a⁸¹ dayanır. Kuram, bireyin eylemlerinin tamamen sosyal çevre tarafından

⁷⁸ Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Reason and the Rationalization of Society*, çeviri: Thomas McCarthy, Cilt I, Boston, Beacon Press, 1984, s.60, 66, 89.

⁷⁹ Nesnel dünya, aktörün olay ve olguların mevcut durumunu olduğu gibi kabul ettiği bir dünyadır. Bkz.: Erik Oddvar Eriksen ve Jarle Weigård, *Understanding Habermas, Communicative Action and Deliberative Democracy*, New York, Continuum Books, 2003, s.28.

⁸⁰ Durkheim sosyal bütünün özelliklerinin bireysel ajanlarınkinden farklı, toplumun ise bireyleri için dışsal olduğunu vurgulamıştır. Bu anlayışa göre, her birey hâlihazırda oluşturulmuş bir toplum içinde doğar ve eylemleri bu sosyal yapı tarafından sınırlandırılır. Bkz.: M.Émile Durkheim, *Les Règles de la Méthode Sociologique*, Paris, Félix Alcan, 1895.

şekillendirildiğini öne sürer ve *homo sociologicus* modelini esas alır. Bu kuramda, aktörün içinde bulunduğu sosyal ortamla ilişki biçimine bağlı olarak davranışlarını tasarlaması ve bu yapı içindeki dengeler paralelinde hesap yaparak ilerlemesi söz konusudur. Yani, sosyal norm ve kurumlar bireyleri sınırlandırarak çıkarlarına fayda sağlamaktadır. Bu modelde aktör nesnel dünyaya ilişkin kendi eylemlerinin veya başkalarının eylemlerinin mevcut normlara uygun olup olmadığını yargılayarak

Giddens'a göre bu bakış açısında iki yanlış bulunmaktadır. Birincisi, sosyal sınırlar fiziksel sınırlar gibi görülmüştür. İkinci yanlış ise, sınırlama "sosyal" ya da "kurumsal" bir kriter olarak görülmektedir. Giddens Durkheim'in sonraki dönemlerde sınırlama konusundaki fikrini fiziksel sınırlama ile benzeştirme hatasından dönerek, daha çok toplumun üyelerine yapmış olduğu baskıları ifade ederken sosyal olguların moral doğasına vurgu yaptığı ve bu moral fenomenin bireyleri sınırlandırdığı gibi pozitif olarak motive de ettiği sonucuna ulaştığını, bu yaklaşımın da Parsons için temel esin kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Bkz.: Antony Giddens, *Central Problems in Social Theory, Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 1979, s.51.

⁸¹ Talcott Parsons kapitalizmin Çin ya da Hindistan yerine Hristiyan Batı dünyasında ortaya çıkmasında dini değerlerin rolüne vurgu yapan, Max Weber'in tezini, kapitalizmin doğuşunun da ötesine taşıyarak, modern toplumların gelişimine uygun olarak genişletmiştir. Parsons, dini değerlerin sadece, paylaşılan sembolik sistemlerin (kültürün) bir alt tipi olduğunu öne sürmüştür. Parsons eylem koşullarının bireyi sınırlandırdığını, fakat bu şekilde değişime yön vermediğini, bu yönün kültürel değerlerce verildiğini savunmaktadır. Buna göre değerler kişilikte içselleştirilerek, aktörün eylemlerine itki sağlamaktadır. Bkz.: Talcott Parsons, *The Evolution of Societies*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, 1977, s.1,2.

Parsons, Darwinist gelişime paralel şekilde, sosyo-kültürel gelişimin farklılaşma ile basitten daha karmaşık biçimlere doğru ilerleme sağladığını, ilkel topluluklardan modern topluluklara kadar ölçeği ve işlevsel önemi oranında artan şekilde eylem üzerinde daha içersemeci kontrol sağlayan bir sosyal sistem tipinin ortaya çıktığını iddia etmiştir. Bkz.: *Ibid.*, s.24.

Parsons, toplumların gelişebilmesi için yeterli seviyede değerlerin genellenmesi, yasal sistemle uygulamaya konması ve politik güç sistemi içinde temel gelişmeler için etki mekanizmasını geniş bir şekilde harekete geçirecek bir uzlaşma tabanının oluşturulması gerektiğini önermiştir. Bkz.: *Ibid.*, s.240, 241.

Parsons, sistem kuramının da önde gelen 20'nci yüzyıl sosyoloğu olarak bilinmektedir. Parsons aktörler arasındaki ilişkilerin tekrar eden bir yapıda olduğunu ve bu nedenle tüm eylemlerin bir sistem içinde meydana geldiğini önermiştir. Öte yandan Parsons, daha çok sosyal bağlamdaki "eylem sistemi"yle ilgili olmuştur. Buna göre aktörler tarafından sistemin karşılıklı olarak kabul edilmesi sistemde dengeleyici bir mekanizma oluşturmaktadır. Parsons'a göre, bir kişi, aile, işveren ya da ulus-devlet gibi birden fazla eylem sisteminin üyesi olabilir. Özetle, Parsons toplumu birbirine kenetli eylem sistemi ağları olarak görmektedir. Bkz.: James E.Dougherty ve Robert L.Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York, Harper and Row Publishers, 1990, s.108.

Parsons'a göre uluslararası düzen için ulusal sınırların ötesine geçen ortak değerlerin düzenlenmesi gereklidir. Parsons uluslararası politik alanlara dâhil olanlar arasında, sorunların ve farklılıkların çözümü için kurumlar ve usuller hakkında prensiplere dayalı bir uzlaşma-anlaşmaya ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür. Bu bakımdan insanlar arasındaki farklılıkların çoğullaştırılarak yerel siyasi ve sosyal sistemlerde daha fazla birlik sağlanması gerektiğini, uluslararası seviyede de (çoğulcu farklılaşma ile) istikrar sağlanabileceğini önermiştir. Bkz.: *Ibid.*, s.110.

değerlendirir. Bu eylem biçiminde aktörün bir değil iki dünya ile (nesnel ve sosyal dünya⁸²) ilişki içinde olduğu varsayılır.

20'nci yüzyılın ikinci yarısında sosyal bilimlerdeki en önemli görüş ayrılıklarından birini, aktör davranışlarının erekselci bir güdü ile mi yoksa normatif olarak mı düzenlendiği tartışması oluşturmuştur. 1980'li yıllardan itibaren tartışma bu iki kuramın eleştirisini yapan Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramı ile Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı arasında yaşanmıştır.

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı ise Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramı ile antitezi konumundaki Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramının ontolojisinden belli ölçülerde faydalanan bir yaklaşımın ürünüdür. Bir başka deyişle, Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı bir hedefe ulaşma amaçlı rasyonalite ile diyalektiğin sentezidir. Bu sentezden, tartışmada diyalektiğin önemine vurgu yapan⁸³ Van Eemeren ve Grootendorst da faydalanmaktadır. Diyalektik yanlıları kendilerini Erekselci Eylem (ya da Rasyonel Seçim) Kuramına, retoriksel eylemciler İletişimsel Eylem kuramına alternatif olarak konumlandırmaktadır.

1. Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramı

Goffman'a göre aktörlerin davranışları normlarla sınırlandırılmış fazla sosyal "ben" ile stratejik olarak hesaplanmış ve "sosyal durumları kendi avantajına kullanan

⁸² Sosyal dünya, meşru olarak düzenlenmiş kişiler arası ilişkilerin bütünüdür. Bkz.: Habermas, *Theory of Communicative Action*, a.g.e., s.100.

⁸³ G.Thomas Goodnight, "A 'New Rhetoric' for a 'New Dialectic': Prolegomena to a Responsible Public Argument", *Argumentation*, Cilt 7, 1993, s.331.

birey” arasında değişkenlik göstermektedir. Branaman bunu “ahlak ve hile” arasındaki birbirinden ayrıştırlamaz bir diyalektik ilişki olarak tanımlamaktadır.⁸⁴

Hile-ahlak diyalektiği, Goffman’a göre bir “drama”dır (*dramaturgy*). Bu dramada birey sosyal dünya ile ilişkisini bu dünyanın kendisine dayattığı engeller dâhilinde, bu dünya kurallarını başkalarının kendi eylemlerini tanımlamasında kullanarak ve gerektiğinde hile yaparak sürdürür. Zira kişi başkalarının huzuruna çıktığı anda, diğerleri onunla ilgili bilgi elde etmek, onu tanımak ve kendi yargılarına göre değerlendirmek isteyecektir.⁸⁵ Kişi kendisini ifade ederken, diğerleri de bir izlenime ulaşacaktır. Bunun iki sonucu olacaktır: kişi ya bir izlenim bırakacak ya da izlenimi bizzat gösterecektir. Birinci durumda, sözler sembollerle ilişkilendirilerek bilgi aktarımı yapılacak, ikincisinde ise bilgi aktarımından ziyade, sahne performansı sergilenerek sonuca ulaşılmaq istenecektir. Birinci durumda aldatma, ikinci durumda yapar gibi görünme dâhil, yanlış bilgi sunumu görülecektir. Amaç, diğerlerinin davranışlarını, özellikle de kendisine karşı reaktif yaklaşımlarını kontrol etmektir.⁸⁶ Bu kontrol da çoğunlukla diğerlerinin tasarımında bulunacağı ortamın tanımlanmasına⁸⁷ kişisel etki yaparak sağlanacaktır. Öte yandan, diğerleri kişinin iletteğı mesajların geçerliliğini sınamak isteyecektir.

⁸⁴ Branaman, “Goffman’s Social Theory”, a.g.m., s.xlvi.

⁸⁵ Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Penguin Books, 1959, s.13.

⁸⁶ *Ibid.*, s.19.

⁸⁷ *Ibid.*, s.22-24, 26.

Bu bilgi alışverişinde her bir katılımcı ortama ilişkin mesajlarını karşı tarafa iletir. Bunu bir “uzlaşma cilası” (*veneer of consensus*) ya da “anlaşma yüzeyi” (*surface of agreement*)⁸⁸ olarak adlandıran Goffman’a göre, bu aşama herkesin kendi isteklerini sakladığı bir aşamadır. Müteakiben, katılımcılar mevcut ortamla ilgili geçmiş tecrübelerini sunarak, kendileri için önemli konuları makulleştirme ve haklı çıkarma eylemine başlar. Sonuçta, iddiaları kabul gören katılımcıların ortam tanımı etrafında birleşilir.⁸⁹

Bunu gerçek uzlaşma olarak tanımlayan Goffman’a göre, “işe yarayan bir uzlaşma”nın sağlanması için açık çatışmadan kaçınmak da gerekebilir. Her etkileşim ortamında farklı bir “işleyen uzlaşma” (*working agreement*) söz konusu olacaktır. Birey bir ortam tanımlaması yaptığında, otomatik olarak diğerlerinden bu tanımlamasının değerlendirilmesini talep ediyor demektir. Birey bu tanımlamalar ışığında herhangi bir utanca uğramamak için sürekli koruyucu önlemler alır. Güvenilirliğini zedeleyebilecek davranışları düzeltici uygulamalar yapar. Kişi, görünümünü korumak için yaptığı “savunmacı uygulama” (*defensive orientation*) ile karşıdakinin görünümünü korumak için yaptığı “korumacı uygulama” (*protective orientation*)⁹⁰ teknikleriyle diğer kişilerin nezdindeki kendine dair algının olumlu kalmasını sağlar.⁹¹

⁸⁸ *Ibid.*, s.9.

⁸⁹ *Ibid.*, s.24

⁹⁰ Erving Goffman, *Interaction Ritual, Essays on Face-to-Face Behavior*, New York, Anchor Books, 1967, s.14.

⁹¹ Goffman, *The Presentation of Self*, a.g.e., s.27.

Goffman'ın "İzlenim Yönetimi" (*impression management*) kavramına göre bireyler, eylemleri sürekli toplumun yargı ve onayına tabi olduğundan, toplumsal standartlara uygun yaşadıkları izlenimini ve görünümünü muhafaza etmek ister⁹². Bir başka deyişle insanlar sürekli sahne rolü almaktadır.⁹³ İzlenim yönetimi yaklaşımına göre, aktörler benlik sunumlarını stratejik bir manevra olarak görürler.

Aktörlerin bu benlik sunumu (*presentation of self*) ve izlenim yönetimi faaliyetlerinin yanı sıra bir de yine merkezi sosyal olarak icra ettikleri "çerçeveleme" (*framing* ya da *frame analysis*) eylemi vardır. "Çerçeve"yi oluşturan kişi iddialarını haklı çıkaran ve bu yolla sosyal ortamı tanımlayanıdır. Bu maksatla diğer aktörler tarafından kullanılan referans çevrelerini kendi çıkarına kullanmaya çalışır.⁹⁴ Goffman'ın konuşmanın çerçeve analizine göre, tüm sözler aktörlerin çıkış noktalarını ya da reaksiyonlarını üretir ve böylece hâlihazırda süregelen sosyal dünyanın üretimine katkıda bulunur. Dramacı bakış açısında önemli olan,

⁹² *Ibid.*, s.203.

⁹³ Frank Schimmelfennig, *The EU, NATO and the Integration of Europe, Rules and Rhetoric*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s.195.

⁹⁴ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.196; Goffman, *The Presentation of Self*, a.g.e., s.203, 231.,

Goffman'a göre sosyal tecrübe "çerçeve"lerde düzenlenir. "Çerçeve" sosyal olaylara verilen öznel anlamlardır. Bkz.: Branaman, "Goffman's Social Theory", a.g.m., s.lxxiv.

"Çerçeveleme", insanların eğlence, aldanma, tecrübe, prova, rüya, fantezi, ritüel, gösteri, analiz ve iyilik yapma gibi somut ve güncel eylemlerinin dönüşümünün sağlandığı bir modeldir. Bunlar gerçeklikten uzakmış gibi görünmekle birlikte, aslında olayların birer dramatizasyonudur (ya da dramatizasyonun provası). Yani günübürlük eylem, toplumdaki belli modellerin (kültürel standartlara göre) kopyalanması ve kendisinin de bir model teşkil etmesidir. Böylece hayat gerçeklikten ziyade bir örneknel inandırma eylemidir. Bkz.: Erving Goffman, *Frame Analysis*, New York, Harper Colophon Books, 1974, s.560-563.

"Çerçevelemiş eylem"ler süregelen dünyada bize gerçekmiş hissi veren fakat aynı zamanda bizi bu gerçek dışı inşa karşısında kırılğan yapan faaliyetlerdir (çerçeve karşısında hata yapma endişesi nedeniyle). Bkz.: Branaman, "Goffman's Social Theory", a.g.m., s.lxxv.

konuşmanın her zaman bir “merak”ı canlandırmasıdır.⁹⁵ Konuşmada başkalarının fikirlerine merak göstermemiz çoğu zamanımızı bilgi vermekle değil, görüntü vermekle harcadığımız anlamına gelir.⁹⁶

Goffman, aktörlerin sosyal kuralları içselleştirdiği ve eylemlerine sosyal kuralların yön verdiği fikrini kabul etmez. Toplumun yumuşak şekilde işlemesi için kuralların içselleştirilmesi gerekli değildir. Yapılan şey, suçunun yüzüne vurulmasını engelleme manevralarıdır. Öte yandan Goffman’ın çalışmasında rasyonalite varsayımına sadece zımnen değinilmiştir. Buna göre Dramacı Eylem Kuramı bağlamında benlik, sosyal bir üründür ve sosyal aktörler ilk olarak sosyalleşme ile müteakiben taklit ve tecrübe ile açıkça ifade edilmemiş kültürel kodları öğrenirler. Bunlar, aktörün ötekilerin huzurundaki kendi davranışlarını belirler. Goffman’ın aktörü böylece öz sunumunu belli etkileşimsel sahne bölümlerine göre uygun şekilde konumlandırır/şekillendirir. Bu şekilde diğerlerine makul ya da “rasyonel” bir aktör olduğunun işaretini verir. Böylelikle sosyal süreçlere katılımı da toplum tarafından onaylanmış olur.

Goffman için konuşma sadece gerçeğin sade bir ifadesi değil, aynı zamanda başkalarının anlattığı hikâyeleri başkalarına nakletmektir. Çoğu konuşmalar bir hikâye anlatıcısının dinleyicilerinin merakını muhafaza ettiği bir tekrardan ibarettir. Bu merak konuşmanın düzenlenmesi için gerekli çerçeveyi sağlar. Goffman’a göre

⁹⁵ Goffman, *Frame Analysis*, a.g.m., s.507.

⁹⁶ *Ibid.*, s.508.

günlük hayatta icra edilen eylemler kendisinden kopyaların çıkarılabileceği orijinal bir ortam sunar.⁹⁷

Dramacı yaklaşımda aktör nesneleri kendisine münhasır bir iç dünya ile yorumlamaktadır. Bu öznel dünya aktörün niyetleri, düşünceleri, huyları, arzuları, hisleri gibi kişisel tecrübeler bütünüdür. Aktör diğerlerine bu öznel alana erişim iznini, dramacı eylem aracılığıyla kendini ifade ettiğinde, kendi öznelliğine ilişkin dinleyiciye bir sunum yaptığında verir. Aktör, bir yandan hayat sahnesinde kendi bölümünü oynamakta, diğer yandan başka durumlarda dinleyici konumuna geçmektedir. Dramacı eylem modelindeki en önemli sorun, aktörün söylediğini gerçekten kastedip kastedmediğinin anlaşılamayacağıdır. Çünkü aktörün çevresinden ne ölçüde etkilendiği ya da kendi tecrübesini çevresiyle ne ölçüde paylaştığı bilinmemektedir. Hatta aktörün kendi kendisini aldatmış olma ihtimali dahi bulunmaktadır.⁹⁸

⁹⁷ *Ibid.*, s.562.

⁹⁸ Eriksen ve Weigård, *Understanding Habermas*, a.g.e., s.30.

2. Habermas'ın⁹⁹ İletişimsel Eylem Kuramı

Habermas açısından, Goffman'ın dramacı eylem modelinde öznel ve nesnel dünya olmak üzere iki dünya modeli dikkate alınmaktadır. Goffman'ın öznel aktörü benlik sunumu ve izlenim yönetimi aracılığıyla etrafındaki herşeye nesnel yaklaşarak “kendisinin toplum içindeki rolünü artırma”yı hedefler. Bu nedenle bir sahnedeymiş gibi hareket eden aktör, kendi çıkarına davranış sergileyen “görünür bir kamu” oluşturmak hedefindedir. Habermas'a göre bu fikir erekselci (stratejik) yaklaşımın, hedef peşinde koşan birey özelliğinin bir türüdür. Habermas, dramacı yaklaşımın aktörün sosyal dünya ile ilişkisini yeterince açıklayamadığını iddia etmektedir.¹⁰⁰ Çünkü aktörlerin ortam tanımlamalarında kişisel tecrübelerinin güvenilirliği (otantikliği) sorgulanamamaktadır.¹⁰¹

Habermas'ın İletişimsel Eylem kavramı; konuşma ve eylem yeteneğine sahip, bireyler arası ilişkiler tesis eden en az iki kişinin sözlü veya diğer yollarla etkileşimi

⁹⁹ Marksist düşüncenin takipçisi olan Frankfurt Okulunun düşünürleri (Horkheimer, Adorno, Marcuse) daha çok baskıcı sosyal yapıları ya da ortamları belirlemeyi, açığa çıkarmayı ve mümkünse daha iyi hale getirmeyi hedeflemiştir. Marx baskının nesnel özelliklerine odaklanırken (örneğin siyasi güç veya ekonomi kaynaklı), yeni Eleştirel Kuram felsefeye hatta psikanalize dönüş yaparak modern kültürlerin getirdiği sorunların tamamını tespit etmek istemiştir. Eleştirel Kuramın etkisi 1970'li yılların başına, yeni Eleştirel Kuram (çoğunlukla Habermas ile 1971, 1975) ortaya çıkana kadar devam etmiştir. Habermas pozitivist eleştirmeye devam ederken, diyalektik tarzda yeni bir bilgi kuramı inşa etmiştir. Bu kuramda bilginin üretildiği sosyal, tarihi ve kültürel bağlamlara dikkat çekilmiştir. Habermas, bu maksatla neyin özgürleştirici neyin baskıcı bir sosyal yapı olduğunu ortaya çıkararak “iyi hayata katkı sağlamak” gerektiğine inanmıştır. Bu bakımdan sosyal yapıların incelenmesi öne çıkmıştır. Önce idealist sosyal eylem geleneği ile pozitivist sosyal sistemler geleneğinin arkasındaki iç gerilimi “sistem” ve “yaşam dünyası” olarak adlandırmış, sonra da yaşam dünyasının kolektif kimliğin oluşumundaki rolü ve önemini ortaya koymuştur. Bkz.: James J.Chris, “Habermas, Goffman, and Communicative Action: Implications for Professional Practice”, *American Sociological Review*, Cilt 60, No 4, 1995, s. 546.

¹⁰⁰ Chris'e göre Habermas muhtemelen Goffman'ın *Çerçeve Analizi* eserini okuyamadan İletişimsel Eylem Kuramını yayımladığını (aynı tarihlere denk gelmektedir.) iddia etmektedir. Bkz.: *Idem.*, s.553.

¹⁰¹ Eriksen ve Weigård, *Understanding Habermas*, a.g.e., s.30.

ile ilgilidir.¹⁰² Bu kişiler bir eylemde bulunmadan önce diğer aktörlerin ifadelerini bir değerlendirmeye tabi tutarlar. Bir başka deyişle aktörler ilk olarak diğer aktörlerin sözlerinin geçerliliğini test ederler.

Lisana dayalı bir iletişim ile aktörler, kendi ortam tanımlamalarını yapar ve bunu karşılıklı olarak müzakere eder. Habermas’a göre aktörler, ortam tanımlaması yorumlarını nesnel, öznel ya da sosyal dünya şartlarına göre yapmaktadır. Bu yorumlamalara ilişkin sözlerin eleştirilebilir olması gerekmektedir. Karşılıklı olarak yapılan bu ifadelerin geçerliliğinin koordinasyonu işlemi neyin gerçek olduğuna dair yapılan ortak bir anlayış arayışıdır. Habermas’a göre aktörler bu diyalog yoluyla oluşmuş gerçeklik iddiaları temelinde eylemde bulunur.¹⁰³

Her bir anlayışa ulaşma süreci toplumda kültürel olarak yerleşmiş ön kabullere, ön anlayışlara dayanmaktadır. Habermas bunu “yaşam dünyası” (*lifeworld*) olarak adlandırmaktadır.¹⁰⁴ İletişime katılanlar bu arka planın sadece bir kısmını oluşturan ortam tanımlamasını müzakere eder. Bir başka deyişle, belli bir kültürel arka plan belli bir süre zarfında iletişime katılanlar arasında teste tabi tutulmaktadır.

¹⁰² Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.86.

¹⁰³ *Ibid.*, s.101.

¹⁰⁴ *Ibid.*, s.100., Ayrıca Bkz.: Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action, Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, çeviri: Thomas McCarthy, Cilt II, Boston, Beacon Press, 1985.

Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramında kişiler arasındaki etkileşim söz-eylem (*speech-act*) ile koordine edilir. Söz-eylem anlayışında, sözler öncelikle eylemleri tanımlamaya yarar. Bireyleri etkileyen sosyal koşullar sözlerle oluşturulur ve dönüştürülür. İnsanlar arası etkileşimde temel bir yere sahip olan lisan, performansa dayalı bir davranışla nitelendirilir. Yani sözler sadece bir olay veya eylemi tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda bizi bağlayan eylemlere dönüşür.¹⁰⁵

İletişime katılımcıların ortam tanımlamalarına ilişkin ifadelerinin üç farklı geçerlilik iddiası olabilir:

- 1) İfade gerçeği yansıttığından doğrudur,
- 2) Söz-eylem mevcut normatif bağlamla ilişkili olarak doğrudur,
- 3) Konuşmacının ifadesi açık niyeti ile örtüşmektedir.

Yani konuşmacı ifadelerinin geçerli olduğunu, meşru olarak düzenlenmiş eylemlerinin haklılığını ve öznel tecrübelerinin ifadesindeki samimiyeti iddia eder.¹⁰⁶

Her bir ortam tanımlamasında bu nesnel doğruluk, normatif haklılık ve öznel samimiyet iddialarından biri diğerlerine kıyasla daha hâkim bir görünüm arz edecek veya konuya göre daha öne çıkacaktır. Örneğin, bir aşçıbaşı yardımcılarına “kışın yemeklere domates koymamak lazım, lezzetli olmuyor” dediğinde, zımni olarak aslında üç şeyi kastediyordur:

¹⁰⁵ Eriksen ve Weigård, *Understanding Habermas*, a.g.e., s.38.

¹⁰⁶ Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.99.

1. “Söylediğim şey doğru! – domatesler lezzetsiz”
2. “Bunu söylemeye hakkım var – ben aşçıbaşım, bunu bilecek kadar yetki ve bilgi sahibiyim”
3. “Ne söylediğimden eminim – kışın yemekte domates kullanmamak gerektiği yargısındaım, domatesin yemeklere lezzet katmadığını daha önce tecrübe ettim”.

Aşçıbaşının ortam tanımlaması yardımcıları tarafından kabul edilecektir. Çünkü ya kendileri de aynı yargıya sahiptir ya da aşçıbaşının tecrübesine güveniyorlardır. Ancak, yardımcılardan birinin “kışın yemeklere salça katmaktansa, domates katmanın yemekleri daha lezzetli yapacağı” iddiasıyla bu fikri kabul etmeme ihtimali de bulunmaktadır. Bu sözün de geçerlilik iddiaları olacaktır. Bu durumda aşçıbaşının gerçeklik iddiaları sorgulanmış olmaktadır. Aşçıbaşı ya tüm itirazlara karşı gelerek nihai kararı kendisi verecek ya da yemeklerin hangisinde salça hangisinde domates kullanılırsa daha lezzetli olacağına dair ortak bir anlayışa ulaşılacaktır.

Habermas’a göre bu tarz bir ortam tanımlamasının gerçekleşmesi için belli şartların oluşması gerekmektedir. Bu bakımdan, öncelikle başlangıçta dinleyicilerin bir ifadeye karşı çıkma hakkı bulunmalıdır. Yani iletişime katılımcıların kendilerini ifade etme özgürlüğü olmalı, açık tartışma yapılmalıdır. Bu açık tartışmada gizli veya dış zorlayıcı unsurlara yer verilmemelidir. Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramına göre eylemlerin *kişisel çıkarla* koordine edilmiş halinden ziyade, *tartışma* yoluyla koordine edilmiş haline, yani *hedefe ulaşma* maksatlı davranışa değil, *anlamaya*

Çalışma eylemine odaklanmak gerekmektedir.¹⁰⁷ Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramında, bir ortak anlayışa ulaşmak demek, tartışmaya katılanların iddialarının geçerliliğinin eleştirilebildiği bir ortamın tanımlanmasına ilişkin rasyonel bir uzlaşma demektir.¹⁰⁸

İletişimsel Eylem Kuramı rasyonaliteye evrensel bir bakış açısıyla bakar. Habermascı “daha iyi tartışma”da, iletişim kurmak için konuşma yapan kişiye cevap vermeyenin rasyonel bir davranışta olmayacağı, benzer bir performans göstermediği için suçlu görüleceği ya da konuşmaya ilk başlayanın iddiasını kabul etmiş varsayacak kadar “akli sağlığının” olmadığı gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Bu rasyonalite dâhilinde insanlar karşılıklı iddialarını haklı çıkarmaya, iddialarının geçerliliğini savunmaya, bunları evrensel gerçekler olarak sunmaya çalışacaklardır.¹⁰⁹

Habermas toplumun her alanında “ideal konuşma durumuna” (*ideal speech situation*) erişmek için gerekli bağlayıcı normatif (moral) şartları inşa etme yolunu aramaktadır. İdeal konuşma durumu bir tartışma ortamında aktörlerin birbirlerini eşit ortaklar olarak tanıdığı ve birbirlerine müzakereye samimi şekilde eşit erişim hakkı verdiği bir ortamdır. Habermas bunun halihazırda tamamen ütopik bir hedef olduğunu kabul

¹⁰⁷ Eriksen ve Weigrd, “Conceptualizing Politics”, a.g.m., s.227; Ayrıca bkz.: Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.71, 72.

¹⁰⁸ Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.115.

¹⁰⁹ Eriksen ve Weigrd, “Conceptualizing Politics”, a.g.m., s.228.

eder. Çünkü modern Batılı toplum içinde kurumsal seviyede iletişimsel eylem anlarını belirlemenin imkânsızlığı ortadadır.

Retoriğin normatif olmaktan çok gerçekçi olduğunu savunan Kastely, “özgürce geliştirilmiş bir anlama kıyasla, bir bakış açısının diğerine yeğletilmesi arasında ayırmda bulunan Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramının esasen Yunan tragedyasının iç yüzünü inkâra dayandığını”¹¹⁰ öne sürmüştür. Buna karşın Van Eemeren, Habermas’ın kuramının da retoriksel bir tabana dayandığını iddia etmiştir.¹¹¹ Bu görüş ayrılığı retoriğin ne kadar stratejik, ne kadar moral değer içerdiğine yönelik kesin bir bakış açısının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Bu bölüme kadar üç varsayımı tanımlamış bulunuyoruz. Özetle birinci varsayım; retoriğin diyalektikten güç aldığı ve sosyo-politik değişimleri analiz gücü olduğu; ikinci varsayım tüm rasyonel bireylerin normları bilerek ya da bilmeyerek takip ettikleri ve sosyal görünümünün eylemlerinde belirleyici olduğu, üçüncü varsayım ise Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramının ideal rasyonaliteye ulaşma hedefinde olduğu şeklinde özetlenebilir. Şimdi, bu temel üzerinde Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramını inceleyeceğiz.

¹¹⁰ Kastely, *Rethinking the Rhetorical Tradition*, a.g.e., s.7.

¹¹¹ Van Eemeren, *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*, a.g.e., s.74.

D. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı

Eski Yunan'dan bugüne kadar retorik'in anlam ve kullanımında değişiklikler olduğunu ifade etmiştik. Bu değişimde, geleneksel rasyonalist akımların yanı sıra, 1980'li yıllarda ortaya çıkan Postpozitivist kuramların Uluslararası İlişkiler disiplinine katkılarının göz ardı edilemez ölçüde önemli hâle gelmiş olması etkindir.

Bu bilimsel ortam içinde Schimmelfennig, kuram inşasına, Habermas'ın da İletişimsel Eylem Kuramında eylem biçimlerinden biri olarak sıralanan Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramını¹¹² inceleyerek başlar.

1. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramı ile Benzerliği

Goffman bireylerin eylemlerinin; stratejik olarak hesap yapma ve sosyal ortamı kendi avantajına kullanma ile normları takip etme, davranışlarını buna göre belirleme arasında değişkenlik gösterdiğini öne sürmektedir. Schimmelfennig'e göre bu bir teorik kararsızlık ya da tutarsızlık anlamına gelmemektedir. Goffman bireylerin davranışlarının sadece bireysel hesap ile ya da normatif standartlarla açıklanamayacağını öne sürmektedir.

¹¹² Goffman, *The Presentation of Self*, a.g.e., s.90.

Goffman’a göre aktörler her zaman ahlaklı görünmek ister. Bu görünümünden fayda sağlayan aktör sahnedeymiş gibi davranır.¹¹³ Bireyler mutlaka samimi olmaksızın, normları içselleştirmeden, hile yaparak ahlaklı rolü oynar. Etraflarında böyle bir çerçeve oluşturur.

Schimmelfennig, Goffman’a benzer şekilde;

- 1) Sosyal dünyanın varlığını, bu sosyal dünyayı bireyler arası fikirlerin oluşturduğunu kabul eder,
- 2) Sosyal etkileşimlerin bir süreç dâhilinde gerçekleştiğini ve bu sürecin bireylerin başlangıçtaki niyetlerinden bağımsız şekilde geliştiğini varsayar.
- 3) Kuralların ve kültürün sosyal aktörlerin izlediği hedef ve elde ettiği sonuçları belirlediği yönündeki normativizme karşı çıkar.
- 4) Aktörlerin zayıf bir şekilde sosyalleşmiş olduklarını varsayar. Aktörlerin topluluğun değer ve normlarını içinde bulundukları bağlam temelinde çıkarlarına göre tanımladıklarını kabul eder. Aktörlerin kendi çıkarına tanımladıkları hedeflerinin “topluluk çıkarını” temsil ettiği sonucuna ulaşmaz. Bunun da ötesinde Schimmelfennig, aktörlerin kuralları sadece benmerkezci değil, idealist hedefler için de kullanmaya çabalayabileceğini öngörür.¹¹⁴

¹¹³ *Ibid.*, s.251.

¹¹⁴ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.198.

Schimmelfennig çalışmasında, insanların bir arada yaşamasından doğan bağların mevcudiyetini dikkate almasına rağmen, yine de bireylerin bunları kendi çıkarlarını belirlemede araç olarak gördüğünü iddia etmektedir. Buna göre aktörler bilinçli olarak tartışma ortamındaki iddialarını haklı çıkaracak tüm unsurları (kurumsal ortamlarda kurumsal norm, değer ve kurallar) kullanarak lisan içinde hiyerarşiler inşa eder ve muhalifinin veya dinleyicilerin davranışlarına etki etmek isterler. Aktörler için toplum gerekli iş birliğini sağladığı sürece/oranda önemlidir.

Schimmelfennig'e göre aktörlerin iyi izlenim bırakma ve bir çerçeve oluşturma eylemi sosyal hayatın yalnızca bir yönüdür. Aktörün hareket sahasını kısıtlayan ve hatta ona yön veren *kültürel, sürece bağlı ve sosyal* engeller bulunmaktadır. Schimmelfennig'e göre Goffman'ın aktörü *kültürel* olarak sınırlanmıştır. Çünkü aktörlerin (çerçeveyi oluşturanların) etraflarındakilerin kavram ve inançlarına uygun eylemde bulunmaları gerekmektedir. Aktörlerin sosyal kuralları hile yaparak kendi lehine kullanması, bu kuralları kendi başlarına kolayca icat ettikleri anlamına gelmemektedir. Bir başka deyişle aktörler topluluk kural, değer ve normlarını kendi istedikleri gibi basit şekilde kullanma ya da kullanmama özgürlüğüne sahip değildir. Çevresindekilerin kültürel ve normatif repertuarlarına dayanmayan söz-eylemlerin başarı şansı bulunmamaktadır.

Goffman'ın aktörü *süreç* bakımından da sınırlanmıştır. Schimmelfennig aktörün etrafında bıraktığı izlenimin başarı şansını artırmak için sürekli aynı ahlak rolünü

oyynamak zorunda olduğunu ifade etmektedir. Buna göre aktörler eylem ve söylemlerinde sürekli samimi ve tutarlı olmak zorundadır. Aktörlerin tutarsız olmaları durumunda süreç içinde ileriki zamanlarda kuralları göz ardı etme imkânı olmaz. Schimmelfennig’e göre “her bir performans sosyal bir taahhüt gerektirir”¹¹⁵.

Goffman’ın aktörü *sosyal* bakımdan da sınırlandırılmıştır. Goffman aktörlerin sosyal kuralları içselleştirmedini savunur, güdülerinde sosyal kuralların etkisini kabul etmez. Goffman’a göre aktörler kuralların etrafından dolaşmayı tercih ederler. Ancak, aktörlerin pozitif görünümlerini sürdürmeleri güvenilir bir performans sergilemelerine bağlıdır. Aktör başlangıçtaki görünümüne sadık kalamazsa ya da sosyal kurallara uymadığı, hile yaptığı ortaya çıkarsa, utanır ve mahcup olur.¹¹⁶ Schimmelfennig’e göre aktörler bu mahcubiyeti yaşamamak için toplum tarafından kabul edilmiş sınırlar dâhilinde kalmaya çabalarlar.¹¹⁷ Böylece sosyal düzeni yeniden üretme işlevine iştirak ederler.

Goffman ve Schimmelfennig için sosyal eylem bir topluluk ortamında yapılan stratejik eylemdir.¹¹⁸ Schimmelfennig Retoriksel Eylemi bu stratejik eylemin tartışmada kullanılması olarak tanımlamaktadır. Schimmelfennig çalışmasında, stratejik eylem kuramını tartışma kuramı ile birleştirmektedir. Schimmelfennig

¹¹⁵ *Ibid.*, s.196.

¹¹⁶ Goffman, *The Presentation of Self*, a.g.e., s.12.

¹¹⁷ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.197, 198.

¹¹⁸ *Ibid.*, s.199.

retoriksel aktörlerin tartışmaları araçsal kullandığını ve en fazla ikna edici tartışmayı seçtiğini iddia eder.

Goffman bireyin temel davranışına odaklanırken, Schimmelfennig muhalif ve dinleyicilerin tartışmada bireyin iddialarını muhakeme etmesi ve karar vermesi sürecine de odaklanmaktadır. Öte yandan, aktörlerin ikna kabiliyetlerini sadece sözel değil, aynı zamanda tesir edici/dokunaklı eylemler yaparak, sembolleri kullanarak artırdıklarını ve bu şekilde retoriksel eylemde bulunduklarını öne sürer.¹¹⁹

Schimmelfennig, Retorik Kuramı ile Dramacı Eylem Kuramını birleştirerek, insanların kendi hedeflerine ulaşmak için dramacı bir yaklaşım sergilediklerini, onlar için topluluk kural, norm ve kültürünün önemli olduğunu, retoriksel bir durumda aktörlerin dinleyicileri kendi iddiası temelinde ikna etmek için bu norm ve kuralları kullandığını savunmaktadır.

2. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramından Farkı

Schimmelfennig'in ve Goffman'ın aktörü insani iyiliğe inanmayan bir dramacı uygulama kuramı ile açıklanır. Habermas'ın aktörü ise kendini gerçekleştiren ve özgürleştiren bir uygulama biçimi ile açıklanır. Habermas'ın aktörü davranışlarında

¹¹⁹ *Ibid.*, s.200.

“uygun sosyal ilişkiler” ve “normatif haklılık” peşinde iken, Schimmelfennig ve Goffman’ın aktörü “benlik sunumu” ve “izlenim yönetimi” yapmaktadır.

Habermas bu aktör tiplerinin görünümünü sahte olarak kabul etmektedir. Yani aktör, oyun oynamakta ve rol yapmaktadır. Bunu yaparken de kişisel görünümü¹²⁰ etrafında bir dünya inşa etmektedir.¹²¹ Buna göre stratejik eylem de hileli bir ilişki olarak değerlendirilmektedir.¹²² Goffman bu tip davranışın üstesinden nasıl gelineceğini araştırırken, Habermas bu durumu geliştirici bir plan arayışındadır. Schimmelfennig ise aktörü olduğu gibi kabul etmekte, bu aktörün davranışlarının nedensel sonuçlarını yorumlamaktadır.

Habermas aktörlerin, bir tartışma ortamında başarıya, yani eylemlerinin getirilerine odaklı olması durumunda, muhaliflerin kararlarını ve ortam tanımlamalarını etkileyerek amaçlarına ulaşacaklarını öngörmektedir. Habermas bu tarz bir eylemin benmerkezci olacağını iddia eder.¹²³ Habermas’a göre İletişimsel Eylemde aktörler eylemlerini uyum içinde, uzlaşa ile koordine ederler. Başarı odaklı yaklaşımda aktörler birbirine stratejik olarak yaklaşırken, İletişimsel Eylemde bir anlayışa

¹²⁰ Erving Goffman, *Encounters*, Indiana, The Bobbs-Merrill Company, 1961, s.89.

¹²¹ *Ibid.*, s.27.

¹²² Goffman, bunu stratejik (ya da sembolik) etkileşim olarak tanımlamaktadır. Bkz. Erving Goffman, *Strategic Interaction*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press, 1969, s.136.

¹²³ Jürgen Habermas, *Moral Consciousness and Communicative Action*, Cambridge, Polity Press, 1990, s.133.

ulaşmak için yaklaşmaktadır.¹²⁴ Anlayışa ulaşma çabasındaki eylem modelinde müzakerede ne srlen bir iddianın/söylenen bir sözün/yapılan bir ortam tanımlamasının içeriğinin tüm katılımcılarca eleştirilebilir olması gerekmektedir. Karşıt fikirlerin diyalektiğinden evrilerek iddianın/sözün/ortam tanımlamasının katılımcılarca yapılacak yeni yorumlamalar sonucu rasyonel şekilde onaylanması gerekmektedir. Habermas’a göre “kişinin söz-eylemi sadece diğerkleri içindeki teklifi kabul ederse başarılı olur”.¹²⁵ Böyle bir koşul aslında bir tartışma ortamında gerçekleştirilmesi oldukça güç birçok n kabulü de beraberinde getirmektedir. İlk olarak, iletişim ortamı bozulmamış, yani hile katılmamış, dış baskı uygulanmamış, katılımcıların kararları havuç ve sopalarla etkilenmemiş olmalıdır. İkinci olarak, katılımcıların süreç içinde sosyalleşerek birbirlerinden öğrenecekleri ve stratejik kazançlarından gönüllü vazgeecekleri varsayılmaktadır. nc olarak, yaşam dünyasının aktörlere ihtiyaç duyacakları önceden içsel olarak kabul edilmiş yorumlama kaynağını sunacağı öngörülmektedir. Dördüncü olarak, aktörlerin yorumlama süreci esnasında olguların tanımlanmasında karşıt iddiaların geçerliliğini, ya nesnel dünyadaki bir unsura referans yaparak gerekliğı bakımından, ya sosyal dünyadaki bir unsura referans yaparak haklılığı bakımından, ya da öznel dünyadaki bir unsura referans yaparak doğruluğ/samimiliğı bakımından test ettiğı varsayılmaktadır.

¹²⁴ Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.88.

¹²⁵ Habermas, *Moral Consciousness*, a.g.e., s.134.

Habermas’a göre, aktörlerin tüm bu standartlara uyabilmesi için yetenekli bir konuşmacı olması ve uzlaşa sağlanamadığı durumlarda, nesnel, normatif ya da öznel dünya temelinde yapılan bireysel geçerlilik iddialarından hangisiyle çatışıldığını ayırt etmesi ve çatışılan dünya referansına odaklanması gerekmektedir.¹²⁶

Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramı açısından bu mekanizmaların varlığını günlük normal iletişimde ve politik hayatta gözlemlemek güçtür. Habermas ise stratejik davranışa erekselci eylemle bir tutmakta, bu davranış biçiminin ademimerkeziyetçi bir anlayış olduğunu öne sürmekte ve ademimerkeziyetçi aktörün uyum göstermekten uzak olduğunu savunmaktadır. Schimmelfennig bakımından tartışma ortamının daha gerçekçi tanımlanması gerekmektedir. Habermas politik dünyada “olması gereken”e odaklanırken, Schimmelfennig öncelikle “olan”ı tespit etmektedir. Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramında bireyler ademimerkeziyetçi değil, aksine topluluk ortamındadır. Bu topluluk modelinde aktörler karar alma süreçlerinde ilk tercihlerini stratejik hesaplarla yapar ve muhalifleri ve dinleyicilerini söylemlerinde topluluk *ethosunu* kullanarak doğru olduklarına inandıkları kendi pozisyonları lehine ikna etmeye çalışır. Habermas iddiayı sunan aktörün iddiasının diğer katılımcılarca üç dünyadan birine referansla geçerlilik sınamasına tabi tutulduğunu iddia ederken, Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramında iddiayı sunan aktörün bizzat kendisi iddiasının geçerliliğini ispat etme çabası içindedir. Bu ispatı da öznel dünyasına referans yapmaktan ziyade, özellikle topluluk kural, değer ve normlarına (Habermas’ın yaşam dünyasına) dayalı

¹²⁶ *Ibid.*, s.137.

olarak yapar. Yani Habermas'ın iddiasının aksine Retoriksel Eylem, katı erekselci yaklaşımdan farklı bir eylem biçimidir. İçerisinde ahlakı da barındırır. Bir kez karar alındıktan sonra, kendisi de toplum önündeki görünümünü zedelememek ve müteakip kararlarda tutarlı olmak adına karar sonrası oluşan yeni norma uyum gösterir. Bu durumda sosyalleşme ya da öğrenmeden bahsedilemez. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramında karar anında topluluğun kural, değer ve normlarına (yaşam dünyasına) en uygun seçimi yapması sağlanmıştır. Habermas'a göre bu bir hiledir.

Ahlak-hile ilişkilendirmesi Aristo'nun diyalektik ve retorik arasındaki birbirini karşılıklı destekleyen ve güçlendiren yaklaşımı ile olduğu kadar Van Eemeren, Grootendorst ve Houtlosser tarafından ortaya atılan ve zayıf iletişimsel eylemci olarak adlandırılabilir eleştirel nitelikteki pragma-diyalektik tartışma ile de doğrulanmaktadır.¹²⁷ Pragma-diyalektik tartışma, tartışmanın normatif boyutu ile betimleyici boyutu arasındaki boşluğu tanımlayarak eleştirel bir sonuca ulaşmayı hedefleyen “normatif pragmatizm”den doğmaktadır. Tartışmadaki “makullük” ile kabul edilebilirlik iddiaları bu şekilde eleştirel bir test sürecine tabi tutulmaktadır. Böylece her bir tartışma aşaması eleştirel bir tartışma dâhilinde, tuğlaları üst üste koyucu bir gelişime sahne olacak, farklı fikirlerin çatışmasından bir dizi diyalektik kuralla çözüme ulaşılacaktır.¹²⁸ Eemeren, retoriği tartışmasal söylemde *etkinliği*

¹²⁷ Goodnight, “A ‘new Rhetoric’ for a ‘New Dialectic’”, a.g.m., s.330. Anılan yazarlar, retoriği kendi rasyonalist tartışma kuramlarının – tıpkı Aristo'nun *Rhetoric* kitabının ilk satırlarında olduğu gibi – benzer bir karşıtı (antistrophos) olduğunu öne sürmektedirler. Ayrıca bkz.: Braet, “On the Origin of Normative Argumentation Theory”, a.g.m., s.348.

¹²⁸ Van Eemeren, *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*, a.g.e., s.5-7.

hedeflemek olarak tanımlamaktadır.¹²⁹ Eemeren açısından, diyalektik ve retorik arasındaki ilişki, etkinlik (retorik) ve makullük (diyalektik) arasındaki dengedir. Buna göre, bir tartışma ortamında, fikir farklılıklarını diyalektik olarak makul bir yolla çözümleme hedefine ulaşmak için, tartışmacıların retoriksel çıkarlarına en etkin hizmet edecek şekilde, tartışmanın her aşamasında diyalektiksel olarak izin verilen eylemleri yaparak, farklılıklarını birer birer gidermelerini sağlamak gerekmektedir.¹³⁰ Bu anlamda retorik tartışmanın ikna edici etkinliği ile ilgili iken, diyalektik bunun iç yeterliliğine işaret etmektedir.¹³¹ Van Eemeren de, Habermas gibi ideal bir model oluşturmaya çalışmakla¹³² birlikte, tartışmacıların retoriksel çıkarlar peşinde koşacaklarını kabul etmektedir. Schimmelfennig, tartışmada diğerlerini ikna etmeye yarayan söylemlerin yeterliliğini test edecek belirli normların olduğu¹³³ fikrine iştirak etmemekte, tartışmada retoriksel eylemle topluluk normlarının stratejik olarak kullanıldığını iddia etmektedir.

3. Schimmelfennig'in Retoriksel Aktörü

Schimmelfennig bireylerin farklı durumlarda farklı maskeler taktığını ve bunu da sosyal topluluk içinde kendini rahat hissetmek için yaptığını ifade eder. Retoriksel Eylem Kuramında, insanların özel benliği “gerçek”, kamusal benliği “sahte” varsayılmaktadır. Goffman’ın terimleriyle, izlenim yönetimi yapan sosyal aktör

¹²⁹ *Ibid.*, s.66.

¹³⁰ *Ibid.*, s.43.

¹³¹ Fred J.Kauffeld, “Pivotal Issues and Norms in Rhetorical Theories of Argumentation”, Frans H.van Eemeren ve Peter Houtlosser (der.), *Dialectic and Rhetoric, The Warp and Woop of Argumentation Analysis*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 2002, s.97.

¹³² Van Eemeren, *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*, a.g.e., s.74.

¹³³ Kauffeld, “Pivotal Issues and Norms”, a.g.m., s.114.

benlik sunumu yaparken, gizli bir ajandaya sahiptir ve kendi özel gerçekliğini su yüzüne çıkarmamaya sürekli özen gösterir.¹³⁴ Aktör, diğerlerinin toplumun kurallarına karşı çıkamayacağını bildiğinden, karar anlarında retoriksel bir ortamda/durumda bu toplumsal kuralları öne çıkaracak tartışma içine girer ve diğerlerini, pazarlık gücü ile değil, ikna gücü ile kendince en doğru olan yolu seçmeye iter.

Schimmelfennig'e göre aktörler eylemlerini retoriksel bir ortamda/durumda gerçekleştirmektedir. Retoriksel ortamda aktörlerin toplumsal sınırlar dâhilinde özgür seçimler yaptığı varsayılır. Retoriksel ortam, kişinin seçimlerine başkalarının da etki ettiği ortamdır. Goffman'ın izlenim yönetimi bunun ayrıntılarını vermektedir. Aktörlerin retoriksel ortamda/durumda yaptığı seçimler eylemler hâline gelir¹³⁵ ve gelenekler, alışkanlıklar ve hatta yeni normlar arasındaki yerini alır. Retoriksel kuramla, bu çeşit dönüştürücü durumların süreç içinde nasıl gerçekleştiğini organizma ve onun çevresi arasındaki olaya bağlı ilişkiyi inceleyerek ortaya koymak mümkündür. Yeni bir seçim yapıldığında eski alışkanlıkların değiştirilmesi söz konusudur. Eski alışkanlıklar devam ettiği sürece dönüşüm imkânsızdır. Alışkanlıkların değişmesi gerektiği noktada, yeni düzenlemenin anlamının çözülmesi, eskinin yeniden biçimlendirilmesi gerektiğinden bir şok yaşanır ve ne olacağına dair bir bekleyiş başlar. "Bu şok hissi ve bekleyiş retoriğe gücü ve etkisini verir." Bu kapsamda retorik, çevreye yeni anlamını vermek zorundadır. Şayet paylaşılan olaylar şok ve rahatsızlık hissini ortaya çıkarmamışsa, retoriksel aktör bir

¹³⁴ Chriss, "Habermas, Goffman, and Communicative Action", a.g.m, s.561.

¹³⁵ Crick, *Democracy and Rhetoric*, a.g.e., s.45.

şekilde durumun ne kadar acil çözüm beklediğini ortaya çıkarmak zorundadır. “Bu basit şekilde bir sorunun bulunduğunu ifade etmekle olmaz...değişim bir kültür içinde bir arada aynı anda bulunan alışkanlık içindeki gerilimleri ifşa etmekle yapılmalıdır...krizin olmadığı durumlarda, sabırlı retoriksel aktörler kültürel alışkanlıklar arasındaki gerilimi abartır ve retoriksel durum oluşuncaya kadar ahenksizlikten doğan rahatsızlıktan fayda sağlar”.¹³⁶ Bir başka deyişle, gözlem yaparak ve diğer insanların duygularına hitap ederek retoriksel bir durum oluşturulur ve değişimin yolu açılır.

Görüldüğü gibi retoriksel aktör sabırla beklemekte ve duyguların gücünü kullanarak retoriksel durumu oluşturmak ve en doğru karar olduğunu düşündüğü *kendi* seçimini diğerlerine kabul ettirmek istemektedir. Karar alma sürecinde, tartışmaların başlangıcından karar alınana kadar tamamen stratejik bir davranış söz konusudur. Retoriksel aktörler rasyonel bir seçimde bulunmakta ve bu seçimlerini kolektif ortamda gerçekleştirmek için retoriksel ortam dâhilinde muhaliflerini ya da dinleyicileri ikna etmektedirler. Topluluk ortamındaki kamusal bir retoriksel durumda aktör, söylem aracılığıyla, dinleyiciyi sorunlu konu karşısında birlikte çalışmaya ve “pozitif bir uyarılama” yapmaya çağırmış, dinleyiciyi bir araya gelerek değişim yapma yetenekleri olduğuna inandırmış¹³⁷ ve seçim yapmaya sevk etmiştir.

¹³⁶ *Ibid.*, s.52. Dewey’e göre duygular bizim çevremizi “bilme” aracımızdır. Duygular bizim doğal ve sosyal çevremizle ilişkimizin farkında olmamız ve bundan endişe etmemize yarayan uyumsal bir davranış biçimidir.

¹³⁷ Phyllis Mentzell Ryder, *Rhetorics for Community Action*, Plymouth, Lexington Books, 2011, s.65.

Kararın alınması aşamasından sonra, Schimmelfennig'in retoriksel aktörü de bu kararın normatif bağlayıcılığı altındadır. Güvenilir kalmak için bu kararı savunmak zorundadır. Bu şekilde norm oluşumuna katkı sağlarken, kendisi de bu norm tarafından sınırlandırılmış, kolektif eylemin bir parçası olmuştur.

Schimmelfennig'in aktörü, bu bakımdan dar şekilde kendi çıkarını düşünen bireyle, bencil olmayan, kolektif kimlikte anlam bulmuş ve sadece kolektif eylemle yönünü bulabilen birey arasında bir yerde durmaktadır. Schimmelfennig'in aktörü tartışmanın en etkin katılımcısı olarak kolektif seçimlere yön veren bireydir.

4. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Tanımı

Schimmelfennig'e göre Retoriksel Eylem, bir *tartışmada* katılımcılar tarafından *fikirlerin paylaşılma*, müzakere edilme sürecinde, aktörün diğerlerini kendi iddiası temelinde karar almaya *ikna etmek* maksadıyla tartışmaları *stratejik şekilde kullanmasıdır*. Aktörün amacı “dinleyiciler ile muhalifleri bir iddia sahibinin (tarafının) ileri sürdüğü *tartışmaları* kabul etmelerini sağlamak ve buna göre davranmaları yönünde *ikna* etmektir.”¹³⁸

¹³⁸ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.199.

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının tanımlanabilmesi için, tanımda geçen, "tartışma", "paylaşılan fikirler", "stratejik kullanım" ve "ikna" kavramlarını açıklamakta fayda bulunmaktadır.

Tartışma kavramı üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlar, "iddia" (*claims*), "zemin" (*grounds*), ve "teminat"tır (*warrants*). Tartışmada bir iddianın taraftarı öncelikle zemini (veriyi) ortaya koyar, bu zeminin ilgili iddiaya sağladığı desteği pekiştirmek ya da iddiaya güç kazandırmak için teminata başvurur. İddia sahibi, yani taraftar (*proponent*), zeminin muhalifleri (*opponent*) ve dinleyiciyi (*audience*), seçim yapmaya mecbur bırakan nedenler sağladığını iddia eder. Ayrıca iddiasını haklı çıkaracak teminatlar verir. Amaç iddianın kabul edilmesini sağlamaktır.¹³⁹ Retoriksel Eylemde tartışmalardaki sözlü anlatımlar kadar; kıyafetler, mimikler, ses tonlaması, tarz ve jestler de dramının tamamlanması için önemlidir. Bu unsurların hepsi bir araya gelerek, Goffman'ın ifadesiyle, performans¹⁴⁰ tamamlanır. Schimmelfennig'e göre Goffman'ın çerçeve oluşturma tanımı da tartışma kavramı içine alınabilir. Retoriksel aktörlerin ikna edici bir tartışmayı gerçekleştirmek için iddia, zemin ve teminatlarını muhalif ve destekleyicileri seçim yapmaya mecbur bırakıcı bir çerçevede sunmaları gerekmektedir.¹⁴¹

¹³⁹ *Ibid.*, s.200.

¹⁴⁰ Goffman'a göre performans, bir bireyin belli bir dizi gözlemcinin bir dönem boyunca gözleminde olduğu ve gözlemciler üzerinde belli bir etki bıraktığı eylemi işaret etmektedir. Bkz.: Goffman, *The Presentation of Self*, a.g.e., s.32.

¹⁴¹ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.201.

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem tanımındaki diğ er bir kavram *paylaşılan fikirler*dir. Paylaşılan fikirler tartışmaya katılım sağılayanlar arasında bulunan kültürel bağlamı ifade eder. Katılımcılar, Retoriksel Eylem iddialarını haklı çıkarmak için hitap ettikleri dinleyicilerce paylaşılan/kıymet verilen fikirleri kullanır. Dinleyici grubunun karma kültürel yapıya sahip olması hâlinde birden çok paylaşılan fikir olacaktır. Retoriksel aktör bu durumda tartışmasında kullanmak üzere en fazla kendi iddialarını destekleyecek olan fikirleri seçer. Öte yandan dinleyici grubu geniş ve karma ise genel fikirlere ağırlık verir ya da farklı dinleyicilerle yaptığı konuşmaları bir arada sunar. Retoriksel aktör bu fikirlerden hareketle yeni ili kilendirmeler yapacak ve dinleyicileri yeni hedeflere yönlendirecektir.¹⁴²

Schimmelfennig söz konusu tanımda yer alan *stratejik kullanım* ifadesini retoriksel aktörlerin en ikna edici tartışmayı se tiğı ve tartışmaları araçsal kullandığı, tartışmaları seçerken dinleyicilerin algı ve varsayımlarını dikkate aldığı iddiasıyla açıklar.¹⁴³

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem tanımında açıklanacak son kavram *iknadır*. İkna, Retoriksel Eylemin temel ve acil hedefidir. İkna,  ayet dinleyicilerin "kimlik, değıer ve normlarından oluşan kültürel inançlarını değıistirmeyi ba arabiliyorsa en

¹⁴² *Ibid.*, s.201.

¹⁴³ *İbidem*.

derin hâlini almıştır.”¹⁴⁴ Öte yandan, ikna sadece bir iş birliğiyle de sonuçlanabilir. İş birliğinde dahi retoriksel aktörün ortam tanımlamasına yakın bir eyleme ulaşılması söz konusudur.

5. Schimmelfennig’in Habermas’ı Eleştirisi

Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramı; lisanın kullanımı, aktörlerin temel davranış biçimi, aktörlerin tartışmadaki hareket tarzı ve müzakerelerin sonucu bakımından Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramından farklılıklar içermektedir.

Lisan, Habermas için olduğu kadar, Schimmelfennig için de eylemin doğuş noktasıdır. Aktörler lisan aracılığıyla tartışma içine girerek tanımlama, eylem ve yargılamada bulunur. Habermas’a göre bireyler lisan yoluyla birbirlerinin eylem planlarını yorumlar ve buna göre belli durumları müzakere eder. Habermas için lisan yoluyla bir ortak anlayışa ulaşma süreci¹⁴⁵ İletişimsel Eylem Kuramının sorunsalını teşkil eder. Hem Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramı hem de Habermas’ın İletişimsel Eylem Kuramında; lisan, özneler arası iletişim ve bir uzlaşma/ikna çabası, kolektif eylem ya da kolektif eylem seçimi için gerekli ön koşullardır. Lisan ve onun özneler arası iletişimi fikir paylaşımı demektir. Paylaşılan fikirlerin eylemle ilişkilendirilmesi *tartışma* yoluyla olmaktadır. Habermas için lisan tartışma

¹⁴⁴ *Ibid.*, s.202.

¹⁴⁵ Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.99.

ortamında katılımcılar arasında uzlaşya ulaşma aracı iken, Schimmelfennig için kurumsal normların stratejik kullanımı ile diğer aktörleri ikna aracıdır.

Aktörlerin temel davranış biçimi bakımından, Habermas aktörlerin tartışmaları akıl yoluyla bir uzlaşya ulaşmak için yaptıklarını, en iyi tartışma karşısında ikna olmaya açık ve fikirsel kanaatlerini değiştirmeye hazır olduklarını varsaymaktadır. Schimmelfennig ise aktörlerin, tartışmada galip gelmeyi hedeflediğini iddia etmektedir. Habermas bunu başarı odaklı eylem olarak tanımlar.¹⁴⁶

Tartışma davranışı bakımından; retoriksel aktörler tartışmada, karşındakileri ikna etmek için gerekli delilleri toplamakta ve öne sürmektedir. İletişimsel aktörler ise uygun tartışma davranışına ilişkin normatif kural ve tartışma standartlarını takip eder. Retoriksel Eylemde bu standartların doğruluğuna bakılmaz.¹⁴⁷ Schimmelfennig müzakereye katılan aktörlerin kişisel inançlarına dayalı seçimleri çerçevesindeki bir uzlaşya ile ilgili iken, Habermas dinleyicinin evrenselliği, meşru uzlaşya şartlarının tesisi ve “ideal konuşma durumu”na ulaşma ile ilgilidir.¹⁴⁸ Schimmelfennig’e göre Retoriksel Eylem sürece ve ortama bağlıdır ve mutlaka “gerçeği” aramakla ilgilenmez.

¹⁴⁶ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.204; Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.285.

¹⁴⁷ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.204.

¹⁴⁸ *Ibid.*, s.202.

Kapitalist bir dünyada, Habermas'ın bozulmamış iletişim¹⁴⁹ idealini gözlemlemek oldukça zordur. Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı, bu nedenle, soyut ve empirik sosyal dünyadan uzak görülmektedir.

Her ne kadar retoriksel aktör hileci gibi görünse de, aşağıdaki gözlemler incelendiğinde, bireylerin iletişimsel eylemden ziyade retoriksel eylemde bulunduğu görülecektir. İddia taraftarları; muhaliflerini tanımaz, suistimal eder, iftira atar, onların müzakereye erişimini engellemek isterler, onların rütbe ya da statülerine işaret eder. Taraftarlar, muhaliflerine ya da dinleyicilerine yalan söyler, samimi değildir, savundukları konuları dinleyiciye ya da foruma göre değiştirir, iddia, zemin ya da teminatlarını gerektiğinde tadil eder, daha fazla dinleyiciye ulaşmak için tartışma konularını çeşitlendirir. Keza, teminat olarak, akıl yürütme yerine, dinleyicilerinin duygularına başvurur, bunlardan fayda sağlayarak, onları harekete geçirmeye çalışırlar. İddia taraftarların bir diğer özelliği de, tartışmada ikna edilmektense, taktiksel imtiyaz vermeyi tercih etmeleridir.¹⁵⁰

Müzakerelerin sonucunda; İletişimsel Eylemde taraflar arasında en uygun olduğu değerlendirilen bir iddia etrafında uzlaşa sağlanması öngörülmektedir. Bu iddianın geçerliliğinden şüphe kalmadığında norm olarak kabul edilir. Habermas bunu uygunluk mantığı olarak adlandırmaktadır. İletişimsel Eylem yaklaşımında Retoriksel Eylem yoluyla ulaşılan her türlü uzlaşa çarpıtılmış kabul edilir. Retoriksel

¹⁴⁹ Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.332, 333.

¹⁵⁰ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.204, 205.

Eylemde ise önemli olan, dinleyicilerin retoriksel aktörün iddialarına uygun davranıp davranmadığıdır. Retoriksel aktör dinleyicinin gerçekten ikna olup olmadığıyla ilgili değildir.¹⁵¹

Habermas’a göre uzlaşma insanların “daha iyi tartışma” karşısında ikna olmasıyla mümkündür.¹⁵² Fakat bunun bir ön koşulu/kriteri bulunmaktadır. O da samimi şekilde karşılıklı uzlaşmaya varma niyetini ifade eden davranış biçimidir. Öte yandan tartışmadaki herkesin özgür sesinin duyulması gerekmektedir. Retorikte ise böylesi bir önkoşuldan bahsedilemez. Retorikte “daha iyi tartışma”, konuşmacının yeteneğine ve konuşma sanatını ne kadar iyi kullandığına bağlıdır. Hakkaniyetin sağlanması bakımından eşitlik normu karşılıklı olarak değişime tabi tutulmaktadır.¹⁵³ Retorik için koşul stratejik eylem ortamının yaratılmış olmasıdır. Bireyin iş birliğine gitmesi için sadece elde edeceği faydayı azamileştirme amacını gütmesi gerekmemekte, karşılıklılık, karşı tarafı borçlandırma, kendilerine başka bir durumda çıkar sağlamayacak bir ortamda kazançların adil dağılımının talep edilmesi gibi nedenler de yeterli olabilmektedir.¹⁵⁴ Shimmelfennig retoriksel aktörün iddiasının ideal gerçeği yansıtmıyorsa ilgili değildir. Retoriksel aktör sadece muhaliflerini kural tabanlı tartışmalarla ikna etmeye çalışır. Özellikle ikna edilenin de ortaya atılan fikre mutlaka taraftar olması gerekmemektedir.

¹⁵¹ *Ibid.*, s.205, 206.

¹⁵² Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Cilt I, a.g.e., s.115.

¹⁵³ Eriksen ve Weigård, “Conceptualizing Politics, a.g.m., s.228.

¹⁵⁴ Jon Elster, “Social Norms and Economic Theory”, *Journal of Economic Perspectives*, Cilt 4, No 4, 1989, s.101-103.

Dinleyicinin baştan taraftarın iddialarına karşı kararsız ya da iknaya hazır olması retoriksel aktörün işini kolaylaştırabilir. Öte yandan, dinleyicinin “daha iyi tartışma”nın gücüne boyun eğmeden, aldatılmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Schimmelfennig, dinleyicinin ikna olmaksızın, utandığı için muhalifin iddiasını desteklemek zorunda kalmış olabileceğini iddia ederek, İletişimsel Eylemin konseptsel varsayımlarının dışına çıkmakta ve bu iki hipotezin ayrı değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek, kavramsal bir iddiada bulunmaktadır. Schimmelfennig’e göre “aktörlerin neden ortak bir teminat temelinde tutarlı şekilde tartışmayı seçtikleri ve çıkarıcı şekilde öne sürdükleri standartlara uygun hareket ettiklerini açıklamak için iletişimsel rasyonelitenin ve gerçeği arama eğiliminin olduğunu varsaymak gerekli değildir”.¹⁵⁵ Aktörler, ahlaki uzlaşma içinde *davranıyormuş gibi* dramacı bir eylemde de bulunuyor olabilirler.

Buraya kadar bir belagat sanatı, bir eylem kuramı ve bir tartışma kuramı olarak incelediğimiz Retoriksel Eylemin politik dünyada nasıl hayata geçirildiğini, yine kıyaslamalı bir şekilde açıklamakta fayda bulunmaktadır.

6. Retoriksel Eylemin Siyasi Alanda Uygulanması

Retoriksel aktörlerin bireysel hedeflerinin peşinde tartışmaları araçsal ve stratejik şekilde kullanarak koştuklarını, süreç içinde, şartlara bağlı olarak, normlar ve kuralları bireysel hedef ve stratejik tartışma kaynağı olarak kullandıklarını daha önce

¹⁵⁵ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s. 225.

ifade etmiştik. Müzakerenin ilerleyen zamanlarında bu normlar bazı aktörler için tartişma kaynağı, bazıları içinse tartişma sınırlaması olarak nedensel etki etmektedir. Bu alt bölümde, Retoriksel Eylem yolu ile normların hangi ortamda tartişma kaynağı veya sınırlaması yaptığını ve hangi siyasi etkiye neden olduğunu inceleyeceğiz. Retoriksel Eylem kurumsal topluluk ortamında¹⁵⁶ topluluğun paylaşılan ve topluluğu inşa eden normlarından, değerlerinden ve kimliğinden oluşan siyasi kültür içinde gerçekleşmektedir. Retoriksel aktör; siyasette “topluluk ortamı”nda hareket etmekte ve “meşruiyet”e ihtiyaç duymaktadır. Aktörler meşruiyeti muhafaza etme ve artırma ihtiyaında olduğu için Retoriksel Eyleme karşı hassastır.¹⁵⁷ Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramında meşruiyetin siyasi ortamda nasıl kullanıldığı sorgulanmaz. Kuram daha çok retoriksel aktörün bu meşruiyetten nasıl fayda sağladığıyla ilgilidir. Her toplumun meşruiyet anlayışı farklıdır. Bir toplum için belli kuralların yerine getirilmesi, belli şartlara uyulması yeterli seviyede meşruiyet sağlar kabul edilirken, bir başka toplum için bu şart ve koşullar meşruiyeti sağlamak için yeterli olmayabilir. Schimmelfennig’e göre bir politik organizasyonun meşruluğu, otoritesi ve eylemleri aslında sadece bir iddiadır.¹⁵⁸ Bu iddiaların geçerliliğinin, aksine iddialara karşı savunulması gerekmektedir. Schimmenfennig politik aktörlerin topluluğun meşruiyetine ilişkin savunmalarını retoriksel tartişmalarla yaptığını ne sürmektedir.¹⁵⁹ Buna göre aktörler kendilerini meşru olarak göstermek ister, iddialarının da bu meşruiyete uygun olduğu konusunda dinleyicilerini ikna etmeye çalışır. Elde ettiği meşruiyet, iddialarını haklı çıkarmak için dayanak sağladığı bir

¹⁵⁶ Topluluğa ait olan kişileri ve bunların hak ve yükümlüklerini tanımlar.

¹⁵⁷ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.206.

¹⁵⁸ *Ibid.*, s.207.

¹⁵⁹ *Ibid.*, s.208.

standarttır. Schimmelfennig bunu meşruiyet standardı olarak tanımlamaktadır. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramında aktörlerin meşruiyet standardını içselleştirmeyecekleri varsayılmaktadır. Aksine, meşruiyet standardı aktörler için dışsal bir gerçeklik olarak kabul edilir. Aktörler yine de amaçlarına ulaşmak için toplumun meşruiyet standardını dikkate alır. Zira aktörler kazandıkları meşruiyet kadar, bir başka deyişle toplum nezdinde kazandıkları izlenim kadar, “siyasi hedeflerini gerçekleştirme yeteneğine sahip olur”.¹⁶⁰ Schimmelfennig'e göre “politika, bir topluluk ortamında meşruiyet elde etmek maksadıyla yapılan bir mücadeledir ve bu mücadele Retoriksel Eylemde bulunarak ve savaşılarak yapılır.”¹⁶¹ Bu nedenle siyasi aktörler, “siyasi destek elde etmek ve siyasi iş birliğini sağlamak maksadıyla, kendilerini meşru olarak göstermek ve dinleyicilerini iddialarının meşruiyeti konusunda ikna etmek için tartışmaları stratejik şekilde kullanırlar”.¹⁶² Siyasi aktörler, rakipleri üzerinde avantaj sağlamak için topluluğun meşruiyet standardının seviyesine ilişkin hileli konuşmalar yapar ya da kamuoyuna rakiplerinin meşruiyet standardını ihlal ettiğini ispat etmeye çalışır. Bir başka deyişle, aktörler rakiplerinin meşruiyet standardına uymadıklarını ifşa ederek, bu durumdan fayda sağlamaya çalışır. Buna rakibin meşruiyet masrafını artırmak denir. Meşruiyet masrafı artan taraf, iddiasında ısrar edecek moral zemini kaybettiğinden, muhalifiyle iş birliği yapmak zorunda kalacaktır. Aktörler meşruiyetleri oranında pazarlık gücüne sahiptir. Siyasi aktörler pazarlık şeklini duruma, dinleyiciye, şartlara, yani retoriksel

¹⁶⁰ *Ibid.*, s.207.

¹⁶¹ *Ibid.*, s.208.

¹⁶² *Ibid.*, s.209.

ortama bağılı olarak değiştirir. Böylelikle Retoriksel Eylem güçlü bir şekilde tartişmanın sonunda alınacak karara etki etme potansiyeline sahip olur.¹⁶³

Retoriksel tartişma örnekleri en sık olarak siyasi partiler düzeyinde görülür. Siyasi partiler, seçim kampanyaları ve parlamento müzakerelerinde tarafların kendi iddialarına uygun hareket etmesini sağlamak için belli mekanizmalar kullanır. Schimmelfennig AB'nin Doğu genişlemesinde AB yelerinin aldığı kararları bu mekanizmalardan hangisinin etkilediğini inceleyerek Kuramın siyasi alanda nasıl uygulandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Schimmelfennig'e göre kurumsal kararları etkileyen dört mekanizma bulunmaktadır. Bunlar; "kurumsal karar", "kurumsal yaptırım", "sosyal mobilizasyon" ve "sosyal etki" mekanizmalarıdır.¹⁶⁴

Kurumsal kararları açıklamak için seçim kampanyaları ve parlamento tartişmaları örnek olarak verilebilir. Seçim ortamında taraflar seçmenleri ikna etmeye çalışırken, seçmenler de bunların iddialarını değerlendirmekte ve bir oy kararı vermektedir. Bu müzakere kurumsal bir çerçevede yapılmaktadır. Kurumsal karar mekanizması seçimden yenilgi ile ıkınış tarafın, inançlarını değiştirmediğini fakat seçmenlerin tercihini kabul ettiğini varsaymaktadır. Genelde yerleşik demokrasilerde durum budur.

¹⁶³ *Ibid.*, s.208.

¹⁶⁴ *Ibid.*, s.214.

Kurumsal yaptırım mekanizmasında seçimde yenilgi alan taraf gönüllü olarak seçmenin kararına uygun davranmaz. Bu duruma örnek olarak bir mahkeme ortamı verilebilir. Burada taraflar yine oldukça fazla kurumsallaşmış bir yapıyı muhaliflerini ikna için kullanırlar (hakim, yasalar, jüri vb.). Ortaya çıkan karar da zorlayıcı bir araçla (kolluk kuvvetleri) uygulanır.¹⁶⁵

Sosyal mobilizasyon yenilgi almış muhalifi iş birliğine zorlayacak tüm gayriresmî ve kurumsal olmayan gücü temsil eder. Örneğin bir hükümet seçimi kaybettiğinde ve sonucu kabul etmediğinde, kurumsal karar mekanizması etkisiz kalırsa, toplumsal baskılar liderlerin uyum sağlamasına neden olabilir. Sosyal mobilizasyonda iddia sahibinin tartışması ikna edici olarak algılanırsa, teminatı meşru görülürse ve iddia sahibi iddialarını kabul ettirecek kadar güçlüyse etkindir.

Sosyal etki mekanizması uyumun gayriresmî ve zorlayıcı olmayan, “yumuşak” şekilde sağlanmasına yarar. Sosyal etki hiçbir resmî ya da kurumsal bir usul olmadığında, sosyal ödüller (popülerlik, saygı vb.) ve sosyal cezalar (utandırma vb.) aracılığıyla sağlanan duygusal reaksiyonlara bağlıdır.

Genellikle retoriksel aktörler başarı şanslarını artırmak için mümkün olan en fazla mekanizmayı kullanmak ister. Ancak bu mekanizmaların bir kısmını sadece ulusal

¹⁶⁵ *Ibid.*, s.214.

seviyede gözlemek mümkünken, bir kısmı uluslararası seviyede de aktöre eylem imkânı sunar. Uluslararası politikada kurumsal karar ve kurumsal yaptırım mekanizmaları genellikle bulunmamakta veya etkisiz kalmaktadır. Uluslararası politika alanında devletlerin egemen eşitliğine inanılmakta, kurumsal karara neden olacak bir politik yarış bulunmamaktadır. Uluslararası politikada kurumsal kararlar genelde oy birliğiyle alınmaktadır. Kurumsal yaptırım bakımından, devletlerin birbiriyle uyum içinde hareket etmesini sağlayacak uluslararası zorlayıcı araçlar da nadiren bulunmaktadır. Örneğin Uluslararası Adalet Divanının kararları bağlayıcı, fakat zorlayıcı değildir. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerde uygun hareket etme genellikle sosyal mobilizasyon ve sosyal etki mekanizmalarına bağlıdır.¹⁶⁶

Sosyal mobilizasyon mekanizması uluslararası tartışmaların yerel tartışmalara dönüştürülmesiyle etkinleşir. Sosyal mobilizasyon başka uluslararası kurumsal kararların alınmasına etki edebilecek nitelikte bir mekanizma olmasına rağmen, AB'nin genişleme kararına etki etmemiştir. Çünkü AB'de genişleme kararları oy birliğiyle alınmakta ve üye ülke parlamentolarında onaylanması gerekmektedir. Ayrıca, genişlemeyi “frenleyici” politika izleyen ülkelerin hükümetleri bu kararları nedeniyle yerel seçimlerde oy kaybı riskiyle karşı karşıya kalmamıştır. Bir başka deyişle, bu konuda yerel baskı oluşmamıştır. Bu yüzden resmî nitelikteki kurumsal karar mekanizmalarını yönlendirmesi beklenen gayriresmî nitelikteki sosyal

¹⁶⁶ *Ibid.*, s.215, 216.

mobilizasyon mekanizması etkisiz kalmıştır.¹⁶⁷ Burada, AB ülkelerinde genişlemeye yönelik kamuoyu ilgisinin düşüklüğünü de dikkate almak gerekmektedir.

Schimmelfennig, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO)'nun ve AB'nin Doğu'ya doğru genişleme kararına neden olan tek makul mekanizmanın sosyal etki olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁸ Sosyal etki insanların sosyal ya da topluluk varlıkları olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Sosyal etki, eğer retoriksel eylem uluslararası topluluk içinde gerçekleşirse etkindir. Topluluk üyeleri görünüşleri, davranışlarının sosyal onay alması, saygı görmeleri konularında hassastır. Topluluk üyeleri topluluğun meşruiyet standardına göre hareket etmeye çalıştığından, bir iddia sahibi muhalifin meşruiyet standardını ihlal ettiğini ispat edebilirse, muhalif standarda uygun hareket etmeye sosyal etki mekanizmasıyla zorlanabilir. Sosyal etki aktörün kendini tanımladığı toplumun sosyal ödülleri ve cezaları oranında etkin ve meşru olur.¹⁶⁹ Sosyal etki ne kadar kamusal ortamda gerçekleşirse, bu kamusal ortamda ne kadar kurallara uyuluyorsa, o kadar etkin ve meşrudur.¹⁷⁰

Şayet iddia sahibi ve muhalifinin eylemleri kamuya açık veya toplumca gözlem altına alınmışsa, belli bir karar alma durumunda iddia sahibinin muhalifin önceki taahhütleri ile sonraki davranışlarını ifşa ederek, onu utanca sevk etme imkânı

¹⁶⁷ *Ibid.*, s.216.

¹⁶⁸ *Ibid.*, s.217.

¹⁶⁹ *Ibid.*, s.218.

¹⁷⁰ *Ibid.*, s.215.

artacaktır. Schimmelfennig'e göre "topluluk normlarına samimi şekilde inanan, fakat kendi çıkarına yarayacak davranış şekline karşı koyamayan topluluk üyeleri hakikaten utanç duyacaklar ve kendileri ile ilgili yanlış görünümü düzeltmek için davranışlarını değiştirecektir".¹⁷¹ Bunu normatif kuramlar, aktörün netice mantığından uygunluk mantığına geri dönüşü olarak tanımlamaktadır.¹⁷² Retoriksel Eyleme göre utanç duyan aktörler sosyal onaylamadan kaçınmak için retoriksel manevralara başvuracaktır.

Utanca uğrayan aktörler de kendi tezlerini destekleyecek topluluk norm ve değerlerine başvurabilecektir. Yine de bu çaba sınırlı kalacaktır. Çünkü bu durumda, güvenilirliklerini kaybetme, taraflı olduğunun ortaya çıkması, tutarsızlık sergilemesi, normları 'à la carte' seçiyor görünmesi gibi risklerle karşı karşıya kalacaktır. Öte yandan, utandıran tarafın da güvenilir ve ikna edici olabilmesi için kendi çıkarı yerine topluluk çıkarına bağlı kalma, zemin, iddia ve teminatlarında tutarlı olma ve diğerleri için talep ettiğine kendisi de tabi olma gibi yükümlülükler altına girmesi gerekecektir.¹⁷³ Yani utandıran taraf da kendi iddialarının uygulamaya geçirilebilmesi bakımından *retoriksel tuzağa* düşmüş olur. Kamuya açıklık, forumun kuralları gibi etkenler bu tuzağın geleceğe dair etkilerini artıracaktır.¹⁷⁴

¹⁷¹ *Ibid.*, s.219.

¹⁷² *Ibidem.*

¹⁷³ *Ibid.*, s.220, 221.

¹⁷⁴ Habermas bunu, iletişimsel şekilde eylemde bulunan süjeler arasında, bireysel ahlakçılık ile kamusal adalet arasında bir ayrım kalmayacağını, birbirine karşılıklı saygı duyan bireylerin, bir topluluğun üyeleri olarak kolektif hedefleri gerçekleştirme eyleminde bulunan kişiler olarak ahlaki zorunluluk içinde bulunacağını ifade ederek açıklamaktadır. Bkz.: Jürgen Habermas, *Justification and Application, Remarks on Discourse Ethics*, Cambridge, M.I.T., 1993, s.60.

7. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Açıklayıcı Üstünlüğü

Retoriksel tartışmanın mutlaka hile içermeyen, aynı zamanda da gerçekleştirilmesi imkânsız bir söylem etiği ile normatif bir teste tabi tutulma iddiasında bulunmayan, yine de kendi sistematığı ile toplumu ideolojinin dışında daha iyi tartışma ve seçim yapmaya itecek bir şekli bulmak mümkün müdür? Schimmelfennig yaklaşımında, böyle bir seçim/karar alma ortamını Goodnight'ın ortaya koyduğu, “etkin retorik söylem etiğinde saklı *ethos* taahhüdü taşıyan diyalektiğe karşı sorumlu olduğu”¹⁷⁵ daha yeni bir retorikle, ya da Habermas'ın İletişimsel Eyleminde olduğu gibi retorik tamamen dışlanması ile yakalamak mümkün görülmemektedir. Bulmaca ancak, insan davranışlarının rasyonalist kabul edildiği bir ortamda, normların ne işe yaradığının ortaya konmasıyla çözülebilecektir. Bu maksatla, Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramının Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramına kıyasla seçim yapma/karar alma ortamını açıklamadaki üstünlüğünü ifade etmekte fayda bulunmaktadır.

Schimmelfennig, aktörler arasında zorlayıcı gücün ve egoistik dürtünün yokluğunda retoriksel eylem ile kural tabanlı kolektif sonuçlar elde etmenin mümkün olduğunu ispatlamaktadır.¹⁷⁶ Bu yaklaşım ile Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı arasındaki paralellik, netice itibarıyla görülmektedir. Oysaki neticeye kadarki süreç oldukça farklı işlemektedir. İlk olarak, Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramında aktörlerin baştan itibaren samimi, tarafsız ve adil şekilde tartışacağı varsayılırken,

¹⁷⁵ Goodnight, “A ‘New Rhetoric’ for a ‘New Dialectic’”, a.g.m., s.335.

¹⁷⁶ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.222.

Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramına göre aktörler güvenilirliklerini muhafaza etmek için *müzakere süresince* uygun tartışma standardına yaklaşmak zorunda kalacaklardır. İkinci olarak, topluluğun oluşturuu kuralları İletişimsel Eylemde kolektif uzlaşmış bir standart olarak değerlendirilirken, Retoriksel Eylemde aktörlerin kendi tanımladıkları iddiaları desteklemek ve muhalifler üzerine baskı kurmak amacıyla kullanılır. Üçüncü olarak, iş birliği İletişimsel Eylemde müzakereye katılanların tamamının aradığı uzlaşının sonucu iken, Retoriksel Eylemde bazı aktörlerin iradesine karşı tartışma sürecinin “görünmez eli” tarafından gerçekleştirilecek bir sonuçtur.¹⁷⁷

Habermas sosyal bütünleşmenin iletişimle sağlanacağını düşünmektedir. Bir başka deyişle kolektif kimliğin inşası doğrudan iletişimsel eylemle bağlantılıdır. Habermas, Avrupa'da bir sivil toplumun doğduğunu, Avrupa çapında bir kamusal alanın inşa edildiğini ve tüm Avrupa tarafından paylaşılan bir politik kültürün şekillendiğini öne sürmektedir.¹⁷⁸ Ancak Habermasçı düşüncede bir toplum içinde kolektif kimliğin ne kadar oluştuğu ve bu oluşan kimlikten ne derece ortak bir anlayışın çıkacağı belirsiz kalmaktadır. İletişimsel eylemin yüzlerce yıl sürdüğü, ortak kurumsal uygulamaların var olduğu, normların günlük yaşamda katlanarak etkisini artırdığı, siyaset

¹⁷⁷ Risse, bir iletişimde herkesin retorikle uğraşması durumunda asla uzlaşamayacağını savunmuştur. Bkz.: Thomas Risse, “Let's Argue!: Communicative Action in World Politics”, *International Organization*, Cilt 54, No 1, 2000, s. 8. Buna karşın Schimmelfennig ikna edici tekniklerin yetenekli bir şekilde kullanımı sonucu muhalifleri iş birliğine zorlayacak sosyal baskının yaratılabileceğini iddia etmektedir. Bkz.: Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.223.

¹⁷⁸ Bu nedenlerden ötürü Habermas, Avrupa'nın bir anayasaya ihtiyaç duyduğunu öne sürmektedir. Bkz.: Jürgen Habermas, “Why Europe Needs a Constitution?”, *New Left Review*, Cilt 11, 2001.

dışı/kurumsal aktörlerin/epistemik toplulukların¹⁷⁹ kamusal alana dâhil olduğu AB’de dahi çoğu konuda ortak anlayışa ulaşamadığı bir vakıadır.

Retoriksel Eylem anlayışında, hatip hâlihazırda evrenselleşmiş, haklı çıkarılmış, kural hâline getirilmiş normları, stratejik olarak kullanarak dinleyici ve muhalifleri ikna etmek istemektedir. Habermas’a göre insanların ahlaki standartlar ve niceliksel yargılar dâhilinde kendi hayatları hakkında özgür karar verebilme yetenekleri bulunmamaktadır. Bu da neden kendi çıkarlarına zarar verebilecek anlaşmalara razı olduklarını göstermektedir.¹⁸⁰ Elster bu konuda, normların bilinçli veya bilinçsiz şekilde, içselleştirilerek, takip edildiğini söyleyerek Max Weber’in “sosyal normlara uyanların bu onların çıkarlarına aykırı olsa da bunu yapmaya devam edecekleri” sözüne atıf yapmakta ve normları takip etmenin kullanışlı olabileceğini, fakat her normu takip etmenin kullanışlı olmayabileceğini iddia etmektedir. Tüm normlar herkese refah getirmediği gibi bazıları için kötü etkiler de yaratabilir.¹⁸¹ Sonuçta, insanların bilerek ya da bilmeyerek – içselleştirerek - normları takip etmesi onların ille de özgür iradesinin bir sonucu olduğunu ve amaçlarının ortak uzlaşısı ile daha iyiyi

¹⁷⁹ Epistemik Topluluklar (*epistemic communities*), küresel alanda faaliyet gösteren, ulusötesi belli konularda uzmanlık ve yetkinliği kabul görmüş profesyonel – teknokrat – ağı olarak adlandırılmaktadır. Epistemik Toplulukların, birer uluslararası düzenleme aracı olarak faaliyet gösteren Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi çeşitli uluslararası kurumların, uluslararası sisteme katılan ülkelere bunların kural ve usullerini aktaran ve belli konularda uzmanlık bilgisi transferi yapan bir ikna aracı olmaya başladığı öne sürülmektedir. Epistemik Topluluklar bu şekilde ulusal politika yapma kurumlarının benzer düzenlemelere giderek belli işlevlerinin uyumlulaşmasına, benzer standartlara erişmesine, nihai olarak da tüm ulus-devletlerin aynı kurallar etrafında hareket etmesine yardımcı olmaktadır. Bkz.: Elias G.Carayannis, Ali Pirzadeh ve Denisa Popescu, *Institutional Learning and Knowledge Transfer Accross Epistemic Communities, New Tools of Global Governance*, New York, Springer, 2012, s.2, 3.

¹⁸⁰ Eriksen ve Weigård, “Conceptualizing Politics”, a.g.m., s.227

¹⁸¹ Jon Elster, *The Cement of Society: A Survey of Social Order*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, s.104, 106, 108.

bulmak olduğunu göstermez. Bu oldukça sosyalleşmiş ideal insan tipi karşısında, bir de sosyal ortam içinde tercihlerini utanç duymamak ya da diğerlerinin onaylamayacağı bir işi yapmamak¹⁸² veya törensel bir ortamın parçası olarak ritüele uygun şekilde benliğini (veya Goffman'ın ifadesiyle, yüzünü) diğerlerine uygun şekilde sunma çabası içinde davranışlarını şekillendirmek¹⁸³ maksadıyla kısıtlanmış, bunlara gönüllü razı olmuş ve bunların savunuculuğunu yapmış rasyonel birey tipi bulunmaktadır. Birincisi dokunulmazlık zırhı altındaki bir politikacıyı ya da bozulmamış bir iletişimsel ortamı ve daha iyi bir hayatı özleyen ve bu isteğini eylem yaparak gerçekleştirmek isteyen “devrimci” bir üniversite öğrencisini çağrıştırırken, ikincisi sokaktaki çoğunluğu (ya da her gün etrafımızda gördüğümüz olağan insanı) çağrıştırmaktadır. O zaman bunlardan hangisi “amaç peşindeki rasyonellik” kalıbı içine girmektedir? Elbette ikisi de. Zira politikacı da üniversite öğrencisi devrimci genç de ikna kabiliyeti yoksa, norm ve kuralları stratejik olarak hitabetinde kullanmazsa, “politikacılık” ya da “devrimcilik” özelliklerini, yani kimliklerini kaybedeceklerdir. Oysa ki her ikisi de söylemlerinde tamamen farklı bir retorik benimsemiştir. Her ikisinin de ortak anlayışa ulaşmak gibi bir isteği yoktur. Elster'in de ifade ettiği gibi, çoğu normlar çoğu insanlar tarafından paylaşılmaktadır. İnsanlar bir inanç, aldatma ve aldanma dünyası içinde yaşamaktadır.¹⁸⁴ Öte yandan, çeşitli normlar insanlar için çeşitli eylem amaçlarına hizmet ederler. Normların otonomluğuna inanmayan Elster, kolektif eylemin aktörlerin farklı motivasyonların karışımı (rasyonalizasyonu) ile hareket etmesi sonucu gerçekleştiğini iddia

¹⁸² *Ibid.*, s.99

¹⁸³ Erving Goffman, *Interaction Ritual*, a.g.e., s.5, 91.

¹⁸⁴ Elster, *The Cement of Society*, a.g.e., s.129.

etmektedir.¹⁸⁵ Habermas'ın insan davranışlarına yönelik tespitleri, bu bakımdan soyut kalmaktadır.

Schimmelfennig, İletişimsel Eylemin sorununun aktörlerin temel davranış biçiminde olduğunu, aktörlerin sürekli gerçeği arayan, uzlaşma eğilimli kişiler olarak davranış göstermelerinin empirik olarak gözlemlenemeyeceğini, bu nedenle eyleme ilişkin bütün süreci açıklamasının mümkün olmadığını savunmaktadır.¹⁸⁶ Chriss'e göre de, Habermas'ın İletişimsel Eylem kuramı soyut, empirik olarak açıklanması zor ve uygulamadan uzak kalmaktadır.¹⁸⁷ Resmî kuruluşların daha çok rasyonaliteye dayandığı¹⁸⁸ göz önüne alındığında, kuram ile uygulama arasında bağ sağlayacak empirik temelli bir araştırma çeşidinin açıklayıcı üstünlüğünün daha fazla olacağı görülmektedir.

Schimmelfennig, İletişimsel Eyleme kıyasla, gerçekleştirilebilirliği ve empirik araştırmaya tabi tutulabilirliği bakımından daha somut sonuçlara ulaşabilen bir hipotez inşa etmekte, öte yandan sosyal inşacı kuramların aktör davranışlarına etkisini de göz önüne alarak, rasyonalist kuramların açıklamakta yetersiz kaldığı olgu ve davranışları ortaya koymak için bir sentez sunmaktadır. Schimmelfennig, bireylerin normlar ve kurallar dünyasında yaşadığını, bireylerin tartışmalarda bu

¹⁸⁵ *Ibid.*, s.204, 214.

¹⁸⁶ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.225., Aynı zamanda bkz.: Chriss, "Habermas, Goffman, and Communicative Action", a.g.m., s. 548.

¹⁸⁷ Chriss, "Habermas, Goffman, and Communicative Action", a.g.m., s. 548.

¹⁸⁸ *Ibid.*

norm ve kuralları stratejik şekilde kullandığını, iddialarını uygun zemin ve teminatlarla savunduklarını, muhaliflerinin kurallara uymadıklarını ispat ederek onları utandırdıklarını ve onları kendi seçimlerini onaylamak zorunda bıraktıklarını iddia etmektedir.

Sonuç olarak, Retoriksel Eylem nedensel şekilde, egoistik bireysel tercihler ile kural tabanlı kolektif sonuçlar arasında bir mekanizma sağlamaktadır. Buna göre “kurumsal bir topluluk ortamında, rasyonel aktörler hedef, tercih ve davranışlarını topluluğun meşruiyet standardına göre haklı çıkarmak, meşruiyet kazanmak zorundadır. Böylece, muhalifleri üzerinde sosyal baskı uygulayabilirler. Tercihleri, topluluk kuralları ile çatışan topluluk üyeleri utanarak, kural-tabanlı politikayı kabul ederler ve aslında ikna olmasa da, iş birliği yaparlar.”¹⁸⁹

Schimmelfennig, NATO ve AB’nin Doğu genişlemesinde Retoriksel Eylem hipotezinin gözlemlenebilir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır. Schimmelfennig’e göre genişleme “artan resmî yatay kurumsallaşma süreci”dir. Schimmelfennig metodolojik olarak, karar alma bakımından genişleme sürecinin tamamının sadece rasyonalist ve sosyal inşacı aşamalar zamansal sıraya dizilerek yapılan bir sentez ile yeterli şekilde ele alınabileceğini¹⁹⁰ iddia etmektedir. Yani, *ilk aşamada*, AB aktörleri AB politikasını inşa etmeye yönelik tercihlerini bireysel fayda-maliyet

¹⁸⁹ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.225.

¹⁹⁰ Frank Schimmelfennig, “Strategic Action in a Community Environment: The Decision to Enlarge the European Union to the East”, *Comparative Political Studies*, Cilt 36, No 1/2, 2003, s.161.

analizine (iç yerel güç konfigürasyonları ve çıkarları ile bilgiler vb.) dayalı olarak yapmıştır.

Buna göre başlangıçta hem Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılım isteği, hem de AB ülkelerinin genişleme tercihleri çeşitlilik göstermektedir. NATO ve AB, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine, bu ülkeler bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz üyelik teklifinde bulunmamış, bunların üyelik talebine de hemen olumlu cevap vermemiştir. Bunun nedeni, AB üye ülkelerinin genişlemeye yönelik tercihlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Üye ülkeler arasında genişlemeden elde edilecek faydalar eşitsiz dağılıma dayalı bireysel fayda-maliyet hesaplarını yansıtmaktadır. Öte yandan, AB üyelerinin genişlemeye yönelik başlangıçtaki reaksiyonu devlet tercihlerinin bütününe ve uluslararası pazarlık gücünün dağılımına denk bir görünüm sergilemektedir.

AB'nin Doğu genişlemesinde başlangıçtaki tercihler üye ülkelerin çıkar algılarına göre olmuştur. Örneğin, İtalya ve Yunanistan haricindeki sınırdaş ülkeler, ticarete asimetrik karşılıklı bağımlılık nedeniyle genişlemeyi desteklemiş, İtalya ve Yunanistan ise bu ülkelerle benzer tipte üretim yaptıkları ve alacakları tarım sübvansiyonları ve yapısal desteklerin azalacağı endişesiyle “frenleyici” rolünü Portekiz, İspanya ve İrlanda ile paylaşmıştır. İngiltere'nin desteği ise genişlemenin derinleşmeyi yavaşlatacağı beklentisinden kaynaklanmıştır. Fransa, Birlik içindeki güç dengesinin Almanya'dan yana kayacağından endişe etmiştir. Bu pencereden

bakıldığında, ne Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin ne de genişlemeyi “destekleyicilerin” genişlemenin kâr-zarar dengesini değiştirecek pazarlık gücüne sahip olmadığı görülecektir.

Schimmelfennig’e göre *ikinci aşamada*, kurumsal bir ortamda, rasyonel aktörlerin hedeflerini, tercihlerini ve davranışlarını topluluğun meşruiyet standardı temelinde haklı çıkarması gerekmektedir. Egoistik tercihleri temel topluluk kuralları ile paralel olan topluluk üyeleri tercihlerine meşruiyet kazandırabilir, sosyal baskıyı harekete geçirebilir ve karşıtları üzerine sosyal etki sağlayabilir. Aslında bunu topluluğun meşruiyet standardına dayanan argümanları stratejik şekilde kullanarak, yani retoriksel eylem ile yaparlar. Tercihleri topluluk kuralları ile çelişen topluluk üyeleri bu yolla utandırılır ve kural-tabanlı siyaseti kabule zorlanarak, içten pazarlıklı şekilde topluluk değer ve normlarını savunanlar ile iş birliği yapmaya mecbur bırakılır.¹⁹¹

AB’nin Doğu genişlemesinde ilgili devletler arasında yapılan ilk pazarlıktan sonraki karar alma süreci, üye ve aday devletlerin kendi genişleme tercihlerini haklı çıkarmaya ve hayata geçirmeye çalıştığı argümanların stratejik kullanımı ile belirlenmiştir. Bu süreçte üye devletlerin tercihlerinin AB’nin üyelik kurallarını ihlal ettiği sonucuna ulaşıldığında, bunlar esas tercihlerini değiştirmeksizin, topluluk *ethos*’una aykırı davranmaya utandıklarından, genişlemeyi kerhen kabule

¹⁹¹ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.225-226.

zorlanmıştır.¹⁹² Bu aşamada, her bir AB üyesi kendi genişleme tercihini haklı çıkarmaya çalışmış, genişleme taraftarları muhaliflerini utandırarak, genişlemeye razı olmaya zorlamıştır. Genişlemenin daha sonraki aşamaları da müzakerelerde yaşanan tercihlere itiraz ve başarılı utandırma yoluyla ikna mekanizmasıyla işleyecektir.

Schimmelfennig, Avrupa bütünleşmesinde devlet tercihleri temelde uluslararası karşılıklı bağımlılık, uluslararası ekonomik değişim fırsatları ve ulusal hâkim ekonomik çıkarla belirlense de, temeldeki bütünleşmeye yönelik kararların hükümetler arası sıkı pazarlık sonucu gerçekleştiğini ileri sürmekte,¹⁹³ bu bakımdan tercihlerin sosyal öğrenme yoluyla değişmediğini, aksine karar alma sürecinin nihai sonucunun başlangıçtaki reaksiyondan farklı olmadığı savunmaktadır.¹⁹⁴ Bir başka deyişle, aktörler başlangıçtaki tercihlerini değiştirmemiş, sadece genişleme yanlılarının retoriksel eylemde bulunmaları sonucu, topluluk normlarını ihlal etmekten kaçınarak Topluluk içinde genişleme yönünde ortaya çıkan iradeye karşı gelme utancını yaşamamak amacıyla genişlemeye yönelik kararları kabul etmiştir.

Karar alma sürecinde genişleme taraftarlarının retoriksel eylemleri, aslında genişlemeyi frenleyicilerin genişlemeye yönelik temel tercihlerini değiştirmemiş, buna karşın frenleyicilerin genişleme hedefine açıkça karşı çıkmalarını engellemiştir. Yani, genişlemeye şüphe ile bakanların, meşru nedenlerle genişleme yanlısı

¹⁹² *Ibid.*, s.164.

¹⁹³ *Ibid.*, s.165.

¹⁹⁴ *Ibidem.*

tartışmalara karşı koymaları zorlaşmıştır. Diğer bir deyişle, genişlemeyi frenleyiciler “retoriksel tuzağa” düşmüştür (*rhetorical entrapment/rhetorically entrapped*).¹⁹⁵

AB ülkelerinin kararlarını genişleme yönünde değiştirmelerini sağlayan şey ise, söylemlerinin bağlayıcılığı olmuştur. Bu ülkelerle ortaklık anlaşmalarının yapıldığı 1990’lı yılların başından itibaren, bir gün AB üyesi olacakları yönündeki sözler, frenleyicileri utanmaya itmiş, pazarlık gücü yapısı değişmediği halde, kolektif çıkarlar daha ön plana çıkmış ve topluluk üyeleri olarak yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Diğer bir deyişle, “meşruiyet standartları siyasi söylemlerdeki geçerlilik tartışmaları için birer taahhüt olmuştur.” Siyasi hedeflerini topluluk hedefleri bazında haklı çıkararak meşruiyet kazanmak zorunda olan siyasetçiler, genişleme yanlılarının norm tabanlı tartışmaları kendi çıkarlarına stratejik şekilde kullanmaları karşısında sessiz kalmış ve retoriksel eylem başarıya ulaşmıştır. Retoriksel eylem topluluk üyeleri topluluk normlarını içselleştirse de, içselleştirmeden sadece stratejik amaçlı kullansa da işe yaramıştır. Topluluk, sürecin en başından itibaren, kendisini “*tüm* (vurgu orijinaldir) Avrupalı liberal toplumlarla bütünleşme yönünde retoriksel bir taahhüde sokmuştur.” Bu retoriksel taahhüt, genişleme süreci içinde etkin bir utandırma mekanizmasına dönüşmüştür.

Bu kapsamda, Komisyon üyeleri ve Parlamento, üye devletlerin kendi çıkarını yansıtan tercihlerine karşı topluluk meşruiyet standardını öne sürerek, *kolektif*

¹⁹⁵ *Ibid.* s.272.

kimliğe vurgu yapmış, müteakiben, Komisyon Başkanı Jacques Delors, açıkça Topluluğun retoriksel taahhüdü ile eylemleri arasındaki tutarsızlığı ifade etmiş, nihai olarak genişleme yanlıları AB'nin Doğu Avrupa'daki güvenilirliğinin tehlikede olduğu çağrısını yapmıştır. Böylece, frenleyicilerin açıkça genişleme hedefine karşı çıkmaları engellenmiştir. Schimmelfennig'in tabiriyle frenleyiciler retoriksel olarak "tuzağa düşmüş/kapana kısılmıştır".¹⁹⁶

Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB ile yapmış oldukları ortaklık anlaşması rasyonalist bir seçimdir. Nispi pazarlık gücüyle açıklanabilen rasyonalist seçim, üyelik müzakerelerinin başlamasıyla normatif bir seçime dönüşmüştür. Bir başka deyişle, siyasi aktörler görünümüne önem verdiğinden ve meşruiyetini önemsedikleri bir kurumsal topluluk ortamında bulunduklarından, kendilerini topluluğun meşruiyet standardıyla savunabilen aktörler karşısında utanmış ve sadece çıkar ve güçten kaynaklanan kolektif kararları, topluluk değerlerine, normlarına ve kendilerinin bu konuda yapmış olduğu önceki konuşmalara göre değiştirmişlerdir.¹⁹⁷

Aynı durum Türkiye için de geçerlidir. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılım sürecinde yaşananlar ile Türkiye-AB ilişkileri arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Türkiye için de, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi, AB'ye adaylık başvurusu ile birlikte, AB'nin koşulsuz yardım ile ilişkileri geliştirme

¹⁹⁶ Frank Schimmelfennig, "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", *International Organization*, Cilt 55, No 1, 2001, s.47-80.

¹⁹⁷ *Ibid.*, s.48.

politikasının, piyasa ekonomisine geçiş, Türkiye ile ortaklık anlaşmasının uygulanması ve gümrük birliğinin (ekonomik bütünleşmenin) sağlanması vb. karşılığında koşullu hâle geldiği görülmektedir. Ancak, bu aşamaya kadar pazarlık yaklaşımı ile açıklanabilen sürecin bundan sonra nasıl normatif bir çerçeveye sokulduğu bulmacası Türk dış politikası karar alıcılarınca çözülememiştir. Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde, genişlemeyi frenleyicilerin retoriksel tuzağı Türkiye'nin AB yeliği sürecini yavaşlatmayı/duraklatmayı başarmıştır.

Bu tez ışığında yapılacak açıklamalara katkı sağlayacak Schimmelfennig'in kullandığı iki önemli yaklaşım daha bulunmaktadır. Bunlar; liberal topluluk hipotezi ve yola bağımlılık (*path-dependency*) yaklaşımlarıdır.

Liberal topluluk hipotezine göre, uluslararası kurumlar kendi topluluk değer ve normlarını üstlenen devletleri meşru üyeler olarak görecek ve üyeliğe kabul edecektir. Aksi durumda, Topluluk meşruiyet standartlarından çıkan devletler topluluk organizasyonunun dışına çıkarılacak veya kendisi ayrılacaktır. Yani organizasyonun genişlemesi, dayandığı uluslararası topluluğun değer ve normlarının genişlemesine uygun şekilde olacaktır. Öte yandan, kültürel ya da maddi etkenler, kurumsal ivme ya da zamana bağlılık üyeliğe engel bir durum teşkil etmemektedir. Coğrafi uzaklık bir şart olsa da, sadece başvuru esnasında geçerlidir. Adaylığı kabul

edilen üyeler için sorun teşkil etmemektedir. Üyelikte en sistematik etken demokrasi ölçütü olmuştur.¹⁹⁸

Yola bağımlılık, en geniş tanımlamasıyla, “zamansal bir sıralamada ilerleyen aşamaların nedensel geçerliliği”ni işaret etmektedir. Özetle, kurumlar bir kez oluşturulduğunda kendilerine ait bir ömürleri olur ve siyasi süreçleri yönlendirir. Oluşan bir kurumun (devlet ya da bir bölge) başlangıçta yapmış olduğu politik tercihlerin geri döndürülmesinin yüksek masrafları olacaktır. Diğer bir deyişle, hükümet programları uygulamaya konduğunda, belli bir siyasa sorununa işaret eden bir program, en iyi seçenek olmasa da, belli olumlu sonuçlar gösterdiğinden, aslında daha üstün olabilecek ve hâlihazırdaki işlevsel programdan bir çıkışı gerektirecek diğer programlara baskın çıkacaktır.¹⁹⁹

Bu çalışmada, AB’nin Türkiye’ye yönelik genişlemesine muhalif aktörlerin Türkiye’yi ve genişleme yanlılarını, Türkiye’nin Topluluk kural, norm ve değerlerine uymadığı gerekçesiyle retoriksel eyleme tabi tuttuğu ve genişleme yanlılarını utanca sevk ederek, Türkiye’nin AB’ye katılımını engellediği iddia edilmektedir. Bu bakımdan AB’nin Doğu genişlemesi sürecini tam olarak açıklayabilen Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem yaklaşımı Türkiye’nin AB’ye katılım çabalarına ilişkin dış politikasının analizinde kullanılacaktır. Bunun için öncelikle

¹⁹⁸ Frank Schimmelfennig, “Liberal Community and enlargement: an event history analysis”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 9, No 4, 2002, s.599-623.

¹⁹⁹ B.Guy Peters, *Institutional Theory in Political Science: The ‘New Institutionalism’*, London, Continuum, 2005, s.72.

Türkiye'nin AB'ye katılım süreci incelenecek, daha sonra retoriksel bir bakış açısıyla analiz edilecektir. Müteakiben Türkiye'nin önündeki retoriksel tuzaklar incelenecek ve retoriksel analize tabi tutulacaktır.²⁰⁰

²⁰⁰ Retoriksel analiz, Schimmelfennig'in de ifade ettiği gibi, doğal olarak kamusal söz-eylemlerin yorumlanmasına dayalıdır. Bu metodun avantajı; resmi dokümanlar, konuşmalar, ilanlar ve basın bildirileri gibi tartışma davranışlarını içeren kamuya açık bol miktarda veriden faydalanma imkânını sunmasında yatmaktadır. Bkz.: Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.227.

İKİNCİ BÖLÜM

Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci ve Retoriksel Tuzaklar

Küresel olarak, Avrupa önceliğini kaybetmiştir ve muhtemelen Avrupalıların kabullenmekte en çok zorlandığı da budur. Ama bugün, başka tarihi dönemlerle ve dünyanın diğer kesimleriyle karşılaştırıldığında, Kıtada yaşayanlar harika bir bireysel özgürlük, toplumsal dayanışma ve barış birleşimi içindedirler...Eğer Avrupalılar kendilerine işe yarayabilecek tek bir tanım bulmak konusunda ümitsiz arzularından vazgeçebilirse, eğer dünyada daha alçakgönüllü bir konumu kabul edebilirse, geçmişi olduğu kadar, gelecekteki çeşitlilik ve uyumsuzlukları da daha kolay kabullenebileceklerdir.²⁰¹

Mark Mazower

A. Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci

Türkiye, dünyada hukukun üstünlüğünün, özgürlüğün, demokrasinin, sosyal devlet uygulamalarının ve refah toplumunun en üst düzeyde temsil edildiği kabul edilen Avrupa'daki bütünleşme hareketine 1950'li yılların sonundan itibaren kurumsal şekilde dâhil olma çabası içinde olmuştur. Avrupa bütünleşmesinin gittikçe daha fazla iş birliği alanını kapsayacak şekilde derinleşmesi ve daha fazla ülkeyi içine alacak şekilde genişlemesi Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesine katılım isteğini süreç boyunca canlı tutmasına neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)/Avrupa Topluluğu (AT)/AB ile ilişkileri sürekli bir ilerleme-kriz-

²⁰¹ Mark Mazower, *Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı*, İstanbul, Penguin Books, 1989, s.406.

durgunluk döngüsü içerisinde yürümüştür. Bu bölümde, Türkiye-AB ilişkileri ile bu ilişkileri kriz ve durgunluğa sürükleyen engeller incelenecektir.

1. Ekonomik İlişki Ağırlıklı Dönem

Türkiye ile AET/AT/AB arasındaki ilişkilerin gelişimine temel olarak, Türkiye'nin tarihten gelen Avrupa vizyonu, Türk dış politikasında Yunanistan'a karşı takınılan tutum, Soğuk Savaşın varlığı ve yokluğu, Avrupa siyasi ve iktisadi ortamındaki değişimler, Avrupa'daki bütünleşme çabalarının gelişimi ile Türkiye'nin bu değişimlere uyum sağlama çabaları etki etmiştir.

Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler, Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğuna 15 Temmuz 1959'da ortaklık başvurusunda bulunmasının hemen ardından Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde Topluluğa ortaklık başvurusunu yapmasıyla başlamıştır.²⁰²

Türkiye'nin AET'ye katılım isteğinin tarihi nedenleri olmuştur. Bunda Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden itibaren ağırlığı gittikçe artan bir “Avrupalı

²⁰² Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye Arasında Ortaklık Tesisine Dair Anlaşma, Ankara'da 12 Eylül 1963 tarihinde Türkiye ile Belçika, Federal Almanya, Fransa, Lüksemburg, Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi arasında imzalanmıştır. Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Anlaşması, 27 Mayıs 1960'da Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması ve siyasi idamlar gibi nedenlerden kaynaklanan gecikme ile ancak başvurudan üç yıl sonra imzalanabilmiştir. Anlaşma, 20 Şubat 1964'te Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) örgütüne gönderilmiş, onay sonrasında 01 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

devlet” olarak tanınma arzusu²⁰³ ile siyasi ve iktisadi olarak Avrupa’daki gelişmelere yetişme ve uyum sağlama çabası etkendir. Birand’a göre, Türkiye’nin AET’ye ortaklık başvurusunun temel nedeni Yunanistan’ın başvurusudur. Türkiye’nin de Yunanistan’ı takiben Batı dünyasında yerini alması Batılı kurumlarda Yunanistan’ı yalnız bırakmama endişesinden kaynaklanmıştır. Birand AET’nin de Türkiye’nin başvurusunu Türkiye ile Yunanistan arasında bir dengeyi sürdürülmesi amacıyla kabul ettiğini öne sürmüştür.²⁰⁴ Bu, Türkiye’nin o dönemde güvenlik kaygılarıyla ve sınırlı bir dış politika perspektifiyle hareket ettiği anlamına gelmiştir. Baç’a göre de AET Türkiye’yi jeopolitik konumu nedeniyle Batı kampında tutmak istemiştir. Baç, Türkiye’nin Avrupa kurumlarına katılım amacının Avrupalılık statüsünü hukuken perçinleyecek bağları oluşturmak olduğunu öne sürmüştür.²⁰⁵ Gerçekten de Türkiye, gelişmiş bir ülke, bir Avrupa gücü olmak için tüm Avrupalı kurumsallaşma çabalarına gönüllü ve en başından katılım sağlamıştır.²⁰⁶

Benzer şekilde, Türkiye’nin NATO’ya üyeliği de sadece bir İttifak Anlaşmasına imza koymak anlamına gelmemekte, Türkiye’nin Batılı siyasi ve diplomatik çevrelere eşit şekilde dâhil olması anlamına gelmektedir. O dönemde büyük yıkımlara neden olmuş iki dünya savaşının, iktisadi bunalımların, diktatörlüklerin sona erdiği ve iktisadi toparlanma/kalkınma hedefini ön plana alan yeni bir dünya

²⁰³ Türkiye, 1948’de Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), 1949’da Avrupa Konseyi, 1952’de NATO üyesi olmuştur.

²⁰⁴ Mehmet Ali Birand, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, 31 Temmuz 1959’dan, 17 Aralık 2004’e, İstanbul, Doğan Kitapçılık AŞ., 11.baskı, 2005, s.52, 56.

²⁰⁵ Meltem Müftüler Baç, *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti, 2001, s.9.

²⁰⁶ *Ibid.*, s.10, 26.

düzeninin kurulmakta olduğu düşünülürse, Türkiye'nin AET ile imzaladığı Ortaklık Anlaşması da, AET'nin bunu kabulü de dar bir güvenlik anlayışından çok daha geniş bir hedefe ulaşmayı işaret etmiştir.

Ortaklık Anlaşması, Türkiye'nin AET ile ekonomik alandaki ilişkilerinin esaslarını, hedeflerini, karar organlarını, mali boyutlarını ve eylem planını ortaya koymuştur. Anlaşmada belli bir hazırlık ve geçiş döneminin ardından Topluluk ile Türkiye arasındaki ticari engellerin, öncelikle gümrük oranlarının dondurulması, daha sonra belli bir zaman dilimi içinde gümrük tarifelerinin indirilerek sıfırlanması suretiyle kaldırılması öngörülmüştür.

Anlaşmayla, ilgili tarafların çıkarlarını yansıtacak şekilde Anlaşmanın uygulanmasını, geliştirilmesini ve Anlaşmadan doğan yükümlölükleri yerine getirmeyi sağlamaya yarayacak kararları almak üzere bir Ortaklık Konseyi oluşturulmuştur. Ortaklık Konseyine ayrıca komisyonlar kurma ve anlaşmazlıkları çözümleme yetkileri verilmiştir.²⁰⁷ Anlaşma kapsamında, Türkiye ile Topluluk arasındaki siyasi iş birliğini geliştirmek maksadıyla her iki tarafın parlamenterlerinden oluşan bir Karma Parlamento Komisyonu (KPK) teşkil

²⁰⁷ Ortaklık Konseyi ilk toplantısını 01 Aralık 1964 tarihinde yapmıştır. Ortaklık Konseyinin kararları oy birliği ile alınmaktadır. Konsey anlaşmazlıklara bir çözüm bulamadığında, tarafların Avrupa Adalet Divanına veya mevcut başka bir mahkemeye gitme ve sonuçlarını yerine getirme yükümlölüğü bulunmaktadır Bkz.:Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması, md.25/2, 3, 12 Eylül 1963, AT Resmî Gazetesi, C113/2, 24 Aralık 1973.

edilmiştir.²⁰⁸ Anlaşmanın 1 Numaralı Protokolü, Ortaklık Konseyine, Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden dört yıl sonra, Türkiye'nin ekonomik durumu göz önüne alınarak, Anlaşmanın 4'üncü maddesinde öngörülen geçiş döneminin²⁰⁹ gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ilgili hükümlerin bir Katma Protokolle tespit edilmesine karar verme yetkisini vermiştir.²¹⁰ Anlaşmanın 2 Numaralı Protokolünde Topluluk tarafından Türkiye'ye yapılacak mali yardım açıklanmıştır.²¹¹

Anlaşmada, gümrük birliğinin tesisinin ötesinde, gelecekte Türkiye'nin Topluluğa üye olarak katılabileceğini öngören hükümler bulunmaktadır. Anlaşmanın önsözünde Anlaşma ile başlatılan çabaların “ileride Türkiye'nin Topluluğa katılımını kolaylaştırması”, Anlaşmanın 28'inci maddesinde ise “Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşmasının yükümlülüklerinin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğine karar verilmesi durumunda, tarafların Türkiye'nin Topluluğa katılımını inceleyecekleri” hükümlerinin yer alması dikkat çekicidir. Zira AET'yi kuran 1957 tarihli Roma Anlaşmasının 237'nci maddesinde “her Avrupalı devletin Topluluğa tam üye olmak için başvurabileceği” ifade edilmiştir. Ankara Anlaşmasının 28'inci maddesi, Türkiye'nin Topluluğa tam üye olabilirliliğinin ön koşulu olan “Avrupalı

²⁰⁸ Karma Parlamento Komisyonu (KPK), 1/65 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca 27/2 maddesine dayanarak taraflar arasındaki ortaklığın demokratik denetim işlemini gerçekleştirmek ve iki parlamento arasında diyalog sağlamak amacıyla 27 Temmuz 1965'te oluşturulmuştur.

²⁰⁹ Türkiye-AET Ortaklık Anlaşmasının 4'üncü Maddesi, “Geçiş Döneminde Akit tarafların,...Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesini,...Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluğunkilere yaklaştırılmasını” öngörmektedir.

²¹⁰ Türkiye-AET Ortaklık Anlaşmasının 1 Nu.lı Protokolünde ayrıca, Türkiye'nin AET ülkelerine yapacağı tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık ihracatı yıllık tarife kontenjanları sıralanmıştır.

²¹¹ Bu yardımın miktarı 1964-1969 dönemi için 175 milyon Avrupa Para Birimi olarak belirlenmiştir. Bkz.: Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması 2 Nu.lı Protokol md.2.

devlet” olma özelliğini karşıladığının beyanıdır.²¹² Topluluk yaptığı ortaklık anlaşmalarında sadece Türkiye ve Yunanistan’a gümrük birliğinin ötesinde, Roma Anlaşmasının 237’nci maddesi çerçevesinde üyeliği de hedefleyen, ayrıcalıklı bir statü vermiştir.²¹³

Anlaşmada belirlenen 5 yıllık Hazırlık Döneminin ardından 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel’de Katma Protokol imzalanmış ve böylece Gümrük Birliğine Geçiş Dönemi başlamıştır.²¹⁴ Katma Protokolde, ortaklığın uygulama yöntemleri belirlenmiş, Türkiye’nin gümrük indirim ve uyum yükümlülüklerini ihtiva eden 12 ve 22 yıllık listeler oluşturulmuştur. Katma Protokolde ayrıca Türkiye ve Topluluk arasındaki ekonomi politikaları ile mevzuatın da yakınlaştırılması öngörülmüştür. Amaç, “gümrük birliği ile başlayacak ekonomik entegrasyonun alt yapısının”²¹⁵ oluşturulmasıdır.

Türkiye’nin 1973 yılından itibaren indirim ve yükümlülüklerini yerine getirmesiyle başlayan ilişkilerdeki ilerleme dönemine, aynı yıl gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı

²¹² Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, İzmir, Ceylan Kitabevi, 2002, s.119.

²¹³ Baş, *Türkiye ve AB*, a.g.e., s.26, 27.

²¹⁴ Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması Katma Protokol, 23 Kasım 1970, AT Resmî Gazetesi, C113/17, 24 Aralık 1973. Katma Protokol TBMM’de 05 Temmuz 1971 tarihinde onaylandıktan sonra kanunlaştırılmış ve 30 Eylül 1971’de GATT’a (General Agreement on Trade and Tariffs) sunulmuştur. Katma Protokol, AB üyesi ülkelerin parlamentolarında onaylandıktan sonra, onayların mektup teatisi ile karşılıklı olarak bildirilmesini müteakip 01 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ancak Protokol’ün hükümleri “geçici anlaşma” ile 01 Eylül 1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Protokol yürürlüğe girmeden 24 saat öncesinde tüm gümrüklerini %120 oranında artırarak, indirimleri bu oran üzerinden yapmıştır. Bkz.: Birand, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.211.

²¹⁵ Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu*, a.g.e., s.16.

(Yom Kippur Savaşı) sonrasında Petrol İhraç Eden Ülkeler Kurumu OPEC²¹⁶’in petrol fiyatlarını aşırı yükseltmesi sonucu oluşan petrol şokları darbe vurmuştur. Dış cari ödemeler dengesi bozukluğuna çare arayan Türkiye’nin beklentilerini 1973-1976 yıllarını kapsayan İkinci Mali Protokol ile 1977-1981 yıllarını kapsayan Üçüncü Mali Protokol karşılayamamıştır.²¹⁷ Türkiye, 01 Ocak 1977 tarihinden itibaren, bu ilişkilerin AET’den yana asimetrik bir getirisi olduğu sonucuna ulaşarak, Katma Protokolde korunma maddesini (md.60) işletip, 12 yıllık listeden kaynaklanan yükümlülüklerini, AT sanayi ürünlerine uyguladığı kademeli gümrük tarifesini indirimlerini erteleyerek, tek taraflı askıya almıştır. Sebep AET ile Türkiye arasında artan ticaret açığıdır. Böylece ilişkilerdeki ilk durgunluk dönemi başlamıştır.

Bu durgunluk döneminde ilişkiler, Türkiye’de 1980 yılında gerçekleşen askerî darbe sonrasında siyasi bir krize sürüklenmiştir. Üye devletler yeniden demokrasiye geçiş için Türkiye’ye süre vermek yanlısı iken, Avrupa Parlamentosu (AP) askerî yönetimin başa geçmesine büyük tepki göstermiştir.²¹⁸ AP Türkiye’deki askerî müdahaleye yönelik olarak, 18 Eylül 1980’de acilen Türk halkının siyasi ve ticari özgürlüklerinin demokratik kurumsal bir çerçevede garanti altına alınmasını talep etmiş, KPK’nın Türk üyeleri dahil tutukluların fiziksel güvenliğinin acilen sağlanmasını istemiş, anti-demokratik önlemlerin uzun süre tatbik edilmesinin

²¹⁶ Petrol İthal Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries-OPEC) 1960 yılında İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından teşkil edilmiştir. Örgüte daha sonra Katar (1961), Endonezya (1962), Libya (1962), Birleşik Arap Emirlikleri (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Ekvator (1973), Gabon (1975) ve Angola (2007) katılmıştır. Örgütün amacı, petrol fiyatlarında istikrar ve kontrolü sağlamaktır.

²¹⁷ Deniz Vardar, “Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Basım, 2004, s.446.

²¹⁸ Birand, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.297, 298.

Türkiye'nin AT ile yapmış olduğu anlaşmalara²¹⁹ aykırı olacağını ifade etmiş, bir Avrupa devletinin AET ile diyalogunun devamı için uluslararası anlamda tanınmış insan haklarına saygının gerekliliğini teyit etmiş ve Siyasi İş Birliği mekanizmasındaki Dışişleri Bakanlarını Türkiye'deki durumu, bunun Ortaklık Anlaşmasına etkilerini ve Türkiye'de demokrasinin yeniden inşası için atılması gereken adımları tartışarak bir rapor sunmaya davet etmiştir.²²⁰

AP Türkiye'den demokrasiye geri dönüş için önce bir takvim istemiş, ancak Türkiye'de bu süre zarfında gerçekleşen insan hakları ihlalleri ve idam istemiyle yargılamalar sonucu KPK'nın çalışmalarını önce Ekim 1980'de Türk üyelerin parlamenterlik statüsünün geçerliliğini yitirdiği gerekçesiyle iptal etmiş,²²¹ 04 Kasım 1981'de 4'üncü Mali Protokolün askıya alınmasını kabul etmiş, 22 Ocak 1982'de de KPK'daki AP üyelerinin yetkilerine son vererek KPK toplantılarını askıya almıştır. Bu dönem içerisinde AP, Türkiye'nin iç ve dış işlerinde hassasiyet arz eden, Ermeni soykırımı iddiası, Yunanistan ile sorunların çözümünde uluslararası hukuka başvurmak, Kürtlerin varlığının tanınması, Kıbrıs'ta "işgal kuvveti" bulundurulması vb. konulardaki eleştirileri nedeniyle Türk politikacılar açısından kabul edilemez bulunan ve alışılmadık şekilde siyasallaşan bir Türkiye-AB ilişkisinin gelişmesine neden olmuştur.²²²

²¹⁹ Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Anlaşma ve Ankara Anlaşması.

²²⁰ Avrupa Parlamentosu Oturum Tutanağı, AT Resmî Gazetesi, C 265/55, 13 Ekim 1980.

²²¹ Çiğdem Nas, "Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri", Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Basım, 2004, s.472.

²²² *Ibid.*, s.473-478.

Türkiye AT'ye tam üyelik başvurusunu 14 Nisan 1987 tarihinde yapmıştır. O dönem Özal Hükümetince uygulanan Türk ekonomisinin dışa açılması stratejisinin bir parçası olarak Türkiye, 1988 yılından itibaren Katma Protokolden kaynaklanan yükümlülüklerini aradaki zaman kaybını telafi edecek bir takvimle yeniden başlatarak, Türkiye-AB ilişkisinde çarkların yeniden dönmeye başlamasını sağlamıştır. Bu yeni takvim çerçevesinde, Türkiye'nin Topluluk ile Gümrük Birliğini tamamlamasını sağlayacak Son Dönemin hazırlıklarının 1995 yılına kadar bitirilmesi öngörülmüştür. KPK da 1989 yılı itibarıyla çalışmalarına yeniden başlamıştır.²²³

Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik başvurusu sonrasında, Türkiye'nin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal olarak da Topluluk norm ve kurallarına uyum sağlaması önem kazanmıştır. Ne var ki, bu uyum ihtiyacı Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte Türkiye'nin Batı'dan elde ettiği siyasi desteğin azaldığı bir döneme denk gelmiştir. Atilla Eralp, 1980'li yıllarda Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın²²⁴ otoriter askerî rejimlerden kurtulmaya çalıştığını ve AET'nin Akdeniz ülkelerinin demokrasiye geçişini genişleme yoluyla destekleme politikasından Türkiye'nin; gümrük birliği yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi, Kıbrıs sorunu ve 1980 askerî müdahalesinin sonuçları nedeniyle faydalanamadığını öne sürmüştür.²²⁵ Türkiye ile tarihî sorunları bulunan Yunanistan'ın 1981 yılında

²²³ KPK çalışmalarına Türkiye demokrasisindeki gelişmeler paralelinde 17-19 Ocak 1989 tarihlerinde Strazburg'ta yaptığı toplantıyla yeniden başlamıştır. Ancak süreç boyunca Avrupa Parlamentosu, Türkiye'ye yönelik eleştirilerini sıralamaya ve AB'nin AB ile Türkiye demokrasisi arasındaki standart farkını ortaya koyarak koşulluluğun çerçevesini çizmeye devam etmiştir.

²²⁴ Yunanistan Topluluğa 1981 yılında, İspanya ve Portekiz 1986 yılında üye olmuştur.

²²⁵ Atilla Eralp, "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship", *New Perspectives on Turkey*, Nu.40, 2009, 149-170.

Topluluğa üye olması da, uluslararası kuruluşlara katılım ve katkıda Yunanistan ve Türkiye arasında gözetilen dengenin bozulmasına neden olmuştur. 1989'da Berlin Duvarının çökmesi ve 1990'lı yıllarda Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sonucu, bu ülkelerin bir an önce demokrasiye ve piyasa ekonomilerine geçişlerini kolaylaştırmak ve teşvik etmek maksadıyla üyelikte önceliği almaları olağan kabul edilmiştir.

AT Konseyi Türkiye'nin başvurusunun incelenmesi için Komisyonu görevlendirmiş, Komisyon 20 Aralık 1989'da Konseye; Topluluğun 01 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile Avrupa iç pazarını kurmaya odaklanmış olması²²⁶, Türkiye'nin siyasi sisteminde demokrasi ve insan haklarına saygı seviyesinin düşüklüğü ve ekonomik koşulları nedeniyle, Türkiye ile tam üyelik görüşmelerine başlanmaması, bunun yerine Türkiye'nin AT ile ortaklık ilişkilerini geliştirerek, üyeliğe hazırlanması gerektiğini tavsiye etmiştir.²²⁷ Komisyon bu tavsiyesinde Türkiye'nin adaylık statüsünü sorgulamamış, sadece Türkiye'nin tam üyelik için yeterince hazır olmadığını öne sürmüştür. Konseyin talebi üzerine Komisyon, Komisyon üyesi Abel Matutes'in hazırladığı "Matutes Paketi" çerçevesinde Türkiye-AT ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik önerilerini ortaya koymuştur. Matutes Paketi, AT'nin Türkiye ile ilişkilerini gümrük birliği hedefinin tamamlanması üzerine oturtmuştur. Türkiye bakımından da gümrük birliğinin

²²⁶ Avrupa iç pazarının 1993 yılı başından itibaren tamamlanması hedeflenmiştir.

²²⁷ AB Komisyonu, SEC (89) 2290 final/2, Brüksel, 20 Aralık 1989, <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>, erişim tarihi 09 Nisan 2012.

gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliğini sağlayacak bir zorunluluk olarak görülmüştür.²²⁸

Türkiye bu arada Avrupa kurumlarına mümkün olduğunca dahil olma politikasını sürdürmüş, 17 Ekim 1991'de Avrupa Serbest Ticaret Ortaklığı Anlaşması (EFTA)²²⁹ ülkeleriyle ortaklık kuran bir anlaşma imzalamıştır.²³⁰ Ayrıca 20 Kasım 1992'de Topluluğun Savunma ve Güvenlik Teşkilatı olan Batı Avrupa Birliği'ne ortak üye olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye-AB ilişkilerinin gelişiminde Yunanistan'ın etkisi her zaman hissedilmiştir. Başlangıçtan itibaren tüm stratejisini Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin gelişimini engellemek üzerine kuran Yunan karar alıcıları, Ortaklık Konseyinin yeniden toplanmasını ve 4'üncü Mali Protokolün imzalanmasını, Türkiye'nin yeterince demokratik olmadığı gerekçesiyle veto etmiştir.²³¹ Ancak Topluluk ortamında hiçbir üyenin bir konuyu sürekli olarak rasyonel çıkarları nedeniyle veto etme imkanı bulunmadığından, Yunan karar

²²⁸ Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu*, a.g.e., s.19, 118.

²²⁹ Avrupa Serbest Ticaret Ortaklığı Anlaşması (European Free Trade Association-EFTA) 04 Ocak 1960 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğuna alternatif bir serbest bölge örgütü olarak İngiltere liderliğinde kurulmuştur. EFTA'nın kurucu ülkeleri; Avusturya, Danimarka, İngiltere, İsveç, İsviçre, Norveç ve Portekiz'dir. EFTA'ya İzlanda 1970, Finlandiya 1986 yılında üye olmuştur. Örgütten İngiltere, Danimarka ve İrlanda 1973 yılında, Portekiz 1986 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1995 yılında ayrılarak Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliğine dâhil olmuştur. Mevcut EFTA üyelerini, İzlanda, Norveç, İsviçre ve 1991'de katılım sağlayan Lihtenştayn oluşturmaktadır.

²³⁰ EFTA 02 Mayıs 1992'de AT ile ticaret anlaşması imzalayarak Avrupa Ekonomik Bölgesini (European Economic Area-EEA) oluşturmuştur. Bugün İsviçre hariç tüm EFTA üyeleri aynı zamanda Avrupa Ekonomik Bölgesi üyeleridir.

²³¹ Türkiye-AT Ortaklık Konseyi 1986 yılından itibaren ilk kez 30 Eylül 1990'da toplanabilmiştir.

alıcıları bu tutumunu Topluluk üyelerinin baskısı nedeniyle çok fazla sürdürememiştir. Bu nedenle Yunan karar alıcıları, stratejilerini Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun Kıbrıs konusu ile ilişkilendirilmesini sağlayarak, Kıbrıs Rum Yönetiminin Birliğe üyeliği konusunda Topluluktan taviz koparmaya dönüştürmüştür. Nitekim Türkiye Matutes Paketinin Komisyon'dan Konsey'e gönderilmesini beklerken, Kıbrıs Rum Yönetimi 1990'da AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Bu arada, Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile AT siyasi bir Birliğe dönüşmüştür. 21-22 Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesinde tam üyelik için gerekli koşullar²³² belirlenerek, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Topluluğa en kısa süre içinde tam üye olarak kabul edileceği ilan edilmiştir.

AB'nin siyasi bir birlik olarak kendisine yeni bir kimlik edindiği, Avrupa norm ve değerlerine yönelik bir standart geliştirdiği, bunları genişleme ve ortaklıklar yoluyla dışarıya ihraç ettiği bir dönemde, Türkiye ile AB ilişkileri oldukça gerginleşmiş, AB kurumları ile özellikle de AP ile Türkiye'nin demokrasi anlayışı arasındaki fark belirginleşmeye başlamıştır. AP Türkiye'den kendi anlayışında bir demokratikleşme

²³² Kopenhag Kriterleri bir aday ülkenin Birliğe tam üye olabilmesi için gerçekleştirmesi gereken siyasi ve ekonomik koşullar ile uyum koşulundan oluşmaktadır. Siyasi kriterler “demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı” ilkesini ve “bu ilkeleri güvence altına alan kurumların istikrarının sağlanması”nı içermektedir. Ekonomik kriterler, aday ülkenin “işleyen bir pazar ekonomisine” ve “Birlik içindeki rekabet baskısı ve pazar güçleriyle baş edebilme yeteneğine” sahip olmasını gerektirmektedir. Buna ilaveten, aday ülkenin “siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına bağlılık dahil, üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerini üstlenme yeteneğine sahip bulunmasını” öngörmektedir.

beklerken, Türkiye özel şartlarının dikkate alınması gerektiğini düşünmüştür.²³³

Ancak AP kararları zamanla AB koşulluluğu haline gelmeyi başaran etkiye sahip olmuştur. Örneğin 02-03 Mart 1994 tarihinde TBMM'nin çoğu Demokrasi Partisi (DEP) üyesi 9 parlamenterin dokunulmazlıklarını kaldırması üzerine AP, DEP üyesi 6 parlamenterin davaları sonuçlanana kadar KPK çalışmalarını durdurma kararı almıştır.²³⁴

Artan şekilde karar almada yetkilerini genişleterek Bakanlar Konseyi ile ortak statüye doğru gitme yönünde mücadele veren AP, Türkiye ile ilişkiler geliştikçe, dış politika alanında elinde bulunan yetkilerini²³⁵ de etkin şekilde kullanma yoluna

²³³ Çiğdem Nas'a göre, "Türkiye "diğer aday ülkelerle" eşit muamele ister ve haksızlığa uğradığını düşünürken, AP Türkiye'nin bazı kriterleri yerine getirmekten kaçınarak ayrıcalıklı muamele beklediğini düşünmektedir." Bkz.: Nas, "Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri", a.g.m., s.480

²³⁴ Avrupa Parlamentosu Oturum Tutanağı, AT Resmî Gazetesi C18, 23 Ocak 1995.

²³⁵ Avrupa Topluluklarının ekonomik bütünleşmesi döneminde karar almada genellikle hükümetlerarası müzakereler belirleyici iken, özellikle 2'nci Dünya Savaşı sonrasındaki iki kutuplu sistemin zayıflaması ile birlikte Avrupa Topluluğu için siyasi bütünleşme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Siyasi bütünleşmenin ortak bir demokratik kurum dâhilinde gerçekleştirilmesi gerektiğinden, Avrupa Parlamentosu 1979 yılından itibaren doğrudan seçimle iş başına gelmeye başlamış, 1986 yılında Avrupa Tek Senedinin imzalanması ile birlikte nitelikli oy çokluğu kuralı ile karar almaya katılmıştır. Aynı Anlaşma ile Avrupa Parlamentosuna ortaklık anlaşmalarını ve AB'ye katılım anlaşmalarını kabul veya red yetkisi (assent) verilmiştir. Müteakiben Parlamentonun güçleri Maastricht, Amsterdam ve Nice Anlaşmalarında, Komisyon'un atanması ve kontrolü ile ortak karar prosedürünün tesisi ve yetki alanlarının genişletilmesi ile artmıştır. Ayrıca Maastricht Anlaşması ile halkın karar almaya katılımını artıracak şekilde ulusal parlamentolara da rol veren katmanlı yetki (subsidiarity) teşkil edilmiş, Bölgeler Komitesi ve Ombudsmanlık oluşturulmuştur. Amsterdam Anlaşmasında, vatandaşların Avrupa konularındaki dokümanlara erişimi sağlanmış, Nice Anlaşmasında AB'nin Geleceği Bildirisi yayımlanarak kamuoyunu yansıtan tüm kesimlerin katılımıyla bir Konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Nitekim Lizbon Anlaşmasında ortak karar prosedürü normal yasama prosedürü haline getirilmiş, AP'nin ortak karar prosedüründeki yetkileri 37 konudan 80 konuya genişletilmiş ve bütçe üzerindeki yetkileri artırılmıştır (Yıllık bütçeye ilişkin harcamaları onaylama yetkisi Bakanlar Konseyi ile tam eşitlik dâhilinde yapılmaktadır). (Bkz.: AB Anlaşması Md.14 ve 16). Ayrıca, Komisyon'un Avrupa Parlamentosunca talep edilen fakat yapılmayan yasa önerisi hakkında Parlamente'ya gerekçe sunma zorunluluğu bulunmaktadır. (Bkz.:Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Anlaşma, md.225). Parlamento'nun Komisyonu ve Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisinin Komisyondaki görevlerini askıya alma – istifaya zorlama – yetkisi bulunmaktadır (Bkz.: Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Anlaşma, md.234). Bu önlemler ile her iki kurumun karşılıklı bağımlılık derecesi artmıştır. AP resmî internet sitesinde, AP'nin Avrupa ve ötesinde insan hakları ve

gitmiştir. AP'nin Avrupa kamuoyunun vicdanını temsil ettiği ve Türkiye-AB ilişkilerinin seyrindeki belirleyici rolü Türk yetkililerce göz ardı edilmiş, ilişkilerin üye devletlerle Türkiye arasındaki rasyonel tabanlı müzakerelerle yürütülmeye devam edeceği varsayılmıştır. Oysa ki Maastricht, Amsterdam ve Nice Anlaşmalarında Birliğin belli ortak değerler²³⁶ üzerine inşa edildiği sürekli olarak teyit edilmiştir.

Gümrük Birliğinin son aşamasına geçişe onay verecek 06 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararının yıl sonunda AP'nin onayına sunulacak olması Türk tarafında gerginlik yaratmıştır. AP Sosyalist Grup Başkanı Pauline Green, Yeşiller Grup Başkanı Claudia Roth ve Radikal Grup Başkanı Catherine Lalumiere Mart ayı sonunda Türkiye'ye gelmişler, bu ziyaret esnasında Türk makamlarının hiç de hoş olmayan tepkileriyle karşılaşmışlardır.²³⁷ AP Raportörü Carlos Carnero Gonzales Eylül 1995'te Türkiye'de bulunduğu temaslarda, Anayasa'nın değiştirilmesi, Terörle Mücadele Kanununun 8'inci maddesinin kaldırılması, DEP milletvekillerinin serbest bırakılması şartlarının Ortaklık Kararının onaylanması için gerekli koşullar olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin bu konuda, sınırlı da olsa koşulluluğu yerine getirmesi ve

demokrasinin savunucusu olduğu ifade edilmektedir. Bkz.: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0076b966cf/Powers-and-functions.html>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

²³⁶ İnsan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları dâhil insan haklarına saygı.

²³⁷ Green, Roth ve Lalumiere Türkiye'nin demokratikleşmesi ve terör sorunu üzerine söyleşi yaptıkları ve Türkiye'nin yükümlülüklerini ifade ettikleri için Devlet Bakanı Ayvaz Gökdemir tarafından "fahişelikle" suçlanmışlardır. Bkz.: Nas, "Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri", a.g.m., s. 480.

AB kurumlarında yaptığı lobi çalışmaları sonucu, AP 13 Aralık 1995'te Türkiye ile Gümrük Birliği kararını oylayarak kabul etmiştir.²³⁸

06 Mart 1995 tarihinde imzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı, Türkiye-AB arasındaki Gümrük Birliğinin 01 Ocak 1996 tarihi itibarıyla gerçekleştirilmesini ve ortaklık ilişkilerinin son döneminin düzenlenmesini sağlamıştır. Bu kararla Matutes Paketinin hedefine ulaşılmıştır. Komisyonun 1989 tarihli görüşünün ve bu görüşten doğan Matutes Paketinin gereğinin yerine getirilmesiyle birlikte, Türkiye'nin tam üyelik görüşmelerine en kısa sürede başlama beklentisi de artmıştır.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının alınması, bir yandan Türkiye'nin gelecekte Birliğe tam üyeliğini sağlayacak bir yapı taşı olma özelliğinde iken, diğer yandan paradoksal bir şekilde Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği önündeki tuzakların da döşenmeye başlandığı bir eylem olmuştur. AB, Kararın alınmasında Yunan vetosunu aşabilmek için, Yunanistan'a Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik görüşmelerine başlama güvencesini vermiştir.²³⁹

²³⁸ Türkiye-AB Ortaklık Konseyi, 1/95 sayılı Gümrük Birliğinin Son Safhasını Yürürlüğe Koyan Kararı, 06 Mart 1995, AB Resmî Gazetesi, L035, 13 Şubat 1996, P.0001 – 0047, 22 Aralık 1995, ayrıca bkz: http://www.europarl.europa.eu/intcoop/euro/jpc/turk/jistory2004_turkey_en.pdf, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012. Birand'a göre bu oylama Türkiye'nin Avrupa'ya kabulü veya reddi anlamına geliyordu. Türkiye'nin Gümrük Birliği aracılığıyla arka kapıdan Topluluğa girme yolunun açılacağı biliniyordu. Bkz.: Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.370.

²³⁹ Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu*, a.g.e., s.19.

Bu aşamadan itibaren AB’de Türkiye ile ilgili gündem konularının denge unsuru Yunanistan değil, Kıbrıs Rum Yönetimi olmuştur. Birliğe üye olan Yunanistan’ın karar alıcılarının Kıbrıs Rum Yönetimi lehinde izlediği aktif politika ve bu politikayı izlemek için kurum içindeki veto yetkisini kullanmaktan çekinmemesi nedeniyle, kurumsal karar mekanizmasına dahil olmayan Türkiye karşısında Kıbrıslı Rumlar daha avantajlı bir pozisyon elde etmiştir. Yunan karar alıcıları veto yetkisini 1996 Kardak Krizi sonrasında daha da fazla kullanmaya başlamış, Ege sorununun Lahey Adalet Divanına götürülmesi konusunda baskı yapmaya başlamıştır.

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesinde 10 Merkez ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs Rum Yönetiminin Birliğe katılımına vize verilirken, Türkiye gerekli siyasi ve ekonomik kriterleri karşılamadığı gerekçesiyle bu en büyük katılımlı genişleme sürecinin dışında tutulmuştur.²⁴⁰

2. Siyasi İlişki Ağırlıklı Dönem

Türkiye ile AB ilişkilerinin ekonomik ilişki düzeyinde kalabileceği, AB’nin Türkiye’den gümrük birliği ile alacağını alıp Türkiye’yi üyelik sürecinden tamamen dışlayabileceği bir zamanda, niyetinin tam olarak bu olmadığı yine Lüksemburg Zirvesi sonuçlarından anlaşılmıştır. Zirvede, Türkiye’nin tam üyelik hakkının

²⁴⁰ Hem Nisan 1997 AB-Türkiye Ortaklık Konseyinde, hem de Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesinde Türkiye’nin Birliğe katılmaya ehil olduğu teyit edilmiştir.

bulunduğunun ilk kez devlet ve hükümet başkanları düzeyinde onaylanmış²⁴¹ olması Türkiye'ye kapıların kapanmadığının göstergesi olmuştur.

Öte yandan Türkiye'nin genişleme sürecinin dışında tutulması, Türk tarafında büyük tepkiye neden olmuştur. Türk liderleri karara karşın hayal kırıklığını ifade ederek ve bu yönde AB kurumları ile ipleri koparmaya kadar varan kararlar almışlardır. Bu durum, Türkiye-AB ilişkilerinin yeniden krize girmesine neden olmuştur. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz Lüksemburg Zirvesi sonrasında üye ve Türkiye dâhil üyeliğe başvuruda bulunan ülkelerin davet edildiği Londra'da düzenlenecek Avrupa Konferansına Türkiye'nin katılmayacağını açıklamış²⁴², bir anlamda siyasi diyalogu askıya almıştır.²⁴³ Tepkinin bu derece sert olmasının amacı Türkiye'nin göz ardı edilemeyecek olduğunu AB liderlerine hatırlatmaktır. Zira Türk karar alıcılar AB'ye tamamen sırtını dönmemiş, AB ile devam eden ortaklık ilişkisini ve gümrük birliği ilişkisini sürdürmeye devam etmiş,²⁴⁴ tepkisini Türkiye'nin üye ülkelerle değil AB kurumlarıyla ilişkisini keserek göstermiştir. Türk liderlerin Batı kampına küskünlüğünü gören ABD yönetimi devreye girerek Türkiye ve AB liderlerine süreçten kopmamaları için çağrıda bulunmuş, Türkiye lehine açık lobi yapmıştır. Başbakan Ecevit tam üyelik için somut olarak yapması gerekenlerin bildirilmesini, 26 Mart 1999'da Alman Şansölyesi Schröder'e gönderdiği bir mektupla talep

²⁴¹ Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.385.

²⁴² Carole Andrews, "EU Enlargement: The Political Process", *House of Commons Research Paper*, 98/55, 01 Mayıs 1998, s.27.

²⁴³ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, Nu. 6, 2006, s.4.

²⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, AB Lüksemburg Kararları Hakkındaki Açıklaması, 14 Aralık 1997 Bkz.: http://www.mfa.gov.tr/kuzey_kibris-turk-cumhuriyeti-hukümetinin_-ab-luksemburg-kararlari-hakkındaki-aciklamasi_-14-aralik-1997.tr.mfa, erişim tarihi: 09 Nisan 2012.

etmiştir. Başbakan, bir bakıma, AB’den tam üyelik için yapılması gereken reformları içeren somut bir “yol haritası” istemiştir. Schröder konuyu AB Dışişleri Bakanları Toplantısına taşıyacağına söz vermiş ve 03-04 Haziran 1999’da yapılacak Köln Zirvesinde ikili ilişkilerin askıya alınmasına bir son vermeyi umduğunu ifade etmiştir.²⁴⁵

Başbakan Ecevit’in reform taahhüdü, iki yıl sonra 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde etkisini göstermiştir. Zirvede, Türkiye diğer aday ülkelerle eşit şekilde tam üyeliğe aday ülke olarak kabul edilmiş, Türkiye’ye katılım öncesi mali yardımlardan faydalanma imkânı verilmiş, ancak müzakerelerin başlatılması için bir tarih verilmemiştir. Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin tam üyeliğe aday ülke olarak kabulü her iki taraf açısından da çetin pazarlıklar sonucunda gerçekleşmiştir. ABD yönetiminin açık şekilde Türkiye’nin üyeliğine destek verdiği görüşmelerde Yunan liderler, Kıbrıs’ın tam üyeliği için siyasi çözüm koşulunun kaldırılması ve sınır sorunlarının Lahey Adalet Divanına götürülmesi karşılığında Yunan vetosunu kaldırmıştır. Türk liderler, Türkiye’nin AB üyeliğine adaylığının Kıbrıs koşuluna bağlanmasından son derece rahatsız olmuş ve müzakere masasından kalkma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine Dönem Başkanı ve Finlandiya Başbakanı Paavo Lipponen, Başbakan Ecevit’e, Türkiye’ye yönelik olarak üyelik için Kopenhag Kriterlerinden başka bir kriter getirilmeyeceğini, diğer adaylarla aynı şartlarda adaylığının kabul edildiğini ifade eden bir mektup göndermiştir. Ecevit Kıbrıs ve Ege

²⁴⁵ Nazlan Ertan, “Letter Exchange: Ecevit Promises, Schroeder Welcomes”, *Hürriyet Daily News*, 06 Mayıs 1999, www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=letter-exchange-ecevit-promises-schroeder-welcomes-1999-06-05, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

konularında Türkiye’yi rahatlatan bu mektubu müktesebatın bir parçası olması kaydıyla kabul etmiştir.²⁴⁶ AB Genel Sekreteri ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana da aynı güvenceleri vererek, Lipponen’in mektubunun resmî kayıtlara gireceğini söylemiştir.²⁴⁷ Türkiye, Helsinki Zirvesindeki katılım ortaklığına ancak bu garantileri aldıktan sonra onay vermiştir.

Bu aşamadan sonra Avrupa Komisyonu, 08 Kasım 2000 tarihinde Türkiye’nin Kopenhag Kriterleri çerçevesinde yerine getirmesi gereken kısa ve orta vadeli öncelikleri belirleyen “Katılım Ortaklığı Belgesi”ne yönelik tavsiye belgesini Konseye sunmuştur.²⁴⁸ Konsey Türkiye’nin Katılım Ortaklığı Belgesini 08 Mart 2001 tarihinde kabul etmiştir.²⁴⁹ Buna göre öncelikle siyasi kriterlerin karşılanması müteakip, müzakerelere geçilebilecek, müzakereler esnasında diğer koşullar karşılanabilecektir. Türkiye de AB tarafından ortaya konan Katılım Ortaklığı Belgesine karşılık olarak 2001 yılında “Müktesebatın Üstlenilmesine İlişkin Ulusal

²⁴⁶ Dışişleri Bakanlığınca Katılım Ortaklığının Türkiye tarafından; 10 Aralık 1999’da Başbakan Ecevit tarafından yapılan Basın Konferansı, 10 Aralık 1999’da Finlandiya Başbakanı Lipponen’in AB Dönem Başkanı olarak Başbakan Ecevit’e gönderdiği mektup (AB müktesebatının bir parçası kabul edilmektedir), Lipponen’in 14 Aralık 1999 tarihinde Avrupa Parlamentosunda yaptığı konuşma, Solana ve Verheugen tarafından 09 Aralık 1999 tarihinde Başbakan’a yapılan açıklamalar dikkate alınarak kabul edildiği ifade edilmektedir. Bkz.: AB Komisyonu, Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, No: 211 , 8 Kasım 2000, TC Dışişleri Bakanlığı Basın Bildirisi, Kasım 2000.

²⁴⁷ Birand, *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.403.

²⁴⁸ AB Komisyonu, Türkiye Cumhuriyeti ile Yapılan Katılım Ortaklığındaki İlkeler, Öncelikler, Öncelikli Hedefler ve Şartlara İlişkin Konsey Kararı Teklifi, COM(2000)714 final, Brüksel, 08 Kasım 2000.

²⁴⁹ Avrupa Birliği, Türkiye’nin Katılım Ortaklığının Kabulüne Dair Basın Bildirisi, IP/01/332, Brüksel, 08 Mart 2001.

Program”ını yayımlamış,²⁵⁰ tam üyelik koşullarını nasıl ve hangi takvim dâhilinde yerine getireceğini sıralamıştır.

2001 yılından itibaren Türkiye’de uyum paketleri çerçevesinde Anayasa’da değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Kaydedilen gelişme karşısında 14-15 Aralık 2001 Laeken Zirvesi bildirisine müzakerelerin açılması perspektifine yakınlaştığı paragrafı eklenmiş, Türkiye AB’nin yeni anayasasını hazırlayacak Kurultaya davet edilmiştir. Türkiye’nin Katılım Ortaklığı Belgesindeki siyasi kriterleri yerine getirmesi, özellikle idam cezasının kaldırılması, anadilde yayın ve eğitim gibi Türkiye açısından iç politik masraflı büyük konular nedeniyle zaman almıştır. Yine de iktidardaki koalisyon hükümeti üyelerinin parti programlarıyla çelişmesine rağmen çoğu politik açıdan masraflı konularda yapıcı tutum sergilemeleri dikkat çekmiştir.

Türkiye’de ekonomik göstergeler Kasım 2000’den itibaren bozulmaya başlamış, ülkenin bozulan mali yapısı adeta Türkiye’de üst üste siyasi ve ekonomik krizlerin yaşanacağını habercisi olmuştur. Şubat 2001’de Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit arasında MGK Toplantısında yaşanan tartışma sonrasında Türkiye ciddi bir mali krize girmiştir. Bu arada 11 Eylül 2001’de El Kaide tarafından ABD’de ikiz kulelere terörist saldırılar yapılmış, ABD Afganistan’a harekât kararı almıştır. Ekim 2001’de Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının Türkiye’ye ek kaynak

²⁵⁰ T.C. Bakanlar Kurulu, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, T.C. Resmî Gazete, 24 Mart 2001, Sayı: 24352 Mükerrer.

göndereceği ve Türkiye'nin Afganistan'a asker gönderme haberleri peş peşe gelmiştir. Türkiye 03 Kasım 2002'de erken genel seçimlere gitmiş, seçimler sonucunda iktidara Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) gelmiştir. AKP Aralık 2002'de Kopenhag'da yapılan AB Zirvesine “müzakere tarihi” almak için gitmiş, ancak Türkiye'ye, müzakere tarihinin 2004 yılında yapılacak Brüksel Zirvesinde verileceği söylenmiştir. Buna göre, müzakere tarihinin, AB Komisyonunun Türkiye ile ilgili İlerleme Raporunda Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşıladığı yönünde görüş bildirmesi koşulu ile “zaman geçirilmeksizin” verilmesi öngörülmüştür.

Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini tamamlamasının önemi Türkiye'deki AB taraftarları için, Avrupalı diğer ülkelerle aynı liberal demokrasi standartlarına ulaşılacağı anlamına gelmiştir. Bu Türkiye açısından Cumhuriyetin kurulmasından itibaren kurucusu Atatürk tarafından belirlenen, Aydınlanma ideali “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak” anlamına gelmektedir. Öte yandan, çoğu üyesi geçmişte AB'ye karşıtlığı ile bilinen iktidardaki yeni muhafazakar hükümetin iktidara gelir gelmez AB projesine sıkı sıkıya sarılmasının nedeni olarak, Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ile modernizmin yerleşmesi aşamasında siyasal hayattan el çektilmiş İslamcı hareketlerin yeniden güç kazanarak ülkeyi Batılılaşma çizgisinden çıkarmasından korkan askerlerin, ülkede süregelen etkinliğini AB koşulluluğu ile kırmak ve olası bir darbeyi engellemek istemesinden kaynaklandığı da öne sürülmüştür. Kökeni, inancı, siyasi görüşü ne olursa olsun Türkiye'deki tüm

kesimlerin bir şekilde aynı hedefte buluştuğu²⁵¹ bu dönemde 2003-2004 yıllarında Meclis'ten Milli Güvenlik Kurulunun sivilleştirilmesinden, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının ulusal hukukun önüne geçmesine, Terörle Mücadele Yasasının 8'inci maddesinin kaldırılmasından, azınlık vakıflarının denetimine kadar genişleyen yedi uyum paketi geçmiştir. Türkiye'nin çok kısa süre içinde yapmış olduğu bu reformlar meyvesini vermiş ve AB Komisyonunun raporunda, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşıladığı teyit edilmiştir.²⁵²

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde yeniden ilerleme sağladığı zaman dilimi böylece 2004 Brüksel Zirvesi ile başlamış ve 2006 yılına kadar devam etmiştir. Günuğur'a göre AB'nin 2004 Zirvesi bir anlamda "Türkiye Zirvesi" olmuştur.²⁵³ Türk delegasyonu ile Dönem Başkanlığını yürüten İngiltere arasında yapılan masa dışı mekik diplomasisinde, Türkiye-AB gümrük birliğinin 01 Mayıs 2004'te AB'ye üye olan 10 ülkeye bir ek protokolle genişletilmesi konusunda uzun süre uzlaşa sağlanamamış, görüşmeler kopma noktasına gelmiştir. Görüşmelerde, Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, İngiltere Başbakanı Tony Blair ve Almanya Başbakanı Gerhard Schröder çözüm yanlısı bir politika izlemiş, Türk delegasyonunu masada tutmak için çaba sarf etmiştir. Ara formül olarak, Türk Hükümetinin gümrük birliğini 01 Mayıs 2004'te AB'ye üye olan "Kıbrıs Cumhuriyeti" dahil 10 ülkeye

²⁵¹ Bu dönemde Cumhuriyeti korumak ve kollamak maksadındaki sivil ve asker kesim içinde Avrupa Birliğinin devleti değil bireyi koruyan uygulamalar talep etmesine, Türkiye'nin bölünebileceği endişesi ile şüpheyile bakılmaya başlanmıştır.

²⁵² AB Komisyonu, 2004 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, SEC(2004) 1201, COM (2004) 656 final, Brüksel, 06 Ekim 2004.

²⁵³ Haluk Günuğur, "Avrupa Birliğinin 2002 Kopenhag, 2004 Brüksel Zirve Kararları ve Müzakere Süreci", *Stratejik Araştırmalar*, Cilt 8, No.14, 2010, s.195.

genişleten Ek Protokolü derhal imzalaması yerine, bunu müzakerelerin başlayacağı tarihe kadar yapacağını taahhüt eden bir deklarasyon yayımlaması kabul edilmiştir. Zirve’de, 15 Aralık 2004 tarihinde yapılan oylama ile Avrupa Konseyi’nin Türkiye ile 35 başlıkta tam üyelik müzakerelerini 03 Ekim 2005 tarihinde başlatmaya karar verdiği ilan edilmiştir.

Ancak, 2004 Brüksel Zirvesi Kararının 23’üncü paragrafında; müzakerelerin sonucunda üyeliğın otomatik olarak gerçekleşmeyeceğı, uzun süreli geçiş dönemlerinin olacağı ve Birliğın gerektiğinde kalıcı korunma hükümlerine başvurabileceğı, tam üyelik aşamasında AB’nin hazmetme kapasitesinin göz önüne alınacağı ve Türkiye’nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini ciddi biçimde ihlal etmesi durumunda müzakerelerin askıya alınacağı şeklinde ciddi önlemler sıralanmıştır.

Türk Hükümeti AB ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararını, Kıbrıs ile ilgili hususları kamuoyuna anlatmadan acilen gerçekleştiremeyeceğı gerekçesi ile geçici bir taviz kopararak almıştır. Buna karşın, Almanya, Avusturya, Hollanda, Fransa, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi gibi bazı ülkelerin liderleri, kamuoylarına Türkiye’yi Birliğe istedikleri an almama serbestilerinin olduğunu gösterecek tedbirler aldıklarını göstererek, Türkiye’nin tam üyelik müzakerelerine başlamasına vize vermişlerdir. Tüm bu farklılıklar sürecin uzun olacağının sinyallerini vermiştir.

2004 Zirvesi Kararları ışığında, AB Komisyonu müzakerelerin yol haritasını belirleyen Müzakere Çerçeve Belgesini yayımlamış ve müzakereler 03 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Müzakerelerin başlaması sonrasında Türk Hükümeti, AB'nin 2004 Zirvesinde taahhüt ettiği gümrük birliğini yeni AB üyelerine genişletecek Ek Protokolü imzalamadan önce 25 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye'nin Brüksel'deki Daimi Temsilcisi aracılığıyla bir deklarasyon yayımlamıştır. Bu deklarasyonda Türkiye, Kıbrıslı Rumlar ile ilişkilerini Kıbrıs sorununa kapsamlı, adil ve kalıcı bir siyasi çözüm bulunması koşuluna bağlamış, mevcut Rum Yönetiminin Kıbrıs Türk halkını temsil etmediği ve Kıbrıs'ın Güneyi dışında otoritesinin bulunmadığı görüşünü tekrarlamıştır. Bir anlamda Türk Hükümeti, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini Kıbrıs konusundaki mevcut statükonun değişmesi koşuluna bağlayan Birliğe, bu statükoyu tam üyelik müzakereleri karşılığında değiştirmeyeceğini bildirmiştir. Bir başka deyişle, Türk Hükümeti Ek Protokolü imzalamakla, Kıbrıs konusundaki farz ve kabullerinin değişmeyeceğini ilan etmiştir. Bu bakımdan Türk yetkililer Kıbrıslı Rumlara liman ve havaalanlarını açmayarak, malların serbest dolaşımını engellemeye devam edeceğini ifade etmiştir.

AB açısından bu deklarasyon Türkiye'nin sözlerini yerine getirmediğinin ilanı olmuştur. Türkiye'nin deklarasyonu sonrasında, Fransız Cumhurbaşkanı Chirac Türkiye'ye desteğini geri çekmeye başlamış,²⁵⁴ o dönem henüz Almanya'da iktidara gelmemiş olan CDU başkanı Angela Merkel ile birlikte, Ankara'yı "AB'ye katılmayı

²⁵⁴ Fransa'nın bu pozisyon değişikliğine Mayıs 2005'te Fransa'da Taslak AB Anayasasının reddedilmesinde Türkiye'nin Birliğe üyeliğine karşı tartışmaların büyük yer tutması kadar, Almanya'da Merkel'in Türkiye'ye "imtiyazlı ortaklık" öneren yaklaşımının popülerlik kazanmasının da etki ettiği düşünülmektedir.

bekleyen bir ülke ruhu içinde hareket etmeyi başaramamakla” suçlamış, deklarasyonun siyasi ve hukuki sorunlar doğurduğuna işaret etmiştir. Angela Merkel ise Türkiye için müzakerelerin otomatik bir üyeliğe dönüşmemesi gerektiğini, “açık uçlu” olması ve “imtiyazlı ortaklık”la sonlanması gerektiğini öne sürmüştür.²⁵⁵

Kıbrıs Rum Yönetiminin korunmacı politikalarına bundan önce soğuk yaklaşan diğer çoğu AB üye ülkesi de, deklarasyon sonrasında Kıbrıs Rum Kesimi etrafında kenetlenerek karşı bir ortak deklarasyon yayımlamıştır.²⁵⁶ AB, Türkiye’nin tek taraflı deklarasyonunu Ek Protokolün bir parçası olarak görmediğini, Türkiye’nin yükümlülük olarak kabul ettiği hususların bu şekilde yerine getirilmiş kabul edilemeyeceğini, Türkiye’nin “ulaştırma anlamına gelebilecek girişimler de dahil” Ek Protokolü ayırım gözetmeksizin tüm AB üyelerine uygulaması gerektiğini ilan ederek, AB üyesi devletlerce uluslararası hukuk süjesi olarak sadece “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin tanındığını teyit etmiştir. Bu deklarasyonda ayrıca, Türkiye’nin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin 2006 yılında gerçekleşecek ilerlemelerde gözden geçirileceği bildirilmiştir. Deklarasyonun en önemli maddesini ise, “AB’nin Türkiye’nin tüm üyelerle ilişkilerini hukuksal olarak normalleştirmesine önem verdiği” hükmü oluşturmuştur. Bu açıkça AB’nin, Türkiye’den Kıbrıs konusunda hukuksal bir tanıma beklediğini göstermiştir. Bu tanıma endişesinin, siyasi bir Birliğe taraf olan ülkelerden birinin üyelerden birini tanımamasının, oy ve

²⁵⁵ Luke Harding ve Nicholas Watt, “Turkey’s EU Dream Dealt Double Blow as Chirac and Merkel Raise Doubts”, *The Guardian*, 27 Ağustos 2005. Bkz.: www.guardian.co.uk/world/2005/aug/27/turkey.eu, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

²⁵⁶ Avrupa Topluluğu ve Üye Devletleri Bildirisi, Brüksel, 21 Eylül 200, http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_5045_en.htm, erişim tarihi: 18 Mayıs 2012.

veto hakkını kabul etmemesinin, Birliğin temelini oluşturan ekonomik serbestileri uygulamamasının düşünölemeyeceği anlayışından kaynaklandığı görölmüşür.

AB'nin öncü ülkesi Almanya'da 22 Kasım 2005 tarihinde Türkiye'nin üyeliğini destekleyen Sosyal Demokrat Parti lideri Gerhard Shröder'in yerini CDU lideri Angela Merkel'in almasıyla Türkiye için "imtiyazlı ortaklık" formölü Almanya'nın resmî söylemi haline gelmiştir²⁵⁷.

Müzakerelerin ilk aşaması olarak taraflar arasındaki mevzuat farklılıklarını belirlemek maksadıyla bir "tarama süreci" gerçekleşmiştir.²⁵⁸ Tarama sürecinin sonunda, her AB Dönem Başkanlığı sırasında Türkiye-AB Hükümetlerarası Katılım Konferansının gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin her bir müzakere başlığı (fasıl) için bir müzakere tutum belgesi göndermesi, AB'nin buna yönelik kendi tutumunu yayımlaması ve buna göre müzakere açılabilircek muhtemel fasılların belirlenmesi gerekmiştir. Türkiye ile AB arasındaki fiili müzakereleri başlatacak olan ve 12 Haziran 2006'da yapılan Hükümetlerarası Konferans öncesinde AB tarafından belirlenmesi gereken ortak tutum konusunda Fransa ve Kıbrıs Rum Yönetimi karar alıcıları Avrupa Komisyonu'nun "bilim ve araştırma" faslını açıp aynı gün kapatma önerisine itiraz etmiştir. Fransa yönetimi bu konuda Türkiye'nin hazır olmadığını savunurken, Kıbrıs Rum Yönetimi müzakerelerin başlatılması için "ilişkilerin

²⁵⁷Türkiye-AB İlişkilerinin üyeliğin dışında bir alternatif ortaklık çerçevesinde yürütölmesi gerektiği konusundaki söylemlere, o dönem Fransa'da bakanlık yapan ve 16 Mayıs 2007 tarihinde Fransa'nın 23'üncü Cumhurbaşkanı olan Nikolas Sarkozy de katılmıştır.

²⁵⁸ Tarama süreci Ekim 2006'da tamamlanmıştır.

normalleştirilmesi” koşulunun getirilmesini öne sürmüştür. Öte yandan, Türkiye “Eğitim ve Kültür” başlığına ilişkin müzakere tutum başlığını 17 Mayıs 2006’da göndermesine rağmen, Fransız Hükümeti bu başlıktaki müzakereleri insan hakları konusuna bağlamış ve Konsey’de görüşülen AB tutumunu onaylamamıştır. Türkiye ve Türkiye’nin AB üyeliği yanlısı ülke liderlerinin ikna çabaları sonunda Fransız Hükümeti ve Kıbrıs Rum Yönetimi ısrarından vazgeçmiş ve fiili müzakereler “bilim ve araştırma” dosyasının açılarak, aynı günde geçici olarak kapatılmasıyla 12 Haziran 2006’da başlamıştır.

AB Bakanlar Konseyi, AB Komisyonunun 29 Kasım 2006 tarihinde yapmış olduğu öneriler ışığında, Türkiye’nin pozisyonunda bir değişiklik olmadığı gerekçesiyle, 8 faslı ²⁵⁹ askıya almıştır. Aynı zamanda açılan hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmamasına karar verilmiştir. Bu kararlar, 11 Aralık 2006 tarihinde Zirve (Avrupa Konseyi) tarafından onaylanmıştır.²⁶⁰ Malların serbest dolaşımı ile ilgili bu başlıkların yeniden açılması ve geçici olarak kapatılması, Türkiye’nin limanlar konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmesi koşuluna bağlanmıştır. Zirve’de Komisyon tarafından teknik çalışmaları tamamlanan diğer başlıklarda müzakerelerin en kısa sürede başlatılabileceği bildirilmiştir.²⁶¹ Zirve öncesinde Merkel’in Türkiye’ye liman ve hava alanlarını Kıbrıs Rum Yönetimine açması için 18 aylık bir

²⁵⁹ Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler.

²⁶⁰ AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, 2770’nci Konsey Toplantısı, Basın Bildirisi, Brüksel, 11 Aralık 2006.

²⁶¹ Bu başlıklar: 1) Eğitim ve Kültür, 2) İşletme ve Sanayi Politikası, 3) Mali Kontrol, 4) Ekonomik ve Parasal Politikalar.

süre verilmesini istediğine dair haberler²⁶² dikkate alındığında, Zirve'den çıkan kararlar Türkiye açısından ölümü görüp sıtmaya razı olma anlamına gelmiştir.

2006 yılı sonunda Zirve'de alınan bu kararın ardından, Türkiye için en kötü senaryo olarak görülen AB'nin iki merkez ülkesinde birden Türkiye'nin tam üyeliğine karşı politika izleneceği dönem başlamıştır. AB'nin diğer lider ülkesi Fransa'da iktidara 16 Mayıs 2007 tarihinde muhafazakarlığıyla bilinen Nicolas Sarkozy gelmiş, Sarkozy Fransa'daki anayasa tartışmalarında Türkiye'ye karşı fikirlerin Fransız kamuoyunda yaygınlığının farkında olarak Türkiye'nin kimliğini sorgulamış ve Türkiye'nin Avrupa coğrafyasında yer almadığı yönünde kesin ifadeler kullanmıştır. Sarkozy, Türkiye'nin Avrupa dışında fakat Avrupa ile birlikte olması gerektiğini dile getirmiş ve Türkiye'ye AB'ye üyelik yerine Akdeniz Birliği olarak adlandırılan AB ile Akdeniz Ülkeleri arasındaki ortaklık programına katılmayı önermiştir.²⁶³

Bu politik ortam altında, 2005 yılından bu yana sadece 13 fasıl²⁶⁴ açılmış ve Türkiye'nin deklarasyonu öncesinde gerçekleşen “bilim ve araştırma” dosyası

²⁶² Türkiye'ye liman ve havaalanlarını Kıbrıs Rum Yönetimi gemi ve hava araçlarına açması için 18 aylık bir ultimatom verilmesini İngiltere'nin engellediği iddia edilmektedir. Bkz.: Luke Harding ve Nicholas Watt, “Merkel will not seek deadline for Turkey to open ports to Cyprus”, *The Guardian*, 06 Aralık 2006, www.guardian.co.uk/world/2006/dec/06/turkey.eu?INTCMP=ILCNETTXT3487, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

²⁶³ Sarkozy, Türkiye'ye “Akdeniz Birliği” önerdi, *Hürriyet*, 08 Şubat 2007, www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5915034, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012. Türkiye, Akdeniz Birliği'ne AB üyeliğine alternatif olmayacağı garantisini almayı müteakip 13 Temmuz 2008'deki ilk Zirve'ye katılmıştır.

²⁶⁴ 1) Bilim ve Araştırma (geçici olarak kapanmıştır), 2) Sermayenin Serbest Dolaşımı, 3) Şirketler Hukuku, Fikri Mülkiyet Hukuku, 4) Bilgi Toplumu ve Medya, 5) Gıda Güvenliği, 6) Veterinerlik ve

haricinde hiçbir başlık geçici olarak kapatılmamıştır.²⁶⁵ Fransız Hükümeti hâlihazırda Türkiye-AB üyeliği müzakere sürecindeki 5 müzakere başlığını²⁶⁶, Kıbrıs Rum Yönetimi ise bunların haricindeki 6 müzakere başlığını²⁶⁷ engelleyeceğini ilan etmiştir²⁶⁸.

AB, Türkiye’den 21 Eylül 2005 tarihli Deklarasyonunda, Aralık 2006 Zirve sonuçlarında, Aralık 2009 AB Dışişleri Bakanları Toplantısında ve Aralık 2010 Zirve sonuçlarında, Ek Protokolden doğan yükümlülüklerini ayırım yapmaksızın tüm AB üyelerine uygulamasını sürekli tekrarlamış, AB Komisyonu İlerleme Raporlarında Türkiye’nin bu konuda gecikmeksizin ilerleme sağlaması gerektiği ifade edilmiştir. Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolü tam olarak uygulama karşılığında Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’ne yönelik izolasyonların kaldırılması çağrısı²⁶⁹ ise AB’de hâlâ yankı bulmamıştır. Türk Hükümeti ise Ocak 2010’da yayımlamış olduğu “Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi”nde AB ile müzakerelerini, bir yandan siyasi engelleri aşmaya çalışırken, diğer yandan Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu “çağdaş standartlara ulaşılması” ve “temel hak ve

Bitki Sağlığı, 7) Vergilendirme, 8) İstatistik, 9) İşletmeler ve Sanayi Politikası, 10) Trans-Avrupa Şebekeleri, 11) Çevre, 12) Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, 13) Mali Kontrol.

²⁶⁵ Müzakere başlıklarının mevcut durumu Ek’teki tabloda sunulmuştur.

²⁶⁶ 1) Tarım ve Kırsal Kalkınma (öncelikle), 2) Ekonomik ve Parasal Politika, 3) Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu, 4) Mali ve Bütçesel Hükümler, 5) Kurumlar.

²⁶⁷ 1) İşçilerin Serbest Dolaşımı, 2) Enerji, 3) Yargı ve Temel Haklar, 4) Adalet, Özgürlük ve Güvenlik, 5) Eğitim ve Kültür, 6) Dış Güvenlik ve Savunma Politikası.

²⁶⁸ Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyinin 11 Aralık 2006’da, Türkiye’nin EK Protokolü tam olarak uygulaması şartına bağlayarak askıya aldığı sekiz başlık şunlardır: 1) Malların Serbest Dolaşımı, 2) İş Kurma Hakkı ve Hizmet Kurma Serbestisi, 3) Mali Hizmetler, 4) Tarım ve Kırsal Kalkınma, 5) Balıkçılık, 6) Taşımacılık Politikası, 7) Gümrük Birliği, 8) Dış İlişkiler.

²⁶⁹ AB Komisyonu, 2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012, SEC (2011) 1201 eki, COM (2011) 66, Brüksel, 12 Ekim 2011.

özgürlüklerin daha da geliştirilmesi” maksadıyla, kendi inisiyatifinde müzakerelerin teknik kısmını tamamlama hedefinde olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁰ Görüldüğü gibi, AB aktörleri Türkiye’nin üyeliğini Kıbrıs konusundaki bir ilerlemeye bağlamışken, Türk aktörler Türkiye’nin AB’ye üyeliği önünde Kıbrıs sorununu göz ardı ederek, AB üyeliğine hazırlanma yönünde bir strateji izlemiştir. Türk karar alıcıların, Kıbrıs sorununa Kıbrıs’taki Türklerin ve Rumların kendiliğinden bir çözüm bulması, Fransa ve Almanya’da ise yeniden Türkiye’nin AB üyeliğine taraftar siyasi partilerin iktidara gelmesi gibi bir politik ortamın Türkiye’nin dışında gerçekleşmesi ümidiyle hareket ettiği anlaşılmıştır.

B. Türkiye’nin AB’ye Katılım Sürecinin Retoriksel Bakışla Analizi

Bu bölümde yukarıda betimlenen Türkiye-AB ilişkileri Schimmelfennig’in Retoriksel Eylem Kuramı ışığında analiz edilecektir.

Türkiye’nin AB ile ilişkisi, sürecin başladığı 1963 yılından 1980’li yıllara kadar Türkiye için genelde ekonomik bir anlam taşımıştır.²⁷¹ Dönemin Türk Hükümetleri her ne kadar sürecin sonunda AET/AT/AB ile bütünleşmeyi hedeflemişse de, bu

²⁷⁰ T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Türkiye’nin Katılım Süreci İçin Avrupa Birliği Stratejisi, Ocak 2010, Ankara. Söz konusu Belgede, Türkiye’nin Stratejisinin dört platformda sürdürüleceği; birinci platformu resmî müzakere sürecinin takibinin, ikinci platformu fasılların açılıp açılmadığına bakılmaksızın Türkiye’nin kendi Müktesebata Uyum Programını sürdürmesinin, üçüncü platformu siyasi kriterlere uyum sağlanmasının ve dördüncü platformu Türkiye ve AB içinde kamuoyu desteğini sağlamayı amaçlayan iletişim stratejisinin uygulanmasının oluşturduğu ifade edilmektedir.

²⁷¹ Meltem Müftüler Baç, Türkiye’nin AT’ye tam üyelik başvurusu yapmadan önce de özellikle 1980 askerî müdahalesinden demokrasiye yeniden geçiş için, AT’nin taleplerini yerine getirme çabası içinde olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Baç, *Türkiye ve AB*, a.g.e., s.139-145.

kapsamdaki resmî kurumsal kararlar, süreç içinde ortaya çıkan sorunlara reaktif kısa vadeli çözümler bulacak şekilde alınmıştır. Ülkeye daha fazla yabancı sermaye çekmek, dış mali kaynak temin etmek, gümrük birliğinin tesisi gibi ekonomik, ya da Yunanistan'ı kontrol etmek için Yunanistan'ın içinde bulunduğu her Avrupa kurumuna dahil olmak ve Kıbrıslı Rumların Ada'nın tek temsilcisi olarak dünyada kabul görmesini engellemek gibi siyasi endişeler Türkiye'nin kurumsal kararlarında öncelikli yer almıştır. Sürecin başlangıcında Türkiye'nin Avrupa kurumları ile ilişkilerin seyrini Türkiye'nin Topluluk/Birlikten aldığı mali yardımın, gümrük indirimleri nedeniyle uğradığı zararı karşılayıp karşılamadığı ve Yunanistan ile siyasi/askerî dengenin korunup korunmadığı çerçevesinde yapılan kâr-zarar analizleri belirlemiştir.

Nitekim Türk liderler, 1970'li yıllarda AET'nin Türkiye'ye uyguladığı gümrük ve kota indirimlerini; Genelleştirilmiş Preferanslar çerçevesinde 77'ler olarak adlandırılan az gelişmiş ülkelere, EFTA ülkelerine ve daha sonra Akdeniz Politikası ile Akdeniz ülkelerine de açması sonucu, aldığı ödünlere kıymetinin azaldığına hükmetmeye başlamıştır.²⁷² 1970'li yıllardaki büyük küresel değişimlerin de²⁷³ etkisiyle Türk Hükümeti, Ortaklık Anlaşmasından doğan yükümlülüklerini 1976 yılından itibaren tek taraflı olarak askıya almak zorunda kalmıştır. Bu dönemde Türkiye ile AET kurumları arasındaki resmî tartışmalar rasyonel tabanlı pazarlık mantığı içinde yürütülmüştür.

²⁷² Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.212-215.

²⁷³ Dünya genelinde, iki küresel petrol şoku, hammadde fiyatlarındaki artış, ABD doları ile altın arasındaki konvertibilitenin kaldırılması, Türkiye'de 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'ye ABD tarafından silah ambargosu uygulanması ve Türkiye'nin döviz darboğazına girmesi.

1980’li yıllardan itibaren Topluluğun Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiye yönelik bakış açısı giderek daha fazla normatif ağırlıklı olmaya başlamıştır. Bunda AT’nin siyasi bir Birlik olmaya doğru yol alması ve AB kurumları içinde AP’nin rolünün, özellikle AB içinde ve dışında insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi bağlamında artması etkindir. Nitekim Türkiye-Topluluk ilişkileri Topluluk tarafından normatif nedenlerden dolayı sadece Türkiye’de 1980 yılında siyasi yönetime askerî müdahalede bulunulması sonrasında demokrasinin kesintiye uğradığı dönemde askıda kalmıştır. Avrupa’lı aktörler tarafından, Türkiye’ye yönelik olarak, ilişkilerin ekonomik ağırlıklı yaşandığı dönemlerde göz ardı edilebilir konumda bulunan Türkiye’nin siyasi yapısı, demokrasi ve insan hakları standardı AB’ye tam üyelik başvurusunun yapıldığı 1987 tarihinden itibaren, giderek daha fazla önem kazanmıştır. Çünkü Türkiye’nin Birliğe tam üyeliği taraflar arasında gümrük birliğinin sağlanmasından öte, siyaseten birbirini bağlayacak hukuki bir birlikteliği de içermeye başlamıştır. Bu aşamadan sonra ise Türkiye-AB ilişkilerinin seyrindeki iniş ve çıkışlara, Türkiye’nin ve AB üye ülkelerinin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için uygulamış oldukları rasyonel seçimleri kadar, Topluluk normları, kuralları ve değerlerine uyum sağlamak zorunda kalmaları sonucu, kolektif kararların oluşumundaki tercihleri de aynı ölçüde etki etmiştir. Hatta 1990’lı yıllarda ve sonrasında AB ile yaşanan kriz ve arkasından gelen durgunlukların, Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisinde kaydettiği gelişme göz önüne alındığında, büyük oranda normatif nedenlere dayalı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bu normatif nedenler tam üyelik sürecinin başlangıcında demokrasi, insan hakları ve azınlık haklarına saygı çerçevesinde anılmakta iken, Türkiye’nin Avrupa seyahatine çıktığında bulunmayan, AB’nin süreç içinde kazandığı norm ve değerlerin bir sonucu olarak

sonradan türeyen ve Türkiye'nin AB'nin uzun yıllar içinde Avrupalılık kimliğine işleyerek biriktirmiş olduğu müktesebatın dışında kalmış olması nedeniyle uyum sağlayamadığı başka konular da Türkiye'nin Birlik ile ilişkilerinde etki sahibi olmaya başlamıştır. Bu değişimi taraflar farklı algılamış ve değişime bu algıları doğrultusunda tepki göstermiştir.

AB liderleri, 1990'lı yıllara kadar Türkiye-AB ilişkilerinin önüne çıkan engelleri (Yunanistan'ın vetosu gibi) Türkiye'nin koşulluluğu yerine getirmesi ve/veya Yunanistan'a taviz vermek karşılığında aşmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe adaylığının kabulü aşamasında AB üyesi ülkelerin karar alıcılarının Türkiye'ye yönelik türdeş bir yaklaşım sergilemediği görülmüştür. AB ülke liderlerinin bir kısmı Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğini sabit şekilde desteklerken, bir kısmı sürekli engellemeye çalışmış ya da zaman içinde pozisyon değiştirmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde, AB Devlet ve Hükûmet Başkanlarının siyasal tercihlerinin dışında AB vatandaşlarının da tercihleri Türkiye-AB ilişkilerinin seyrine etki eder hâle gelmiştir. Özellikle AB Anayasası'nın reddi dış politik konularda AB vatandaşlarının düşüncelerinin ne kadar belirleyici olabileceğini göstermiştir. 2006 yılında AB vatandaşlarının sadece %45'inin genişlemeyi desteklediği dikkate alındığında, AB'nin Türkiye'yi hazmetme kapasitesine sahip olup olmadığı tartışması Türkiye'nin üyeliği önünde belirgin olmayan fakat önemli bir engel olarak

ortaya çıkmıştır. Yanı sıra, Türkiye ile üyelik müzakerelerinin çerçevesinin çiziminde Anayasa'sız bir AB'de işlerin hükümetlerin pazarlık gücüne daha çok dayanılarak yürütüleceği anlaşılmıştır. Büyük sorunları bulunan ve köklü reformlara ihtiyaç duyan Türkiye ile bütünleşmeden zarar görmemek isteyen AB üye ülkeleri, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci tasarımında, tasarruflarını Türkiye'nin reformlarını AB'ye yük olmadan tamamlamasından yana kullanmıştır. Bu da Türkiye'nin üyelik sürecinin uzun bir zamana yayılması gerektiği inancını doğurmuştur. Keza Türkiye açısından da AB'ye üyelik için reform masrafının zamana yayılması ve AB kamuoyunun ikna edilmesi gerekmektedir. İhtiyaç duyulan bu uzun zamanı her iki tarafa da Kıbrıs sorunundaki çözümsüzlük sağlamıştır. Bu yolla Türkiye'nin otomatik üyeliği dondurulmuş ve müzakerelerin tamamlanması için adeta uygun koşulların oluşması beklenir olmuştur.

Gelinen aşama bu olsa da, sorunun kökeninde, Türkiye'nin AB'ye üyelik için izlemiş olduğu klasik stratejisini genelde sabit tutması yatmaktadır. Türkiye'de Türkiye-AB ilişkilerinde yaklaşık yarım yüzyıl egemen olan geleneksel rasyonel yaklaşımın sürekli devam edeceği gibi bir algı hâkim olmuştur. Türkiye gümrük birliğini Ortaklık Anlaşmasının gereği olarak tamamlarsa, gümrük birliğini tamamlamış bir ülke olarak Birliğin dışında tutulamayacağına, Birlik üyeliğine mecburen alınacağına kanaat getirmiştir. Oysa Türkiye gümrük birliğine rağmen Birliğin dışında tutulabilen tek ülke olmuştur. Türkiye, tartışmalarda Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi jeostratejik konumunun önemine vurgu yapmış ve Avrupa'nın küresel güç olabilmesi için Orta Doğu ve Orta Asya'ya ulaşması gerektiği, bunun için Türkiye'ye

ihtiyacı olduğu retorliğini sürekli tekrarlamıştır. Avrupa'nın küresel bir güç olması için Türkiye'ye ihtiyacı olduğu söylemi daha çok Türklere ait bir söylem olmuş,²⁷⁴ ancak bu retorik ilişkilerin ilerlemesinde kayda değer bir etki sağlamamıştır.

Türkiye'nin dışındaki genişlemeye tabi diğer ülkeler, ilişkilerin siyasi kurumsal boyutunun da tesisine adım atıldığı dönemde, rasyonel nedenlerle üye yapılmalarının hiçbir mantıklı açıklamasının bulunmadığının farkında olarak, Birlik değer, norm ve kurallarıyla özdeşleştiklerini veya bu azimde olduklarını göstermek suretiyle ilişkilerin seyrine rasyonel nedenlerden çok normatif nedenlerin etki etmesini sağlamıştır. Bu ülkeler AB'ye üyeliklerine karşı gelen ülkeleri Topluluğun meşruiyet standardına uymaları gerektiği yönünde ikna ederek Birliğe üye olmuşlardır.²⁷⁵

Bugün AB'nin *ethosunu* liberalizm, demokrasi ve hukukun üstünlüğü oluşturmaktadır. Türkiye'nin AB'nin *ethosu* ile kendisini özdeşleştirmeden yaptığı hiçbir söz-eylem dinleyiciler üzerinde gerekli etkiyi sağlamamış, Türkiye bu normatif etkenleri kendi lehine kullanamamış veya bu etkenler Türkiye'nin aleyhine işlemiştir. Üstelik Türkiye'nin düştüğü retoriksel tuzaklar nedeniyle ilişkilerin hızı oldukça yavaşlamış ve geleceği belirsizleşmiştir.

²⁷⁴ Cumhurbaşkanı Sn.Abdullah Gül'ün Londra'da Chatham House'da yapmış olduğu konuşmaya ilişkin olarak Bkz: EU Needs Turkey to remain global force, says Gul. 09 Kasım 2010, <http://www.euronews.com/2010/11/09/eu-needs-turkey-to-remain-global-force-says-gul/>, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

²⁷⁵ Schimelfennig, *The EU, NATO, a.g.e.*, s.267-278; Frank Schimelfennig, "The Double Puzzle of EU Enlargement, Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East", Darmstadt University of Technology, *Paper Presented at the ECSA Sixth Biennial International Conference*, Pittsburgh, 3-5 Haziran 1999, s.28-44.

Türkiye'nin AB'ye "bilerek ya da bilmeyerek" retoriksel eylem uyguladığı ve AB'yi retoriksel tuzığa düşürdüğü dönemler de olmuştur. Bu konuda, AB'nin 1997 yılında Lüksemburg Zirvesinde, pazarlık gücünün yüksek olduğu Ortaklık Anlaşması ile yetinebileceği bir ortamda Türkiye hakkında aldığı olumsuz kararı 1999 Helsinki Zirvesinde yeniden gözden geçirmek zorunda kalması örnek teşkil etmiştir. Türkiye'nin; Avrupa ülkeleri ile kültürel ve ekonomik farklılıklarına, politik masrafinin fazlalığına ve AB ülkeleri arasındaki Türkiye'nin üyeliğine yönelik görüş ayrılıklarına rağmen 1999 Helsinki Zirvesinde aday olarak kabul edilmesinin nedeninin rasyonel bir mantığı vardır. Schimmelfennig'e göre 1999'da Türkiye'nin yaptığı ve yapmayı taahhüt ettiği demokratik reformlar, AB üyesi ülke liderlerinin, Türkiye'ye geçmişte öne sürdükleri şartların yerine getirildiğini görmelerine neden olmuş, bu nedenle AB ülkeleri retoriksel taahhütlerini yerine getirmek zorunda kalmışlardır. AB, bu karar değişikliğini Topluluk normları gereğince AB'nin, tüm başvuruda bulunan ülkeleri aynı liberal demokrasi standartlarına göre değerlendirme zorunluluğu bulunması nedeniyle almıştır.²⁷⁶ Temel topluluk normları AB'yi tüm aday ülkelere karşı eşit muamele yapmak zorunda bırakmıştır. Geçmişte Türkiye'de gerçekleştirilebileceği düşünülemeyen reformların AB koşulluluğunun yerine getirilmesi maksadıyla yapıldığı diğer bir zaman dilimi 2004/2005 dönemidir. Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamasını sağlayan karar anlarını ihtiva eden bu dönemde Türkiye yanlıları frenleyicilere karşı güçlü kalabilmiş ve Türkiye ile müzakerelerin başlanmasına karar verilmiştir. Bunu sağlayan da yine Türkiye'nin retoriksel taahhüdünü yerine getirmesi ve eşitlik normu çerçevesinde karşılık bekleyerek frenleyicileri köşeye sıkıştırmış olmasıdır. Bir başka deyişle AB,

²⁷⁶ Frank Schimmelfennig, "Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey", *UCD Dublin European Institute Working Paper 08-8*, Temmuz 2008, s.4.

1999 ve 2004/2005 dönemlerinde Türkiye'nin "retoriksel tuzağına" düşmüştür.²⁷⁷ Bu aşamadan sonra ilişkilerin "karşılıklı olarak sözünde durulduğu müddetçe" devamının sağlanacağı bir mekanizma oluşmuştur. Müzakerelere başlanması kararı, tarafların aynı hukuki değerlere sahip eşit ortaklar olarak yoluna devam edeceği, gelecekte aynı kulübün üyeleri olarak birbirlerinin sözüne güvenebilecekleri, masada görüşülen ve üzerinde uzlaşılan hususların sahada gerçekleşeceğinden karşılıklı olarak emin olabilecekleri bir siyasi ortam içinde işlerin yürütüleceği anlamına gelmiştir. Bu siyasi ortam içinde sözünden kim dönerse başarısızlığın yükünün ona yükleneceği aşikârdır. Bu mekanizmada sözler karşılıklı olarak yerine getirildiği sürece süreç hızlı ilerleyecek, taraflardan birinin sözünü yerine getirmemesi durumunda geçmişte Topluluk kararının altına retoriksel tuzağa düştüğü için isteksiz şekilde imza atan tarafın itiraz hakkı doğacaktır. Nitekim 2006 yılında Türkiye'nin gümrük birliğini Kıbrıslı Rumlara genişletmeme kararı "karşılıklı sözünde durma mekanizmasının" çökmesine neden olmuş ve frenleyiciler iddialarını haklı çıkarma şansını yakalamıştır. 2004/2005 yıllarında Türkiye ile müzakerelere başlanmasına retoriksel eylem nedeniyle kerhen onay veren frenleyiciler, Türkiye'yi aralarında görmek istemediğini ortaya koyabilecek retoriksel bir durum elde etmiş ve aslında 2004/2005 döneminde zayıf bir tartışma olacağı için ortaya süremedikleri iddialarını haklı çıkararak, diğer ülkeleri de Türkiye'ye karşı pozisyon almaya zorlamışlardır. Türkiye'nin AB siyasi normlarına uyum sağlamayı reddettiği 2006 yılı böylece Türkiye'nin retoriksel tuzağa düştüğü bir yıl olmuştur. Bir başka deyişle, 1999 yılında Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesiyle başlayan

²⁷⁷ *Ibidem.*

frenleyicilerin retoriksel tuzağa düşürülmesi süreci, 2006 yılı itibarıyla Türkiye'nin aleyhine işlemeye başlamıştır.²⁷⁸

Öte yandan Türkiye'nin AB'ye adaylığının kabulü ile birlikte üyelik için yerine getirmesi gereken koşullar Türkiye'nin Avrupalılık statüsüne erişmesi için ilk defa nasıl gerçekleşeceği belirsiz çok uzaktaki bir ideal olmaktan çıkıp “yapılacaklar listesi” haline gelmiştir. Sıkı bir takvim dâhilinde müktesebata uyum için gerekli reformların öncelikle yapılmasına ihtiyaç duyulduğu bir dönemde, müzakerelerin ucunun açık bırakılmış olması ve ilave korunma tedbirlerinin alınması, Türkiye'nin üyeliği için ödemesi gereken bedelleri/atlatması gereken retoriksel tuzakları biraz daha artırmıştır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süresinin uzaması beraberinde bu siyasi yılgınlığı da getirmiş, sonuçta koşullarda ve üyeliğe katılım tarihinde muğlaklık sürece hakim olmuştur.

Sonuçta, geçmiş dönemde Türkiye'nin, uluslararası kuruluşlardaki kararların sadece rasyonel nedenlerle alındığını varsayması ve norm tabanlı argümanları stratejik olarak kullanmayı (retoriksel eylem uygulamayı) göz ardı etmesi sonucu, Helsinki Zirvesinde AB üyeliğine aday olarak sıralanan 13 ülkeden, bugün sadece Türkiye'nin tam üyeliği gerçekleşmemiştir.²⁷⁹

²⁷⁸ *Ibidem.*, s.5-25.

²⁷⁹ Türkiye ile birlikte müzakerelere başlayan Hırvatistan ise katılım müzakerelerini 30 Haziran 2011 tarihinde tamamlamış ve 09 Aralık 2011 tarihinde Katılım Anlaşmasını imzalamıştır. Hırvatistan'ın AB'ye katılımına ilişkin Parlamento onay süreçlerinin tüm AB ülkelerinde Haziran 2013'e kadar

Bununla birlikte, Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlamış olması oldukça önemlidir. Bu, her iki taraf açısından dünya konjonktürü çok değişmedikçe, Türkiye liberal demokratik bir ülke olmaktan vazgeçmedikçe ya da AB dağılmadıkça geri dönülmesi zor bir dönemeç anlamına gelmiştir. Türkiye'nin bu retoriksel eylem yoluyla krizden çıkma, retoriksel tuzak ile üyeliğine karşı çıkanların üyeliğini engelleyemez hale gelmesini sağlama oyununa bu tarihten sonra da bilinçli bir strateji dâhilinde devam etmesi gerekmektedir. Ancak bunun için Türkiye'nin üyeliğine engel olan frenleyicilerin ve engellerin analizine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, şimdi Türkiye-AB ilişkilerinde bu çıkmaza neden olan aktör ve olaylar incelenecektir.

1. Katılım Sürecinde Türkiye'ye Karşı Frenleyiciler²⁸⁰

Bugün Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkilerde yaşanan tıkanıklığa Birliğin Türkiye'ye genişlemesine karşı çıkan ülkeler neden olmuştur. AB üyeleri arasında, Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak kabulüne engel olan/karşı çıkan frenleyiciler arasında Almanya, Avusturya, Danimarka, Fransa, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi karar vericileri öne çıkmıştır. Bu alt bölümde frenleyicileri diğerlerinden ayırtıran etkenler incelenecektir.

tamamlanması ve Hırvatistan'ın 01 Temmuz 2013 tarihi itibarıyla AB'ye katılımının yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

²⁸⁰ Bkz. supra 85.

AB ülkelerinin liderlerinin kararlarına bir zaman sıralaması dâhilinde beş temel motifin etki ettiği görülmüştür. Bu motiflerden üçü Türkiye açısından alınacak kararlarda Türkiye'nin aleyhine işleyecek iddialara zemin oluştururken, ikisi lehine zemin oluşturmıştır. Olumsuz motifler; “kimlik algısı”, “Avrupa Bütünleşmesi kapsamında elde edilmek istenen çıkarların farklılığı” ve “yerel siyaset endişeleri”; olumlu motifler ise; “jeostratejik etkenler” ve “yola bağımlılık ve liberal topluluk hipotezi kapsamındaki normatif etkenler”dir.

Bu motiflerin tamamındaki tartışmalarda normların rasyonel kullanımı örnekleri görülecektir. Bununla birlikte frenleyicilerin pozisyonları sabit değildir²⁸¹ ve merkez ya da çevrede olmalarına, siyaset kültürlerine, jeopolitik konumlarına, tarihsel yapılanmalarına, yakın ya da uzak hedeflerine göre farklı dinamikler içermiştir. Anılan motifler hemen her ülkede etkense de, bazıları belli ülkelerde öne çıkmıştır. Burada motiflerin iyi tanımlanabilmesi için ilgili motifin en hakim olduğu ülke/ülkeler/yönetim/aktör örnek olarak kullanılacaktır.

2. Türkiye'nin Üyeliği Kararına Etki Eden Olumsuz Motifler

a. Kimlik Algısı

Kimlik algısı, Türkiye'ye karşı ayrıştırıcı söylemlerde bulunan katı frenleyicilerde öne çıkmıştır. Katı frenleyiciler AB'nin Türkiye'ye yönelik genişlemesini kesinlikle

²⁸¹ 1999 yılına kadar Yunanistan Türkiye'nin AB adaylığına karşı çıkarken 1999'dan itibaren destek veren bir söylem içine girmiştir. Keza 2006 yılında Türkiye-AB ilişkileri özellikle Fransa ve Almanya'nın 1999 Helsinki Zirvesindeki olumlu pozisyonlarını değiştirmesiyle rayından çıkma tehlikesi altına girmiştir.

istememiştir. Bu nedenle söylemlerinde Türkiye'nin Avrupalı olmadığını öne sürmüş ve Türkiye'yi ötekileştirmeye çalışmıştır. Katı frenleyiciler Türkiye-Avrupa ilişkisini sadece siyasi bir zorunluluk olarak görmüş ve taraflar arasında normatif bir bağın bulunmadığını ya da zayıf olduğunu öne sürmüştür. Bu ülkelere göre Türkiye, 1855 Kırım Savaşından sonra Rusya'ya karşı bir mihver devlet²⁸² olarak ortaya çıkmış, bu nedenle 1856 Paris Anlaşmasında Avrupalı kabul edilmiş ve toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerce garanti altına alınmış²⁸³ bir ülkedir. Türkiye'nin Avrupa kurumlarına dahli bugüne kadar jeopolitik konumu nedeniyle gerçekleşmiştir; Soğuk Savaşın sona ermesiyle Türkiye'nin bu özelliği ortadan kalkmıştır.

Bu düşünce dâhilinde Avrupalılığın ne anlama geldiği, Avrupalı olmayanlara kıyasla ifade edilmiştir. Bir başka deyişle Avrupalı kimliği dışarıda bıraktığının sahip olmadığı özelliklerle tanımlanmıştır. Yani bu gruptaki frenleyiciler “Türkler kadar Avrupa'ya yabancı bir kültüre karşı benlik sunumu yapamazlarsa kimseye karşı yapamayacaklarını” düşünmüş ve kendi kimliğini Doğu'nun bir parçası olarak Türkiye ötekisinin üzerine inşa etmiştir. Frenleyiciler, siyasi, ekonomik ve kültürel kimliği farklı bir Türkiye'nin AB içindeki tercihlerinin de farklı olacağını, “AB içinde çoğu siyasa alanlarında ortak bir pozisyona ulaşmanın daha da zorlaşacağını”²⁸⁴ iddia etmiştir.

²⁸² Baç, *Türkiye ve AB*, a.g.e., s.85.

²⁸³ İngiltere açısından, bu ülkenin Yakın Doğu'daki çıkarlarının korunabilmesi için Türkiye'nin canlı tutulması gerekmiştir.

²⁸⁴ Desmond Dinan, *Ever Closer Union, An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan, 2005, s.158.

Frenleyicileri kendi içlerinde merkez ve çevre ülke aktörleri olarak ayırmakta fayda vardır. Zira Topluluğun kurumsal karar ortamında merkezdeki ülkelerin aktörlerinin kararları daha belirleyici olmakta iken, çevredeki ülkelerin aktörleri belli tavizlerle ikna edilebilir bir görünüm sunar.

Katı Frenleyici ülkeler bakımından normların rasyonel kullanımına en iyi örneklerden birisi merkez ülke karar alıcılarının Türkiye'ye karşı uyguladığı benlik sunumu yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda kulüp içindekilerin kulübe yeni girmek isteyen hatta girenlere yönelik dışlayıcı tavır içinde olmaları olağan kabul edilmiştir. Bu, kulübün merkez üyelerinin kişisel çıkarları için bir gerekliliktir. Bu ülkelerin temsilcileri, muhtemel katılımcıları kulübe yaklaştırmayarak güç tekeli elinde tutabilir; genellikle dostça olmayan ve iş birliği içermeyen davranışlarla, aday ülke temsilcilerinin çabalarını olması gerekenden çok daha az yeterli bularak kendi benlik sunumunu pekiştirmek isteyebilirler. Bir bakıma bunlar yeni gelenlerin veya geleceklerin kendi rollerini çalmaları istememiştir. Öte yandan merkez ülke aktörleri çevre ülkelere aynı oranda bağımlıdır. Bu rollerinin devamı çevre ülkelerin sayı ve büyüklüğüne bağlıdır. Onlar olmadan rol oynamaları, benliklerini sahneye koymaları ve rollerinin yeniler açısından üst norm olarak kabul görmesi, dolayısıyla bunların dinleyiciler tarafından takip edilmesi mümkün olmayacaktır. Merkezdeki aktörlerin kurum normlarını bozma, normların dışına çıkma eğilimi de, sırf yenilerin acil taleplerinin önüne geçmek için alabilecekleri bir risktir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı kimlik algısı ile hareket etme eğilimi tek merkez ülke Fransa'da görülmüştür. Çevre ülkelerden Avusturya karar alıcıları belli bir dönem benzer söylemlerde bulunmuşsa da bundan kısa süre içinde vazgeçmiştir. Fransa'da Türkiye'ye yönelik olumsuz tutumunu zirveye taşımış kişi, iktidar döneminde sürekli olarak Türkiye'nin Avrupalı olmadığını öne süren ve Türkiye'ye AB'ye tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık öneren Fransa Eski Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'dir.²⁸⁵

Fransa'da, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı sağ partilerde sorunun kaynağı olarak; coğrafi konum, kimlik, İslam dini ve kültürü vb. konular ön plana çıkarken, sol partilerde daha çok; Kıbrıs sorunu, sözde Ermeni soykırımının tanınması, demokratikleşme gibi politik konular gündeme getirilmiştir. Türkiye'nin Birliğe üyeliği konusunda Fransa'da, sağ ve sol partiler arasında türdeş bir yaklaşım söz konusu değildir. Fransa'da bir önceki dönemin iktidar Partisi "*l'Union pour Un Mouvement Populaire (UMP)* (Halk Hareketi Birliği)" üyesi, AP milletvekili Alain Lamassoure'a göre, günümüzde Avrupa'nın, nihai başarısının, kimliğinin, değerlerinin ve gelecek yüzyılda ileri düzeyde rekabetçi olarak bağımsızlığının gerçekleşebilmesi için, kendini ötekilerden ayırtması gerekmiştir. Lamassoure, kimlik tanımlanmasındaki en uygun kriterin "coğrafya" olduğunu, "tarih"in kullanıldığında ters tepebilen bir argüman olması, "din"in laiklikle çelişmesi, "kültür"ün Yunanistan ile İrlanda'nın aynı bütünün parçası olduklarının iddia

²⁸⁵ Bu alt bölümde Sarkozy'nin iktidarı döneminde Fransa'da yoğunlaşan Türkiye tartışmaları, günlük 300.000'den fazla tiraja sahip "Le Monde" ve 140.000 civarında satışı bulunan "La Libération" gazetelerindeki medya tartışmaları ve makalelerin incelenmesi ile analiz edilmiştir.

edilememesi, “ortak düşman”ın tehdit bulunmaması nedeniyle kriter olarak öne sürülemeyeceğini iddia etmiştir. Bu nedenle Lamassoure’a göre Rusya’ya, Türkiye’ye, Orta Doğu’ya ve Mağrip Ülkelerine imtiyazlı ortaklık önerilmelidir.²⁸⁶ Aynı yaklaşıma, Taslak AB Anayasasının 56’ncı maddesindeki imtiyazlı ortaklığın, Türkiye için de formüle edildiğini öne süren Eski Başbakan sağcı Alain Juppé de iştirak etmiştir.²⁸⁷

Le Monde gazetesinin Türkiye muhabiri Guillaume Perrier ise, aslında Türkiye’nin AB’ye katılımına karşı argüman olarak kullanılan coğrafi konumun (Türkiye’nin topraklarının büyük çoğunluğunun Asya Kıtasında olması), artık ekonomik getirileri göz önüne alındığında (enerji koridoru olması vb.) bir koz olduğunu öne sürmüştür. Perrier, Kıbrıs konusunda da, Fransa’nın hata yaptığını, Türkiye’ye komşu ülkelerin Türkiye’nin demokratikleşmesini ve AB ile bütünleşmesini istediklerini, Yunanistan Başbakanı Papandreu’nun dahi Türkiye’nin Birliğe katılımının 2014 yılında gerçekleşebileceğini ifade ettiğini öne sürmüştür.²⁸⁸

Fransa’da Sarkozy karşıtlarının iddiaları arasında, Avrupa’nın bulunduğu yerin çevresini göz ardı ederek dünya çapında bir politika sürdürmesinin mümkün olmadığı, Sarkozy’nin öne sürdüğü, hiç kimsenin içeriğini açıklayamadığı içi boş bir

²⁸⁶ Alain Lamassoure, “Jusqu’où: le débat interdit”, *Le Monde*, 09 Aralık 1999.

²⁸⁷ Alain Juppé, “L’âme de l’Europe”, *Le Monde*, 05 Mayıs 2004.

²⁸⁸ Guillaume Perrier, “Turquie et Europe: l’intenable Position Française”, *Le Monde*, 8 Kasım 2009.

formül olan imtiyazlı ortaklığın popülist bir özür olduğu yaklaşımı öne çıkmıştır.²⁸⁹ Fransa medyasında Fransız politikacılarına ilişkin yapılan etiketlemeler; Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı çıkan Eski Başbakanlardan sosyalist Laurent Fabius'un, "Türkiye düşmanlığı" yaptığı,²⁹⁰ Türkiye'nin üyeliğini destekleyen Jacques Chirac'ın "politik bir tuzağa düştüğü",²⁹¹ Fransız Parlamentosundaki Avrupa Anayasası tartışmaları esnasında, Anayasa'nın reddinden yana olanların, kendilerini Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşıtlıkları üzerinden ifade ettikleri, bu şekliyle Fransız Eski Başbakanı muhafazakar Jean-Pierre Raffarin gibi liderlerin "maskeli balo-sahte tavrı" sergiledikleri²⁹² şeklindedir.

Bununla birlikte, Claire Tréan tarafından, örneğin, Türkiye'ye sert eleştirileri ile tanınan Eski Devlet Başkanı François Mitterand'ın 1992 yılında "Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası" olduğu, Eski Başbakan Alain Juppé'nin 1995 yılında Türkiye ile Gümrük Birliği Anlaşmasını imzaladığı, 1999 Helsinki Zirvesi öncesinde Eski Devlet Başkanı Jacques Chirac'ın, Avrupa İşleri Bakanı Pierre Moscovici'yi

²⁸⁹ Bu konuda Thomas Ferenczi Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Eski Komiseri Günter Verheugen'in, imtiyazlı ortaklık tanımlamasını ön plana çıkarmaktadır. Buna göre, bu tanımlama Türkiye gibi aday ülkeleri değil, öncelikle, Ukrayna, Moldova, Ürdün, Fas, Tunus, İsrail ve Filistin Özerk Yönetiminden oluşan yedi ülkeyi, daha sonra, Mısır ve Lübnan'ı, nihai olarak da Libya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı ihtiva edecek Avrupa çevresinde dost ülkeler halkasını kapsamaktadır. Bkz.: Thomas Ferenczi, "L'Union veut offrir un « partenariat privilégié » à ses nouveaux voisins", *Le Monde*, 15 Mayıs 2004.

²⁹⁰ M. Fabius toujours hostile à la Turquie dans l'Europe, *Le Monde*, 03 Kasım 2004.

²⁹¹ L'UDF croit tenir un nouvel argument pour obtenir un vote sur la Turquie à l'Assemblée, *Le Monde*, 15 Ekim 2004.

²⁹² Robert Badinter, "Turquie: paroles, paroles...;", *Le Monde*, 22 Ekim 2004.

Atina'ya göndererek Yunanistan'ı Türkiye'nin AB'ye üyeli konusunda ikna ettiği ifade edilmiştir.²⁹³

Söz konusu siyasilerden, Eski Başbakan Alain Juppé ve Eski Avrupa İşleri Bakanı ve Sosyalist Parti Milletvekili Pierre Moscovici²⁹⁴ iktidarı döneminde Sarkozy'nin yanında yer almıştır. Siyasilerin konuya yaklaşımlarındaki dönemsel farklılığa ilişkin bir kanıt Pierre Moscovici'nin makalesinde yeniden görülmüştür. 2009 yılında yayımlanan bu makalede Moscovici, Türkiye'yi destekler bir yaklaşım sunmuştur. Buna göre, AB genellikle Türkiye'yi cesaretlendirmekten uzak bir görünüm sergilemiştir. Öyle ki Birlik, Türkiye ile katılım müzakerelerini Türkiye'ye katılım hakkı vermeksizin yürütmüştür.²⁹⁵

La libération gazetesinin, eski Başbakan Michel Rocard ve Terra Nova Düşünce Kuruluşunun Başkanı Olivier Ferrand ile 13 Kasım 2009 tarihinde yaptığı bir mülakatta, 2004 yılında Türkiye ile müzakerelerin başlatılması tartışmaları esnasında Ipsos tarafından yapılan bir ankete göre, “Türkiye'nin (Birliğe) katılımına sıcak bakıyor musunuz?” sorusunda %56 oranında “hayır” cevabının verildiği, ancak “Türkiye'nin gerekli siyasi ve ekonomik çabayı göstermesi durumunda, gelecekte (Birliğe) katılımının mümkün olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna %63

²⁹³ Claire Tréan, “De Gaulle, Mitterrand, Juppé et Chirac ont plaidé pour l'intégration de la Turquie”, *Le Monde*, 07 Ekim 2004.

²⁹⁴ <http://bruxelles.blogs.liberation.fr/coulisses/2008/04/le-dput-ps-pier.html>, 15 Nisan 2008, erişim tarihi 17 Haziran 2010.

²⁹⁵ Pierre Moscovici, “La clé de l'adhésion se trouve à Chypre”, *La Libération*, 13 Kasım 2009.

oranında “evet” cevabının verildiği ifade edilmiştir.²⁹⁶ Bu iki siyasetçi ve akademisyene göre, sorun Fransız elitinden kaynaklanmıştır. Bugüne kadar, Avrupa halkına AB’nin Doğu’ya genişlemesini “doğal bir sonuç” olarak anlatan politikacılar, Birlik 10 yeni üyeyi bir anda kabul ettikten sonra, neden çok sayıda soru işaretini üzerinde taşıyan “periferdeki” bir ülkeyi Birliğe dâhil etmek gerektiğini anlatmak konusunda sıkıntı yaşamıştır. Fransa’da bu nedenle, Türkiye’nin üyelik müzakerelerine başlamasıyla, Anayasa tartışmaları bir arada gitmiştir. Birliğin inşasına ilişkin olarak, “Avrupa’nın nihai sınırları neresi olmalıdır?” sorusuna AB’nin kurucu babaları olarak anılan Fransız Federalist Jean Monnet ve Pierre Schuman ve hatta hükümetlerarasıcılığıyla bilinen Charle de Gaulle’ün vizyonunun çok gerisinde bir noktanın işaret edilmesinin altında, farklı bir eğilimin etkin olduğu görülmüştür. Bu eğilim, merkezi kurumsallaşma geleneğine sahip olagelmiş Fransa içinde (başörtülü kadınlar, siyahlar, Mağrip ya da Türk kökenli olanlar, sosyal hakları gittikçe azalan orta sınıf ve özellikle gençler) ve Fransa’ya karşı dış ülkelerde (eski sömürgeler, çevre ülkeler) algılanan eşitsizliklerin, merkezi sorgulamaya başladığı bir döneme rastlamış olmasından kaynaklanmıştır.

Hâlihazırda, Avrupa içinde; dillerin, dinlerin, kültürlerin farklılığı, birbirini anlamayı zorlaştırmakta iken, bu konudaki ihtiyaç ve huzursuzlukların belirlenerek, bunlara ilgi duyulması ve çare aranmasının önündeki engeller kaldırılmamışken, bir de, “İslam, göç, işsizlik, anti-demokratiklik, Atlantikçilik, Asyalılık vb.” kimliklerle ötekileştirilmiş bir Türkiye’nin Birliğe dâhil olma ihtimali, politikacılar için basit bir

²⁹⁶ Michel Rocard ve Olivier Ferrand, “La Turquie a Sa Place Dans Une Europe Politique”, *La Libération*, 13 Kasım 2009.

popülist yaklaşımın yolunu açmış, Fransa'nın kendi içindeki ötekiler için ise yeni bir eşitlik/birliktelik/haklılık söyleminin oluşmasına neden olmuştur. Bu hâliyle Türkiye, Marc Semo'ya göre, 2004 ve 2007 yıllarındaki büyük genişlemeye ilişkin, seçimler esnasında kullanılabilecek tüm korkulara, İslam korkusunu da ilave ederek, yer açmıştır.²⁹⁷

Fransız siyasi alanında Türkiye'ye ilişkin en önemli tartışmalar; Türkiye'nin Avrupa ile tam üyelik müzakerelerine başlaması için Katılım Öncesi Stratejiye alındığı 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında zayıf bir şekilde ortaya çıkmaya başlamış, o dönemde, radikal siyasetçiler haricinde, genelde Türkiye'nin tam üyeliğine olumlu bakılmış, Türkiye'nin diğer adaylarla eşit şekilde katılım müzakerelerine başladığı 17 Aralık 2004 tarihli Konsey Kararı²⁹⁸ ile tartışmalar alevlenmiş, 29 Mayıs 2005 tarihinde Fransa'da yapılan anayasa referandumu tartışmaları ile Türkiye'nin Birliğe tam üye olanlar ile "imtiyazlı ortak"lığından yana olanlar arasında, zirveye ulaşmıştır. Genelde bu tartışmalar, Devlet Başkanlığı seçimlerinde adaylardan; "gelecekte, Fransız halkının isteği doğrultusunda, Türkiye'nin de gerekli gelişmeyi göstermesi durumunda, tam üyeliğinin gerçekleşebileceğini" söyleyen Ségolène Royal ile "Türkiye'nin kesinlikle Avrupa'da yeri olmadığını" söyleyen Nikolas Sarkozy arasında bir müddet daha sürmüştür. Sonraki süreçte tartışmaların, 06 Mayıs 2007'de Sarkozy'nin Fransa Devlet Başkanı olması ile birlikte, hız keserek,

²⁹⁷ Marc Semo, "L'UMP ou la Démagogie de la Marche Turque", *La Libération*, 04 Haziran 2009.

²⁹⁸ Müzakerelerin ortak hedefi katılımdır. Bu müzakereler sonucu önceden garanti edilemeyecek açık uçlu bir süreçtir. Tüm Kopenhag kriterleri göz önüne alınarak, aday ülkenin üyelik yükümlülüklerini tam olarak yerine getirememesi durumunda, bu ülkenin mümkün olan en güçlü bağlarla Avrupa yapılarına tam olarak cıpalanması sağlanmalıdır.

Sarkozy'den dünyaya tek kanallı/tek yönlü bir iletişim şekliyle, dışlayıcı bir tutum dâhilinde seyrettiği görülmüştür.

Sarkozy'nin Türkiye'ye yönelik dışlayıcı tavrının temelinde siyasi çizgisindeki değişim önemli bir yer tutmuştur. Sarkozy, Avrupa ülkeleri arasında Fransa Cumhurbaşkanlığı öncesinde Ekonomi Bakanı iken aldığı milliyetçi koruma önlemleriyle tanınmıştır. Sarkozy, Alman Siemens'in Fransız Alstom'u satın alma planlarını engellemek için büyük çaba sarf etmiştir.²⁹⁹ Üstelik Partisi AB Anayasası için referanduma gidilmesi kararını almış ve “hayır” oyu ile AB'nin krize sürüklenmesine neden olmuştur. Sarkozy Fransa Cumhurbaşkanı olduktan sonra ise Almanya'nın muhafazakar bir liderinin önderliğindeki Avrupa politikalarına destek vererek ucuz bir AB liderliğine oynamış ve bu şekilde “Avrupalı” politika izlediğini gösterme fırsatını bulmuştur. Fransa, Sarkozy ile 1964 yılında milliyetçi Gaullist politikanın bir sonucu olarak terk ettiği NATO'nun entegre askeri kanadına da dönerek aynı zamanda “Atlantikçi” politika da izlemeyi tercih etmiştir. Bu yolla Sarkozy tüm büyük güçlerin istediği fakat çevre ülkelerin hoşlanmadığı bir lider olmuştur. Bu nedenle de hem ülkesinde hem de dışarıda bir devlet adamı olmaktan çok politikacı kimliği ile öne çıkmıştır. Özellikle Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmakta kullandığı “Türkiye'nin topraklarının büyük çoğunluğunun Asya'da olması nedeniyle Avrupalı olmadığı” söylemi, Avrupalılık vizyonu ile bağdaşmayan basit popülist bir iddia olarak kalmıştır.

²⁹⁹ Carsten Volkery, “Germany Greets Sarkozy Victory: A Beacon of Hope for Europe?”, *Spiegel Online*, 07 Mayıs 2007, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,384823,00.html>, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Seçim döneminde Türkiye’nin Birliğe yeliğine kesinlikle karşı olduğunu belirten Sarkozy’nin göreve başladıktan sonra müzakereleri tamamen askıya alma girişiminde bulunup bulunmayacağı merak konusu olmuştur. 2007 yılından itibaren Fransa’nın Türkiye’nin AB yeliğine ilişkin politikası daha da belirginlik kazanmıştır. Haziran 2007’de Türkiye ile “ekonomi ve para politikası” faslının açılışını veto eden Fransa, iki daha az önemdeki fasıl olan “istatistik” ve “mali kontrol” fasıllarında katılım görüşmelerinin başlamasına izin vermiştir. Sarkozy bir yandan “Müslüman bir ülkenin Avrupa’da yeri olmadığını” ifade ederken, diğer yandan tüm fasılları bloke etmeyeceğinin sinyallerini vermiştir. Bunda, ye ülkelerin 18’inin orijinal Avrupa Anayasası’nı parlamentolarında onaylattığı bir ortamda Fransa’da Avrupa Anayasası’na ilişkin referandumda “hayır” oyunun çıkmasının etkilerini hafifletme çabası ile Sarkozy’nin basitleştirilmiş bir anlaşma olarak Lizbon Anlaşmasına giden yolu açması olumlu etki etmiştir.

03 Mart 2008 tarihinde Hanover’de Sarkozy ve Merkel ortak bir deklarasyonla Akdeniz Birliği konusunda uzlaşıya varıldığını açıklamıştır. Sarkozy Akdeniz Birliğini sadece Akdeniz’e kıyıdaş ülkeler arasında inşa etmek istemiş, Merkel ise buna karşı çıkarak Birliğin AB’nin 27 üyesini birden kapsaması gerektiğini öne sürmüştür. Akdeniz Birliğinin sadece 7 AB üyesini içine almasını Merkel çok tehlikeli bulmuştur. Almanya’nın da Ukrayna ve diğer Doğu komşularıyla bir birlik oluşturabileceği ve bu tip girişimlerin AB’nin birliğini tehdit edebileceğini öne

sürmüştür.³⁰⁰ Sonuçta Akdeniz Birliğinin tüm AB üyeleri ile birlikte yapılması kabul edilmiştir.³⁰¹ Fransa liderinin Akdeniz Birliği önerisiyle Türkiye'nin AB üyeliğini engellemeyi amaçladığı şüpheleri de oluşmuş, Fransız Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin Temmuz 2007'de Libya'ya giderek Libya'da tutuklu 5 Bulgar hemşirenin serbest bırakılmasını sağlaması ve diktatör Kaddafi ile biri nükleer enerji alanında olmak üzere 5 anlaşma imzalaması Fransa'nın Akdeniz bölgesinde AB politikaları dışında Fransa'ya bireysel çıkar elde etme çabası içinde olduğu şüphelerini artırmıştır. Bu nedenlerle Akdeniz Birliği politikası gerçekleşmemiştir.

Bu dönemde, Lizbon Anlaşması konusundaki tartışmalar Türkiye ile müzakerelere ilişkin tartışmaların önüne geçmiş, AB kurumlarını genişlemiş olan Birliğe uyarlamak için diğer ülkelerle yeniden anlaşma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Lizbon Anlaşması tartışmalarında Türkiye'nin üyeliğine ilişkin yasal temeli oluşturacak iddialar Anayasa tartışmalarında da öne çıkan “ortak değerler”in tanımı kapsamında gündeme gelmiştir. Lizbon Anlaşması taslağının hazırlandığı dönemlerde Avrupa'nın ortak değerlerinin tanımlanmasında bireysel çıkar ya da yerel siyasi hesaplar etkili olmamış, Avrupa bütünleşmesinin kuruluş felsefesinde altı çizilen evrensel ve kurumsal normatif çerçevenin dışına çıkılamamıştır.³⁰² Sonuçta,

³⁰⁰ Berlin Rejects EU ‘Corrosion’, Merkel Slams Sarkozy’s ‘Club Med’ Plans, *Spiegel Online*, 06 Aralık 2007, www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-521743,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

³⁰¹ Franco-German Tensions Ease, Merkel and Sarkozy Find ‘Club Med’ Compromise, *Spiegel Online*, 04 Mart 2008, www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-539247,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

³⁰² Lizbon Anlaşmasının VI'ncı Başlık Nihai Hükümler 49'uncu maddesi, “Anlaşmanın 2'nci maddesinde belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir. Bu başvuru Avrupa Parlamentosuna ve ulusal parlamentolara bildirilir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu Komisyona danıştıktan ve üye tam

Fransa’da Türkiye’nin Avrupalı kimliğine dair polemiklerin suni olduğu ve Sarkozy’nin Fransız Devlet Başkanlığından ayrılması ile birlikte Türkiye’nin Birliğe üyeliğinin daha gerçekçi temellerde sürdürülebileceği görülmüştür.³⁰³ Nitekim 08 Mayıs 2012 tarihinde Sarkozy’nin yerini Sosyalist Parti lideri Hollande’a bırakması ile Türkiye’de geçmişte Fransa tarafından engellenmiş bulunan fasılların açılabilmesine dair bir umut belirmiştir.³⁰⁴

Merkezdeki Fransa’ya benzer şekilde, Avusturya (ve Danimarka³⁰⁵) gibi bazı çevre ülke karar alıcıları da bu ayrıştırıcı tutuma benzer söylemlerde bulunmuştur. Bu çevre ülke aktörleri, merkezin kendine has özellikleri ile zaman içinde kendini özdeşleştirmiş olduğu halde, ülkelerinin jeopolitik konumu ve büyüklüğü itibarıyla gerekli ağırlığı kazanamamıştır. Temel eğilimlerden ayrı kalmanın masrafını kaldıramayacak olmaları, Topluluk seviyesinde alınacak kararlar esnasında ancak belli derogasyonlar elde etmelerine imkân sağlamıştır. Bunlar, Türkiye’nin Birliğe tam üyeliği ile ilgili kararlarda merkezin ayırt edici özelliklerini öne sürerek, Topluluğun genel kararlarına belli oranda muhalif tutum sergileyebilmiştir.

sayısının çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa Parlamentosunun muvafakatini aldıktan sonra oybirliğiyle hareket edecek olan Konseye yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır. Katılımın şartları ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Anlaşmalarda yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle başvuran devlet arasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma, kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün akit devletlere sunulur.” hükmünü haizdir.

³⁰³ Marc Semo, “L’UMP ou la Démagogie de la Marche Turque”, *La Libération*, 04.06.2009.

³⁰⁴ Aynı dönem içinde AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış ile AB Komisyonunun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Stefan Füle AB ile “Pozitif Gündem”i başlatarak, ilişkilere ivme kazandırmayı hedeflemiştir. Bkz.: AB’de Pozitif Gündem Başlıyor, *Hürriyet*, 18 Mayıs 2012.

³⁰⁵ Frenleyici çevre ülkelere örnek olarak Danimarka’ya kıyasla daha fazla öne çıkması nedeniyle sadece Avusturya ele alınacaktır.

Günay’a göre Avusturya’da Türkiye’nin AB’ye üyeliğine şüphe ile yaklaşılmasının nedeni, sağcı popülist politikalar icra eden siyasi partilerin yükselmesi ile ilgilidir. Günay, 2004 yılında ana muhalefet partisi konumundaki *Sozialdemokratische Partei Österreichs* (Avusturya Sosyal Demokrasi Partisi - SPÖ), Türkiye’nin üyeliği konusunda muhafazakar *Österreichische Volkspartei* (Avusturya Halk Partisi - ÖVP) ile adı 1980’lerin ortasında lideri Jörg Haider’le özdeşleşen aşırı sağcı *Freiheitliche Partei Österreichs* (Özgürlük Partisi - FPÖ)’nin görüşlerini desteklemeye başlayana kadar Avusturya’da Türkiye’nin AB’ye üyeliğine karşıt siyasi bir tartışmanın öne çıkmadığını öne sürmüştür.³⁰⁶ Hatta, yabancı karşıtlığı içeren söylemleriyle öne çıkan Haider, 1999 yılında ÖVP ile koalisyon ortağı olmanın karşılığında Türkiye’nin AB’ye katılımına destek olmuştur. Ancak, 2004 yılındaki AB’nin Doğu genişlemesi sonrasında yurt içinde hızla oy kaybeden FPÖ politika değiştirerek, “varlık sebebi olan popülist retoriğe” geri dönmüş ve Türkiye’nin üyeliğine karşıtlığını gündemin en ön sıralarına oturtmuştur. Bu retorik din, kimlik ve kültür bağlamında kendini diğerlerinden ayırtırmaya dayanmıştır.³⁰⁷

Birliğe üyeliğe adaylar hakkındaki değerlendirmelerinde din, kimlik ve kültür farklılığı algısı ile hareket eden ülkeler açısından, Nugent’in de ifade ettiği gibi “genişleme sürecinin devamına izin vermek demek, AB’nin çeşitliliğine yeni ilaveler yapmak demektir. İzlanda, Norveç ve İsviçre gibi özel durumlar hariç tutulursa,

³⁰⁶ Cengiz Günay, “3.Austrian Stakeholders in the EU-Turkey Debate”, Nathalie Tocci (Der.), *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy*, IAI-TEPAV Project, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2008, s.59-64. FPÖ 1999 yılında oyların %27’sini alarak Avusturya’nın ikinci büyük partisi konumuna gelmiş ve ÖVP ile koalisyon ortağı olmuştur. Bkz.*Ibid.*, s.65.

³⁰⁷ Sosyal Demokratların da FPÖ yönünde politika değişikliğine gitmesiyle, Avusturya karar alıcıları neredeyse blok halde Türkiye ile müzakerelere başlanmasına karşı çıkmıştır. Cengiz Günay, “3.Austrian Stakeholders in the EU-Turkey Debate”, a.g.m., s.70.

bugüne kadar AB'ye kolayca alınabilecek ülkeler hâlihazırda üyeliğe kabul edilmiş durumdadır. AB daha fazla Doğu ve Güneydoğu'ya doğru genişlerken, siyasi gelenekleri, ekonomik gelişmeleri ve kültürel mirasları belirgin şekilde 'farklı' olan bu ülkelerle uğraşmak...AB'nin hazmetme kapasitesi hakkındaki temel soruların da ortaya çıkmasına neden olmuştur". Nugent'e göre, bu sorular çoğunlukla ne çeşit bir AB hayal edildiği ve istendiği bakımından cevaplandırılabilir sorulardır".³⁰⁸

Bu bakımdan AB'nin kendi içinde yoğunluğu oranında güçlü olacağını düşünen frenleyiciler sırf kendi benlik sunumunu yükselterek aday ülkeyi dışlama ölçütünü artırmak için, tamamen uzlaşmaz bir biçime de girebilir. Bu anlamda Kıbrıslı Rumların Birliğe üyeliğinin kabul edilmesi, kimlik algısı ile bilinçli bir Türkiye'yi dışarıda bırakma politikası olarak da görülebilir. Ne var ki Kıbrıs sorunu, dışarsamacı frenleyiciler için Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması aşamasında hazırda bulunmuş bir engel iken, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar bakımından uzun yıllar Türkiye'ye karşı verilmiş bir diplomatik savaşın eseridir. Bu diplomatik savaşta kendi iddiasını norm tabanlı argümanlarla diğerlerine kabul ettirmek ve onları ikna etmek şeklinde özetlenebilecek Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar tarafından yapılan Retoriksel Eylem uygulamalarını göz önünde tutmak gerekmektedir. Söylemleri norm tabanlı olsa da, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetiminin politikası Avrupa Bütünleşmesi kapsamında elde edilmek istenen rasyonel çıkarların farklılığı bakımından alınan kararlara örnek teşkil etmiştir.

³⁰⁸ Neill Nugent, *The Government and Politics of the European Union*, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2006, s.586

b. Çıkar Farklılığı

Avrupa bütünleşmesi kapsamında elde edilmek istenen çıkar farklılığı sürecin başından Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlanmasına kadar Türk-Yunan, Türk-Rum dış siyasi çekişmesinde öne çıkmıştır. Tüm AB üyesi ülkelerin çıkar farklılığını ortaya koyduğu pazarlıklar ise en belirgin şekilde Türkiye ile müzakerelerin başlaması aşamasında yapılmıştır.

Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi karar alıcıları tıpkı Türkiye gibi Avrupa kurumlarına eklemelenme çabası içinde olan fakat Türkiye'ye muhalif iki Akdeniz ülkesi/yönetimi üyeleri olarak, Türkiye'yi sürekli Avrupa ülke ve kurumlarına tüm özellikleriyle merkezin ayırt edici karakterini korumasına katkı sağlayacak bir örnek olarak sunarken, esasen basit bir kâr/zarar analizi çerçevesinde hareket etmiştir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi karar alıcıları ikili bazda karşısında zayıf kaldıkları ve geçmişte askerî açıdan yenilgiye uğradıkları Türkiye'ye karşı, Topluluğun gücünü arkalarına almaya çalışmıştır. Yunanistan'da dış politikada söz sahibi kişiler, Yunanistan'ın bir AB üyesi olmasından aldığı güçle, Türkiye'ye karşı stratejilerini, AB'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi karşılığında Birlik'ten bir taviz koparmaya dayandırmıştır. Alınan her taviz Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Türkiye'den önce Birliğe üye yapılmasının yolunu açmaya dayanmıştır.

Öte yandan Yunan liderler, Türkiye'yi sürekli köşeye sıkıştırmaya çalışan bir konumunda bulunmanın, Topluluk politikasını sürekli Yunanistan'ın çıkarına

kullanmanın ve temel normları ihlal etmenin güvenilirliklerini zedelediğini fark etmekte gecikmemiştir. Zira sürekli olarak söylemde normatif, eylemde rasyonel kalmak mümkün değildir. Bu politikanın uzun dönemli sürdürülmesinin mümkün olmadığını gören Yunanlı liderler, Kıbrıs Rum Yönetiminin Birliğe tam üyeliğinin önünün açılması sonrasında 1999 yılından itibaren Türkiye'ye karşı pozisyon değiştirmiş ve daha ılımlı bir politika izlemeye başlamıştır.

Tüm AB üyelerinin çıkar farklılığını ortaya koyduğu Türkiye ile müzakerelerin çerçevesini belirleyecek toplantı AB Dışışleri Bakanları arasında New Port'da 01-02 Eylül 2005 tarihlerinde yapılmıştır. Bu toplantıda, tıpkı Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılımı esnasında olduğu gibi, her bir ülkenin Türkiye ile bütünleşmeden elde edeceği çıkarın farklı olması nedeniyle tam bir uzlaşa çıkmamıştır. Hâlihazırda büyük AB ülkeleri, Türkiye ile üyelik öncesinde yapılan gümrük birliğinin de bir sonucu olarak, Türkiye'ye karşı dış ticaret fazlası vermektedir. Mevcut durumda kârlı iken, Türkiye'yi içine alarak sorunlarını paylaşmak rasyonel bir seçim olamamıştır. Toplantıda Türkiye'ye yönelik genişleme yanlıları pazarlık masasında Türkiye'nin Birliğe üyeliğine rasyonel nedenlerle onay verecek tartışmaları öne süremezken, Kıbrıs sorunu nedeniyle normatif argümanlar da öne sürememiştir. Kıbrıs sorunu üzerinden marjinalleştirilen Türk liderler ise masa dışında kalmış, Türkiye hakkında verilen kararlara müdahale edemez konumda gıyabında verilecek hükmü beklemiştir.

Toplantıda Türkiye hakkında olumlu bir sonucun çıkmamasına etki eden diğer bir husus da, AB üyesi ülke liderlerinin uzun bir zaman diliminde tamamlanacak Türkiye'nin üyeliği sürecini bu aşamada başlatıp başlatmamayı isteyip istemediklerinden emin olmadan karar vermek zorunda kalmalarıdır.³⁰⁹ Bu nedenle New Port toplantısında AB üyesi ülkelerin Dışışleri Bakanlarının büyük çoğunluğunun Türkiye'nin üyeliğine karşı çekinceleri olduğu görölmüştür. Yine de toplantıda Türkiye'nin üyelik yolunda Kopenhag Kriterlerini karşılama seviyesi göz ardı edilemeyerek Türkiye ile müzakerelerin tamamen askıya alınması yönünde bir karar çıkmamıştır.

Müzakerelerin çerçevesi üzerinde yapılan pazarlıkların sonucunda, müzakerelerin Türkiye'nin Birliğe katılımı amacıyla yapıldığı belirtilmekle birlikte;

- 1) Müzakerelerin sonucunun önceden garanti edilmediği,
- 2) Temel AB değer ve standartlarının ihlal edilmesi durumunda müzakerelere son verileceği,
- 3) Müktesebatın üstlenilmesinin ötesinde etkin şekilde uygulanması gerektiği,
- 4) AB'nin başta kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar ve tarım dâhil olmak üzere birçok siyasa alanında uzun geçiş dönemlerine, derogasyonlara, özel düzenlemelere ve uzun süreli koruma önlemlerine başvuru hakkını saklı tuttuğu,

³⁰⁹ Heinz Kramer, "Turkey's EU Accession Negotiations at the Mercy of Conflicting Interests", *Stiftung Wissenschaft und Politik-German Institute for International and Security Affairs*, SWP Comments 43, 2005, s.1.

- 5) Müzakerelerin 2014 yılı sonrası dönem için öngörülen mali çerçeve üzerinde uzlaşmadan tamamlanmasının mümkün olmadığı,
- 6) Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin kaydettiği gelişmeyi yakından izleyeceği, düzenli raporlar vereceği, Zirve'nin bu raporlar temelinde her bir müzakere faslını tamamlama kararını vereceği,
- 7) Bu fasılların açılıp kapanması için Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasından ve özellikle de Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiği yönünde ciddi tedbirler içeren bir metin ortaya çıkmıştır.

AB ülkelerini Türkiye'nin Birliğe katılımı nedeniyle doğabilecek “masraflardan” koruyacak onca önleme rağmen bazı üye ülke karar alıcıları Türkiye'nin müzakere çerçeve belgesine gönülsüz razı olmuşlar, Türkiye ile müzakerelerin üyeliğin dışında bir alternatifle sonuçlanmasının arzu edildiğini açıkça ifade etmişlerdir. Özellikle son madde aslında Kıbrıs maddesidir ve Türkiye'yi Kıbrıs meselesindeki 30 yıllık politikasını Ada'da bir çözüme ulaşılamadığı halde değiştirmeye zorlamıştır. Bu koşul, frenleyicilerin, Türkiye'ye onay vermekle birlikte, üyelik sürecini derhal durdurabilecekleri yola önceden döşenmiş bir tuzağı olmuştur.

c. Yerel Siyaset Endişeleri

AB karar vericileri arasında bazı ülkelerin Türkiye'ye yönelik genişlemeyi engelleme yönünde siyasi bir tercihte bulunmalarına yol açan diğer bir etken ise yerel siyaset endişeleridir.

Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması kararının alınacağı dönemin AB içinde Anayasa krizinin etkilerinin yakından hissedildiği 2005 bahar aylarının ertesine denk geldiği dikkate alınmalıdır. Bu dönemde Avrupa Anayasası'na yönelik yapılan referandumlarda Fransa ve Hollanda'da "hayır" oyları çoğunlukta çıkmış, buna bu ülkelerde milliyetçi düşüncelerin yükselmesinin neden olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, AB ülkelerinin bir Anayasa etrafında birleşebileceği postmodern bir yönetim³¹⁰ anlayışının henüz AB üyesi ülke vatandaşları arasında yeterince yer etmediğini ortaya çıkarmıştır. Bu "hayır" oylarının nedenleri arasında başta Türkiye olmak üzere gelecekteki genişlemelere yönelik olumsuz bir tavrın da saklı olduğu ve bu yönde yapılacak demagojik kamusal tartışmaların oy kazanmak amacıyla sömürülebilecek kolay bir zemin teşkil ettiği politikacıların dikkatinden kaçmamıştır.

Yerel siyaset endişeleri ile dış politika icra edilmesine en çarpıcı örneği Almanya siyasi aktörleri vermiştir. Almanya'da 18 Eylül 2005 genel seçimleri öncesinde milliyetçi ve muhafazakar oyların peşindeki "*Christlich Demokratische Union*

³¹⁰ Burak Tangör, "Yönetişim"i, "resmi yönetimden (government) yetki çekilmesi", "ulus-altı, ulusal ve uluslararası düzeydeki devlet ve devlet-dışı oyuncularını da içeren bölünmüş politika oluşturma süreci" veya "resmî yönetim kurumlarının olup olmadığına bakılmaksızın yetki kullanımının varlığı" olarak tanımlamaktadır. Bkz.: Burak Tangör, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi, Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s.30

Deutschlands-CDU” (Hristiyan Demokrat Birliği) ve “*Christlich-Soziale Union-CSU*” (Hristiyan Sosyal Birliği) liderleri Angela Merkel ve Edmund Stoiber Türkiye’nin AB üyeliğinin AB’ye zarar vereceği tezini savunmuş ve Türkiye ile “imtiyazlı ortaklık” inşa edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Öte yandan Sosyal Demokratlar ve Yeşiller Partisinden oluşan kırmızı-yeşil koalisyonunun üyeleri sayıları 500.000 civarındaki Alman vatandaşı Türk’ün oyunu almak için Türkiye’nin üyeliğini desteklemiştir. 18 Eylül seçimi sonuçlarında Almanlar Türkiye’nin AB’ye katılımı gibi bir dış politika konusundan çok yerel sosyopolitik konularda seçimini yapmıştır.³¹¹ Bu nedenle de Almanya’da Türkiye’nin AB üyeliği konusundaki tutum bir devlet tutumu olarak kalmamış, şartlara bağlı olarak değişebilecek ve her an esnetilmesi mümkün olan bir Siyasi Parti programı olarak kalmıştır. Öte yandan Merkel Kıbrıs meselesinde açıkça Rum tarafını desteklemiştir. Merkel, Kıbrıs Rum Yönetimini ziyaret eden ilk Alman hükümet başkanı olmuştur. Ziyaretinde Merkel, “Kıbrıs sorununun çözümü için Almanya’nın kararlı olduğunu, Hristofyas’ın uzlaşı isteğinin ‘ne yazık ki’ Kıbrıs Türk tarafında karşılık bulamadığını” öne sürmüş, Türkiye’yi NATO-AB ilişkilerini engellemekle suçlamıştır. Yine de Merkel, sonuca bağlı kalmaksızın Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin devamından yana olduğunu ifade etmiştir.³¹² Almanya yayın organlarında hâlen Türkiye’nin Kıbrıslı Rumların 01 Temmuz 2012’de AB dönem başkanlığını üstlendiği dönemde “aracılığını kabul etmeme” ve “aynı masaya oturmama” üzerine yaptığı bildirilerin Türkiye’nin AB’ye üyelik planlarını daha da ötelediği, frenleyicileri güçlendirdiği

³¹¹ Kramer, “Turkey’s EU Accession Negotiations”, a.g.m., s.3.

³¹² Efforts to Reunite Cyprus, The Federal Government, Advanced Search, 11 Ocak 2011, www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/_2011/01/2011-01-11-bkinzypem_en.html?nn=447030, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

öne sürülmüştür.³¹³ Merkel'in 29 Mart 2010 tarihinde Ankara'yı ziyaretinde iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarında bir değişiklik olmadığı görülmüş, Merkel Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki düşüncelerini tekrar etmiştir.³¹⁴

Fransa'da Sarkozy, Almanya'da Merkel'in yanı sıra Avusturya Şansölyesi Wolfgang Schüssel de, Genel Başkanlığını yaptığı kendi partisi ÖVP ve koalisyon ortağı FPÖ içindeki Türkiye karşıtı popülist söylemin yarattığı havayı yumuşatmak için, ülkesinin pazarlık gücü oranında, bir yandan aday ülke tarafından tüm AB normlarının üyelikten önce üstlenilmesi/üstlenilebilir olduğunu göstermesi gerektiğini, öte yandan ilgili ülkenin üyeliğinin kabulü için, koşulluluğu kabul etmesinin ötesinde AB'nin "hazmetme kapasitesi"nin de gerekli olduğunu ve üyelik dışında başka bir modelin de uygulanabileceğini (Merkel'in "imtiyazlı ortaklık" fikrini destekleyerek) müzakere çerçeve belgesine dâhil etme yönünde politika izlerken, diğer yandan ülkesinin uluslararası yükümlülüklerini öne sürerek, Türkiye ile müzakerelere başlanmasına yeşil ışık yakmıştır. Benzer şekilde Schüssel, Türkiye kartını Hırvatistan'ın üyeliğini desteklemek için de kullanmıştır³¹⁵. Avusturya Şansölyesi'nin bu tavrına tarihsel olarak Türklerle geliştirilen ilişkinin tesiri nedeniyle "kimlik algısı", Hırvatistan'ın Birliğe üyeliği açısından "çıkar farklılığı"

³¹³ Cyprus Dispute, German Conservatives Welcome Turkey's EU Threats, *Spiegel Online*, 20 Temmuz 2011, www.spiegel.de/.../cyprus-dispute-german-conservatives-welcome-turkey-s-eu-threats-a-775490.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

³¹⁴ The World from Berlin, Angela Merkel's 'Privileged Provocation' in Turkey, *Spiegel Online*, 30.03.2010, www.spiegel.de/international/europe/the-world-from-berlin-angela-merkel-s-privileged-provocation-in-turkey-a-686485.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

³¹⁵ Cengiz Günay, "3.Austrian Stakeholders in the EU-Turkey Debate", a.g.m., s.73.

ve özellikle kamuoyundaki Türklere karşı kimlik algısının yerel siyasette kullanılması bakımından “yerel siyaset endişesi” motiflerinin tamamı yansımıştır.

Yerel siyaset endişesi motifi dahilinde hareket eden başta merkez ülkeleri olmak üzere frenleyicilerin bu dostça olmayan davranışlarını, aday ya da yeni ülkelerin aktörlerinin önceden tahmin ederek bir strateji uygulaması ve bunları başka normlara uyum gerekliliği ile karşı karşıya bırakarak davranışlarını optimize etme durumları da söz konusudur. Milliyetçi eğilimler nedeniyle AB’ye katılım sürecinin rayından çıkmasını engellemek maksadıyla Türkiye, New Port’taki Dışişleri Bakanları toplantısı öncesinde en yüksek ağızdan, Cumhurbaşkanı tarafından, müzakerelerin 2004 Zirvesi sonuçlarının dışında bir yere gitmesi durumunda görüşmeleri sonlandıracağını açıklamıştır. Bu, AB ülkelerine bireysel ülke çıkarı ve yerel siyaset endişeleri ile geçmişte üzerinde karşılıklı uzlaşılan ve normatif temelde bağlayıcılığı bulunan kararlar üzerinde oynayabilecekleri bir sınırın bulunduğunu gösteren bir etki sağlamıştır. Türk liderlerin taktik düzeydeki çabaları bununla da kalmamış, gümrük birliğinin tüm üye ülkelere genişletilmemesi üzerine 25 AB üyesi ülkenin Ağustos 2006’da toplanmasından bir hafta önce AB üyelik müzakerelerinin kısmen dondurulmasını engellemek için, Kıbrıs Rum Yönetimine bir liman ve bir havaalanı açılması önerilmiştir. AB adına bu teklifi alan Bakan Erkki Tuomioja teklifi Türk tarafının bir “açılımı” olarak kabul etmekle birlikte, bunun Kıbrıs sorununa bir çözüm olmadığını ifade etmiştir. Genişlemeden sorumlu AB Komisyonu üyesi Olli Rehn de Türkiye’nin “tüm” liman ve havaalanlarını “tüm” üye ülkelere açması

gerektiğini söylemiştir. Almanya haber ajanslarında Türkiye'nin bu önerisi AB üyeleri arasındaki görüş ayrılıklarını artırma çabası olarak görmüştür.³¹⁶

Görüldüğü gibi New Port Toplantısında frenleyiciler tartışmalarını genel olarak rasyonel pazarlıklara dayalı yürütmüştür. Burada, Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramında iddia edildiği gibi, toplantıya katılan karar alıcıların belli bir tartışma süreci sonrasında karşısındakinin pozisyonunu ve öne sürdüğü iddiaları dialektik bir sentezden süzerek, hakkında bilgi sahibi olmayı ve bu iddialara hak vermeyi içeren bir sosyal öğrenmeyi müteakip, kendi pozisyonunu karşısındakininkine göre yeniden gözden geçirerek, stratejik kazancından vazgeçmesi gibi bir durum³¹⁷ söz konusu değildir. Sonuçta, 1999 yılında Türkiye'nin AB'ye adaylığını destekleyen Fransız ve Alman liderlerinin 2006 yılındaki pozisyon değişikliğinin siyasa öğrenme veya normatif ikna ürünü olmadığı, sadece yerel siyasetin bir ürünü olduğu müteakip dönemlerde tekrar pozisyon değiştirmeleriyle ortaya çıkmıştır.³¹⁸ Bu durum, retoriksel bir ortam oluşturulursa, bu ülkelerin tekrar pozisyon değiştirebileceği anlamına gelmektedir.

³¹⁶ Financial Times Deutschland, The World from Berlin: The Turkish Riddle, *Spiegel Online*, 08 Aralık 2006, www.spiegel.de/international/0,1518,druck-453319,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

³¹⁷ Bkz.supra 84, 85.

³¹⁸ Schimmelfennig, "Entrapped Again", a.g.m., s.4.

3. Türkiye'nin Üyeliği Kararına Etki Eden Olumlu Motifler

AB üyesi ülkeler arasında Türkiye ile bütünleşilmesine karşı çıkan ülke liderlerinin ve siyasi grupların karşısında o dönem tartışmalarda güçsüz konumda bulunan Türkiye yanlıları iddialarını iki motif etrafında şekillendirmiştir. Bunlardan birincisi, “Jeopolitik/jeostratejik kazanç iddiaları”, ikincisi ise “ahde vefa ilkesine sadık kalınması gerektiği”, bir başka deyişle “yola bağımlılık ve liberal topluluk hipotezi kapsamındaki normatif etkenler”dir.

a. Jeopolitik/Jeostratejik Etkenler

Jeopolitik/jeostratejik gereklilikler nedeniyle Türk liderlerin yanı sıra Türkiye'nin AB üyeliğini savunan ülke liderleri arasında daimi olarak İngiltere karar alıcıları, belli bir dönem için Fransız Cumhurbaşkanı Chirac, AB Komisyon üyeleri ve birlik dışında ABD'li liderler öne çıkmaktadır. İngiltere karar alıcıları stratejik olarak ABD'nin küresel dış politikasına destek olan bir tutum izlemiş ve genişlemeye öncelikle güvenlik endişeleriyle yaklaşmıştır. İngiltere karar alıcıları Türkiye'nin AB'ye üyeliğini destekleyen konumunu hiçbir zaman değiştirmemiştir. Türkiye'nin Karadeniz ve Doğu Akdeniz'e hâkim konumu İngiliz karar alıcıları açısından 19'uncu yüzyılda Hindistan, 20 ve 21'inci yüzyılda Kafkaslar ve Orta Doğu'ya erişim garantisi maksadıyla büyük önem taşımıştır. Türkiye'nin Birliğe tam üyelik müzakerelerinin başlamasına karar verileceği dönemde İngiltere Başbakanı Tony Blair, 21 Haziran 2005 tarihinde İngiltere'nin AB Dönem Başkanlığını almasından hemen önce yaptığı konuşmada, Türkiye'ye olan desteğini yinelemiştir. Bu AB Anayasası'nın kabul edilmediği ve Türkiye'nin Birliğe üyeliğine karşıt görüş

sergileyenlerin güç kazandığı bir ortamda Ankara için neredeyse tutunacak tek dal olmuştur. Bu konuşmadan bir hafta önce Almanya Parlamentosu Bundestag’da Türkiye’nin sözde “Ermeni soykırımını” kabul etmemekle suçlandığı dikkate alındığında, İngiltere Başbakanının dengeleyici rolünün önemi daha da belirgin hâle gelmiştir. Almanya’da Merkel’in, Fransa’da Sarkozy’nin iktidara gelmesinin beklendiği bir dönemde Blair Ankara’nın son umudu olmuştur.³¹⁹

Fransa’da benzer şekilde Chirac, iktidarının son zamanlarına kadar Türkiye’nin AB üyeliğini jeopolitik nedenlerle destekleyen liderlerden biri olmuştur. Ancak Fransa’da 2007 yılında yapılan seçimler ve AB Anayasası referandumunda Türkiye’ye yönelik olumsuz söylemlerin seçim primi haline gelmesi “jeostratejik” bakış açısının yerini “yerel siyaset endişelerinin” almasına neden olmuştur. AB Anayasası projesinin çökmesi AB’nin genişleme planlarını gözden geçirmesine neden olmuş, en azından AB üyeliği için belirlenen kriterlerin yeni adaylar için geçmişe kıyasla daha güçlü şekilde uygulanacağı, ülke liderlerinin ulusal çıkarları doğrultusunda yapacakları pazarlıkların, AB’nin genişlemeden elde edeceği kurumsal çıkarı değiştirmemekle birlikte, kurum içi müzakerelerde önemli yer tutacağı ortaya çıkmıştır. Ülke liderlerinin kendi ülkeleri adına şantaj yapma yolunu açık bırakan ve bu nedenle Türkiye’nin üyeliği halinde, Türk liderlerin de şantaj yapabileceği endişesini içinde barındıran bu gelişme, Türkiye’nin üyeliği konusunda mevcut üye ülke liderlerinin, genişleme konusunda Topluluk norm ve kuralları

³¹⁹ Jürgen Gotschlich, “Why Turkey’s EU Bid Could Hinge on Britain”, *Spiegel Online*, 23 Haziran 2005, www.spiegel.de/international/0,1518,druck-361799,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

üzerinde hile yapma olasılığını artırmıştır. Türkiye'nin üyeliği önündeki Topluluk norm ve kurallarının mevcut Anlaşmaların ötesine taşınması mümkün olmuştur.

Chirac, Başkan adayı Sarkozy'nin Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımı karşısında Sarkozy'nin kozunu sağlam bir temelde elinden alma çabası içine girmiş ve bir anda Kıbrıs sorununu keşfetmiştir. Türkiye'nin gümrük birliğini 10 yeni AB üyesine genişletmesinin Kıbrıs Rum Yönetimini tanımak anlamına gelmediğine dair deklarasyonu sonrasında Chirac, geçmişteki jeopolitik/jeostratejik etken motifli pozisyonunu terk ederek, Türkiye'nin üyeliğini müzakere ettiği taraflardan birisini tanımadan nasıl müzakere edeceğinin anlaşılmaz olduğunu savunan kimlik söylemli yerel siyaset motifine dayalı bir tartışma pozisyonuna geçmiştir.

Avrupa kurumlarından Komisyon üyeleri jeopolitik/jeostratejik etkenlere dayalı zemin üzerinden Türkiye'nin Birliğe üyeliğini destekleyen bir söylem kullanmıştır. AB'nin genişlemeden sorumlu Komisyon üyesi Olli Rehn "Eğer başarısak, Türkiye başarır, Türkiye bugünkünden daha önemli bir medeniyet köprüsü haline gelebilir"³²⁰ iddiasında bulunmuştur. AB Komisyonu Başkanı José Manuel Durão Barroso da, 10 Nisan 2008 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı "Boğazların efendisi, kaderinin efendisi Türkiye" başlıklı konuşmada; Türkiye'nin yüzyıllardır Avrupa'nın jeopolitik tablosunun bütünleyici bir parçası olduğunu, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin anahtar konumunun değişmediğini,

³²⁰ Sarkozy Tackles Question During Diplomatic Tour, *Die Welt*, 25 Mayıs 2007, www.dw.de/dw/article/0,,2557936,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Balkanlarda, Orta Doğu krizleri, İran, Irak, enerji krizi ya da İslam dünyası ile diyalog gibi uluslararası ilişkileri yıllardır meşgul eden hemen her konuda Türkiye'nin dünyanın en istikrarsız bölgesinde bir istikrar ve demokrasi örneği olarak önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.³²¹

Birlik dışında Türkiye'nin AB'ye katılımına destek veren en önemli aktörler ABD'li liderler olmuştur. NATO'nun Prag Zirvesi'nde ABD Başkanı Barack Obama iktidara geldikten sonra "Türkiye'nin geleceğinin AB'de olduğunu" söyleyerek Türkiye'nin AB üyeliğine ABD desteğini yinelemiştir. Obama "Türkiye'nin Avrupa'ya bağının İstanbul Boğazı üzerindeki bir köprüden daha fazla olduğunu, yüzyıllardır paylaşılan tarih, kültür ve ticarete dayalı ilişkiler nedeniyle Türkiye'nin AB üyeliğinin Avrupa'nın bir kez daha temelini genişleteceğini ve derinleştireceğini" iddia etmiştir. Obama'nın sözleri Almanya'nın muhafazakar kesimleri ve Sarkozy tarafından AB'nin iç işlerine müdahale olarak algılanırken, Türkiye'nin üyeliğini destekleyici İtalyan liderler tarafından alkışlanmıştır.³²²

³²¹ http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-188_en.htm, 18 Aralık 2012.

³²² Turkey and the European Union, Obama Bashing in Bavaria and Paris, *Spiegel Online*, 07 Nisan 2009, www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-617868,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

b. Yola Bağımlılık ve Liberal Topluluk Hipotezi ³²³

Kapsamındaki Normatif Etkenler

AB üyesi ülke liderlerinin diğer bir kısmı da tartışmalarda, genişlemeyi frenleyicilerin iddialarının doğrudan AB'nin geçmişte Türkiye'ye yönelik uygulamış olduğu politika ile çeliştiğini öne sürerek Türkiye'nin üyeliğine ya ılımlı muhalefet etmiş ya da doğrudan destek olmuştur. Bu gruba göre genişleme karşıtı politika, Birliğin tarihsel olarak hukuka saygılı olduğu, bunun Avrupa kimliğinin önemli bir parçasını teşkil ettiği ve ahde vefa ilkesinin her durumda geçerli kalmaya devam edeceği inancıyla örtüşmemektedir. Buna göre frenleyicilerin söylemleri, Topluluk tarafından 1963 yılında Türkiye'nin Avrupalı bir devlet olduğunun teyit edilmiş olması, 1999 yılında Komisyon tarafından Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini tam olarak karşıladığının ilanı ve 2005 yılında bu temel üzerinde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlanmış olması nedeniyle, Topluluğun kural, norm ve değerlerine aykırı bir durum teşkil etmiştir. Bu nedenle, katı frenleyicilerin benimsemiş olduğu yaklaşım, son tahlilde Topluluk nezdinde geçerli kabul edilmemiş, ilişkiler duraklamış olsa da, bu grubun önerdiği imtiyazlı ortaklık yönünde gelişmemiş, hukuki çerçevesinde kalmaya devam etmiştir.

Topluluğa üyeliğe, coğrafi uzaklık, kültürel ya da maddi farklılıklar ile zamansallığın etki etmeyeceğini, Topluluk değer ve normlarının üstlenilmesinin esas olacağını öne süren liberal topluluk hipotezine ait söylemler genel olarak “ılımlı frenleyiciler” ve “destekleyiciler” arasında hakimdir. İlimli frenleyiciler aslında Türkiye ile

³²³ Bkz.supra 87.

bütünleşmek istiyor gibi davranmış, ancak AB'nin kurumsal yapısının ve Türkiye'nin bunun için hazır olmadığını öne sürmüştür. Buna göre Türkiye aslında üye olabilecek seviyededir ve AB için birçok stratejik avantaj sağlama imkânı vardır. Türkiye'nin sorunları zamanla çözülebilir niteliktedir. Nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen AB'nin çoğulcu kimliğine olumlu etki yapacaktır. Türkiye'nin nüfus ve toprak bütünlüğü ile yapısal sorunlarının çözümünün büyük finansal destek gerektirmesi de geçmişte İspanya ve Yunanistan örneğinde görüldüğü gibi çözülebilir bir sorundur. Ancak, Türkiye henüz demokrasi ve insan hakları konularında yeterli ilerlemeyi sağlayamamıştır. AB'nin bu aşamada Türkiye'yi tam olarak entegre etme kapasitesi yeterli değildir. AB, tekrar genişleyecek kadar henüz yeterince derinleşmemiştir.

Bu grup içindekilere örnek olarak Belçikalı liderler gösterilebilir. Merkez sağdaki Katolik rakibi "*La Libre Belgique*"e kıyasla, federalist eğilimli liberal bir editöryal çizgi izleyen Belçika'nın en fazla satan Fransızca gazetesi *Le Soir*'da, Eski Başbakan Guy Verhofstadt'ın Türkiye'nin AB üyeliğine olumlu yaklaşımı desteklenmekte, bu kapsamda, Türkiye'nin Avrupa'nın değerlerini almak istemesinin önüne geçilmemesi gerektiği; Kıbrıs sorununun, Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile çözülmüş olacağı, konunun din eksenine oturtulamayacağı³²⁴, Türkiye karşıtlığı ile bilinen Belçikalı

³²⁴ Martine Dubuisson, Jurek Kuczkiewicz, Pascal Martin, "Verhofstadt : la Turquie mérite une consultation Union européenne - Le Premier ministre défend avec fougue l'ouverture des négociations avec la Turquie « La Turquie renforcera l'Europe » « Aucune gêne par rapport à Chypre »", *Le Soir*, 23 Aralık 2004.

AB Konsey Başkanı Herman Van Rompuy'un ciddiye alınmadığı³²⁵, Angela Merkel'in ekonomik krizden AB üyelerine kıyasla daha az etkilendiği görülen Türkiye'yi göz ardı edemeyeceği³²⁶ gibi söylemler ön plana çıkmıştır.

İlımlı frenleyiciler Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin zaman içinde AB'nin kendi sorunlarıyla baş etmesi, Türkiye'nin üyeliği önündeki sorunların da koşulluluk temelinde çözülmesi ile gerçekleşebileceğini öngörmüştür. Oysa ki bu tam bir belirsizliği işaret etmiştir. AB'nin kendi iç sorunlarının ne zaman ve nasıl çözüleceği, kapasitesinin hangi şartlarda yeni üye kabulüne hazır hâle geleceğinin somut bir tanımı yapılmamıştır. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe uyumunun etkin koşulluluk ve kati şartlar aracılığıyla optimal dış etkiyi sağlamak suretiyle gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bununla birlikte, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde de, başta kolektif azınlık hakları konusu olmak üzere bir çok konuda ilerleme sağlanamadığı³²⁷ dikkate alınmalıdır. Genel olarak, bu gruptaki frenleyicilerin iddiaları AB'de kurumsal çerçevede kabul görmüş ve AB'nin hâlihazırdaki resmî söylemi haline gelmiştir. “Ahde vefa ilkesine sadık kalma”

³²⁵ Martine Dubuisson, “Mode d’emploi à l’usage des Européens”, *Le soir*, 20 Kasım 2009. Herman van Rompuy, Belçika Parlamentosundaki bir konuşmasında Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olmadığını, geçmişte de olmadığını, Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik genişlemesinin, diğer genişlemeler gibi değerlendirilemeyeceğini, Avrupa'da geçerli olan ve aynı zamanda temel Hristiyan değerleri olan evrensel değerlerin, Türkiye gibi büyük Müslüman nüfuslu bir ülkenin katılımıyla kaybolacağını söylemiştir. Bkz.: Tony Barber “Van Rompuy against Turkey Membership”, *Financial Times*, 19 Kasım 2009.

³²⁶ Delphine Nerbollier, “Merkel et Erdogan : je t’aime, moi non plus”, *Le Soir*, 30 Mart 2010.

³²⁷ Frank Schimmelfennig ve Guido Schwellnus, “Political Conditionality and Convergence: The EU's Impact on Democracy, Human Rights, and Minority Protection in Central and Eastern Europe”, *Paper prepared for the CEEISA Conference*, Tartu, Estonia, 25-27 Haziran 2006.

normunun Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanmasına karşı gelen büyük ülkeleri dahi iddialarından vazgeçirebilecek güçte bir norm olduğu ortaya çıkmıştır.³²⁸

AB içinde başta küçük ve çevre ülke karar alıcıları olmak üzere Türkiye'yi destekleyiciler söylemlerinde ahde vefa ilkesini çoğunlukla dile getirmiştir. Bu aktörlerin çoğunluğunun Fransa'nın dışındaki Yunanistan dâhil³²⁹ tüm Akdeniz ülkeleri, İngiltere ile Birliğe yeni üye olmuş Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri karar alıcıları olması dikkat çekicidir. Türkiye ile benzer üretim alan ve yapılarına sahip olan Akdeniz ülkeleri ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin karar alıcılarının Türkiye'nin Birliğe üyeliğini desteklemelerini rasyonel sebeplerle açıklamak mümkün değildir. Türkiye'nin üyeliğine kuzey ülkelerinden de destek vardır (İsveç, Finlandiya ve üye olmamasına rağmen Norveç). Bunda Türkiye'nin uzun süre önce gümrük birliğini uygulamaya başlamış olması ve kâr-zarar sonuçlarının hâlihazırda test edilmiş olması etkindir. Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri karar alıcılarının, AB üyeliğine aday oldukları sürece Türkiye ile benzer sorunlarla karşı karşıya kalması, aynı zamanda merkezdeki ülkelerle tam bir birliktelik sağlayamamış olması, Türkiye ile empati yapmasına ve Türkiye ile ikili ilişkilerini Topluluk-Türkiye ilişkilerinden ayrı tutmalarına neden olmuştur.

³²⁸ Merkel Türkiye ile üyelik sürecinin yürütülmesinde Schröder hükümeti tarafından verilen kararların ahde vefa ilkesi çerçevesinde kendi hükümetlerince de benimseneceğini ifade etmiştir. Bkz.: <http://www.abhaber.com/arsiv/arsiv/merkel-ahde-vefa-ilkesine-sadik-kalacagiz-015461>, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

³²⁹ Yunanistan sadece Türkiye karşıtlığına odaklı bir dış politikanın kendisini Topluluk norm ve değerlerinden uzaklaştırdığını görmüş, sonuçta Kıbrıs Rum Yönetiminin AB üyeliğini garantiledikten sonra Türkiye'nin AB içinde daha kolay kontrol edilebilir olduğunu düşünerek, Türkiye'nin AB üyeliğini frenleyici politika izlemeyi terk etmiştir. Bkz.: *infra* 181, 182.

AB kurumsal aktörleri de tartışmada belirleyici olarak kabul edilmiştir. Bunlardan; Komisyon açısından, genişlemeye ilişkin karar alma sorunu birbiriyle rekabet halindeki geçerlilik iddiaları arasındaki bir çatışmadan kaynaklanmamıştır. Nitekim Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin meşru üyeliği hakkında hiçbir ihtilaf yaşanmamıştır. Komisyon açıkça demokratik Avrupa devletlerinin Batı kurumlarına katılma hakkına sahip oldukları prensibine sahip çıkmıştır. Sorun AB üyelerinin ve AP'nin bu prensibin pratik neticelerine razı olup olmamaları ile ilgilidir. Komisyon için mesele, büyük genişleme döneminde Birliğe katılım arzusundaki Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyeliğini onaylamaya gönülsüz ülkelerin Doğu genişlemesine nasıl ikna edileceği olmuştur. Komisyon, frenleyicileri ikna için teknik anlamda AB'ye avantaj sağlayacak hususları jeopolitik/jeostratejik kazançları öne çıkaracak bir söylemi sıklıkla kullanmıştır. Komisyon böylece her zaman genişlemenin itici gücü olarak kalmıştır. Zirve açısından sorun AB'ye katılım arzusundaki ülkelerin taahhütlerine karşılık, AB'nin eski üyelerinin kendi taahhütlerini yerine getirmekten nasıl kaçacakları ya da bunu nasıl erteleyecekleri olmuştur.³³⁰ Devlet ve Hükümet Başkanları Zirve'de, genişleme kararlarında, bir uluslararası hukuk normu olan “ahde vefa” ilkesini göz ardı edecek bir tutuma açıkça başvurmadan kaçınmakla birlikte, liberal toplulukların bir gereği olan ve AB kulübünün kimliğini yansıtan demokrasi ve insan hakları konusundaki ilerleme kriterinden taviz vermemişlerdir. AP ise kendi içinde parçalı bir görünüm sergilemiştir. Türkiye'yi siyasi ortaklığa geçiş dönemine kadar rasyonel nedenlerle AP içindeki (ve AB ülkelerindeki) muhafazakar kesim destekler ve normatif

³³⁰ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.229.

nedenlerle Sosyal Demokratlar ve Yeşiller tepki verirken³³¹, siyasi ortaklığa geçiş aşamasına gelindiğinde roller değişmiştir. Bugün muhafazakarlar Türkiye'nin Birliğe katılımı ile Birlik içinde heterojenliğin artacağını ve güç kaybedeceklerini düşünerek Türkiye'ye "özel/imtiyazlı ortaklık" önerirken, Türkiye'nin üyeliğine Türkiye'nin demokratikleşme adımları sonrasında Sosyal Demokratlar ve Yeşiller destek olmaya başlamıştır.

Son tahlilde şu anda ne ılımlı frenleyicilerin ne de destekleyicilerin Türkiye'nin yanında yer alacak aktif bir politika gerçekleştirmesi beklenmemektedir. Çünkü Birlik içinde Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumu nedeniyle Topluluk kurallarına uymayan ülke olduğu, AB kurumlarının, Fransa ve Kıbrıs Rum Yönetiminin müzakere başlıklarını askıya almakta haklı oldukları görüşü hâkimdir. Türkiye'nin 1999-2005 yıllarında AB'ye katılım yolunda yapmış olduğu reformlar sonucu elde ettiği rüzgar, Ek Protokolün Kıbrıs Rum Yönetimine genişletilmemesi nedeniyle ters dönmüş durumdadır. Halihazırda frenleyicilerin Türkiye ile müzakereleri askıya almak amacıyla öne sürdükleri en temel iddia, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda gerekli adımları atmadığıdır. Kıbrıs sorunu, frenleyiciler açısından Türkiye ile müzakerelerin askıya alınmasında başarı sağlayan temel retorik olduğu için ayrı bir bölümde ele alınacaktır.

³³¹ Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.461.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kıbrıs Sorunu ve Retoriksel Perspektiften Analizi

Eğer harekete geçmek için, bütün soruların cevaplarının bulunmasını beklersek asla harekete geçemeyeceğiz, ulaşılması beklenen gerçekliğe ulaşamayacağız ve daha sonra yönelmekten vazgeçeceğimiz yollara sürükleneceğiz.³³²

Jean Monnet-Birleşmiş Bir Avrupa, 30 Nisan 1952

A. Türkiye'nin AB'ye Katılımı Önündeki Temel Retoriksel Tuzak:

Kıbrıs Sorunu

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği önündeki en büyük engel, 01 Mayıs 2004 tarihinde AB ile katılım müzakerelerini tamamlayan diğer 9 aday ülke ile birlikte Güney Kıbrıs'ın, tüm Kıbrıs Adası'nı temsilen Birliğe tam üye kabul edilmiş olmasıyla ortaya çıkmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinde bugün, Birlik tarafından Kıbrıs Adası'nın tamamının meşru temsilcisi kabul edilerek üyeliği gerçekleşmiş Kıbrıs Rum Yönetimi ile bunu kabul etmeyen Türkiye'nin nasıl aynı kulüpte yer alacağı sorununa bir çözüm bulunamamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin yaklaşık 50 yıldır katılmayı arzu ettiği Avrupalı ülkelerden oluşan kulübün eşit bir üyesi olması

³³² Hervé Broquet, Catherine Lanneau ve Simon Peterman (Der.), *Les 100 Discours Qui ont Marqué le XXe Siècle*, Brüksel, André Versaille Editeur, 2008, s.378.

önündeki en önemli uyuşmazlık Kıbrıs sorununda yaşanmıştır. Bu nedenle, Kıbrıs sorununun öncelikle genel hatlarıyla incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

1. Kıbrıs Sorununun Doğuşu: Ada'nın Ayrışması

Kıbrıs Adası 1950'li yıllardan önce çeşitli imparatorlukların bir parçası ya da sömürgesi olmuştur.³³³ Kıbrıs Adası üzerinde toprak-ulus-iktidar bağlamında modern devlet oluşturma çabaları bu yıllarda başlamış, o dönem Ada üzerindeki İngilizlerin hâkimiyeti sömürgeciliğin kalkması ve Ada'daki İngiliz yönetimine karşı başkaldırıların artması sonucu tartışmalı hâle gelmiştir. Ada'da iki etnik grup arasındaki nüfus farklılığını³³⁴ göz önüne alan Yunanistan, 1954 yılında resmen Birleşmiş Milletlere (BM) Ada'nın tamamının Yunanistan'a ilhakı (*enosis*) için başvuruda bulunmuştur.³³⁵ 1955 yılından itibaren Ada'da Türk toplumuna karşı terör olayları baş göstermiştir. Rumların *enosis* talepleri karşısında, Türkler Ada'nın bölünmesi (*taksim*) ve Kuzey kesimin Türkiye ile birleşmesi fikrinin yanlısı olmuştur. Kıbrıs'ta Türklerin Ada'dan çıkarılması için mücadele eden *Ethniki Organosis Kyprion Agoniston-EOKA* (Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü), Türklere karşı silahlı saldırılara başlamış, saldırılarda pek çok Kıbrıslı Türk hayatını kaybetmiştir. Ada'daki olaylar Türkiye ve Yunanistan içinde milliyetçilik

³³³ Kıbrıs M.Ö. 1400'lü yıllardan itibaren zaman içinde, Eski Mısır, Asurlular, İran Pers, Eski Yunan, Ptolemik Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu ve Lüzinyan Egemenliği altında kalmış, 1571 tarihinde Venedik egemenliğinden Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine geçmiş, Osmanlı İmparatorluğundan İngiltere yönetimine 1878'de bırakılmıştır.

³³⁴ Ada'da 1960 yılında yapılan nüfus sayımında Ada nüfusunun 573.556 olduğu, bu sayının 442.138'ini Rumların, 104.321'ini Türklerin oluşturduğu tespit edilmiştir.

³³⁵ Howard Reed, "International Isolation of the Turkish Cypriot People in the Fields of Commerce, Trade, Culture and Sports, *Turkish Cypriot Human Rights Committee, Human Rights and The Cyprus Question, Seminar Proceedings*, Lefkoşa, 22-23 October 1990, s.64.

duygularının yükselmesine neden olmuş, Yunanistan'da Batı Trakya Türkleri, Türkiye'de İstanbul'da ikamet eden Rumlar üzerindeki baskılar artmıştır.

Ada'daki soruna kapsamlı bir çözüm bulmak üzere İngiltere, Kıbrıs'ın bağımsızlığını kazanmasına razı olmuş, Ada'daki haklarından Dikelya ve Ağrotur (Akrotiri) üslerinin süresiz egemenliği hariç vazgeçmiştir. Bağımsız bir Kıbrıs'ta gerçekleştirilecek yönetim ilkelerini belirlemek maksadıyla üç ayrı çok taraflı anlaşma yapılmıştır. Bunlardan, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın temel hatları 11 Şubat 1959 tarihli Zürih ve 19 Şubat 1959 tarihli Londra Anlaşmaları ile belirlenmiştir. 16 Ağustos 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyetini Kuran Anlaşma adil bir güç paylaşımı sistemini³³⁶ içermiştir. Aynı tarihli Garantörlük Anlaşması ile Kıbrıs'ın toprak bütünlüğü İngiltere, Yunanistan ve Türkiye tarafından garanti altına alınmıştır. Garantörlük Anlaşması, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye Kuruluş Anlaşmasına uyulmadığında, Kıbrıs Cumhuriyetinin birliğini ve Anayasanın yürürlükte kalmasını sağlamak maksadıyla³³⁷ garantör ülkelere müdahale hakkı vermiştir.³³⁸ Diğer anlaşma, Ada'nın savunması bakımından Kıbrıs Cumhuriyeti,

³³⁶ Londra ve Zürih Atlaşmalarında, her biri kendi toplumu tarafından seçilen Başkan'ın Rum, Başkan Yardımcısının Türk olması, yönetimdeki Rum-Türk oranının; Bakanlar Kurulunda 7'ye 3, Temsilciler Meclisinde 35'e 15, Cumhuriyet Ordusunda 60'a 40, memur kadrolarında 70'e 30 oranında uygulanması kararlaştırılmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğunda Başkan olarak Rum Ortodoks Başpiskopos 3'üncü Makarios, Başkan Yardımcısı olarak Dr.Fazıl Küçük seçilmiştir. Başkan Yardımcısının veto hakkı bulunmaktadır. Anlaşmada, sosyal, kültürel, yargı vb. düzenlemelerin her iki topluma ait kurumlara yapılması öngörülmektedir.

³³⁷ Kıbrıs Cumhuriyeti Garanti Anlaşmasının 4'üncü Maddesi, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının 181'inci Maddesi (Rum Kesimi bu anayasanın hâlâ geçerli olduğunu savunmaktadır) ve Zürih Anlaşmasının 21'inci maddesi.

³³⁸ Christian Rumpf, "Comments on the Legal Status of Cyprus: Issues of Conflict and their Causes", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, s.41.

Yunanistan ve Türkiye arasında Ada'da müşterek bir karargâhın kurulmasını içeren İttifak Anlaşmasıdır.

Enosis ve *taksim*'in yasaklanmasını da öngören Anlaşmalar³³⁹ başlangıçta Kıbrıs'ta iki toplumun bir arada yaşayabileceği barışçıl bir ortam sunmuştur. Ancak bu barış ortamı, Ada'daki her iki toplumun birbirinden ayrışma isteğini içeren siyasi talepleri nedeniyle fazla uzun sürmemiştir.

Anayasa ilk teşkil edildiği andan itibaren, Rumlar açısından çok karmaşık, esnekliği az olan ve Türklere çok fazla avantaj sağlayan nitelikte görülmüştür. Başkan ve Rum Ortodoks Başpiskopos 3'üncü Makarios Anayasanın ilanından 3 yıl sonra 1963 yılında 13 konuda Anayasanın “geliştirilmesi” maksadıyla Kıbrıslı Rumları yönetimde öne çıkaracak, Türk Toplumunu da azınlık konumuna düşürecek tartışmalar başlatmış, Kıbrıslı Rumlar Anayasanın işleyişini engellemeye başlamıştır. Özellikle 21 Aralık 1963 tarihinde gelişen olaylar iki toplumun bir arada yaşamasını imkânsız hale getirmiştir. Girne'den Lefkoşa'ya dönen bir Türk gruba polis üniformaları taşıyan Rumların otomatik silahlarla saldırması sonucu Türkler protestolara başlamış, bunun üzerine EOKA mensupları, Kıbrıslı Türk polisleri silahlarından arındırmaya kalkışmıştır. Çatışmaların genişlemesi üzerine, Türklerin ikamet ettiği her yerde barikatlar kurulmuş, Türk yerleşim yerlerinin etrafı

³³⁹ Özellikle Garanti Anlaşmasında “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin başka devletlerle siyasi ve ekonomik birliği yasaklanmaktadır. Bu nedenle Anlaşmanın 2004 yılında Kıbrıs Cumhuriyetinin AB'ye katılımını uluslararası hukuk nezdinde yasa dışı kıldığı görülmektedir.

çevrilerek, dışarıyla irtibatı kesilmiştir. Üstelik EOKA Lideri Nicos Sampson'ın radyodan Kıbrıslı Türklerin yerleşim yerlerinin yok edilmesi çağrısında bulunmasıyla kontrolsüz bir şiddet başlamıştır. Yıllar sonra bunun Kıbrıs'ta Türkleri yok etmeyi hedefleyen Akritas Planı olduğu ortaya çıkmıştır. Dört gün içinde 103 köyden 30.000 Türk yerlerini terk etmeye zorlanmıştır.³⁴⁰ Anayasa uygulanamaz hâle gelmiş, Kıbrıslı Türkler idari organlardan uzaklaştırılmıştır. Müteakip dönemlerde, 1965 yılında Rum Halk Meclisi kendisini feshederek yetkilerini Temsilciler Meclisine devretmiş, Rum Halk Mahkemeleri bölge mahkemelerine dönüşmüş, Bakanlar Konseyindeki Türklere ait üç sandalye Temmuz 1965'te Rumlar tarafından doldurulmuş, Makarios'un dönem başkanlığı uzatılırken, Türk başkan yardımcısının dönemi sona erdirilmiştir. Kıbrıslı Türkler, güvenlik açısından daha büyük şehirlere göç etmeye ve kendi idari yönetimlerini oluşturmaya başlamıştır. Kıbrıslı Türklerin izolasyonunun ilk temelleri böylece 1960-1963 yılları arasında atılmış, Ada'nın yönetiminde aslan payını alan Rum tarafı Kıbrıslı Türk iş adamlarının ithalat ve ihracat alanlarının yerlerini hükümet dokümanlarında hile yaparak değiştirmiş ve Kıbrıslı Türklerin ekonomik olarak güçlenmesini engellemiştir.³⁴¹ Makarios İttifak Anlaşmasıyla kurulan müşterek karargahtan Türk toplumunun üyelerini çıkararak, 1964 yılında Anlaşmadan çekilmiştir.

04 Mart 1964'te Ada'da iki toplum arasında tampon olmak ve şiddet olaylarını kontrol etmek için BM, Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücünü (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus - UNFICYP) oluşturmuştur. Türk ve Rum toplulukları

³⁴⁰ <http://britains-smallwars.com/cyprus/Davidcarter/UNFICYP.html>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

³⁴¹ Reed, "International Isolation of the Turkish Cypriot People", a.g.m., s.66.

arasındaki çatışmaları engellemek maksadıyla BM Barış Gücü Komutanı Tümgeneral Peter Young tarafından çizilen hat üzerine, BM Güvenlik Konseyinin 186 sayılı kararı ile barış gücü konuşlandırılmıştır. 27 Mart 1964'te göreve başlayan misyon hâlen Ada'da varlığını sürdürmektedir.

Aynı yıl, Ada'da şiddet olayları artarken bu olaylara Türkiye müdahale etmek istemiş, Türkiye'nin müdahalesi, başta ABD olmak üzere, uluslararası baskı ile engellenmiş³⁴², 05 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson Türkiye'ye diplomatik nezaket kurallarını aşan bir tehdit mektubu göndermiştir.³⁴³

1963-1974 yılları arasında Rum Kesimi, Ada'daki Türkleri ekonomik bakımdan zayıflatarak, Rum siyasi yönetimini hakim unsur olarak kabul ettirme politikasına devam etmiş, bu kapsamda, Kıbrıs Hükümetinde çalışan 4.000 Türk'ün işine son

³⁴² Nasuh Uslu'ya göre, o dönem Türkiye Kıbrıs'a müdahale edecek durumda değildir. Başbakan İnönü Kıbrıs'a müdahale edemeyeceğini kendi halkına anlatamayacağından, ABD'den müdahaleyi engellemesini istemiştir. Ayrıca, Kıbrıs Rum Kesiminin resmî temsilci olarak tanınması konusundaki BMGK Kararını Türkiye bizzat tanımış, bu durumun değiştirilmesi için de 1964-1974 döneminde ciddi bir uluslararası girişimde bulunmamıştır. Bkz.: Nasuh Uslu, "Kıbrıs Sorunu ve ABD", İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efegil (Der.), *Avrupa Birliği Kışkırtıcılığı Kıbrıs Meselesi, Bugünü ve Yarını*, Ankara, Ahsen Yayıncılık, 2001, s.151.

³⁴³ Başbakan İnönü'ye yönelik olarak ABD Başkanı Johnson tarafından gönderilen mektupta Johnson; ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hare'den Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale edeceğini, ancak İnönü'nün müdahaleyi ABD Başkanının konuyla ilgili görüşlerini almak için birkaç saatliğine ertelediğini öğrendiğini ifade etmektedir. Söz konusu mektupta Türkiye'nin Kıbrıs'lı Türk liderleri desteklemek amacıyla müdahalede bulunması sonucu Ada'nın bölünmeye gideceği, bunun da 1960 Garanti Anlaşmasında özellikle yasaklandığı, NATO üyelerinin (Yunanistan ve Türkiye) birbiri ile savaşmasının söz konusu olamayacağı, bunun en iyi örneğini Fransa ve Almanya'nın verdiği, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin Sovyetler Birliğinin doğrudan müdahalesine neden olabileceği, Türkiye'nin İttifak üyelerine danışmadan ve rızalarını almadan Sovyet işgaliyle karşı karşıya kalması durumunda, İttifak üyelerinin Türkiye'yi korumak yükümlülüğünün bulunmadığı, Türkiye'nin müdahalesine BM'nin şiddetle karşı çıkacağı, Türkiye ile AB arasında Temmuz 1947'de imzalanan Askeri Yardım Anlaşmasının IV'üncü maddesinde ABD'nin rızası olmadan ABD tarafından hibe edilen askerî teçhizatın kullanılamayacağı konusunda mutabık kalındığı, Türkiye Kıbrıs'a müdahale etmeme konusunda garanti vermezse, NATO ve BM'nin acilen toplanacağı ifade edilmiştir.

verilmiş, Rum bölgesindeki Türk özel ve kamu kuruluşları kapatılmış ya da zorla alınmış, Kıbrıslı Türklerin serbest dolaşımına ciddi engeller getirilmiş, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlar tarafından kontrol edilen İçişleri Bakanlığının onayı olmadan satın alamayacağı 100 çeşit mal listesi (çimento, demir çubukları, tel, elektrik malzemesi, bataryalar, kalas, otomobil yedek parçaları, çok miktarda yakıt, kimyasallar, sülfür, plastik ve hatta geniş çantalar, botlar, deri ayakkabı bağları vb.) resmî olarak yayımlanmıştır. Bu dönemde Kıbrıslı Türkler üzerinde vergiler artırılmış, mülk edinme yasaklanmış, kullandıkları elektrik sıklıkla kesilmiş, balıkçılık engellenmiş, turizm ve tarımda ayrımcılık yapılmıştır.³⁴⁴ Türk köylerine Türkiye ve Kızılhaç üzerinden gıda yardımı gönderilmesi engellenmiş ve dolayısıyla açlık başlamıştır.

Kıbrıslı Türkler üzerinde ekonomik baskı yapılması ve bu baskının askerî unsurunu oluşturacak EOKA aracılığıyla Ada'nın Yunanistan'a ilhakı politikası Yunanistan tarafından sürekli olarak desteklenmiştir. 1967 yılından beri Yunanistan'da iktidarda bulunan Papadopoulos yönetimindeki askeri cunta 1974 yılında karşı darbe ile devrilmiş ve iktidara Albay Ioannides gelmiştir. Ioannides, *enosis*'in nasıl yapılacağı konusunda anlaşmazlık yaşadığı Başkan Makarios'a karşı Kıbrıs'ta bir darbeyi desteklemiş ve Yunanistan'da *enosis*'in daha radikal bir savunucusu olan EOKA lideri Nicos Sampson'u iktidara getirmiştir.

³⁴⁴ Reed, "International Isolation of the Turkish Cypriot People", a.g.m., s.66-70.

Sampson ilk iş olarak “Kıbrıs Helen Cumhuriyeti”ni ilan etmek istemiştir. Bu darbe karşısında Türkiye, 1960 Garantörlük Anlaşmasından doğan yasal hakkını kullanarak Ada’ya müdahale etmek istemiş, bu maksatla Başbakan Ecevit 16 Temmuz 1974’te diğer garantör ülke İngiltere’ye giderek, ortak müdahale talebinde bulunmuştur. İngiltere’nin ortak müdahaleye yanaşmaması üzerine, Türkiye 1960 Garantörlük Anlaşmasından doğan müdahale hakkını 20 Temmuz 1974’te tek tarafı olarak gerçekleştirmiştir.³⁴⁵ Harekât sonrasında Cenevre’de taraflar arasında görüşmeler yapılmış, Kıbrıs’ta bir Otonom Kıbrıs Türk Yönetiminin varlığı teyit edilmiştir. Harekâtın ardından Ada topraklarının %36,2’sinde Kıbrıslı Türklerin egemenliği tesis edilmiştir. Ada’da Rum ve Türk bölgelerinin, Ada’daki Türk askerinin varlığı nedeniyle kesin olarak birbirinden ayrılması sonucu karşı tarafın bölgesinde kalan nüfusun mübadelesi yapılmış ve böylece, Ada’da siyasi bir çözüm sağlanamasa da sükunete ulaşılmıştır.

Türkiye’nin Ada’ya müdahalesine karşı koymakta başarısız olan Yunanistan’da askerî yönetimin düşmesiyle birlikte, Paris’te sürgünde olan Konstantinos Karamanlis 23 Temmuz 1974 tarihinde ülkeye gelerek, önce geçici Başbakan olmuş, daha sonra Yeni Demokrasi Partisini kurarak, 10 Mayıs 1980’de Cumhurbaşkanı olana kadar iki dönem daha seçimlerle iş başında kalmıştır. Yunanistan, Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesini protesto için 14 Ağustos 1974 tarihinde NATO’nun entegre askerî kanadından çekilmiştir. Öte yandan Karamanlis, tüm enerjisini demokratikleşmeye ve hızla Batılı kurumlara yaklaştırmaya harcamıştır.

³⁴⁵ Harekâta ilişkin olarak Avrupa Konseyi 29 Temmuz 1974 tarihinde 573 sayılı kararının 3’üncü maddesinde müdahalenin yasallığına vurgu yapılmaktadır.

BM’de uluslararası toplum tarafından, Türkiye’nin askerî müdahalesinin kalıcı olmaması ve 1960 Anayasasının yeniden tesisinin sağlanmasını müteakip Türk askerinin çekilmesi gerektiği çağrısı yapılmıştır. Ancak ortadaki gerçek, 1960 Anayasasının Ada’da artık var olmadığıdır. Kershaw’a göre, Kıbrıslı Türklerin hayatını korumanın yolunun 1960 Anayasasını yeniden inşa etmek olmadığı ortaya çıkmış, bunun tek yolunun Ada’da asker bulundurmak olduğu anlaşılmıştır.³⁴⁶

Kıbrıs’lı Türklerin izolasyonu 1974’ten sonra daha da artmıştır. Güney Kıbrıs kuzeydeki tüm liman ve havaalanlarını yasa dışı şekilde “yasa dışı” ilan ederek, bunların uluslararası seyahate kapatılmasını sağlamıştır. Kıbrıslı Türklerin spor takımları dahi uluslararası müsabakalara katılamamıştır. Soysal’a göre “Kıbrıslı Türkler, dünyanın gözünde yok sayılmıştır”.³⁴⁷ Türkiye de Kıbrıs’a müdahalesi nedeniyle 1978’e kadar ABD’nin askerî ambargosuna maruz kalmıştır.

Ada’daki siyasi durum belirsizliğini korurken, Şubat 1975’te Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulduğunu ilan etmiş ve 08 Haziran 1975 tarihinde federalizm konsepti üzerine bir anayasa benimsemiştir.³⁴⁸ 1983 yılında KKTC kurularak, Cumhurbaşkanlığına Rauf Denktaş gelmiştir. Bu tek taraflı bir bağımsızlık ilanı olmuştur. Türkiye KKTC’nin bağımsızlık kararını hemen tanımıştır. Öte

³⁴⁶ Anthony Kershaw, “European Economic Aspects in Northern Cyprus”, *Turkish Cypriot Human Rights Committee, Human Rights and The Cyprus Question, Seminar Proceedings*, Lefkoşa, 22-23 Ekim 1990, s.121, 122.

³⁴⁷ Mümtaz Soysal, “Denial of An International Identity”, *Turkish Cypriot Human Rights Committee, Human Rights and The Cyprus Question, Seminar Proceedings*, Lefkoşa, 22-23 Ekim 1990, s.52.

³⁴⁸ Rumpf, “Comments on the Legal Status of Cyprus”, a.g.m., s.38.

yandan, BM Güvenlik Konseyi 541 ve 550 sayılı kararlarıyla BM üyelerinden KKTC'nin tanınmamasını istemiştir.³⁴⁹ KKTC Türkiye'nin dışında hiçbir ülke tarafından tanınmış değildir. Bununla birlikte, Kıbrıslı Rumların Ada'nın uluslararası alandaki tek temsilcisi varsayılması süreci de 1960'lı yıllardan itibaren kesintisiz gelişmeye devam etmiştir.³⁵⁰ Ada'daki tarafların soruna çözüm bulma çabaları 1977-1979 Doruk Anlaşmaları ile başlamış olup hâlen devam etmektedir. 1977'den günümüze kadar BM sponsorluğunda sayısız müzakere gerçekleştirilmiş, hiçbirinde bir sonuca ulaşılamamıştır.

1. Ada'daki Yönetimlerin Meşruiyeti

a. Rum Tarafının Meşruiyet İddiası

Kıbrıs, resmî olarak 1960 yılında Londra-Zürih Anlaşmalarının bir sonucu olarak bağımsız bir cumhuriyet hâline gelmiştir³⁵¹. Ancak Kıbrıslı Rumlar açısından, Kıbrıs Cumhuriyetinin Anayasasında Cumhuriyet içindeki Türk topluluğa başka hiçbir ülkede benzeri bulunmayan şekilde Topluluk haklarını içeren bir sistem ve etkinliği

³⁴⁹ Türkiye KKTC'yi BMGK'nın 541 sayılı, 18 Kasım 1983 tarihli ve 550 sayılı 11 Mayıs 1984 tarihli kararları çıkmadan tanımıştır. Türkiye'nin herhangi bir BM kararını ihlali söz konusu değildir.

³⁵⁰ Cevdet Akçalı, Kıbrıs Rum Kesiminin uluslararası toplumda Ada'nın tek temsilcisi olarak kabul edilmesi sürecine dikkate değer bir örnek vermektedir. Akçalı'ya göre, Avrupa Konseyinde Kıbrıs'a tahsis edilen 2'si Rum 1'i Türk sandalye, Makarios tarafından 1963 tarihinde Kıbrıs Anayasası'nın feshedilmesi nedeniyle, önce sadece 2 Rum ile temsil edilmiştir. Türkiye'nin itirazları sonucu Rum üyelerin yetki belgeleri iptal edilmiş ve Kıbrıs'ın Avrupa Konseyinde temsili askıya alınmıştır. Ancak, 1980 askerî müdahalesinden sonra, Türkiye'nin yetki belgeleri yenilenmemiş ve Türkiye'ye ait sandalyeler boş kalmıştır. Rum yönetimi bu boşluktan istifade ederek, tüm sandalyeleri Rum üyeler tarafından doldurmaya başlamıştır. Böylece Kıbrıslı Türklerin Avrupa Konseyindeki statüsü erozyona uğramıştır. Ayrıca, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesinde Kıbrıs adına görevlendirilen hakimlerden birinin Türk, diğerinin Rum olması gerekirken, şu an ikisi de Rum'dur. Bkz.: Cevdet Akçalı, "Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne Üyeliği Türkiye-AB İlişkilerini Nasıl Etkiler?", *I.Uluslararası İlişkiler Sempozyum Bildirileri*, Kadir Has Üniversitesi, 18 Mart 2004, s.115, 116.

³⁵¹ 1960 yılında bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından Kıbrıs Cumhuriyeti; BM'ye, Milletler Topluluğu'na, Bağılantısızlar Hareketi'ne, Avrupa Konseyi'ne, müteakip dönemlerde ise, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'na ve Dünya Bankası'na üye olmuştur.

oldukça azaltacak iki toplumlu bir yapı getirilmiştir. Kasım 1963'te Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Makarios'un Anayasa değişikliği önerileri, devletin işlevselliğini artırmak maksatlıdır. Ancak, Türk tarafı bu önerileri reddetmiş, Kıbrıslı Türk Bakanlar makamlarından çekilmiş, Kıbrıslı Türk memurlar ise görevlerine gelmemişlerdir. Kıbrıs Anayasası hâlen yürürlükte kabul edilmekle birlikte, mevcut siyasi durum nedeniyle Türklerin hükümet içindeki sandalyelerinin boş kaldığı varsayılmıştır. Siyasi tıkanıklık ve toplumlar arası çatışmalar nedeniyle, Kıbrıs Hükümeti BM Güvenlik Konseyine başvurmuş, BM Güvenlik Konseyi Kıbrıs Cumhuriyeti ve onun hükümetinin egemenliğini ve yasallığını teyit ederek, iç düzeni yeniden tesis etmek için ülkeye bir barış gücü (UNFICYP) göndermiştir. 1974 yılına kadar Kıbrıs Hükümeti iki toplum arasında daha işlevsel bir anayasanın tesisi konusunda müzakereler icra ettiği ve bunda ilerleme kaydedildiği bir dönemde, Yunanistan'daki askerî cuntanın Kıbrıs'ta demokratik şekilde seçilmiş hükümeti devirme girişimi sonucu Türkiye, Ada'da yeniden anayasal düzeni sağlayacağı iddiasıyla Ada'nın %36.2'sini işgal etmiştir. İşgal sonrasında, Kuzeyde yaşayan yaklaşık 160.000 Kıbrıslı Rum Ada'nın Güneyine tehcir edilmiştir. Bu sayı o dönem Ada'nın tamamının 1/3'ü, Kuzeydeki nüfusun %80'ini oluşturmaktadır. İşgalin ardından Türkiye Anadolu'dan Ada'ya çok sayıda yerleşimci ihraç etmiş, bunun sonucu 55.000 Kıbrıslı Türk, Kıbrıs'tan göç etmek zorunda kalmıştır³⁵².

Uluslararası Toplum sürekli olarak, "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin işgal edilen topraklar da dâhil egemenlik hakkını teyit etmiş, diğer ülkeleri "Kıbrıs Cumhuriyeti

³⁵² <http://www.aspectsofcyprus.com/>, 17 Aralık 2012.

Hükümeti”nin bu haklarını kullanmasına yardım etmeye davet etmiştir.³⁵³ Kıbrıs Türk Federe Devletinin ve nihai olarak KKTC’nin ilanı ile bu *de facto* ayrışma, uluslararası toplum tarafından 1960 Anlaşmalarının yasal çerçevesinin dışındaki bir gelişme olarak kabul edilmiştir.³⁵⁴ Kıbrıs’a ilişkin olarak BM 541 sayılı 18 Kasım 1983 tarihli Güvenlik Konseyi Kararı ile Kuzey Kıbrıs’ın bağımsız bir devlet olma isteğini yasa dışı kabul etmiş ve bu ayrılığın yasal sonuçlarını geçersiz saymıştır.³⁵⁵ AT de benzer şekilde 16-17 Kasım 1983 tarihlerinde AP, Komisyon ve üye devletlerin Dışişleri Bakanları tarafından yapılan Avrupa Siyasi İş Birliği çerçevesinde Kıbrıslı Türklerin bağımsızlık ilanını reddetmiş ve Güney Kıbrıs Rum Hükümetinin Başkanı Kyprianou’yu “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin meşru hükümeti olarak tanımaya devam ettiğini ilan etmiştir.³⁵⁶ BM, çok sayıda aldığı kararla, uluslararası topluluğu Kıbrıs Cumhuriyeti’nden başka hiç bir devleti tanımamaya çağırmıştır. Avrupa Konseyi de Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin raporları doğrultusunda Türkiye’yi, Kıbrıs’ın Türkiye tarafından işgal edilen kesiminde Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu’nu ihlal ettiği gerekçesiyle sorumlu tutmuştur.

³⁵³ BM Genel Kurulu, 13 Mayıs 1983 tarihli, 37/253 sayılı Kararı.

³⁵⁴ Rumpf, “Comments on the Legal Status of Cyprus”, a.g.m., s.53.

³⁵⁵ BMGK’nın 541 sayılı 18 Kasım 1983 tarihli kararında, tüm devletler Kıbrıs’ta Kıbrıs Cumhuriyetinden başka bir devleti tanımamaya davet edilmiştir. Rumpf’a göre, “BM Güvenlik Konseyinin kararlarının yasal değeri tartışmalıdır. Çünkü çoğu, zamanın küresel siyasi sorunlarına çözüm bulma amaçlıdır ve Kıbrıs’ın anayasal ve uluslararası yasal statüsünü objektif şekilde değerlendirmesi çok zordur...Bu kararlar o dönemde iki süper güç arasındaki dengeyi muhafaza etme ihtiyacını yansıtmaktadır.” Bkz.: Rumpf, “Comments on the Legal Status of Cyprus”, a.g.m., s.55, 56.

³⁵⁶ Avrupa Parlamentosu Oturum Tutanağı, AT Resmî Gazetesi, C 342/52, 17 Kasım 1983. Ayrıca bkz.: Stefan Talmon, “The Cyprus Question Before the European Court of Justice”, *European Journal of International Law*, Cilt 12, Nu.4, 2001, s.728.

b. Türk Tarafının Meşruiyet İddiası

Türk tarafınca, Kıbrıs'ta soruna 1963 yılında Kıbrıslı Rumların, Anayasada değişiklik yaparak Türkleri eşit ortak konumundan, azınlık konumuna indirgemeye çalışması neden olmuştur. Rumların Anayasayı değiştirme girişimleri başlangıçta uluslararası toplum tarafından eleştirilmişken, daha sonra Türkiye'nin İttifak Anlaşmasının bozulmasını gerekçe gösterdiği askerî müdahalesinin gölgesinde kalmıştır. Türkiye'nin Ada'ya askerî müdahalesi ise Doğu Akdeniz'deki dengeyi bozduğu gerekçesiyle kabul görmemiştir.³⁵⁷ Makarios tarafından Kıbrıs Cumhuriyetinin iki toplumlu yapısının bozulmuş olması ve 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunan askerî cuntası tarafından planlanan darbe sonucu Nicos Sampson'ın "Kıbrıs Helen Cumhuriyeti"ni ilanı ile Türk toplumunun Ada'daki siyasi temsili tamamen sona erdirilmiş, bu nedenle Anayasanın yasal geçerliliği kalmamıştır. BM Şartının VII'nci Bölümündeki barışı zorlayıcı tedbirler BM tarafından uygulanmayarak 1963 yılından 1974 yılına kadar Kıbrıs'ta sağlanması gereken barış sağlanamamış, 1974 yılındaki "diğer iki garantör ülkenin bastırmaya hazır olmadığı"³⁵⁸ bir "Helen" destekçisi darbe sonrasında, tek taraflı müdahale kaçınılmaz olarak gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası toplum tarafından Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi, Kıbrıslı Rumların Ada'yı Anayasa'ya aykırı şekilde ele geçirmeye çalışması nedeniyle başta haklı görülmüş, ancak uluslararası görüşmeler sürerken Türkiye'nin ikinci bir harekâtla

³⁵⁷ Rumpf, "Comments on the Legal Status of Cyprus", a.g.m., s.52.

³⁵⁸ Başbakan Ecevit Londra'ya giderek, İngiltere'den Kıbrıs'a garantör ülke olarak birlikte harekât icra etme teklifinde bulunmuş, İngiltere bu teklifi geri çevirmiştir.

Ada'yı tamamen bölmesi, uluslararası toplum tarafından *de facto* bir işgal olarak kabul edilmiştir. Kıbrıs'ın iki toplumlu yapısının yeniden tesisi ve Ada'daki Türk nüfusun can ve mal güvenliği için müdahalede bulunan Türkiye, Ada'ya müdahalesinin işgal olarak görülmesine karşı çıkmış, Kıbrıs'taki askerî varlığını 1960 Garanti Anlaşmasının 4'üncü maddesine, BM Anlaşmasının 51'inci maddesine ve İttifak Anlaşmasının giriş kısmına dayandırmıştır.³⁵⁹ KKTC'nin kurulumu da Kıbrıslı Türklerin kendi kendini daha barışçıl ve etkin şekilde yönetme ihtiyacının bir sonucudur. Rumpf'a göre de, Türkiye'nin Kıbrıs'ın kuzeyini "işgali" uluslararası hukuk açısından yasa dışı olsa bile, 1983 yılında Ada'nın güneyden ayrılık isteğini uluslararası hukuk açısından yasaklayan bir husus bulunmamaktadır.³⁶⁰ Rumpf, Ada'nın kuzeyinin güneyden ayrılmasının anayasal ve uluslararası hukuk açısından "yasa dışı" kabul edilemeyeceği, ancak yine de uluslararası hukuk bakımından kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde değerlendirilmesinin zor olduğu (bu hakkın BM tarafından sömürgeciliğin sona ermesi sonrasında etnik azınlıklara verilmediği) sonucuna ulaşmıştır.³⁶¹ Öte yandan, BM çabaları ile Ada'nın iç güvenliğinin sağlanamadığı ve 1960 Londra-Zürih Anlaşmaları ile kabul edilen Kıbrıs Anayasasındaki iki toplumlu düzenin teşkil edilemediği tarihsel olarak tecrübe edilmiştir. Rumlar tarafından hâlen bu yönde bir irade gösterilmemektedir. Mevcut uluslararası sistemin kuralları dâhilinde inşa edilen Kıbrıs'ta iki toplumlu eşit ve adil bir yönetime Rumlar razı gelmek istemediği sürece, Ada'daki Türklerin kendi yönetimlerini oluşturmasının dışında bir seçeneği bulunmamaktadır. Nitekim, BM 29

³⁵⁹ 1960 Garanti Anlaşmasının 4'üncü Maddesi Garantör Ülkeler müdahale hakkı vermiş, BM Anlaşmasının 51'inci Maddesi meşru savunma hakkını doğal hak olarak tanımış, İttifak Anlaşmasının giriş kısmında ise Anlaşmanın tarafların güvenliğini korumak amacıyla yapıldığı kaydedilmiştir.

³⁶⁰ Rumpf, "Comments on the Legal Status of Cyprus", a.g.m., s.55, 56.

³⁶¹ *Ibid.*, s.57.

Temmuz 1994 tarihli 939 sayılı kararında, Kıbrıs'ta bir çözümün siyasi olarak birbirine eşit iki toplumlu ve iki bölgeyi bir federasyondan oluşan tek bir egemenlik ve uluslararası kişilik şeklinde, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü garanti altına alınarak gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kıbrıs'ta barış içinde bir arada yaşamanın formülü siyasi açıdan birbirine eşit iki toplumlu iki bölgeyi bir federasyondur. Kıbrıslı Rumlar bunu kabul etmediği sürece, Türkiye, Garantörlük Anlaşması gereğince, Ada'daki Türk Toplumunun güvenliğini sağlamakla yükümlüdür.

2. Kıbrıslı Rumların AB'ye Üyeliği

“Kıbrıs Cumhuriyeti” AET ile Ortaklık Anlaşmasını Aralık 1972'de imzalamıştır.³⁶² Anlaşmada, iki 5 yıllık dönemde gümrük birliğinin teşkili öngörülmüştür. 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalesi sonucu kesintiye uğrayan Kıbrıs-AET Ortaklık ilişkisinin takvimi 1987 yılında bir ek protokolle yeniden düzenlenmiştir.³⁶³ Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında Rumlar 1990 yılında AB üyeliğine başvurmuştur. Avrupa Komisyonu konuya ilişkin görüşünü Haziran 1993'te vermiştir. Komisyon, başvurunun Ada'nın tümü adına verildiğini, müktesebatın Ada'nın tümünde uygulanmasının önünde ciddi engeller olduğunu ifade etmiş, bu nedenle “Kıbrıs Cumhuriyeti” ile katılım müzakerelerine başlanmamasını, fakat Ada'da kapsamlı bir çözüm içeren BM çabalarının beklenmesini tavsiye etmiştir. Bu aşamada Kıbrıslı

³⁶² Association Agreement of 19 December 1972, OJ 1973, L 133, 2. Anlaşma 01 Haziran 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Kıbrıs Türk Kesiminin temsil edilmemesi sonucu Kıbrıslı Türklerin onayı alınmaksızın yapılmıştır.

³⁶³ AB Konseyi, AET ve Kıbrıs Cumhuriyeti Arasındaki Ortaklık Anlaşmasının İkinci Faslına Dair Protokol Kararı, AT Resmî gazetesi, L 393/2, 19 Ekim 1987.

Rumların AB'ye katılım başvurusu ile ilgili olarak Türkiye'nin pozisyonu, Kıbrıslı Rumların Ada'nın tümünün temsilcisi oldukları iddiasının meşruluğunu sorgulamak, KKTC'nin de ayrı bir entite olduğunu vurgulamak şeklindedir. Türkiye, Ada'nın tümü hakkında konuşmak üzere sadece Kıbrıslı Rumların tek başına yetkili olmadığını savunmuştur. Bu katılım başvurusu BMGK'nın 1990 tarihli 649 sayılı kararına da aykırı görülmüştür. Kararda BMGK'nın 1975 tarihindeki 367 sayılı kararına atıf yapılarak, Kıbrıs'ta çözümün Kıbrıs'ın bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü, tarafsızlığı garanti altına alınarak ve kısmen ya da tamamen başka bir ülke ile birleşmesi veya herhangi bir bölünme ya da ayrılma seçeneği dışında sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. 1990'lı yıllarda Türk tarafında Kıbrıslı Rumların Türkler üzerindeki ekonomik boykotlarını kaldırmadığı sürece, AT ile ilişkiye geçemeyecekleri inancı hakimdir.³⁶⁴

Ne var ki AT Konseyi Ada'da kapsamlı bir çözüm bulunmadan Kıbrıs'ın Topluluk ile ilişkilerini ilerletmeme yaklaşımına bir yıl süreyle sahip çıkmıştır. 25 Haziran 1994'teki Korfu Zirvesinde Birliğin müteakip genişlemesine Malta ve Kıbrıs'ın da dâhil edileceği not edilmiş, bu karar 10 Aralık 1994'te Essen Zirvesinde teyit edilmiştir. AB, BM Güvenlik Konseyinin 1983 tarihli 541 sayılı Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümetinin dışında Ada'da başka bir hükümetin tanınmamasını içeren kararına dayanarak Türk tarafının görüşünü dikkate almamıştır.³⁶⁵

³⁶⁴ Kershaw, "European Economic Aspects in Northern Cyprus", a.g.m., s.124.

³⁶⁵ Frank Hoffmeister, "The EU Accession of Cyprus-Priorities, Potentials and Risks", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, s.206.

06 Mart 1995 tarihinde yapılan AB Genel İşler Konseyi Toplantısında Türkiye ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasında aslında hiç de dengeli sonuçlar doğurmayacak tarihi bir pozisyon belirlenmiştir. Konsey, Yunanistan'ın Türkiye ile gümrük birliği yapılması konusundaki vetosunu kaldırmasına karşılık olarak, Kıbrıslı Rumlar ile katılım müzakerelerine 1997 yılı yazında yapılacak Hükümetlerarası Konferansın (Amsterdam Anlaşması) bitimini takip eden altı ay içinde başlanmasına karar vermiştir. Bu karar AB'nin sorunun çözümünü beklemeden, Kıbrıs'ın uluslararası toplum tarafından tanınan hükümeti ile alınmıştır. Bir başka deyişle bu karar, Ada'nın tamamı için, Ada'yı tek başına Rumlar temsil ediyormuş gibi sadece Rumlarla ilişki çerçevesinde, Kıbrıslı Türklerin kararı dâhil edilmeden yapılan bir tasarruf olmuştur. Bunun sebebi olarak, Kıbrıslı Türklerin müzakere masasına gelmeyerek Kıbrıslı Rumların tek başına Birliğe üyeliğini engelleyebileceği inancını taşıması ve bu yönde hareket etmesi gösterilmiştir.

Türkiye bu kararın kendi lehine olan kısmını kabul ederken, Kıbrıslı Rumlar lehine olan kısmına itiraz etmiştir. Bu karar sonrasında 28 Aralık 1995'te Denktaş-Demirel deklarasyonu yayımlamıştır. Deklarasyonda, Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin Kurucu Anlaşmalardan doğan haklarının bulunduğu, Türkiye'nin garantörlüğünün devam ettiği, Rum Kesiminin AB'ye tek başına üye olamayacağı, Kıbrıslı Türklerin eşit olarak Rumlarla aynı haklara sahip olduğu, Kıbrıs'ın tam üyelik müzakerelerinin Türk ve Rumlardan oluşan müşterek bir heyetçe yürütülmesi gerektiği, Kıbrıs'ta kesin bir çözüme ulaşıncaya kadar Türkiye'nin KKTC'nin güvenliğini sağlamaya devam edeceği ifade edilmiş, Kıbrıs Rum Yönetimi-AB bütünleşmesine paralel

şekilde Türkiye'nin KKTC ile bütünleşme yoluna gideceği yönünde mesaj verilmiştir.³⁶⁶ Deklarasyondaki hususlar 20 Ocak 1997'de verilen ikinci bir deklarasyonla teyit edilmiştir.³⁶⁷

Konseyi bu kararı almaya iten iki neden vardır. Bunlardan birincisi, Yunanistan'ın Türkiye ile gümrük birliği yapılması konusundaki vetosunu "Kıbrıs Cumhuriyeti" ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması şartına bağlaması, ikincisi ise AB içinde Kıbrıs görüşmelerinde Türk tarafının uzlaşmaz bir tutum içinde olduğu, Türkiye ve Denktaş'ın Ada'daki çözümsüzlüğü, Kıbrıs'taki bölünmüşlüğü *de facto* olarak uluslararası topluma dayattığı ve 1974'ten beri oldubittiye getirmeye çalıştığı şeklindeki algıdır.

Temmuz 1997'de Komisyon, Konseye gönderdiği Gündem 2000 Paketinde³⁶⁸ Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile beraber AB üyeliğine kabul edilmesini önermiş, 1998'de Kıbrıs Rum Yönetimi-AB tam üyelik görüşmeleri başlamıştır. Aynı yıl Denktaş, Kıbrıs'ta konfederasyon önerisinde bulunmuştur.

³⁶⁶ Hasan Mor, "Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, 2008, s.995.

³⁶⁷ <http://www.cyrep.org/html/turkish/cesitli/index-4.html>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

³⁶⁸ 1995 Madrid Avrupa Konseyinde Komisyon AB'ye üyelik için başvuran ülkelerle katılım müzakerelerinin açılması konusundaki görüşlerini bildirmeye davet edilmiş, Komisyon 16 Temmuz 1997 tarihinde, katılımcı ülkelerin Birliğe maliyeti, AB genişlemesinden doğacak sorunlar ve gelecekteki mali çerçevenin durumu hakkındaki görüşünü AB ile katılım müzakerelerine başlayacak 10 ülkeye bildirmiştir. 18 Mart 1998'te Komisyon görüşlerini yasa önerisi olarak sunmuş, 24 Mart 1999'da icra edilen Berlin Zirvesinde bu öneriler Gündem 2000 Paketi önerileri olarak kabul edilmiştir. Gündem 2000 yasa paketi; tarım politikasının reformu, yapısal politika reformu, katılım öncesi araçlar ve yeni mali çerçeveden oluşmaktadır.

Aralık 1999’da BM Genel Sekreteri Kofi Annan gözetiminde New York’ta Kıbrıslı toplumlar arası görüşmelerin yapılması planlanmış, Denктаş görüşme için KKTC’nin tanınması ve görüşmelerin iki egemen devletin arasında doğrudan yapılması şartını koşunca, görüşmelere başlanamamıştır. Sonuçta Annan’ın aracılık ettiği dolaylı görüşmelerin yapılmasına karar verilmiştir. Bu esnada Aralık 1999’da Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin tam üyeliğe adaylığı kabul edilmiştir.

Bu karara varılmasına etki eden en önemli hususlardan biri Yunanistan üzerine kurulmuş uluslararası baskıdır. 1999 yılında Yunanistan uluslararası toplumun onaylamadığı çok sayıda eylemi bir arada gerçekleştirmiştir. Bunlar; Kıbrıs’a S-300 füzelerinin yerleştirilmesi çabası, Kosova’ya müdahale konusunda Sırlara ve Rusya Federasyonu’na yakın bir tutum izlenmesi, Yunan diplomatların gizli bazı plan ve bilgileri Sırlara sızdırdığı iddiaları ve Abdullah Öcalan’ın Kenya’da Yunan Büyükelçiliğinde ele geçirilmesi sonucu Yunanistan’ın PKK’yı kullandığının açığa çıkması gibi Yunanistan’ın adeta uluslararası toplumdan dışlanmasına neden olan³⁶⁹ kabul edilemez eylemlerdir. Bu eylemleri sonucu Yunanistan uluslararası toplum nezdindeki “AB Üyesi/Batılı Demokrasi/Demokrasinin Beşiği” olarak kazandığı izlenimini tamamen kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum karşısında Yunanistan, Türkiye’de 17 Ağustos 1999 depremi sonrasında gelişen insani ortamı iyi kullanarak, deprem diplomasisini geliştirmiş ve dış politikasında önemli bir değişikliğe gitmiştir. Yunanistan Türkiye’ye karşı uluslararası toplum tarafından konan Türkiye ile diyalogu kopartamayacağı yönündeki sınırı iyi anlamış,

³⁶⁹ Mor, “Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci”, a.g.m., s.1000.

Türkiye’yi AB süreci içinde daha iyi kontrol edebileceğini, Kıbrıslı Rumların AB’ye üyelik sürecinde Türkiye’nin bir adım önünde olduğu sürece kendisinin Türkiye’ye karşı engelleyici bir politika izlemesine ihtiyaç kalmayacağını ve hırpalanmaktan kurtulacağını hesap ederek Türkiye’nin tam üyeliğe adaylığına onay vermiştir.

Kararın alınmasına diğer etken Türk liderlerin geleceğe dair oldukça iyimser bir yaklaşımla bu kararı kabul etmesidir. Türkiye AB’ye adaylığını, “Kıbrıs Cumhuriyeti” ile tam üyelik müzakerelerine başlanacağını açıklanmasına rağmen, kabul etmiştir. Türkiye’nin bu eylemi Kuzey Kıbrıs’ta şüphe ile karşılanmış, Türk liderler bu şüpheleri Helsinki Zirvesi sonrasında KKTC’nin yalnız bırakılmayacağını ve Kıbrıs politikasında bir değişikliğe gidilmediğini gösteren söylemlerle gidermeye çalışmıştır. Aslında Türk liderler, Kıbrıslı Rumların AB’ye katılımı için Kıbrıs sorununun çözümünün AB tarafından ön koşul olmaktan çıkarıldığı bir ortamda, Kıbrıslı Türklere, Kıbrıslı Türkler müzakereye yanaşmadığı sürece Ada’da soruna çözüm bulunamayacağı, bu durumda Kıbrıslı Rumların da AB’ye üye olamayacağı yönündeki politikayı sürdürmeyi tavsiye etmiştir.

Kıbrıs’ta 15 Ocak 2002’de Denktaş’ın davetiyle Denktaş-Klerides görüşmeleri yeniden başlamış, ancak bu görüşmenin de göstermelik yapılacağı, amacın Klerides’i köşeye sıkıştırarak AB’ye tam üyeliğini engellemek olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Türk tarafı Kıbrıs’ta belli bir toprak parçası elde etmek, üzerinde egemenlik kurmak ile çözümün Westphalian bir anlayışla sağlandığını düşünmüş, bu noktadan sonra

Türkiye askerlerini çekmedikçe Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlı kalacağını sanmıştır. Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar ise 20'nci yüzyılın egemenlik anlayışı şartlarında çözümsüzlük politikası ile uluslararasılaşmış bir sorunun Türkiye lehine ulusallaştırılmasına, AB değerlerine göre bu tarz bir dış politikaya göz yumulmaması gerektiği yönündeki söylemlerle AB'li liderleri ikna etmiş, AB'yi sorunun çözümü için Türkiye'ye kıyasla daha fazla olan asimetrik gücünü kullanmaya yöneltmiştir. AB de çekim etkisini “Kıbrıs Adası'na” genişletme fırsatından geri durmamış ve Kıbrıs'ı AB saflarına katarak rasyonel bir politika izlemiştir.

Bu maksatla Kıbrıslı Rumları destekleyen AB üyeleri, “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin AB'ye katılım müzakereleri sürecinde AB-Kıbrıs Rum Yönetimi ilişkilerini, Türkiye-AB ilişkilerinin dışında tutmak istemiştir. Kıbrıs konusunu sürekli olarak uluslararası gündemin en üst sıralarına taşımış bulunan AP'nin Avrupa Sosyalistleri Parlamenter Grubunun başkanı Pauline Green “resmî anayasal kapsamda, AB'ye üyelik bakımından Kıbrıs Rum Yönetimi ile ilişkilerin ve Kıbrıs Rum Yönetiminin Birliğe üyeliğinin Türkiye ile ilişkilerle bir ilgisi bulunmadığını” ifade etmiştir.³⁷⁰ Green, AB'nin Kıbrıs konusunda hep bir çözüm ışığı aradığını ve sürekli “Kıbrıs Cumhuriyeti” ile yapılan müzakere sürecine katılmaları için Kıbrıslı Türk liderlerle ilişki kurmak istediğini, ancak Türk tarafının sadece süreci baltalamakla kalmadığını,

³⁷⁰ Kıbrıslı Rumlar AB'ye üye olduktan sonra ise, Türkiye-AB ilişkileri Türkiye-Kıbrıs Rum Yönetimi ilişkilerine bağlanmıştır.

aynı zamanda AB temsilcilerini *persona non grata* “istenmeyen kişi” dahi ilan ettiğini öne sürmüştür.³⁷¹

Kıbrıs Rum Yönetiminin dinleyicinin hislerine hitap ederek karar anında kendini dinleyicinin değerleriyle özdeşleştirerek nasıl retoriksel eylemlerle kurumsal bir karar alınmasını başardığına en güzel örneklerden biri herhalde Green’in sözlerinde yankı bulmuştur. Türk tarafı hukuki haklılığına kanaat getirmiş ve AB’nin bunu kabul edeceğine inanmışken, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, Türkiye’nin uluslararası hukuktaki haklı bulunabilecek iddialarını boşa çıkarmak için Kıbrıslı Türk liderlerin ve Türkiye’nin savunmalarının AB değer ve normlarına aykırı olduğunu öne çıkarmış, görüşmelerde uzlaşamamasının nedeninin Kıbrıslı Rumların da ayak diremesi olduğunu saklayarak, sadece Türkiye tarafından çözümün engellendiği şeklinde bir retoriksel ortam oluşturmuşlardır.

Aslında, uluslararası hukuk açısından Kıbrıslı Rumların AB’ye katılıp katılamayacağı tartışmalıdır. Bu tartışmalar, Kıbrıs’ın AB’ye üyelik müzakerelerinin zeminini oluşturmuştur. Kıbrıs görüşmelerinde Türk tarafı, İngiliz Uluslararası Hukuk Profesörü Mendelson’ın yasal görüşü temelinde hareket ederken, Rum tarafı Hafner, Pellet ve Crawford³⁷² isimli üç Uluslararası Hukuk Komisyonu üyesinin

³⁷¹ Pauline Green ve Ray Collins, *Embracing Cyprus, The Path to Unity in the New Europe*, Londra, I.B.Tauris, 2003, s.127, 128.

³⁷² J.Crawford/G.Hafner/A.Pellet, Republic of Cyprus: Eligibility for EU Membership, Opinion of 14 October 1997, www.pio.gov.cy/docs/euro/european_union/other/opinion.htm, 1-23.

tavsiyelerine dayalı hareket etmiştir.³⁷³ Mendelson’a göre Garanti Anlaşmasının I (2) maddesine göre “Kıbrıs Cumhuriyeti kısmen veya tamamen başka bir Devlet ile siyasi ya da ekonomik bir birliğe katılmama yükümlülüğü altındadır”. Anlaşma bu katılımı veya Ada’nın bölünmesine doğrudan veya dolaylı olarak neden olacak her türlü eylemi yasaklamıştır.³⁷⁴ Hafner, Pellet ve Crawford, AB’nin bir Devlet olmadığı gerekçesiyle buna karşı çıkmıştır. Türk tarafı da Kıbrıs Rum Yönetiminin AB’ye alınmasının özellikle *enosis*’i çağrıştıracak şekilde Yunanistan dâhil AB ülkeleriyle ekonomik bütünleşmeye neden olacağını iddia etmiştir. Hafner, Pellet ve Crawford, söz konusu maddede *enosis* ne kadar yasaksa, *taksim*’in de o kadar yasaklanmış olduğunu öne sürmüştür.

Mendelson’ın diğer bir iddiası “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin Türkiye ve Yunanistan’ın birlikte dahil olduğu uluslararası kuruluşlara da Kıbrıs’taki her iki toplum uzlaşmadan katılamayacağı” yönündedir.³⁷⁵ Çünkü Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın 50’nci Maddesi “Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Türkiye ve Yunanistan’ın dâhil olmadığı uluslararası kuruluş ya da paktlara katılamayacağı” hükmünü haizdir. Hafner/Pellet/Crawford ise Garanti Anlaşması ile Anayasa arasında ayırım yapılması gerektiğini, Garanti Anlaşmasının Kıbrıs’ın uluslararası yükümlülüklerini

³⁷³ Maurice H.Mendelson, *Why Cyprus Entry into the European Union Would be Illegal, Legal Opinion*, London,Meto Print Ltd., 2001.

³⁷⁴ EU and Cyprus: An Expert View Opinion of Professor M.H.Mendelson Q.C on the Application of “the Republic of Cyprus” to Join the European Union, http://www.mfa.gov.tr/eu-and-cyprus_an-expert-view.en.mfa, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

³⁷⁵ Mendelson, *Why Cyprus Entry into the European Union Would be Illegal*, a.g.e., s.76. Ayrıca bkz: Türkiye BM Daimi Temsilciliği, BM Genel Sekreterine hitaben Birleşmiş Milletlere Sunulan 05 Ekim 2001 tarihli, A/56/451-S/2001/953 sayılı Mendelson’un Görüşlerini Öne Süren Mektup, 09 Ekim 2001.

belirlerken, Anayasanın iç karar alma sürecini düzenlediğini ve Anayasanın Garanti Anlaşmasını yorumlamak için kullanılamayacağını önermiştir. Buna göre, Kıbrıs'ın AB'ye katılımı Kıbrıs'ın egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını baltalamamıştır. Ayrıca, gelecekte ortak bir AB ekonomi politikasına gidilecekse de, bu kararın Yunanistan tarafından verilmeyeceği, üye devletlerin ortak kararı sonucu alınacağı öne sürülmüştür.³⁷⁶

Mendelson-Hafner/Pellet/Crawford tartışmasına Hoffmeister 09 Kasım 1963 tarihli Türkiye ve Kıbrıs arasındaki Ticaret Anlaşmasını örnek göstererek dâhil olmuştur. Hoffmeister Türkiye ile Kıbrıs arasındaki Ticaret Anlaşmasının 1'inci Maddesinin Kıbrıs'ın AET'ye katılımını öngördüğünü hatırlatmış ve bunun Türkiye'nin Kıbrıs'ın AB'ye katılımının Garanti Anlaşması gereğince mümkün olmadığı iddiasıyla çeliştiğini öne sürmüştür. Hoffmeister'a göre Kıbrıs Rum Yönetimi ile AET arasında 1973 yılında Ortaklık Anlaşması imzalandığında da, bu anlaşmadaki ilgili hükümlere Türkiye tarafından Garanti Anlaşmasına aykırı olacağı gerekçesiyle itiraz edilmemiştir. Üstelik BM Güvenlik Konseyi 1995 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi ile AB arasında katılım müzakerelerine başlanmasını Kıbrıs'ta nihai bir çözüme ulaşılması için önemli bir gelişme olarak görmüştür.³⁷⁷ Hoffmeister Kıbrıs'ın AB'ye

³⁷⁶ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Daimi Temsilciliği, BM Genel Sekreterine Hitaben Birleşmiş Milletlere Sunulan 19 Aralık 2001 Tarihli, A/56/723-s/2001/1222 Sayılı Hafner, Pellet ve Crawford'ın Görüşlerini Öne Süren Mektup, 20 Aralık 2001.

³⁷⁷ BM Güvenlik Konseyi, 1062 sayılı Kararı, Md.13, 28 Haziran 1996; BM Güvenlik Konseyi, 1092 sayılı Kararı, Md.17, 23 Aralık 1996; BM Güvenlik Konseyi, 1117 sayılı Kararı, Md.14, 27 Haziran 1997; BM Güvenlik Konseyi, 1146 sayılı Kararı, Md.16, 23 Aralık 1997.

katılım başvurusunun uluslararası hukuk açısından uygun olduğunu öne sürmüştür.³⁷⁸

Brewin ise, Kıbrıs'ın AB'ye katılımında Kıbrıs'ı sanki herhangi bir bağımsız devletmiş gibi değerlendirmenin doğru olmayacağını savunmuştur. Brewin'e göre, 1960 Anayasası'ndaki Kıbrıslı Türklere ait Başkan Yardımcısı koltuğunun boş olması nedeniyle veto gücünü kullanamaması, anayasa ile bağlantılı hiçbir uluslararası anlaşma yokmuş gibi bir iç sorun olarak kabul edilmiştir.³⁷⁹

Kabaalioğlu BM'nin Kıbrıs Rum Yönetimini "Kıbrıs Hükümeti" olarak tanınmasının, bu hükümetin *anayasal meşruluğu* anlamına gelmediğini ve Kıbrıslı Rumlara AB ile Ada'nın tümü adına daimi bir entegrasyona gitme yetkisini vermediğini öne sürmüştür. Kabaalioğlu'na göre "tanıma" ve "meşruiyet" farklı şeylerdir.³⁸⁰ Öte yandan, AB'nin "siyasi ve ekonomik bir birlik" olarak üye devletler üzerinde birçok alanda hukuki bağlayıcılığı olan ve bunu ulusüstü kurumlar aracılığıyla yapmış olduğu düzenlemelerle uygulayan bir Birlik olduğu düşünüldüğünde, bir uluslararası kuruluştan çok daha fazlası olduğu görülecektir.

Görüldüğü gibi, 1960 Londra ve Zürih Anlaşmalarının hâlen işler olduğu varsayılarak yapılan her türlü hukuki yorum bizi yanlış bir yöne sevk edecektir.

³⁷⁸ Hoffmeister, "The EU Accession of Cyprus", a.g.m., s.209.

³⁷⁹ Christopher Brewin, *The European Union and Cyprus*, Huntingdon, Cambridgeshire, 2000, s.125, 126.

³⁸⁰ Haluk Kabaalioğlu, "Comment I: Lessons to be Learned from the Greek Cypriot Rejection of the Annan Plan", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, s.233.

Bugün ne Kıbrıs'ın tamamında yetkili bir Kıbrıs Başkanı vardır, ne de Başkan Yardımcısı koltuğunu bir Türk'ün doldurması mümkündür. Anayasa'da sağlanan denge ve kontrol bozulduğu için, Kıbrıslı Rumların Ada'nın tamamı adına herhangi bir uluslararası faaliyette bulunması gayrimeşru olacaktır. Kabaalioğlu'na göre Kıbrıs Rum Yönetiminin Kopenhag Siyasi Kriterlerini de karşılaması mümkün değildir. Çünkü Ada etnik olarak bölünmüştür ve topraklarında BM Barış Gücü bulunduğundan hukukun üstünlüğünden bahsedilemez. Ada'nın tamamı için geçerli bir anayasası olmadığı gibi, istikrarlı bir demokratik sistemi de bulunmamaktadır.³⁸¹

Ancak hâlihazırda Ada'da iki ayrı sistemin bulunduğu ve kendi içinde işlerliğini koruduğunu dikkate almak gerekmektedir. Ne var ki, BM görüşmelerine AB'nin genişleme kapsamında çatışmaların çözümünü sağlama politikası ile dâhil olması, planın görüşmeleri esnasında yapılan pazarlıklarda terazinin ağırlığını Kıbrıslı Rumlardan yana kaydırmıştır. AB, yanlış bir hesapla, bugüne kadar sürdürmüş olduğu genişleme koşulluluğu ile çatışmaları sona erdirmeye, demokrasiyi yaygınlaştırma ve liberal ekonomiye geçme vb. politikasını Kıbrıs'ta uygulamaktan vazgeçmiş, Kıbrıslı Türklere karşı tek taraflı uygulanacak bir koşulluluğun Ada'da uzlaşmaz taraf olarak görülen Türk Kesimini yola getireceğini düşünmüştür. Müzakerelerde, uluslararası hukuk açısından haklılığına inanan Türkiye bir yandan da meselenin BM ekseninden çıkıp, içinde veto yetkisini sürekli kullanmaktan çekinmeyen Yunanistan'ın bulunduğu AB ekseninde siyasi yoruma tabi kılınmaya başladığını görmüş, hem sorunun kendi üyeliği önüne engel olarak konabileceğini,

³⁸¹ *Ibid.*, s.237.

hem de Kuzey Kıbrıs'ın gelecekte AB etki alanına girebileceğini düşünerek sorunun BM çatısı altında çözülmesi için çaba sarf etmeye başlamıştır. Sonuçta, Türkiye için en kötü BM çözümü bile, üyesi olmaması nedeniyle pazarlık gücünün son derece zayıf kaldığı bir AB çözümünden iyi olacaktır.

Bu maksatla Türkiye, Kıbrıs üzerindeki 1960 Garanti, İttifak ve Kuruluş Anlaşmalarından doğan garantörlük hakları saklı kalmak koşuluyla, Kıbrıs sorununda adil ve kalıcı bir siyasi çözüm elde etmek istediğini somut olarak göstermek istemiştir. Türkiye, dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ismi ile anılan ve eşit yetkide iki kesimli olacak, fakat tek bir uluslararası tüzel kişiliğe sahip şekilde dış politika yürütecek (AB ile ilişkiler dâhil) yeni bir ortaklık devleti kurulması hedefindeki kapsamlı bir çözümü içeren 11 Kasım 2002 tarihli “Annan Planı”na büyük destek vermiştir.

BM, AB'nin Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi ile bağlantılı şekilde Annan I olarak adlandırılan birinci taslağı, bir ay sonra tarafların müzakereleri çerçevesinde şekillenen ikinci taslağı, Şubat 2003'te de üçüncü taslağı yayımlamıştır. Annan görüşmeleri esnasında Kıbrıslı liderler arasında 73 yüz yüze görüşme, 54 toplantı yapılmış, BM Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro De Soto tarafından 150 ikili görüşme gerçekleştirilmiştir.³⁸² Bu görüşmelerde iki toplumun bir arada yaşayacağı federal ve

³⁸² Christalla Yakinthou, “A never-ending Story, Cyprus”, Stephan Wolff ve Christalla Yakinthou (Der.), *Conflict Management in Divided Societies, Theories and Practice*, London ve New York, Routhledge, 2012, s.241

liberal bir Birleşik Kıbrıs Cumhuriyetinin yeni anayasası dâhil plandaki tüm konular masaya yatırılmıştır. Annan Planının dördüncü ve nihai taslağı yayımlanmadan önce Güney Kıbrıs'ta Başkan Glafkos Klerides yerini katı tutumuyla bilinen Tassos Papadopoulos'a bırakmıştır. 10 Mart 2003 tarihinde Denktaş, Papadopoulos'un Annan Planını reddetmeye hazır olduğunu görememiş, herkes tarafından beklenen kartlarını Papadopoulos'tan erken açmıştır.³⁸³ Böylece Kıbrıs'ın AB'ye katılma sürecini erteleme şansını kaybeden Denktaş, Birand'a göre, "Kıbrıs'ı Rumlara eliyle hediye etmiştir".³⁸⁴

Her iki tarafı tatmin edecek şekilde birkaç kez gözden geçirilen Planının nihai taslağı 31 Mart 2004'te yayımlanmıştır. Kıbrıslı Rumlar, AB ile 16 Nisan 2003 tarihinde Katılım Anlaşmasını imzalayarak, Kıbrıs'ta Annan Planı çerçevesinde bir çözüm baskısından kurtulmuştur. Denktaş ve Papadopoulos'un Annan Planının referanduma sunulmasını kabul etmesinden sonra Annan Planı 24 Nisan 2004 tarihinde Ada'nın her iki tarafında aynı anda referanduma tabi tutulmuştur. Papadopoulos 07 Nisan 2004 tarihinde Rumlara dramatik bir konuşma yaparak referandum'a hayır oyu vermelerini istemiştir. Bu Papadopoulos'un asıl niyetinin Ada'da bir çözüm bulmak olmadığını ve AB ve BM'yi görüşmelerde çözümünden yanaymış gibi görünerek aldattığının ispatı olmuştur. Referanduma Kıbrıslı Türkler %65 oranında "evet" oyu

³⁸³ Denktaş, "“Kıbrıs Avrupa Birliği'ne girecek, girdi, giriyor' diyorlar. Kıbrıs AB'ye müracaat etmedi ki, Rum müracaat etti. Bütün dünya da Rum'un müracaatını Kıbrıs müracaat etti diye kabul etti. AB'nin tarihlerini empoze ederek bir neticeye varmak istiyorlar. Bir oyun karşısındayız. Çok dikkatli olmamız gerekmektedir. Acele etmememiz gerekmektedir. Sağlam durursak haklarımızı koruyabileceğiz diye düşünmekteyim." şeklindeki ifadesiyle, sorunun AB ve Rumların ortak hilesi olduğunu, çözüm konusunda zaman baskısına direnilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bkz.: <http://www.cypriot.org.uk/Documents/Haber/Denktaş-BM-plani.htm>, erişim tarihi: 06 Mayıs 2012.

³⁸⁴ Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.446

verirken, Rumlar %76 oranında “hayır” oyunu kullanmıştır. Kıbrıslı Rumlar referandumda Ada’da BM gözetiminde bir uzlaşının sağlanmasını boşa çıkarmış olsa da, 01 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olmuştur.

3. Kıbrıslı Rumların AB’ye Üyeliğinin Neden ve Sonuçları

Kıbrıslı Rumların AB’ye üyeliğine, AB’nin ve Türkiye’nin yaptığı bir dizi hatalar zinciri neden olmuştur. Giegerich’e göre AB, Kıbrıslı Rumların niyetini yanlış hesaplanmış ve büyük bir hata yapmıştır. AB, 1950’lerde Almanya, 1980’lerde Yunanistan, Portekiz ve İspanya, 2000’li yıllarda Doğu Avrupa ülkelerine yönelik oynamış olduğu demokratik anayasaları teşkile ve istikrara destek rolünü terk ederek, Kıbrıs Rum Yönetimi için demokrasi koşulluluğunu uygulamamıştır. AB’ye üye olacak ülkelerin istikrarlı bir demokratik anayasal sisteme sahip olması koşulunun Kıbrıs Rum Yönetimi için uygulanmaması nedeniyle Annan Planı ölü doğmuştur.³⁸⁵

Kıbrıslı Rumlar, AB üyeliği hedefine AB’ye tam üye olabilmek için aday olduğu 1993’ten tam üyelik görüşmelerine başlanmasına karar verilen 1998 tarihine kadar, müzakerelerin başlangıcından Annan Planının referanduma sunulmasına kadar her adımda Ada’da çözüm çabası içinde olduğu yönünde AB liderlerini ikna ederek hedefine ulaşmıştır. Hoffmeister da Nisan 2003 tarihindeki Katılım Anlaşmasına kadar özellikle Klerides’in ciddi çaba gösterdiği, fakat Ankara’daki Ecevit hükümeti

³⁸⁵ Thomas Giegerich, “The EU Accession of Cyprus and the Fate of the Annan Plan – Concluding Remarks”, Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an “Insoluble” Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, s.258.

tarafından desteklenen Denktaş'ın çözüme yanaşmadığı kanaatindedir.³⁸⁶ Türkiye, Kıbrıs'taki hatasının farkına geç varmış, bir son dakika çabasıyla durumu düzeltmek istemiştir. On altı ay boyunca süren müzakereler esnasında, Planın karşısında yer alan Denktaş, 17 Nisan 2005'te yapılan seçimlerde aday olmayarak 24 Nisan 2005'te yerini daha çözüm yanlısı Mehmet Ali Talat'a bırakmıştır.

Türkiye, Kıbrıs'ta retoriksel eylem uygulayamamış, AB'nin Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın retoriksel tuzağına düşmesine seyirci kalmış, nihai olarak çözüm için adım atmakta da zamanlama hatası yapmıştır. AB çözümün tek engelini Rauf Denktaş olduğunu düşünürken, Şubat 2003 seçimlerinde başkanlığa geldiğinde Tassos Papadopoulos'un kesinlikle çözümden yana olmadığı göz ardı edilmiştir. Asmussen'e göre Annan Planının kabulü için BM ve AB, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler üzerinde baskı yaparken, Kıbrıslı Rumları ikna için hiçbir çaba göstermemiştir.³⁸⁷ AB, Kıbrıslı Rumların retoriksel tuzağına düşmüş, genişlemeden sorumlu AB Komiseri Verheugen Annan Planının referandumu sonrasında "Kıbrıslı Rumlar tarafından aldatıldığını" ifade etmiştir.³⁸⁸ Öte yandan, Kıbrıslı Rumların AB'ye katılımı, Kıbrıs sorununun çözümünü daha da zora sokmuştur. "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin Katılım Anlaşmasının 10 nu.lı Protokolüne göre, bu aşamada Birliğe sadece Kıbrıs Rum Kesimi dâhil olmuştur. Bu Protokol, Annan Planının 31 Mart 2004 tarihli nihai taslağı temelinde Kıbrıs'ın yeniden birleşeceği ümidi ile

³⁸⁶ Hoffmeister, "The EU Accession of Cyprus", a.g.m., s.216

³⁸⁷ Jan Asmussen, "Comment: A New Picture of Cyprus", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, s.64.

³⁸⁸ <http://euobserver.com/enlargement/15270>, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

kaleme alınmış, ancak Planın kabul edilmemesi sonucu, AB'nin kuzey ve güneyini ayıran sınırlar, aslında AB'nin de dış sınırını oluşturmuştur.

Kıbrıslı Rumlar “Türkiye’nin tehdidi altında oldukları” rolünü, Türkiye’nin KKTC konusundaki her korumacı konuşmasında ya da her KKTC ile birleşme tehdidinde, Türkiye’yi AB’ye şikayet ederek daha da pekiştirmiş, AB’den bir nevi güvenlik garantisi istemiştir. Kıbrıslı Rumların aslında çözümden yana hiç de istekli olmadığı halde, yeterince çaba sarf etmiş gibi kendini gösterdiği, Kıbrıslı Rum liderlerin Annan Planına referandum’da “hayır” oyu verilmesi için gösterdiği çaba ve yaptığı açık kampanyada anlaşılmıştır.

AB’ye üye olduktan sonra Kıbrıslı Rumlar Ada’nın Kuzeyine uluslararası ticaretin yapılmasının, Ada’nın bölünmüşlüğü’nün ilanı anlamına geleceğini AB’ye kabul ettirmiştir. AB tarafından Ada’nın kuzeyine yönelik ticaret iç pazar kapsamında Kıbrıslı Rumların engellemeleri nedeniyle yapılamamış, hiçbir şekilde Kuzey Kıbrıs’ın mağduriyeti giderilememiştir.

Yunanistan ise önce kendi çıkarları yönündeki politik tercihlerini AB’ye dayatarak sadece Türkiye’nin değil, Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin de AB’ye üyeliğini “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin AB’ye üyeliği şartına bağlamış, amacına ulaştıktan sonra da, AB içinde Türkiye konusunda kesin bir veto tutumu içinde olmadığı, Kıbrıslı

Rumların AB'ye üyeliği konusunda adım atıldığı sürece yapıcı olacağı ve vetosunu kaldıracağını yönünde bir izlenim bırakarak, AB norm ve değerlerine uygun davrandığını ispat etmeye çalışmıştır. Kıbrıslı Rumlar olsun Yunanistan olsun ikisi de doğru zamanda doğru pozisyon almıştır. Türkiye ise bu dönem içinde çözümsüzlük yönünde politika izlediği sürece uluslararası hukuk gereğince Kıbrıslı Rumların AB'ye üye olamayacağını düşünmüştür. Ancak, ortada Topluluk meşruiyet standardına uygun şekilde çaba gösteren bir Rum Yönetimi bir de buna karşı davranan ve Ada'da BM kararlarına aykırı olarak *de facto* yarattığı durumu sürdürmekte ısrar eden bir Türkiye görüntüsü vardır. Kıbrıs'ta Rum Kesiminin BM tarafından 1974'ten beri resmî olarak tanınan tek hükümet olduğu, AB ile Ada'nın bölünmüşlüğü dışında üyelik müzakerelerine başlaması önünde hiçbir engel olmadığı, buna karşın sırf Kıbrıslı Türklerin AB ile yapılacak müzakerelere bile gelmeyerek, süreci baltalama çabası sonucu cezalandırıldığı görünümü hakim olduğu sürece, AB'nin Kıbrıslı Rumlar lehine karar almaması için bir sebep kalmamıştır.

Kıbrıs'ta politik güç ekseninin artık Türkiye ile Yunanistan arasında olmadığı, Yunanistan'ın sorunu uluslararasılaştırmayı başardığı ve artık güç ekseninin asimetrik şekilde Türkiye ile AB arasında olduğu ortaya çıkınca, KKTC de çözüm yanlısı çabalarını artırmıştır. KKTC'de referanduma “evet” oyu verilmesi, 23 Nisan 2003'te Kıbrıs'ta üç sınır kapısının iki taraflı olarak açılması³⁸⁹ vb. jestler Türk tarafının son tahlilde çözüm yanlısı olduğunu göstermiştir. Son anda da olsa, Türkiye Kıbrıs konusunda Topluluk normlarına uygun davranma rolünü GKRY'nin elinden

³⁸⁹ Faruk Şen, *Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2005, s.49, 50.

almayı başarmıştır. Bu çok geç kalınmış bir çaba olsa da, Türkiye'nin gelecekte yapacağı retoriksel eylemlerde faydalanması için önemli bir zemin teşkil etmiştir.

BM Genel Sekreteri Annan ise 28 Mayıs 2004 tarihinde Kıbrıslı Rumların tercihine saygı gösterilmesi gerektiğini, fakat görüşmelere iki toplumlu, iki kesimli federasyon olacak şekilde devam edilmesine ihtiyaç bulunduğunu ifade etmiştir. Müteakip dört yıl içinde yeniden müzakerelere başlanamamış, 2008 yılında Kıbrıs Rum Kesiminde iktidara gelen AKEL Partisinin lideri Dimitris Hristofias ile KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat arasında görüşmeler yeniden başlamıştır.

AB politikalarının koşulsuz Türkiye karşıtı/Rum yanlısı olmadığı, AB değer ve normları lehine davranan kesimin yanında olduğu daha sonraki gelişmelerden anlaşılmıştır. Aralık 2009'da Avrupa Komisyonu, AP'ye 01 Aralık 2009 tarihli Lizbon Anlaşması gereğince AP'nin yetki alanlarına dâhil olan muhtemel önerileri gözden geçirmesi için bir liste göndermiştir. Bu önerilerden biri de, 2004 yılında Annan Planının Kıbrıslı Türkler tarafından kabulü sonrasında oluşturulan Kuzey Kıbrıs ile doğrudan ticaretin başlatılması hususudur. AB, Kıbrıslı Türklerin Annan Planına yönelik vermiş oldukları olumlu oya karşılık Ada'nın kuzeyinin izolasyonuna bir son vermeyi ve Ada'nın kuzeyinin ekonomisini canlandırmayı hedeflemiştir. AB Ada'nın tamamını Birliğin bir parçası olarak kabul ettiğinden, Kuzey Kıbrıs ile ticaret bir iç pazar konusu olarak kabul edilmiş, AB yasaları gereğince, bu husustaki değişiklikler Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin kabulüne ya da

vetosuna tabi olmuştur. Avrupa Konseyinde Kıbrıslı Rumlar, ticaret desteğini Kuzey Kıbrıs'a yapılacak bir ticaretin nihai olarak KKTC'nin tanınması ve Ada'da nihai bir çözüm için müzakereleri engelleyeceği anlamına geleceği gerekçesiyle veto etmiştir. 01 Mart 2010'da Komisyon, Kuzey Kıbrıs'ın izolasyonuna son vermek için Parlamento'ya resmî bir bildiri göndermiş ve Lizbon Anlaşması dâhilinde AP'nin yetki alanına girdiği anlaşılan Kuzey Kıbrıs'a doğrudan ticaret konusunu iç pazar meselesi olmaktan çıkaracak şekilde, üçüncü bir tarafla uluslararası ticaret kapsamında değerlendirme durumunu sormuştur. Bu Kuzey Kıbrıs'a doğrudan ticareti Kıbrıslı Rumların engelleyemeyeceği bir formüldür. Kıbrıs Rum Hükümeti Komisyon tarafından bu konuda bilgilendirilmediklerini, AB Parlamentosu üyelerine de bilgi verilmediğini ifade ederek, Komisyon önerisine itirazda bulunmuştur. AB Parlamentosundaki Kıbrıslı Rum üyeler ile AB Parlamentosu üyeleri arasındaki tartışmalar sonrasında, Parlamento'nun 2010 yılı sonuna kadar doğrudan ticaret konusunu görüşmeyi ertelemesine karar verilmiştir.

BM Genel Sekreterinin Kıbrıslı Türk ve Rum liderlerle Ocak 2010'da New York'ta görüşmesi ve 02 Şubat 2010'da görüşmelere destek için Ada'ya gitmesi de bir sonuç getirmemiş, 30 Mart 2010 tarihinde Hristofyas ve Talat ortak bir bildiri yayımlayarak, yönetim, güç paylaşımı, AB konuları ve ekonomi alanında ilerleme sağlanmışsa da, diğer konularda uzlaşamadığını ilan etmişlerdir. Talat 18 Nisan 2010 tarihinde yapılan seçimlerde koltuğunu Ulusal Birlik Partisi lideri Derviş Eroğlu'ya bırakmıştır. KKTC'nin bağımsızlığının savunucusu olarak bilinen Eroğlu'nun iktidarında Türkiye Ada'da bir çözüm bulmayı umduğunu ifade ederek,

görüşmeleri desteklemeye devam edeceğini açıklamıştır.³⁹⁰ Eroğlu, BM Genel Sekreteri Ban-Ki Moon’a bir mektup göndererek, müzakereleri yeniden başlatmak istediğini bildirmiştir. Hristofyas ve Eroğlu ilk resmî müzakerelerine Hristofyas-Talat görüşmelerinin kaldığı yerden devam etmek üzere 26 Mayıs 2010’da başlamış, ancak görüş ayrılıklarına bir son verilememiştir. Özellikle yeni “Federal Kıbrıs Devleti”nin nasıl oluşturulacağı, Türkiye’den gelerek Kıbrıs’ta ikamet edenlerin durumu, mülkiyet ve toprak konuları ile Türkiye’nin garantörlüğünün devamı konularında henüz uzlaşma sağlanamamıştır. Nihai olarak Başbakan Erdoğan tarafından üç garantör ülke ve Kıbrıslı iki kesimin katılacağı beş taraflı bir uluslararası konferans ile müzakerelerin sürdürülmesi teklif edilmiş, ancak Rum tarafı buna öncelikle gerek olmadığını, müzakerelerin Kıbrıslılar arasında sürdürülmesinin yeterli olacağını söylemiştir. Daha sonra Hristofyas 18 Mart 2010 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi daimi temsilcisi ülkeler, AB, Yunanistan, Türkiye ve iki Kıbrıs tarafının dâhil olduğu bir uluslararası konferansın sorunun uluslararası yönlerini (Türk askerinin Ada’dan çekilmesi, Türkiye’den Kıbrıs’a yerleşenlerin durumu, gelecekteki güvenlik ve garantiler konularını) tartışmak üzere toplanabileceğini önermiştir.³⁹¹ Kasım 2010’da taraflar müzakerede kalan tüm temel konularda adım atma konusunda yeniden uzlaşmış, BM Genel Sekreteri, Ada’daki iki lider ile beş kez daha buluşmuştur.³⁹² Ancak yönetim ve güç paylaşımı, mülkiyet ve vatandaşlık konularında yine uzlaşa sağlayamamıştır. Ağustos 2011’den Şubat

³⁹⁰ Turkey wants Cyprus deal in 2010 after Eroğlu win, Reuters UK, 18 Nisan 2010, <http://www.uk.reuters.com/article/2010/04/18/uk-cyprus-election-idUKTRE63H10A20100418>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

³⁹¹ Jack L. Visser, *Turkey in Transition, EU Accession, Reunification and Foreign Policy*, New York, Nova Science Publishers, Inc., 2011. 79.

³⁹² BM Genel Sekreteri 26 Ocak 2011 ve 07 Temmuz 2011’de Cenova’da, 30-31 Ekim 2011 ve 23-24 Ocak 2012’de New York’da BM Genel Sekreterinin Özel Temsilcisi Alexander Downer eşliğinde iki taraf arasındaki müzakereleri desteklemek maksadıyla görüşmeler yapmıştır.

2012'ye kadar taraflar tam 33 kez daha bir araya gelmiş, ancak en temel konular olarak adlandırılan yönetim ve güç paylaşımı ile mülkiyet konularında çok az ilerleme sağlanmıştır.³⁹³

BM Genel Sekreterinin Kıbrıs Özel Temsilcisi Aleksander Downer Nisan 2012'de Kıbrıs müzakerelerinin tıkanma noktasına gelmesiyle birlikte, Türk ve Rum liderlere 15 günlük son bir şans verdiğini, amaçlarının tüm taraflar arasında çoklu görüşmelere geçmek olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁴ Ancak BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon üç yıldan fazla süredir devam eden Kıbrıs müzakerelerinde uluslararası konferans çağrısında bulunmaya yetecek kadar yol alınmadığını³⁹⁵ ve Mart 2013 ayına kadar sürecin dondurulmasına karar verildiğini³⁹⁶, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'yi bir araya getirecek bir uluslararası konferans planının iptal edildiğini açıklamıştır.³⁹⁷

AB Bakanı Egemen Bağış her iki lider arasında görüşmelerin Ada'nın birleşmesi yönünde sonuçlandırılmaması durumunda, KKTC'nin Türkiye'ye ilhak edilmesinin

³⁹³ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Genel Sekreterin Kıbrıs'taki Müzakerelerin Statüsüne Dair Değerlendirme Raporu, S/2012/149, 12 Mart 2012.

³⁹⁴ BM'den Kıbrıs'a son 15 gün, *Hürriyet Gazetesi*, 28 Nisan 2012.

³⁹⁵ Kıbrıs görüşmelerinde AB dönem başkanlığı öncesinde sonuç çıkmadı, EurActiv, 25.04.2012, www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/kibris-gousrmelerinde-ab-donem-baskanligi-oncesinde-sonuc-cikmadi-025130, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

³⁹⁶ BM, Kıbrıs'ı Bir Yıl Uykuya Yatırıyor, *Hürriyet Gazetesi*, 23 Nisan 2012.

³⁹⁷ UN Chief calls of Cyprus Conference, *Hürriyet Daily News*, 23 Nisan 2012.

de bir seçenek olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁸ 01 Temmuz 2012 tarihinden itibaren AB dönem başkanlığını Kıbrıs Cumhuriyeti adına Kıbrıslı Rumların üstlenmesi de Türkiye’de ciddi sıkıntı yaratmıştır. Dönem başkanlığı esnasında Kıbrıslı Rumların resmen muhatap alınmak ve Türkiye tarafından *de facto* tanınmak için Türkiye ile müzakere başlığı açma girişiminde bulunması ihtimaline karşılık Türkiye, bir yandan Ada’da bu tarihten önce bir çözüm bulunması gerektiğini öne sürerken, diğer yandan Türkiye-AB ilişkilerinin bu dönemde dondurulacağını ifade etmiştir.³⁹⁹ Son olarak, Türkiye “Rum Yönetiminin Dönem Başkanlığı sırasında yeni fasıl açılmayacağını” açıklamıştır.⁴⁰⁰

Kıbrıs sorunu açısından dikkat edilmesi gereken bir başka konu da, Doğu Akdeniz’de münhasır deniz yetki alanlarının tartışmalı olmasından kaynaklanan ekonomik güvenlik endişeleridir. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi 2001 yılından itibaren Kıbrıs Adası’nın güney ve güneydoğusunda zengin petrol ve doğalgaz yatakları bulunduğu haberleri sonrasında Mısır, Lübnan, Suriye ve İsrail ile Münhasır Ekonomik Bölge sınırlandırması anlaşmaları yapma girişiminde bulunmaya başlamıştır. Türkiye bu anlaşmalara ve anlaşma girişimlerine sert karşılık göstermiş, ilgili ülkelere nota verirken, KKTC ile birlikte müteaddit defalar BM

³⁹⁸ AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, daha sonra Kıbrıs sorunu konusunda ilhak ve entegrasyon düşüncesini Rumların uzlaşmazlığına karşı bir opsiyon olarak sunduğunu ifade etmiştir. Bkz.: <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/03/08/bagis-ilhaki-opsiyon-olarak-dile-getirdim>, 19 Aralık 2012.

³⁹⁹ Turkey says could annex North if Cyprus stays split, 04 Mart 2012, Reuters UK. <http://www.uk.reuters.com/article/2012/03/04/uk-turkey-cypruidUKTRE8230IV20120304>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

⁴⁰⁰ KKTC Enformasyon Dairesi, Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Bağış: “Rum Yönetiminin Dönem Başkanlığı Sırasında Yeni Fasıl Açılmayacak”, 30 Nisan 2012. www.kktcenf.org/tr/index.asp?sayfa=haberdetay&newsid=4174, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

Genel Sekreterine Doğu Akdeniz'deki menfaatlerini koruyacağını bildirmiştir.⁴⁰¹ Kıbrıs Rum Kesimi tek taraflı ilan ettiği Münhasır Ekonomik Bölgesindeki 12'nci parselde Amerikan Noble Enerji Şirketinin yaptığı sondaj çalışmalarından olumlu sonuçlar almıştır.⁴⁰² Türkiye de, KKTC'de Türk Yurdu-1 adını verdiği kara sondajına başladığını açıklamıştır.⁴⁰³

Kıbrıs konusunda sürekli Rumların gerisinde kaldığını görerek, dış politik çıkmazları gücün çözeceğini düşünen Türkiye, KKTC'yi Kıbrıs Türk Devleti olarak ilan etme ve İslam Konferansı Örgütü ülkelerince tanınmasını sağlayacağını yönelik bir "B Planı"ndan bahsetmeye başlamıştır. Bunun üzerine, ABD bölgede artan gerginliğe yönelik olarak tarafları uyarmış, Güney Kıbrıs'ın daha fazla petrol sondaj ve arama lisansı vermesi ve İsrail ile ilişkilerini derinleştirmesine karşılık Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ı ilhak edebileceği veya Kıbrıs'ın yeni bir isimle tanınması yoluna gideceğini provokasyon olarak değerlendirmiştir.⁴⁰⁴ Türkiye dış politika sınırları konusunda bir kez daha uyarılmıştır.

⁴⁰¹ Sertaç Hami Başeren, *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*, İstanbul, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, 2010, s.1-39.

⁴⁰² Hristofyas: Sondaj sonuçları olumlu, *Hürriyet Gazetesi*, 28 Aralık 2011.

⁴⁰³ TPAO, KKTC'de Shell'in 1973'te 'petrol bulduğu karada' sondaja başladı, *Hürriyet Gazetesi*, 27 Nisan 2012.

⁴⁰⁴ Avoid confrontation, US tells Cyprus parties, *Hürriyet Daily News*, 17 Nisan 2012.

Türkiye, Ada'da taraflar arasında siyasi eşitliğe dayalı adil ve kalıcı bir çözüm sağlanması, Kıbrıslı Türklerin haklarının korunması⁴⁰⁵, Kıbrıs Adası'nın Türkiye'ye Doğu Akdeniz'de sağladığı güvenlik alanının ve Münhasır Ekonomik Bölgenin korunması, bu ekonomik bölgeden elde edilecek fırsatların kullanılması, AB üyeliği önündeki Kıbrıslı Rumların ve Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkanların ikna edilmesi için yeni bir dış politika stratejisi geliştirememiştir.

B. Kıbrıs Sorununun Retoriksel Pespektiften Analizi

1970'li yılların sonunda, Yunanistan'ın diktatörlükten kurtularak, demokrasiye geçiş çabaları ve özellikle Karamanlis'in Yunanistan'ı AT'ye dâhil etme konusundaki girişimleri⁴⁰⁶ Yunanistan'ı Türkiye'nin bir adım önüne taşımıştır. 1980'li yıllara kadar iki ülkenin Batı'lı kurumlara üyeliklerinin birlikte gerçekleşmesiyle sağlanan denge, Yunanistan'ın AB'ye 1981 yılında tam üye olması sonucu bozulmuştur. Türkiye maalesef bu dönemde yaşamış olduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle AB'ye başvuruda bulun(a)mamıştır. Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik tartışmalarda Türkiye'nin iddiasını karşıt taraflara kabul ettirmede başarılı olamamasının temelinde, uluslararası toplum nezdinde kurulan Türkiye ve Yunanistan dengesinin bozulması yatmaktadır.

⁴⁰⁵ Artık, Kıbrıs'ta Rumların Türklere karşı bir katliama kalkışacağına kimse inanmamaktadır.

⁴⁰⁶ Akis Kalaitzidis, *Europe's Greece, A Giant in the Making*, New York, Palgrave Macmillan, 2010, s.27, 34.

Bu dengesizliğin bir sonucu olarak AB, Kıbrıs Rum Kesiminin 1990 yılında yapmış olduğu tam üyelik başvurusunu 1993 yılında kabul etmiş⁴⁰⁷ ve 1995 yılında Kıbrıslı Rumlarla tam üyelik görüşmelerine başlanmasına karar vermiştir. Geçmişte Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde Yunanistan'a yönelik tutumu göz önüne alınırken, bu tarihten itibaren Kıbrıslı Rumlara yönelik tutumu daha ön plana çıkmaya başlamıştır. AB içinde, Birliğe üyelik kapsamında çarpık bir Türkiye-Kıbrıs Rum Yönetimi dengesi teşkil edilmiştir. Özellikle 1997 yılında Türkiye'ye adaylık statüsü verilmezken, Kıbrıs Rum Yönetiminin AB ile üyelik müzakerelerine başlayacak ilk grup ülkeler arasında yer alması, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin bugüne kadar sakat ve asimetrik şekilde ilerlemesine neden olmuştur.

Yunanistan'ın 1999 Helsinki Avrupa Konseyinde Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesini, sadece Ada'da siyasi bir çözüm bulunmasının Kıbrıs Rum Yönetiminin katılımı için bir önkoşul olarak getirilmemesi şartıyla kabul etmesi, Türkiye'nin “çözumsuzlük” çözümünü etkisiz kılmıştır. 2004 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi de Ada'da çözumsuzlüğü tercih etmiş, ama buna rağmen AB üyesi olmuştur.

Kıbrıs'taki mevcut durumun sürmesi halinde Türkiye'nin AB'den kopması ve Ada'nın *de facto* bölünmesi ihtimali her geçen gün artmıştır. Kıbrıs Rum Yönetimi AB üyesi olduktan sonra Türkiye'nin AB ile görüştüğü her müzakere başlığını Kıbrıs

⁴⁰⁷ AB Komisyonu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Üyelik Başvurusuna Dair Teklifi – Alıntılar, doc/93/5, 30 Haziran 1993, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/past_enlargements/eu10/op_06_93_en.htm, erişim tarihi: 08 Nisan 2012.

sorunundaki dış politikasında bir şeyler koparmak üzere kullanmaktan çekinmeyeceğini çoktan belli etmiştir. (Nitekim Kıbrıslı Rumlar, Türkiye'nin liman ve havaalanlarını Kıbrıs Rum Yönetimini açmayacağını ilan ettiğinde, Türkiye ile müzakerelerin tamamen askıya alınmasını önermiştir.) Finlandiya başkanlığındaki 14-15 Aralık 2006 Avrupa Konseyi toplantısında AB'nin 2005 Ankara Protokolünde Türkiye'ye, Kıbrıs Rum Yönetimini resmen tanınması, liman ve havaalanlarını Kıbrıs Rum Yönetimi bayraklı gemilerine açması ve uluslararası kuruluşlara (NATO, OECD vb.) katılımına yönelik blokağını kaldırması⁴⁰⁸ için bir takvim verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Görüldüğü gibi Kıbrıs Rum Yönetiminin politikası, Türkiye'nin AB'ye katılımına şüphe ile bakan frenleyici ülkelerden de destek bulmuştur.

Türkiye'nin Annan Planına yönelik atmış olduğu adımlar ise, bu konuda bir koşulluluk altına sokulmayan Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin savunmacı anlayışı nedeniyle karşılık bulamamış, KKTC Birlik dışında kalmış, neticede Türkiye KKTC'ye sahip çıkma pozisyonuna geri dönmek zorunda kalmıştır. Avrupa ile bütünleşmenin “sadece önceden belirlenmiş Avrupa norm ve rasyonalitesine uyum göstermekten geçmediği, aynı zamanda yerel söylemlerde Avrupa'nın temelleri ve kimliğine ilişkin atfedilen değerlerin tartışma süreçlerinde yankı bulması anlamına

⁴⁰⁸ Türkiye, Kıbrıs Rum Yönetiminin kriz yönetiminde NATO-AB stratejik iş birliğine dâhil olmasını, NATO ile güvenlik anlaşması imzalamasını ve bir ortaklık programına katılımını, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatına (OECD), Füze Teknolojisi Kontrol Rejimine, Silahların İhracı ve Malların Çifte Kullanımında “Code of Conduct”a üye olmasını engellemektedir. Komisyonun 2006 İlerleme Raporuna göre bu şekilde Türkiye tek pazarın işleyişini engellemektedir. Bkz.: AB Komisyonu, 2006 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, COM (2006) 649 final, Brüksel, 08 Kasım 2006.

geldiği”⁴⁰⁹ dikkate alındığında, bu değerlere uygun politika üretmesine engel olunan Türkiye’nin, Kıbrıs konusunda “retoriksel tuzağa” düştüğü görülmüştür.

Bununla birlikte, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararının, Birliğin dinamosu sayılan Fransa ve Almanya’nın desteğini aldığı, Yunanistan’ın ilave taviz koparmak için veto tehdidinde bulunmadığı nadir bulunur bir AB üyesi ülkeler içi siyasi dinamiğinde gerçekleştiği göz önüne alınmalıdır. Böyle bir olumlu ortam içinde dahi Türkiye’nin müzakerelere başlaması karşısında Kıbrıs’ta çatışmanın çözümünün yükü, Kıbrıs Rum Kesiminden alınarak Türkiye’ye yüklenmiştir.⁴¹⁰

Kıbrıs meselesinde bu noktaya nasıl gelindiğinin anlaşılabilmesi için; Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, AB ve KKTC’nin konu hakkındaki dış politika pozisyonlarının incelenmesinde fayda bulunmaktadır.

1. Tarafların Kıbrıs Konusundaki Pozisyonları

a. Türkiye’nin Pozisyonu

Türkiye açısından, Kıbrıslı Türklerin yaşam garantisi, barış ve güvenliği, ancak Rumlardan ayrıştırılarak sağlanabilmiştir. Ayrıca, Ege’de kendi kara sularına

⁴⁰⁹ Özlem Demirtaş Bagdonas, “Reconciling the Irreconcilable? Turkey’s European-orientation and the Cyprus policy as a “National Cause”, Making Sense of a Pluralist World”, *Sixth PanEuropan Conference on International Relations*, Turin/Italy, Eylül 2007.

⁴¹⁰ Edel Hughes, *Turkey’s Accession to the European Union, The Politics of Exclusion?*, London ve New York, Routledge, 2011, s.88.

hapsolmuş Türkiye için Kuzey Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki güvenliği açısından stratejik konumu⁴¹¹ nedeniyle Türkiye'nin hâkimiyetini kaybetmeyi göz ardı edemeyeceği bir alan olmuştur. Türkiye Kıbrıs'a yapmış olduğu askeri harekât sonrasında Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan ile anayasal düzenin derhal yeniden tesisine çalışmamış, Ada'da elde ettiği askerî avantajını siyasi kazanıma dönüştürmek istemiştir. Türkiye Kıbrıs'a ilişkin dış politika pozisyonunu uluslararası ortamda savunurken tüm stratejisini, Ada'ya yaptığı askerî müdahalenin Ada'da barışı sağladığı gerçeğini bir gün uluslararası toplumun anlayacağı, bu gerçek üzerine kurulu KKTC'yi tanımasa bile, Ada'daki Türk Toplumunu Rumlardan ayrı bir entite olarak kabul edeceği varsayımı üzerine kurmuştur. Türkiye Kıbrıs sorununu ulusallaştırmak maksadıyla geleneksel Westphalian “savunmacı modernist” tarzda bir dış politika izlerken, ulusal çıkar algısı nedeniyle, Avrupa'da yerleşmiş bulunan postmodern “güvenlik sorunu olmaktan çıkarma” politikasının aksine tutum izlemiştir.⁴¹² Bu yaklaşımdan, Topluluk karar ortamını en iyi şekilde değerlendiren Yunanistan fayda sağlamıştır. Özellikle Türkiye'nin 1980'li yıllardan itibaren düştüğü tuzaklar sonun başlangıcını teşkil etmiştir.

Esasen Türkiye'nin bu pozisyonda ısrar etmesinin nedeni uluslararasılaşmış bir sorunun yükünü milli olarak tek başına daha fazla kaldırmasının mümkün olamayacağını öngörememesinden ileri gelmiştir. Dünya dinamiklerinin değiştiği,

⁴¹¹ Kıbrıs Adası Türkiye'den 71 km., Suriye'den 94-98 km., Mısır'dan 380 km. ve Yunanistan'ın ana karasından 900 km. uzaklıktadır.

⁴¹² Schimmelfennig, Batılı uluslararası toplumların liberal değer ve normlarının uluslararası ortamda, *çatışmaların barışçıl çözümü ve çok taraflı iş birliği* kurumlarıyla yankı bulduğunu ifade etmektedir. Bkz.: Schimmelfennig, “The Double Puzzle of EU Enlargement”, a.g.m., s.12.

birey merkezli politikaların öne çıktığı, dünya politikalarında karşılıklı bağımlılığın artmasına paralel şekilde uluslararası kurumların sayılarının ve devletler üzerindeki bağlayıcı etkilerinin arttığı bir ortamda, Türkiye alternatif politika oluşturamamıştır. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi süreç boyunca bu uluslararası siyasi ortamın sonuçlarından fayda sağlamaya çalışırken, Türkiye Kıbrıs sorununu Ada'daki askerî varlığının garantisi altında ulusal bir mesele haline getirerek, Ada'nın Kuzeyindeki hakimiyetini pekiştirebileceğini düşünmüştür. Türkiye, uluslararası toplumun Kıbrıs konusundaki tutumunu BM kararlarının siyasi ortama göre değişebileceği beklentisiyle yıllarca göz ardı etmek zorunda kalmıştır. Çünkü Kıbrıs konusunda Rumların da aynı Westphalian modernist savunma anlayışından hareket ettiği varsayımıdadır. Rumlar ise Türkiye'ye karşı klasik savunma anlayışı içinde hareket ederken ve iki toplum arasında adil bir çözüme yönelik hiçbir adım atmazken, sürekli olarak uluslararası toplumla angaje olmuş, soruna müdahil olmaları çağrısında bulunmuş, Türkiye'nin Ada'daki askerî gücü ile elde ettiği hâkimiyeti, uluslararası toplumun değerlerine aykırı olduğu çağrısıyla sorgulatmıştır. Sonuçta, Kıbrıs konusunda ABD'nin stratejik müttefiki olan Türkiye'ye karşı ABD kartını BM'de oynayamayan Yunanistan, 1981 yılından beri AB üyesi olmanın verdiği avantajla, Kıbrıslı Rumların AB üyeliği yolunda Türkiye'nin bir adım önünde gitmesini sağlamış⁴¹³ ve artık sorunun çözümünde her iki ülkenin de üyesi bulunduğu AB'yi taraf haline getirmeyi başarmıştır. Türkiye, AB'ye üyelik yolunda attığı her adımda Yunanistan'ın retoriksel tuzağına düşen AB'nin dayatması sonucu Yunanistan'a bir

⁴¹³ Yunanistan AB'nin Akdeniz Politikasının ana unsurlarından biri olan AB ve Türkiye arasındaki 4'üncü Mali Protokolü, Türkiye'nin Kıbrıs Adası'ndan askerini çekmedikçe imzalamayacağını ilan etmiş, Haziran 1994'te Korfu Avrupa Konseyi Toplantısında AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişlemesini ve Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğini tamamlamasını Kıbrıs Rum Yönetimi müteakip genişleme dalgası içine alınmadıkça veto edeceği tehdidinde bulunmuştur. Bkz.: Angelos Sepos, *The Europeanization of Cyprus, Polity, Policies and Politics*, Londra, Palgrave Macmillan, 2008, s.125.

bedel ödemek zorunda kalmıştır. Bu bedel paradoksal şekilde Yunanistan'ın Birlik içindeki oyunu ve gücünü ikiye katlayacak Kıbrıslı Rumları AB üyeliğine bir adım daha yaklaştıracak tuzaklar olmuştur. Türkiye, AB üyeliğine yaklaştırılırken uzaklaştırılmıştır.

1995 yılında AB'nin Kıbrıslı Rumlar ile uluslararası hukuk açısından tartışmalı şekilde tam üyelik görüşmesine başlamasına karşın, Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin tamamlanması kararı, dönemin Başbakanı Çiller tarafından kamuoyuna büyük bir başarı olarak sunulmuştur. Karar, Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın tarafından ise şüphe ile karşılanmıştır. Zira Kıbrıslı Türkler Türkiye'nin kendi çıkarları uğruna adil olmayan bir anlaşmaya imza attıklarını düşünmüştür. Kıbrıslı Türkleri kaybetmemek için Karayalçın, Kıbrıslı Rumların AB ile bütünleşmesi durumunda Türkiye'nin de KKTC ile bütünleşeceğini ilan etmiştir.⁴¹⁴ Bu aşamada 1997 Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülkeler arasında yer almaması sonucu Başbakan Ecevit'in gösterdiği tepki Kıbrıs Rum Yönetimini "AB kurallarına uyma çabası içinde, fakat mağdur olmuş" göstermiştir. Oysaki bu kararın ileride Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına en büyük engel olacağı o günden aşikâr bir durumdur.

Başbakan Bülent Ecevit 04 Kasım 2001 tarihinde, daha önce 1995 yılında Karayalçın, 1997 yılında yine kendisi tarafından yapılan Türkiye'nin KKTC ile

⁴¹⁴ Brewin, *The European Union and Cyprus*, a.g.e., s.25, 26.

bütünleşeceği tehdidini tekrarlamıştır.⁴¹⁵ Bu tehdit Türkiye'nin AB karşısındaki pazarlık gücünün zayıf olması ve asimetrik karşılıklı bağımlılığı nedeniyle işe yaramamış, uluslararası toplumun baskısıyla Türkiye bu tehdidinin arkasında duramamıştır. Bu tehditler, AB ülkelerinin Kıbrıslı Rumların, Kıbrıs'ta gerektiğinde *de facto* uygulamalar yapmaktan çekinmeyeceğini ilan eden Türkiye'ye karşı korunması zorunluluğunu hissetmelerine neden olmuştur. Bu konuda Genişlemeden Sorumlu AB Komiseri Gunter Verheugen 13 Kasım 2001 tarihinde yayımlanan katılım raporuna ilişkin olarak 15 Kasım 2001 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, AB'nin gözünde "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin bütün Ada'yı temsil ettiğini, müzakerelerin sonuna kadar Kıbrıs'ta bir çözüme ulaşılamaması durumunda Konseyin katılım kararı vereceğini" ifade etmiştir.⁴¹⁶ AB'nin pazarlık gücünü gösterecek tehdit ise Eski Lüksemburg Dışişleri Bakanı AB Parlamento Üyesi Jacques F.Poos tarafından AP Dış İlişkiler Komitesi adına yayımlanan rapor ile gelmiş, raporda Türkiye'nin KKTC'yi topraklarına katmasının AB üyeliği hedefine son verilmesi anlamına geleceği ifade edilmiştir.⁴¹⁷ Tehdit nedeniyle, Kıbrıslı Rumlar bir kez daha mağdur konumuna geçmiş, Türkiye ise Topluluk değer ve normlarından sapan bir görünüm izlemiştir. Bir başka deyişle Türkiye'nin bu eylemi Topluluk içinde gayrimeşru görülmüştür.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Meliha Benli Altunışık ve Özlem Tür, *Turkey, Challenges of Continuity and Change*, Abington, Routledge, 2005, s.120.

⁴¹⁶ <http://www.un.int/cyprus/pr1115.htm>, erişim tarihi: 19 Ocak 2012.

⁴¹⁷ <http://www.europeanvoice.com/article/imported/profile-turkey-s-mr-europe-nihat-akyol/45404.aspx>, erişim tarihi: 19 Ocak 2012.

⁴¹⁸ Schimmelfennig'e göre Türkiye "yarı liberal yarı otokratik bir devlettir. Bkz: Frank Schimmelfennig, "European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe", *East European Politics and Societies*, Cilt 21, Sayı 1, 2005, s.126-141, s.139. Türkiye Westphalian tarzda kalmış "liberal olmayan" bir Kemalist mirasla mücadele etmektedir. Bkz.: Sandra Lavenex ve Frank Schimmelfennig, "Relations with the Wider Europe", *JCMS*, Volume 44, Annual Review, 2006, s.138. Türkiye hâlâ modernizm anlayışında iç ve dış

Türkiye önce Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye katılımının hukuka aykırı olduğunu savunmuş, bunun mümkün olmadığı durumda Kıbrıslı Rumların AB üyeliğinin Türkiye'nin AB adaylığı/müzakereleri sürecinden ayrı değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. AB üyeliği hedefindeki Türkiye, ancak üyeliğinin Kıbrıs Rum Yönetimi ile ilişkilerine bağlanmasından sonra Ada'daki meseleyi ulusallaştırma politikasının geçersiz kaldığını ve sürdürülemez olduğunu anlamış ve Ada'da AB'ye üyelik perspektifinin de içinde bulunduğu uluslararası bir çözümü isteyen taraf olmuştur. Türkiye, 2001-2004 yıllarında gerçekleştirdiği çok sayıda Anayasa ve yasa değişikliği sonucu Topluluk kural ve normlarına uygun hareket ettiğini ispatlamış, Kıbrıs konusunda da gerekli adımları atma isteğini göstermiştir. Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye üyeliğinin kesinleşmesinden sonra ise roller değişmiş, üzerinden koşulluluğun kalktığını gören Kıbrıs Rum tarafının Annan Planını kabul etmesi için hiçbir sebep kalmazken, AB ile katılım müzakerelerine başlamak isteyen Türkiye tarafından desteklenen ve Denktaş'ın yerine seçilen Talat Hükümetinin çabaları ile Annan Planı Ada'nın Kuzeyinde kabul edilmiştir. Öte yandan, KKTC'de Annan Planı çerçevesinde çözümden yana bir sonuç çıkması ile 17-18 Haziran 2004'teki AB Zirvesinde Türkler övülen, Rumlar suçlanan taraf olmuştur.⁴¹⁹ AB, KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılacağını söylerken, Türkiye'ye de müzakere tarihi vermiştir. Aslında Topluluk kural, norm ve değerlerine uygun davranan Türkiye kendisini Birlik içinde görmek istemeyen çok sayıda üye ülke olmasına rağmen AB üyelerini müzakere tarihini vermek zorunda bırakmıştır. Bu noktadan sonra Türkiye, üyelerinden ikisi ile (Yunanistan ve Türkiye tanımasa da Güney Kıbrıs Rum

politikasını sürdürmektedir. Frank Schimmelfennig, Stefan Engert, Hesko Knobel, "Costs, Commitment and Compliance", *JCMS*, Cilt 41, Sayı 4, 2003, s.506.

⁴¹⁹ Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.454.

Yönetimi) anlaşmazlık yaşadığı bir kulübe girmek isteyen ülke olarak, Kıbrıs konusunda ya da AB'ye üyelik konusunda bir seçim yapmak zorunda bırakılmıştır. Türkiye'ye, Kıbrıs konusunda adım atmazsa, AB'ye tam üye olamayacağı mesajı AB tarafından kendisine net olarak iletilmiştir. Ancak Türkiye açısından hâlâ Kıbrıs sorunu çözülmemiş bir sorundur ve Kıbrıslı Rumlara yönelik olarak bu sorun sanki çözülmüş gibi davranmak mümkün olamayacaktır.⁴²⁰

Kıbrıslı Rumların uluslararası kuruluşlara üye olarak pozisyonunu güçlendirme stratejisi karşısında Türkiye'nin, Kıbrıs Rum Yönetiminin uluslararası etkinliğinin artmasını engelleyecek tek önemli kartı olmuştur. Türkiye'nin engellemeleri nedeniyle, Kıbrıs Rum Yönetimi ülke güvenliği ve uluslararası ortamda etkin aktörlük sağlayabileceği en önemli uluslararası kuruluş olarak gördüğü NATO'ya, Türkiye'nin vetosu nedeniyle katılmak bir yana, Ortaklık programlarına dahi iştirak edememiştir. Kıbrıs Rum Yönetiminin NATO platformundan dışlanması hususu Türk askerî ve dış politikasının temel tutumlarından biri hâline gelmiştir.⁴²¹

Türkiye 2004 Brüksel Zirvesinde müzakere tarihini aldıktan sonra, Kıbrıs sorununa çözüm maksadıyla KKTC'yi kaybetme pahasına adım atamamış ve sorunu yeniden

⁴²⁰ Nitekim AB sürecinde Türkiye, Rumların 1974 yılı sonrasında KKTC tarafında bıraktıkları mülklerle ilgili olarak AB tarafından geçerli bir iç hukuk aracı olarak tanınan KKTC Taşınmaz Mal Komisyonu hükmüyle sonuçlandırılan 3.172 başvurudan 327'si için altı yıl içinde 202 milyon lira tazminat ödemiştir. Bkz.: Ömer Bilge, 327 Rum'a 6 yılda 202 milyon lira tazminat, Lefkoşa, *Hürriyet Gazetesi*, 20 Nisan 2012.

⁴²¹ Bununla birlikte, Türkiye, Kıbrıs Rum Yönetimi ile aynı platformu paylaştığı BM, AGİT, Avrupa Konseyi, ya da NATO ile AB arasında yapılan PSC+7 ya da PSC+9 toplantılarında Kıbrıs Rum Yönetimi ile aynı masada oturmaktadır.

özömsözlöğö terk etmek zorunda kalmıştır. Bugün özömsözlöğö terk edilen sorun sadece Kıbrıs meselesi olmakla kalmamış, Türkiye ile AB arasında üyelik müzakerelerinin yürütölmesi de bu kapsama dâhil olmuştur. Türkiye için istenmedik bir durum teşkil etse de, artık Kıbrıs sorununun çözümü ile Türkiye'nin AB üyeliğö arasında bir bağ kurulmuştur. AB açısından, Türkiye için öne sürölen koşul yerine getirilmedikçe müzakerelerin devamı ve sonuçlandırılması mümkün olamamıştır. Türkiye; AB üyeliğinin önündeki Kıbrıs Rum Yönetimi bağının özölmesi için, bir yandan gerekirse AB normlarından uzaklaşabileceğö sinyallerini (ilhak tehdidi) verirken, diğör yandan Kıbrıs Rum Yönetimi ve KKTC arasında öncelikle ve acilen bir çözüm bulunmasını desteklediğöni beyan etmiştir.

Türkiye, AB ve BM açısından en iyi çözüm, taraflar arasında kendiliğinden bir uzlaşıdır. Ancak Kıbrıs Rum Yönetimi tarafının 1974'ten bu yana yanaşmadığö özöme AB üyeliğöni elde ettikten sonra çok ciddi bir taviz koparmaksızın razı olması için hiçbir sebep bulunmamaktadır. Türkiye ise tam üyeliğö Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasına bağılandıktan sonra, sadece Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik adım atamakla kalmamış, Birliğö üyeliğö yolunda ilişkileri ileriye taşıyacak ilave bir girişim de başlatamamıştır. Bunun için, Kıbrıs'ta adil, kalıcı ve kabul edilebilir bir çözümü beklediğöni ifade eden Türkiye, Ada'da enerji kaynaklarının bulunması ile geleneksel taksim ya da Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhakı tezlerini yeniden öne sürmeye başlamıştır.⁴²²

⁴²² Emre Peker, Turkey May Annex North Cyprus If No Reunification, Kibris Says, *Bloomberg*, 05 Mart 2012, Bkz.: <http://www.bloomberg.com/news/2012-03-05/turkey-may-annex-north-cyprus-if->

b. Yunanistan'ın Pozisyonu

Yunanistan Türkiye ile ikili olarak çözemediği sorunlarını her zaman uluslararası platformlara taşıyarak, uluslararası toplumun desteğini alarak halletme yolunu seçmiştir. Ege'de Kıta Sahanelığı sorununu Lahey Adalet Divanına taşımak isteyen Yunanistan, Kıbrıs Sorununun da uluslararasılaştırılması için her türlü çabayı göstermiştir.

Kıbrıs'taki Rum Yönetiminin meşruluğuna ilişkin uluslararası hukuktan kaynaklanan tüm karşıt görüşlere rağmen, Yunanistan 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin Birliğe tam üyelik başvurusunu takiben, Kıbrıslı Rumların Birliğe öncelikle üye olması için tüm ağırlığını koymuştur. Bu maksatla Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetiminin adaylığını 24-25 Haziran 1994'te Korfu Zirvesinde Türkiye ile gümrük birliği yapılmasına onay verme karşılığında kabul ettirmiş, Kıbrıs Rum Yönetimi ile müzakerelerin başlanması kararını⁴²³ 19 Aralık 1994 tarihinde gerçekleştirilmesi öngörülen Türkiye-AB Ortaklık Konseyinin icrasını engelleyerek aldırılmıştır. Benzer şekilde Yunanistan, 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesini, sadece Ada'da siyasi bir çözüm bulunmasının Kıbrıslı Rumların AB'ye katılımı için bir önkoşul olarak getirilmemesi şartıyla kabul etmiş, 16 Nisan 2003 tarihinde "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin AB'ye Katılım Anlaşmasının imzalanmasını sağlayarak Ada'nın tamamının temsilcisi olarak AB'ye alınmasını sağlamıştır. Yunanistan 30 Ocak 1996 tarihindeki Kardak Krizinde, iki ülkenin çok kısa süre içinde savaş

no-reunification-kibris-says.html, erişim tarihi: 20 Ağustos 2012. Ayrıca bkz.: Turkey says could annex north if Cyprus stays split, *Cyprus Mail*, 05 Mart 2012, erişim tarihi: 20 Ağustos 2012.

⁴²³ 1996 Hükümetlerarası Konferanstan altı ay sonra başlanmasına karar verilmiştir.

noktasına gelmesini de örnek olarak göstererek, bölgedeki sorunların uluslararasılaştırılması gerektiği tezinde bir kez daha başarı sağlamıştır.

Yunanistan, Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin içeriğini de etkilemiş, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesinde, Müzakere Çerçeve Belgesinde ve İlerleme Raporlarında, Türkiye'nin Birliğe katılımını Kıbrıs'a yönelik duruşu ile ilişkilendirmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs sorununa pozitif katkıda bulunması ya da Kıbrıs Rum Yönetimi ile Türkiye arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiği yönündeki ifadeler raporlara dahil edilmiştir.⁴²⁴ Yunanistan “Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Kıbrıs'taki donmuş çatışmanın çözümünün de AB genişlemesi ile sağlanması gerektiği” retoriği ile AB'yi bağlamıştır. Koşulluluğun Ada'daki Rumlara uygulanmayarak bir çözüm sağlanabileceği beklentisini yayan Yunanistan, AB'nin şimdiye kadar Almanya, Yunanistan, İspanya, Portekiz ve son olarak Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine uygulayarak olumlu sonuç almış olduğu politikadan ciddi şekilde sapmasını sağlamıştır. Sorunun bu aşamadan sonra AB açısından çözümü daha da zorlaşmıştır.

Yunanistan, Türkiye'nin KKTC'yi topraklarına katabileceği şeklindeki tehditlere boyun eğmek ya da karşılığında Kıbrıs'ın Güneyi ile bütünleşmek yerine, Türkiye'nin tehditlerinden fayda sağlamayı başarmış, AB ortamında Türkiye ile arasına Kıbrıslı Rumları koyarak Türkiye'nin AB üyeliğini engellemek için sürekli

⁴²⁴ Sepos, *The Europeanization of Cyprus*, a.g.e., s.125.

veto gücünü kullanmak zorunda kalmamıştır. Nihayetinde, günün birinde Türkiye'nin Yunanistan tarafından mağdur edilen ülke konumuna gelebileceğini, kendisinin Topluluğun meşruiyet standardını ihlal eden ülke olarak algılanabileceğini ve diğer AB üyesi ülkelerin Türkiye'ye karşı veto gücünü kullanmasına izin vermeyeceğini bilen Yunanistan, Türkiye ile karşı karşıya gelerek yıpranmak yerine, sorunu AB ile Kıbrıs Rum Yönetimi arasındaki bir retoriksel taahhüde hapsetmiştir. Yunanistan hem AB'yi hem de Türkiye'yi retoriksel tuzağa düşürmüştür.

Türkiye'ye AB'ye üyelik sürecinde Kıbrıslı Rumların hep bir adım arkasında gitmeyi kabul ettirmek Yunan dış politikasının zaferi olmuştur. Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki her adımını Kıbrıslı Rumların daha büyük bir adımına eşitleyen bu asimetrik denklem karşısında her seferinde Türkiye daha büyük bir bedel ödemek zorunda kalmıştır. Yunanistan Türkiye'ye AB'ye katılım yolunda zamanı geçmiş vizeler vererek AB adaylığını kazandırırken kaybettirmiştir.

Yunanistan 2004 yılından itibaren Zirve'de ve AB Bakanlar Konseyinde iki sandalyeye sahip olmuş, AP'deki Yunan koltuklarının sayısını artırmıştır. Bu kurumlarda hâlihazırda Yunanistan'ı dengeleyecek bir Türkiye bulunmamaktadır. Bu bakımdan AB içinde Doğu Akdeniz'e ilişkin olayların yorumlanmasına Yunan etkisinin hâkim olma⁴²⁵ ihtimali çok yüksektir.

⁴²⁵ Pierre Oberling, *The Double Representation Conspiracy, How the Greek and Greek Cypriot Governments are Precipitating a New Crisis in Cyprus by Using European Union*, Lefkoşa, Cyrep, 2001, s.14.

Yunanistan'ın bugüne kadar yaptığı gibi Türkiye üzerinde baskı kurmak amacıyla AB içinde Retoriksel Eylem uygulamalarını sürdürerek, AB araçlarını kullanmayı sürdürmesine izin verilmesi durumunda, Türkiye'nin AB'den uzaklaşması kaçınılmaz olacaktır. Türkiye'nin AB'ye bir an önce üye olarak Yunanistan'ı Retoriksel Eylem uygulamaları ile dengelemesi gerekmektedir. Aksi halde, AB üyeliği ile Kıbrıs üzerinde politik kazanımlar elde eden Yunanistan'ın bu kazanımlarını tüm Doğu Akdeniz'e genişletme potansiyeli olacaktır.

c. Kıbrıslı Rumların Pozisyonu

Ada'daki Rumlar nüfus üstünlüğü ve refah farkı nedeniyle Türk Toplumunun azınlık olarak kabul edilmesini istemişlerdir. Rumlar tarafından Ada'nın tamamında egemenliğin ancak bu şekilde sağlanabileceği düşünülmüştür. Eğer Kıbrıslı Rumlar, bugüne kadar Kıbrıslı Türklerle görüşme masasına oturmuşsa bu; AB, BM, ABD gibi tarafların Ada'da iki toplumlu iki bölgeci federal bir çözümden başka bir seçeneği kabul etmeyeceklerini açıkça ilan etmeleri ve Kıbrıslı Rumların önüne uluslararası toplumla ve AB ile bütünleşmesi için çözüm yönünde çaba sarf etmesini koşul olarak dayatmaları nedeniyledir.

Kıbrıs Rum Kesimi açısından Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin Ada'daki askerî varlığına son verilmesi, askerî müdahale nedeniyle uğradığı kayıpların telafi edilmesi ve Ada üzerindeki tam egemenliğinin tesis edilmesidir. Kıbrıslı Rumlar bugüne kadar uluslararası toplumda elde ettiği avantajlı konumu kullanarak, hem Ada'nın

tamamında kendi siyasi egemenliklerini tesis etmek, hem de Ada'nın tek temsilcisi olarak uluslararası ortamda çıkarlarını artırmak istemiştir. Kıbrıslı Rumlar uluslararası topluma Türkiye'nin 1974 sonrasında Ada'da asker konuşlandırmasını, kendisine yöneltilmiş daimi bir savaş tehdidi olarak göstermeyi, BM tarafından Ada'nın tek temsilcisi olarak tanınmayı ve diğer bazı uluslararası kuruluşlara bu unvanla üye olmayı başarmıştır.⁴²⁶ 1990'lı yıllarda Kıbrıs Rum Yönetimi, sorunun uluslararasılaştırılması, Yunanistan'la özel ilişkilerin geliştirilmesi ve Sovyetler Birliği ile ABD arasında denge politikası izleyerek Türkiye'nin "muhtemel" ilave müdahalelerine karşı caydırıcılık sağlanması şeklinde özetlenebilecek Yunan-Rum stratejisinin yeterli olmadığını görmüştür. Soğuk Savaşın bitiminde Sovyet desteğine çok fazla güvenemeyeceğini, ABD-Türkiye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrasında soğumak yerine daha da ısındığını gören Kıbrıslı Rumlar, bu stratejisini "ulusal sorununu Avrupalılaştırma" stratejisi ile tamamlamak istemiştir. Böylece Kıbrıs Rum Yönetimi tarihsel ve stratejik şekilde ulusal önceliklerini dışsallaştırmaya, yani Kıbrıs sorununu Avrupa seviyesine, ortak ülke, aday ülke ve son olarak da tam üye olarak taşıma projesini hayata geçirmeye çalışmıştır.⁴²⁷ Bu maksatla, Kıbrıslı Rumlar AB ile Ortaklık Anlaşmasını imzalama, gümrük birliğini tamamlama ve üyeliğe gidecek müzakerelere başlama hedefine odaklanmıştır. Nitekim Sepos, Kıbrıslı Rumların AB'ye aday ülke olarak elde ettiği pozisyonunu Türkiye ve Kıbrıslı Türkler üzerinde baskı aracı olarak kullanarak, Türkiye'nin ve KKTC'nin sorun karşısındaki pozisyonlarını değiştirmelerini sağladığını öne sürmüştür. Yunanistan

⁴²⁶ Kıbrıs Rum Yönetimi, BM'ye (1960), Avrupa Konseyine (1961), AGİT'e (1975), Milletler Topluluğu (Commonwealth) (1961), Uluslararası Denizcilik Örgütüne (1987), Uluslararası Telekomünikasyon Birliğine (1961), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütüne (1988), Bağlantısızlar Hareketine (1961) üyedir.

⁴²⁷ Sepos, *The Europeanization of Cyprus*, a.g.e., s.124.

aracılığıyla Kıbrıs sorununu sürekli AB gündeminin ön sıralarında tutmayı başaran Kıbrıslı Rumlar ⁴²⁸ öncelikle Kıbrıs'ın AB üyeliği denkleminde Türkiye'nin çıkarılması için, Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye üyeliğinin Türkiye ile ilişkilerden koparılmasını sağlamaya çalışmıştır. Kıbrıslı Rumlar AB'ye katılım garantisini de 1999 Helsinki Zirvesinde almıştır. Kıbrıslı Rumlar bunu, Türkiye'nin kendisi de dâhil olmadan Kıbrıs'ın AB'ye üye olamayacağını iddia etmesinden ve Ada'da çözüm bulunmasına sürekli engel olan taraf görünümünde olmasından faydalanarak başarmıştır. ⁴²⁹

Bu dönemde BM liderliğinde taraflar arasında gerçekleşen fakat bir sonuç alınamayan görüşmelerde, BM'nin Annan Planı dâhilinde sorunun çözümüne daha aktif katılımı ⁴³⁰ ile birlikte, AB'nin de teşvikleri sonucu, Kıbrıs'taki Türk ve Rum topluluklarının uzlaşacağı düşünülmüştür. Bu politika Türk tarafında karşılığını bulurken, hiç kimse Rumların, aslında Ada'da iki ayrı eşit toplum olarak yaşamak istemediğinin, Ada'daki Türklerin azınlık haklarından faydalanmaları gerektiği düşüncesini taşıdığının farkına varmamış ve Annan Planına Rumların “hayır” oyu vereceğini hesaba katmamıştır. Sonuçta Rum tarafı “müzakerelere devam ettiği sürece” AB üyeliği garanti edilmiş olarak masaya oturmuş olduğundan anlaşma yanlısı olmamıştır. Müzakerelerin olumlu sonuçlandırılması şartının kaldırılmasının,

⁴²⁸ *Ibidem.*

⁴²⁹ Nitekim BM'nin kapsamlı bir çözüm bulma amacıyla 2000 yılında başlatmış olduğu çalışmaların daha başında Kıbrıs Türk tarafının müzakerecisi müzakereleri bir yıl süre ile askıya almıştır. Bkz.: Yakinthou, “A never-ending Story, Cyprus”, a.g.m., s.240.

⁴³⁰ Görüşmeler sonunda uzlaşılabilen hususlardaki boşlukları nihai olarak BM Genel Sekreterinin doldurmasına karar verilmiştir.

bir başka deyişle AB'nin bu gücünü tek taraflı olarak elden bırakmasının hiçbir rasyonel açıklaması bulunmamaktadır.

Buna karşın, Kıbrıslı Rumların Annan Planını reddetmesinin altında yatan rasyonel nedenler bulunmaktadır. İlk olarak Rumlar, Kuzeye kıyasla sahip oldukları zenginliği paylaşmak istememiştir. Güney Kıbrıs'ın kişi başına düşen geliri 2010 yılı itibarıyla 27.945 ABD doları iken Kuzey Kıbrıs'ın kişi başına düşen geliri 13.354 ABD Doları düzeyindedir.⁴³¹

İkinci olarak, Rumlar 1974 yılında kaybettiklerini iddia ettikleri 180.000-200.000 mülkü bireysel bir hak olarak geri almak istemiştir.⁴³² Bu yolla Kıbrıslı Rumlar, hem bireysel haklar bazında kazanım sağlamayı, hem Türkiye'ye ağır bir bedel ödetmeyi, hem de Ada'daki iki toplumlu, iki bölgeyi yapıyı bozarak 1974 yılı öncesindeki statükoya geri dönmeyi hedeflemiştir. Bu maksatla, Türkiye'nin de yükümlülük altına girdiği Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvuru imkânını etkin şekilde kullanmak istemiştir. Türkiye ise bu baskıdan kurtulmak için 22 Ocak 1990 tarihinde bir bildiri sunarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini

⁴³¹ Background Note: Cyprus, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5376.htm>, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

⁴³² Bununla birlikte, Türkiye'den göç ederek Kıbrıs'a yerleşenlerin de yerlerinden edilmesi ayrı bir yerleşim sorununu ortaya çıkaracaktır. Bugün nasıl İsrail ile bir savaş sonrasında yerlerinden edilmiş Filistinliler, mülteci kamplarında hayatlarını sürdürmekte ve uluslararası hukuk, İsraillileri bu mülklerde on yıllarca oturduktan sonra çıkararak, Filistinlilere mülklerine geri dönüş hakkını verememekteyse, Kıbrıs'a yerleşen Türkiye'li Türklerin de yerlerinden edilmesi ayrı bir sürgün olacaktır. Kıbrıs'taki yerleşimcilerin sayısı 45.000 kadardır. İsrail'deki ile bir tutulamaz. İsrail'deki yerleşimler bir Filistin devletinin kurulmasını engellerken, Kıbrıs'taki yerleşimciler, Kıbrıs'ın iki toplumluluğuna katkı sağlamaktadır. Öte yandan, Annan Planında 7 yıldan fazla Kıbrıs'ta yerleşmiş kişilerin Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşlığına alınarak sorunun çözülmesi öngörülmüştür.

sadece “kendi ulusal sınırları içinde cereyan etmiş konularda” kabul ettiğini ilan etmiştir.⁴³³

Bu konuda Kıbrıslı Rumların Ada’nın kuzeyinde kalan ve Türkiye’nin Ada’daki askerî varlığı nedeniyle erişemedikleri/kullanamadıkları veya üçüncü kişilere satıldığı iddia edilen mülklerine yönelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde açtığı davalar Türkiye’nin başını ağrıtmıştır.

Bunlardan, Loizidou Davası⁴³⁴ Türkiye’ye karşı açılmış olan, Türkiye’nin millî sınırları dışındaki Kıbrıs’ın Kuzeyindeki taşınmaz mallar hakkındaki yüzlerce davadan biridir. Davada, Bayan Loizidou, Kıbrıs’taki Türk askerî varlığı nedeniyle mülküne erişiminin sürekli olarak engellendiğini iddia etmiştir. Her ne kadar bu iddia, iki taraf arasındaki nüfus değişimi anlaşmasını, ateşkes hattı anlaşmasını ve her iki bölge arasındaki BM tampon bölgesini ve Ada’daki mevcut siyasi durumu yok sayarak yapılmışsa da, Mahkeme bu durumu mülk kullanım hakkının ihlali olarak nitelendirmiştir. Bir başka deyişle, mülk kullanım hakkı, serbest dolaşım hakkıyla eşitlenmiştir.

⁴³³ <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?PO=TUR&NT=005&MA=999&CV=0&NA=Ex-46&CN=999&VL=1&CM=5&CL=ENG>.

⁴³⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Loizidou v Turkey Kararı, 40/1993/435/514, 23 Mart 1995.

Necatigil'e göre Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonunun serbest dolaşım ve mülk edinmeyle ilgili 4 nu.lı Protokolüne taraf olmadığından normalde Mahkemenin tespitlerinin pratik bir karşılığının bulunmaması gerekmektedir. Burada Mahkeme KKTC mahkemelerini de yok saymış, tanınma ile meşruluğu bir tutmuştur. Kıbrıs Türk Kesimi karara itiraz etmiş, kararın eşitliği bozarak Kıbrıs Rum Yönetiminin statüsünü yükselttiğini savunmuştur.⁴³⁵ Sonuçta Mahkemece Kuzey Kıbrıs, Türkiye'nin Anayasasında tanımlanmış sınırları dâhilinde bulunmasa da, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'taki varlığı nedeniyle buradaki ihlallerden de sorumlu olacağına karar verilmiş, Türkiye Loizidou davasını kaybederek, tazminata mahkûm olmuştur. Loizidou davası Rumların Kuzey Kıbrıs'taki mülkiyet hakkı konusunda açmış olduğu müteakip davalara da emsal teşkil etmiştir.

Mülkiyet konusunda Kıbrıslı Rumlar Orams kararı ile de bir kazanım elde etmişlerdir. 28 Nisan 2009 tarihinde Kıbrıs Rum Yönetimi vatandaşı Meletis Apostolides tarafından KKTC'de mülk edinmiş olan İngiltere vatandaşı David Charles Orams ve Linda Elizabeth Orams'a yönelik açılan dava hakkındaki Avrupa Birliği Adalet Divanının yorumu Ada'daki mülk sorununun KKTC'de yerleşen AB üyesi ülke vatandaşlarını da etkilemesine neden olmuştur.⁴³⁶

⁴³⁵ Zaim Necatigil, "The Loizidou Case: A Critical Examination", *SAM Papers*, Cilt 8, Nu.99, Ankara, 1999, s.45-48, Ahmet C.Gazioğlu, *Cyprus, A Few Facts and The Rule of Law For Those Who Want to See Beyond the Deceit*, Lefkoşa, Cyrep, 2001, s.33-36.

⁴³⁶ Avrupa Birliği Adalet Divanı, Meletis Apostolides v David Charles Orams ve Linda Elizabeth Orams Kararı, C-420/07, 28 Nisan 2009.

Orams davasına konu olan mülk “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin kati kontrolü altında bulunmayan Kuzey bölgesindedir (KKTC sınırları içinde, Girne’dedir). Apostolides ailesi mülkün Türkiye’nin Ada’ya 1974 yılındaki müdahalesi öncesinde kendilerine ait olduğunu iddia etmiştir. Apostolides ailesi müdahale sonrasında Ada’nın Güneyine göç etmek zorunda kalmıştır.⁴³⁷ Orams ailesi mülkü 2002 yılında KKTC’deki üçüncü bir taraftan satın almıştır. Mülkün müteakip alım-satımları KKTC kanunlarına göre yapılmıştır. Orams ailesi buraya bir villa inşa etmiş, bu mülkü tatil maksadıyla sık sık kullanmıştır. Bay Apostolides, Orams ailesine karşı Kıbrıs Rum Yönetimi mahkemelerinde dava açmış, 26 Ekim 2004 tarihinde Kıbrıs Yüksek Mahkemesi Bay Apostolides’in Orams’lara karşı açtığı davayı görmüştür. Bayan Orams’a Mahkeme çağrısı yapılmış, Orams’lar Yunanca bilen bir avukata İngilizce olarak kaleme alınmış bir vekaletname vermiş, ancak avukat Mahkemeye öngörülen süreden bir gün sonra katılmıştır. Mahkeme; başvuru gününün geçmesi ve Bayan Orams’ın avukata verdiği vekaletin Yunanca ya da Türkçe yazılmış olmaması, İngilizce yazılmış olması nedeniyle geçersiz saymıştır. Mahkeme Orams’ların gıyabında;

- Villa’nın, yüzme havuzunun ve çitlerin yıkılmasına,
- Bay Apostolides’e arazinin teslimine,
- Faiziyle birlikte Bay Apostolides’e mülkün işgali süresini kapsayan kira bedelinin ödenmesine,
- Mülkün kullanımından kaçınılmasına,
- Mahkeme masraflarının faiziyle birlikte ödenmesine hükmetmiştir.

⁴³⁷ Nisan 2003’e kadar Ada’nın Kuzeyi ve Güneyi arasında kişilerin dolaşımı yasaklıdır.

15 Kasım 2004 tarihinde Orams ailesi karara itiraz etmiş, Mahkeme 19 Nisan 2005'te bu başvuruyu reddetmiştir. 18 Ekim 2005 tarihinde Bay Apostolides üye bir devlette ikamet eden kişilerin uyuşuğu ne olursa olsun Üye Devletin mahkemelerince yargılanması gerektiğine hükmeden 44/2001 sayılı AB Tüzüğü çerçevesinde⁴³⁸ İngiltere makamlarına başvurarak, Rum Yüksek Mahkemesinin kararlarının kabul edilmesi ve uygulanmasını talep etmiştir.⁴³⁹ İngiliz makamlarından red cevabı alan Kıbrıslı Rum davacı sorunu İngiltere İstinaf Mahkemesine taşımıştır. İngiltere İstinaf Mahkemesi 21 Ekim 2005 tarihinde ilgili tüzük çerçevesinde Güney Kıbrıs Yüksek Mahkemesinin kararını İngiltere'de uygulanabilir bulmuştur. Konuya ilişkin olarak İngiltere Yüksek Mahkemesince Avrupa Birliği Adalet Divanına yorumu sorulmuştur.

Avrupa Birliği Adalet Divanınca;

- 44/2001 Tüzüğü'nün Ada'nın Güneyindeki mülklere uygulanmasında bir engel olmadığına, fakat bunun aynı tüzüğü'nün Ada'nın Kuzeyinde de uygulanacağı anlamına gelmediğine,
- Ada'da bir çözüm bulununcaya kadar müktesebatın sadece "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin kati kontrolünde bulunan bölgelerde uygulanacağını ifade eden Kıbrıs Rum Yönetiminin Katılım Anlaşmasının 10 numaralı Protokolünün 1/1'inci paragrafı gereğince Müktesebatın Ada'nın Kuzeyinde askıda olmasının, 44/2001 sayılı tüzüğü'nün Hükümet

⁴³⁸ Tüzüğü'nün 6'ncı bölümünde ikamet gözetilmeksizin müstakil yargı yetkisi taşınmaz mülkler ve bu mülk sahipleri hakkındaki davalarda, mülkün bulunduğu Üye Devletin mahkemelerine verilmektedir.

⁴³⁹ Bunun için mülkün aralıksız altı ay boyunca kiralanması durumunda kiracı ve ev sahibinin doğal olarak mülkün bulunduğu Üye Devlette ikamet ettiği kabul edilmektedir.

kontrolündeki bölgede bulunan bir mahkeme tarafından verilen bir kararın Ada'nın Kuzeyindeki mülklere yönelik bir yargı kararında kullanılmasına engel teşkil etmediği,

- Etkin hükümet kontrolü bulunmayan bölgelere yönelik olsa da bir üye devletin mahkemesinin vermiş olduğu kararların diğer üye devletlerce kabul edilmesi gerektiği yorumunu yapmıştır.

Sonuçta 19 Ocak 2010 tarihinde İngiliz İstinaf Mahkemesi Avrupa Birliği Adalet Divanının görüşünü onaylamış, mülkiyet meselesi davanın taraflarıyla sınırlı kalmayıp, AB'ye üye ülkeleri de bağlayan bir sonuç doğurmuştur.⁴⁴⁰ Tüm bu gelişmeler nedeniyle mülkiyet sorunu Annan Planı dâhilindeki müzakerelerde çözümü en zor konulardan birini teşkil etmiştir.

Annan Planında, Loizidou davası dâhil Türkiye'ye karşı tüm davaların düşürülmesi öngörülmüştür.⁴⁴¹ Annan Planı Kıbrıslı Rumların mülkiyet haklarını, 1974 Harekâtı sonrasında Ada'nın Güneyinden Kuzeyine göç etmek zorunda kalarak, Ada'nın kuzeyindeki Rum mülklerine yerleşen Kıbrıslı Türkler ile KKTC'ye Türkiye'den göç ederek yerleşen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının hakları ile dengelemeyi hedeflemiştir. Türkiye'den göç ederek Ada'ya yerleşenlerin sayısının 100.000'in üzerinde olduğu iddia edilmiştir. Annan Planında bunlardan 45.000'ine vatandaşlık

⁴⁴⁰ Merve Nur Sürmeli ve Aslıhan P.Turan, "Kıbrıs'ta Mülkiyet Sorunu: Loizidou ve Orams Kararları", *BİLGESAM*, 12 Şubat 2010.

⁴⁴¹ BM Annan Kıbrıs Planı, Kuruluş Anlaşması, İlave VII, Kısım 2, Md.5/2, 31 Mart 2004, <http://www.hri.org/docs/annan/>.

verilmesi (Ada'da 7 yıldan fazla kalmış olanlara), toprak devrine tabi bölgelerdeki mülklerin doğrudan sahiplerine geri verilmesi öngörülmüştür. Mülklerinden olmuş kişiler şayet tazminata razı ise tazminatlarını tam olarak alacaklardır. Diğerleri ise, mülk ve arazisinin 1/3'ünü geri alacak, kalan 2/3'üne ilişkin olarak kendi inşa ettiği ve 10 yıl süreyle oturduğu yerleşim birimlerinden birini ve buna bitişik 1 dönüm araziye geri alacaktır. Mülk sahibi kendi evini alamaz ya da mevcut kullanıcısına gönüllü verirse, aynı mahalle ya da köyden başka bir evi alabilecektir. Mevcut kullanıcılar aynı yerden aynı değerde başka bir mülkü takas için teklif edebilecektir. Kıbrıs vatandaşları, kendilerine yeterli alternatif bir mülk sağlanana kadar hâlihazırda kullandıkları mülkü terk etmek zorunda değildir. Mülk hususlarının idaresi bağımsız, tarafsız, taraflardan eşit sayıda temsilcinin bulunduğu ve Kıbrıslı olmayan üyelerin de yer aldığı bir Mülk Kurulunca yapılacak, mülk konusunda sadece yeni Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine karşı sorumlu olacaktır.

Annan Planına göre, ilk 2-6 yılda sadece 65 yaş üstü kişiler eski mülklerine dönebilecekler, 9 yıla kadar geri döneceklerin oranı köy nüfusunun %6'sını, 14 yıla kadar %12'sini, 18-19 yıla ya da Türkiye'nin AB'ye katılımına kadar (hangisi önce olursa) %18'ini geçemeyecektir.

Annan Planı Türkiye ve KKTC tarafından mülk sorununa taraf olan tüm unsurları içeren kapsamlı ve detaylı bir çözüm olarak değerlendirilmiş, ancak Kıbrıslı Rumlar

kendilerini Ada'nın tamamının sahibi olarak gördüklerinden bu çözüme karşı gelmişlerdir. Rum tarafı, Planın güvenlik garantilerini içermediğini, Rum mülklerinde oturan Türk yerleşimcileri bu mülklerden çıkaracak bir mekanizmanın oluşturulmadığını, bu mülk değişimi konusunun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde devam eden davalara müdahale edilerek çözülemeyeceğini, sorunun kitlesel değişimle çözülmesi konusunun hem hukuka hem de mülk edinmenin bireysel bir insan hakkı normu olması nedeniyle kabul edilemez bulunduğunu, yasa dışı yerleşimlerin yasal hâle getirildiğini ve Plan sonrasında mülk sorunundan doğacak tazminatların yine Kıbrıslı Rumların katkısının fazla olacağı yeni Birleşik Kıbrıs Cumhuriyetince ödenmesinin adil olmayacağını öne sürmüştür.⁴⁴²

Kıbrıs'ta mülkiyet sorununu etkileyen diğer bir önemli gelişme Demopoulos davasında yaşanmıştır. Demopoulos ve çok sayıda Rum'un AİHM'de Türkiye aleyhine açtığı davada⁴⁴³, davanın kabulü veya reddedilmesi aşamasında AİHM sürpriz bir karara imza atmıştır. Başvuru üzerine Mahkeme, Demopoulos'un yerel çareleri tüketmediği, mülk sorununa yönelik KKTC makamlarınca getirilebilecek herhangi bir çarenin “yerel ya da ulusal çare” olarak tüketilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Mahkeme bu kararında, bir toprak üzerinde bulunan idarenin meşruiyeti uluslararası topluluk tarafından kabul edilmese de uluslararası hukukun böyle bir durum içindeki belli yasal düzenlemelerin meşruiyetini tanıdığına ilişkin Namibia

⁴⁴² Christos Clerides, “Comment III: The EU Accession of Cyprus – Priorities, Potentials and Risks”, Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an “Insoluble” Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, s.250, 251.

⁴⁴³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Demopoulos v Turkey ve Diğer 7 davanın Kabulüne İlişkin Kararı, 46113/99, 05 Mart 2010.

ilkesine başvurmuştur.⁴⁴⁴ Mahkeme güvence olarak, artık Türk Hükümetinin KKTC kontrolündeki bölgelere yönelik sorumluluğuna itiraz etmemesini, temelde Rumların mülklerine yönelik haklarının ihlal edildiğini kabul etmesini ve Taşınmaz Mülk Komisyonu mekanizmasının bu konularda çare aramasını göstermiştir. Mahkeme, Türk Hükümetinden, bu davaların bir sonucu olarak başvuruda bulunanlara mülklerine erişim hakkını tanımasının ve orada şu an kim yaşıyorsa yaşasın ya da mülk bir askerî bölgede olsun olmasın ya da hayati bir kamu amacıyla kullanılсын kullanılmasın mülklerine tam sahiplik hakkını vermesini istemesinin gerçekçi olmayacağını teslim etmiştir.

Mahkeme, yine de bu kararın tüm başvuruda bulunanların mutlaka Taşınmaz Mülk Komisyonu mekanizmasını kullanmak zorunda oldukları anlamına gelmediğine, bu kişilerin Taşınmaz Mülk Komisyonu mekanizmasını kullanmayı seçebileceğine ya da siyasi bir çözümü bekleyebileceğine hükmederek, Demopoulos'un başvurusunun kabul edilmemesine karar vermiştir. 05 Mart 2010 tarihinde verilen Demopoulos-Türkiye davası kararını müteakip yaklaşık 1.500 Kıbrıslı Rum KKTC'deki Taşınmaz Mülk Komisyonuna başvurmuştur. Bugüne kadar yaklaşık 200 dava temelde dostane düzenlemelerle sonuçlandırılmıştır.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ Kararda, Mahkemenin kararının Kıbrıs Rum Yönetiminin uluslararası toplum tarafından tanınmış tek hükümet olmasına gölge düşürmeyeceği, KKTC'nin tanınması anlamına gelmeyeceği, uluslararası hukuk tarafından "hukuk dışı" kabul edilmiş bir rejimin dolaylı olarak meşru hâle getirilmesi anlamına gelmeyeceği vurgulanmıştır.

⁴⁴⁵ Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e Sunulan Bildirim, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012, SEC (2011) 1201 eki, COM (2011) 66, Brüksel, 12 Ekim 2011.

Sonuç olarak, Kıbrıslı Rumların Annan Planını kabul etmemesindeki üçüncü neden, Annan Planının referanduma sunulmasından önce Kıbrıslı Rumların AB üyeliğinin AB tarafından garanti altına alınmış olmasıdır. AB üyesi olduktan sonra, Kıbrıslı Rumlar müzakerelerdeki ağırlığının artacağını düşünmüştür. Kıbrıslı Rumlar açısından yapılacak her türlü kâr-zarar analizinde, AB üyeliği sonrasında müzakereleri sürdürmek daha ağır basmıştır. Kıbrıs Rum Yönetimi Annan Planını reddederek, nihai çözüme Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesi durumunda ulaşmayı tercih etmiş, bu durumda Annan Planında kendisi için dezavantajlı bulunduğu konularda daha fazla taviz koparabileceğini hesaplamıştır.⁴⁴⁶ Bu bakımdan, Kıbrıs Rum Yönetimi AB'ye üye olduktan sonra yanına çok sayıda AB üyesini çekerek mümkünse Türkiye'ye bugüne kadar kabul ettiremediği siyasi isteklerini kabul ettirme, bunun mümkün olmaması durumunda Türkiye'nin müzakerelerini veto etme ve Kıbrıslı Türklerin izolasyonlarını sürdürme politikası izlemiştir. Halihazırda, Kıbrıs Rum Yönetimi AB üyeliğinden elde ettiği siyasi ağırlığı Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'ye karşı kullanmaya devam etmiştir.⁴⁴⁷ Türkiye'nin ABD ile yakın siyasi ve askerî bağlarının bulunmasının Kıbrıslı Rumlar üzerindeki olumsuz etkisi de, AB'ye tam üyeliği ile kalkmıştır. AB'ye tam üyelik isteğinde bulunan bir ülke olan Türkiye, doğal olarak ABD'nin değil içinde Kıbrıs Rum Yönetiminin de bulunduğu AB'nin koşulluluğu altındadır. Kıbrıslı Rumlar bir taşla iki kuş birden vurmuştur. Asli bir AB üyesi ve Kıbrıs Adası'nın tamamının temsilcisi olarak kabul edilen Kıbrıs Rum Kesimi BM görüşmelerine devam etmiş, ancak Kıbrıslı Rumlar Kıbrıslı Türklere karşı elde ettiği nispi avantajını sonuna kadar kullanmak

⁴⁴⁶ Birand, *Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, a.g.e., s.453.

⁴⁴⁷ Bu güçle, AB'nin Azerbaycan ve Kırgızistan ile yapmış olduğu Ortaklık Anlaşmalarında bunların KKTC'yi tanımalarının engellenmesini sağlamıştır. Bkz.: Sepos, *The Europeanization of Cyprus*, a.g.e., s.126.

istediğinden, taraflar arasında yapılan görüşmelerde her iki kesimin de adil temsil edileceği bir sonuca ulaşlamamıştır.

ç. KKTC'nin Pozisyonu

KKTC açısından Kıbrıs sorunu Kıbrıslı Türkler üzerindeki izolasyonların, Ada'nın statüsü ne olursa olsun kaldırılamaması ve Kıbrıslı Türklerin kimliğinin belirsiz kalması anlamına gelmiştir.

1960'lı yıllarda başlayan Rum tehdidini Türkiye'nin sağladığı güvenlik garantisi ve ekonomik koruma ile bertaraf eden Kıbrıslı Türkler üzerinde uygulanan izolasyonlar, 1980'li yıllardan itibaren KKTC'nin Türkiye dışında başka bir devlet tarafından tanınmaması sonucu devam etmiştir. AB'nin Kıbrıslı Rumların üyeliğini referandum sonucunu dikkate almaksızın garanti etmesi, Kıbrıslı Rumların barış içinde bir arada yaşamak için sahip oldukları güçten feragat etmelerini gerektirecek bir neden bırakmamıştır. Annan Planına KKTC'nin destek vermesi Türkiye'nin AB'ye katılımıyla ilişkilendirilmek suretiyle Türkiye üzerine baskı yaparak sağlanmıştır. Kıbrıslı Rumlar, koşulluluk yoluyla en fazla çözüme zorlanabilecekleri zaman olan, üyelik garantisinin verilmesinden hemen önceki dönemde bu koşuldan muaf tutulmuştur⁴⁴⁸. 2004 yılından itibaren AB'nin Ada'nın Kuzeyindeki izolasyonları kaldırma çabaları da Kıbrıslı Rumların engellemeleri nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

⁴⁴⁸ Daha önce de ifade edildiği gibi, Kıbrıslı Rumların AB'nin geleneksel koşulluluk politikasının dışında tutulması, AB'nin genişleme amacı olan başta demokrasi ve insan hakları olmak üzere AB

Kıbrıs Rum Yönetiminin AB üyesi olmasıyla birlikte AB, Kıbrıslı Türklerin de Birliğe dâhil olduğunu, ancak Ada'nın Kuzeyinde Türkiye'nin askerî varlığı nedeniyle müktesebatın uygulanamadığını ifade etmiştir.⁴⁴⁹ Kıbrıs sorununa çözüm bulamayan AB en azından Kıbrıslı Rumların veto imkânının bulunmadığı bir yer olan AP aracılığıyla KKTC ile uluslararası ticareti başlatmak istemiştir. Bu zaten AB Konseyi tarafından Annan Planının referanduma sunulması sonrasında 26 Nisan 2004 tarihinde yapılan “Kıbrıs Türk Toplumunun izolasyonuna bir son verme ve Kıbrıs'ın yeniden birleşmesini Kuzey Kıbrıs Türk Topluluğunun ekonomik kalkınmasına destek vererek sağlamaya kararlılık” ilanının bir gereğidir.⁴⁵⁰ AB Konseyi bu konuda Komisyonu Ada'daki iki toplum arasında ekonomik teması geliştirmek ve Ada'nın ekonomik bütünleşmesini sağlamak için öneriler sunmakla görevlendirmiştir. Bu konuda Komisyon 07 Temmuz 2004 tarihinde iki düzenleme yapma önerisinde bulunmuştur. Düzenlemelerden ilki Avrupa Topluluğunu Kuran Anlaşmanın 308'inci Maddesi çerçevesinde Kıbrıs Türk Toplumunun ekonomik kalkınmasına, iki toplum arasında yürütülecek faaliyetlere ve Kıbrıslı Türklerin yasal sisteminin müktesebata uyumuna destek maksadıyla 259 milyon avro mali yardımda bulunmayı hedeflemiştir. İkinci öneri, Kıbrıs'ın Kuzeyi ile AB arasında doğrudan ticareti içermektedir.⁴⁵¹ Bu konuda Konsey, Komisyonun AB Anlaşmasının 133'üncü maddesini uygun yasal temel olarak göstermesi konusunda karara

değerlerinin yayılması, bölgedeki çatışmaların sonlandırılarak barış ve istikrarın sağlanması ilkesinden ciddi bir sapmaya işaret etmektedir.

⁴⁴⁹ Avrupa Komisyonu, Kuzey Kıbrıs Türk Topluluğu İçin Yardım Programı, http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/aid-programme-tcc/index_en.htm, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

⁴⁵⁰ Kıbrıs Türk Topluluğunun ekonomik kalkınmasını geliştirmeye ve 2667/2000 sayılı Avrupa Yeniden İmar Ajansına ilişkin Konsey Direktifini güncellemeye yönelik mali destek aracı hakkında 389/2006 numaralı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi, 27 Şubat 2006, Md.3.

⁴⁵¹ AB Komisyonu, Konsey Direktifi Teklifi, COM (2004) 466 final, 07 Temmuz 2004.

ulaşamamıştır. Kıbrıs Rum Yönetimi bu konunun ulusal egemenliğine hâlel getirdiğini, KKTC limanlarının yasa dışı olduğunu, bu limanlar üzerinden yapılacak ticaretin uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia etmiştir.

Bu girişimlere karşın Kıbrışlı Rumlar, Kıbrıs'ın Kuzeyine Yeşil Hat Düzenlemesi ile ticaret yapmak istemiştir. Yeşil Hat Ada'yı 1974'ten beri ayıran BM hattına verilen addır. 01 Mayıs 2004'ten itibaren geçerli kabul edilen ve 17 şubat 2005'te nihai hâle getirilen AB'nin Yeşil Hat düzenlemesi AB yasalarının Kıbrıs'ta sadece Rumların etkin kontrolünde olan bölgelerde uygulanabileceğinden hareket etmekte ve Ada'nın kalan kısmıyla sınır düzenlemelerinin nasıl yapılacağını açıklamaktadır. Bu düzenleme dâhilinde Kıbrışlı Rumlar, Kıbrıs'ın Kuzeyi ile Ada içi ticaretin mümkün olduğunu ve bunun Kıbrışlı Türklerin izolasyonuna son vereceğini iddia etmiştir. Ancak Yeşil Hat düzenlemesi Ada'da Kıbrışlı Rumların hâkim pozisyonunu güçlendirdiği gibi, alternatif çözümlerin önünü de kapatmıştır.

KKTC açısından Kıbrıs konusundaki gelişmeler ne olursa olsun izolasyonları kaldırmaya AB'nin dahi gücünün yetmemesi en büyük sorunu teşkil etmiştir. Gelecekte Kıbrışlı Türklerin kimliğinin nasıl tanımlanacağı ve izolasyonların ne zaman/ne şekilde kaldırılacağı hâlâ belirsizdir.

d. AB'nin Pozisyonu

AB açısından Kıbrıs, genişleme yoluyla çatışmalara çözüm bulma politikasının Akdeniz'de uygulanmış hâlidir. 20'nci yüzyılın sonunda AB dış politikasının bir ayağını sınırlarının ötesindeki çatışmalara çözüm bulma rolü oluşturmuştur. AB, kendisinden başka dünyadaki hiçbir ülke ya da kuruluşun yapamadığı şekilde “bütünleşerek barışı sağlama” politikasını birçok ülkede başarıyla uygulamıştır. AB'nin Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerine yönelik genişlemesini meşrulaştıran anlayış, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'yı yeniden birleştirme fikri üzerine oturtulmuştur. Bir başka deyişle AB dış politikasında, üzerine oturtulduğu liberal ve demokratik temellere dayanarak, bir barış projesi şeklinde sınırları ötesinde çatışmaların çözümüne öncelik vermiştir.⁴⁵²

AB Kıbrıs'a ilişkin politikasını, 1994 Korfu Zirvesinden itibaren “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin egemenliği, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve birliğine saygı çerçevesinde gerçekleştirilmesi yönünde belirlemiştir. AB bu politikasını 1995 Madrid Zirvesinden itibaren iki toplumlu iki bölgeyi bir federasyonla birleşme olarak sabitlemiştir.⁴⁵³ 1995 yılında Ada'da iki toplumlu iki bölgeyi yapının gerekliliğini teslim eden AB, aynı yıl tüm hukuki tartışmalara rağmen, Kıbrıslı Rumlara Ada'nın tamamının temsilcisi olarak Birlik ile tam üyelik görüşmelerine başlama izni vermiştir. 13-14 Aralık 1996 tarihlerinde yapılan Dublin Zirvesinde AB, Türkiye'yi Kıbrıs konusunda ilgili BM Kararları çerçevesinde bir çözüm bulunması için etkisini

⁴⁵² Nathalie Tocci, “Regional Origins, Global Aspirations, The European Union as a global conflict manager”, Stephan Wolff ve Christalla Yakinthou (Der.), *Conflict Management in Divided Societies, Theories and Practice*, London ve New York, Routhledge, 2012, s.135.

⁴⁵³ AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Madrid, 15-16 Aralık 1995.

kullanmaya davet etmiş⁴⁵⁴, 1997 Lüksemburg Zirvesinde Madrid Zirvesinde belirlenen iki toplumlu iki bölgele çözüm önerisini teyit etmiştir. AB 1998 yılında Kıbrıs’a verilen katılım müzakerelerine başlama hedefinden Ada’daki tüm toplumların faydalanması ve bunun Ada’da barış ve yeniden uzlaşmayı sağlaması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁵

AB’nin bir yandan Kıbrıslı Rumlar ile tam üyelik görüşmeleri yaparken diğer yandan Kıbrıslı Türkleri de müzakerelerin bir parçası yapma ve böylece Ada’da bir çözümün yolunu açma stratejisi Kıbrıslı Türklerin müzakerelere katılmayarak Kıbrıslı Rumların AB üyeliğini engelleme politikası nedeniyle yürümemiştir. Bunun diğer bir nedeni ise Kıbrıslı Rumların Topluluk içinde soruna çözüm bulmaya istekliymiş gibi izlenim bırakması ve Retoriksel Eylem uygulamalarıyla diğer üyeleri ikna ederek Topluluk ortamını kendi çıkarlarına kullanmasıdır. Birliğe üye ülkelerin Kıbrıslı Rumlarca ikna edilmesi sonucu AB, Kıbrıs’ta taraflar arası dengeyi bozacak adımlar atmaya zorlanmıştır.

Nitekim AB, 1999 Helsinki Zirvesinde New York’ta 3 Aralık’ta başlayan Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arası görüşmelere destek verirken, Kıbrıs’ta çözüm bulunmasını Kıbrıs Rum Yönetiminin üyeliği için bir önkoşul olmaktan çıkarmaya karar vermiştir. Bu karar, AB’nin Türkiye’nin “üyeliğinin kabulüne kadar Kıbrıslı Rumların AB’ye üyeliğinin engellenmesi” veya “Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı

⁴⁵⁴ AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Dublin, 13-14 Aralık 1996.

⁴⁵⁵ AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Lüksemburg, 12-13 Aralık 1997.

Türklerin ve Türkiye'nin AB'ye aynı anda üye olmaları" yönünde izlediği politika gereği AB-Kıbrıs Rum Yönetimi müzakerelerinde yapıcı olmama stratejisini boşa çıkarmıştır. Birlik 2002'de son bir çaba ile AB içinde birleşik bir Kıbrıs'ı tercih ettiğini ifade etmiş ve tarafları müzakereler sonlandırılmadan çözüme ulaşma fırsatını yakalamaya davet etmiştir.⁴⁵⁶

AB, Kopenhag Zirvesinde, Ada'da bir çözüm bulunamaması durumunda, Ada'nın Kuzeyinde müktesebatın uygulanmasını askıya alma ve Konsey, Komisyonun önerisiyle oy birliğiyle kararını değiştirmedeği sürece "Kıbrıs Hükûmeti" ile danışmalar çerçevesinde Kıbrıs'ın Kuzeyinin ekonomik kalkınmasını destekleyecek ve Kıbrıs'ın Kuzeyini Birliğe yakınlaştıracak önlemler arama yönünde tutum belirlemiştir.⁴⁵⁷

AB hukuku gereğince gümrük birliğine dahil olan ülkelerin gümrük birliğini yeni üyelere genişletmesi bir koşul olduğundan, Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesi ile Türkiye'den 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesinde Türkiye-AB gümrük birliğinin, Kıbrıs Rum Yönetimine mevcut statüko dâhilinde genişletilmesi konusundaki bir belgeyi Zirve bitmeden parafe etmesi istenmiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan, Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlanması karşılığında "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin hemen tanınması koşulunun getirilmesini istemiş, AB ise bu tuzağa düşmeyerek, sürecin tamamen tıkanmasından yana

⁴⁵⁶ AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Brüksel, 24-25 Ekim 2002.

⁴⁵⁷ AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Kopenhag, 12-13 Aralık 2002.

olmadığını göstermiştir. AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon üyesi Stefan Füle'nin sözcüsü Peter Stano da AB açısından Kıbrıs için tek çözümünün adanın iki toplumlu, iki bölgeli federasyona dayalı olarak birleştirilmesi olduğunu ifade ederek, Kıbrıs konusunda çözüme ilişkin AB tutumunun değişmediğini göstermiştir.⁴⁵⁸

Buna rağmen, AB yasal metotla çözüme kavuşturulamadığını anladığı Kıbrıs sorununu tarafların tümünün rızasını almadığı bir siyasi çözümle, Yunanistan'ın tercihleri lehinde, Kıbrıs Rum Yönetimini Ada'nın tamamının temsilcisi olarak AB'ye üye yapmak suretiyle çözme yoluna gitmiştir. AB bu tercihini Kıbrıs ve Türkiye Türklerinin Kıbrıs'ta çözümsüzlük politikası izlemeye devam edeceği ve Türkiye'nin üyelik koşullarını yerine getiremeyeceği tezi üzerine yapmıştır. Bu politikasının yanlışlığı Annan Planının Ada'nın Kuzeyinde kabul edilmesi ve Güneyinde reddedilmesi ile Türkiye'nin Topluluk kural ve normlarına uyan bir ülke olarak üzerine düşen sorumluluğu beklenmedik şekilde yerine getirmesi sonrasında ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'nin Topluluk kural, norm ve değerlerine Kıbrıs sorununun çözümünden yana koymuş olduğu uyum gösterme eylemini, Birliğe üyeliğin gerektirdiği diğer konularda da aynı şekilde gösterip göstermeyeceğinden emin olunamadığından, Topluluk üyelerinin Türkiye'ye kısa süre içinde üyeliğe kabul etmeye henüz hazır olmadığı görülmüştür. Zira Fransa, Almanya ve Hollanda gibi ülkelerin karar alıcıları Türkiye'ye adaylık statüsü verildiğinde, bu yönde kendi kamuoylarını rahatlatmak maksadıyla, Türkiye ile müzakerelere ilave şartlar

⁴⁵⁸ Peter Stano bu açıklamayı, AB Bakanı Egemen Bağış'ın Kıbrıs ile ilgili tüm seçeneklerin masada olduğu, bu seçenekler arasında Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhakı da olduğu ifadesi üzerine yapmıştır. Bkz.: Reunif Cyprus main objective, Bağış says, *Hurriyet Daily News*, 06 Mart 2012.

koymuştur. Bir bakıma Türkiye’den yola bağımlılık rneği göstermesi istenmiş, bunun için de Türkiye bakımından i ve dış siyasi masrafı çok yüksek olacak şekilde Kıbrıs politikasını değiştirmesi beklenmiştir. Sonuçta, Türkiye-AB tam üyelik müzakereleri, önünde yaklaşık yarım yüzyıldır çözülememiş bir Kıbrıs sorunu olacak şekilde başlatılmıştır.

Bu aşamada AB tarafından, Türkiye’nin Kıbrıs Rum Yönetimini Kıbrıs Adası’nın tümünün temsilcisi olarak görmesi, en azından tam yeliği gerçekleşene kadar beklenmemektedir. Bununla birlikte, yeni üyelerin katılımıyla i pazarı genişleyen AB, Türkiye ile arasındaki gümrük birliğinin yeni üyelere bir ye ülkeyi dışlayacak şekilde açılmasını da Birlik hukukuna aykırı kabul etmiştir. Bu bakımdan Kıbrıs sorunu, gelecekte ancak ilgili tüm tarafların kararlı, koşulluluğun etkin ve eşit şekilde uygulandığı ve gerekirse siyasi bedel ödemeyi göze alan bir duruşuyla çözülebilir.

2. Kıbrıs Sorununun zmne İlişkin Alternatifler

Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin alternatifleri incelemeden önce ilgili tarafların gerçekten Kıbrıs’ta bir çözüm isteyip istemediğine bakmak gerekmektedir. Aksi takdirde iddiamızın geçerliliğinin ispatı mümkün olmayacaktır.

şüphesiz Kıbrıs sorununa bugüne kadar taraf olmuş, çözüm için itici güç oynamış büyük devletler İngiltere ve ABD’dir. Mallinson, İngiltere ve ABD’nin her ne kadar

aksini iddia etse de, esasen yeniden birleşmiş olan, fakat güçlü egemen merkezî hükümeti bulunmayan bir Kıbrıs hayal ettiğini öne sürmüştür. Mallinson’a göre, bu yapıdaki bir “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin ABD ve İngiltere’nin Doğu Akdeniz’deki çıkarlarına aykırı politika izlemesini ya da Türkiye’nin AB’ye katılımını veto etmesini engellemek mümkün olacaktır.⁴⁵⁹ Soruna stratejik kazanç penceresinden bakıldığında meseleye taraf olabilecek hiçbir garantör ya da BM Güvenlik Konseyi üyesi devletin Kıbrıs’ta çözümü istemediği düşünülecektir. Bu yaklaşımda, Çin KKTC’nin Tayvan örneğini izleyeceğinden şüphe edecek, Rusya Federasyonu ve Fransa Ada’nın Orta Doğu’ya hâkim konumu nedeniyle Doğu Akdeniz’deki bu sabit uçak gemisinden faydalanmak isteyecek, Yunanistan ve Türkiye Doğu Akdeniz’in büyük bir bölümünü kapsayan deniz egemenlik alanından feragat etmek istemeyecektir.

Ancak, bu bakış açısında Kıbrıs konusunda ABD ve Rusya Federasyonu’nun çıkarlarının örtüşmesi gerekmektedir. Zira Kıbrıs Adası’nın tamamının AB’nin kontrolüne girmesi ikisinin de çıkarına olmayacaktır. Görüldüğü gibi uluslararası ilişkilere sadece devletlerin kendi başlarına rasyonel kararlar vererek, uluslararası toplumun değer ve normlarını dikkate almaksızın dış politika izleyeceklerini iddia etmek, bizi yanlış sonuçlara götürebilecek bir yaklaşımdır. Devletler arasındaki ilişkileri uluslararası kurumların rolünden soyutlayarak, dış politikanın güvensizlik temelinde, gizli ajandalarla yönetildiğini savunmak, iddialarda büyük tutarsızlıklar doğurmakta ve gerçeğe örtüşmemektedir.

⁴⁵⁹ William Mallinson, *Cyprus, Diplomatic History and the Clash of Theory in International Relations*, London, I.B.Tauris, 2010, s.142.

Yakinthou'ya göre de Kıbrıs sorunu elitler arasındaki bir güç paylaşımı meselesi olarak ele alındığı sürece, çözüm bulmak mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte, toplumların bir arada yaşaması (*consociationalism*), içinde tarihi çatışmalar barındıran sistemlerin iyi yönetilmesini gerektirmiştir. Derin şekilde birbirinden bölünmüş, ayrılmış toplumların hükümette uygun bir güç paylaşımının kabulünü ve muhafazasını gerçekleştirecek kapasiteye sahip olmadığı görülmüştür.⁴⁶⁰ Bu nedenle bir şekilde uluslararası kurumların evrensel değerler temelinde Ada'daki toplumları çözüm yönünde desteklemesi gerekmiştir. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramında tüm bu rasyonalist bakış açılarının tartışmaların başlangıcında mümkün olduğu kabul edilmekle birlikte, tarafların en nihayetinde Topluluk kural ve normlarına uygun harekete zorlanacağı öngörülmüştür. Önemli olan hangi tarafın Retoriksel Eylemle diğerlerini kendi tezinde ikna edebileceğidir. Bu iddianın gücü ister istemez Topluluk kural, norm ve değerleriyle ne kadar uyumlu olduğuyla ilgili olacaktır. Uluslararası topluluk kural ve normları çatışmalara çözüm bulma odaklı olduğundan, hiçbir ülkenin Kıbrıs'ta çözümden yana olmadığını (gerçekten öyle olsa bile) söyleme imkânı olmamıştır. Bu bakımdan bu alt bölümde tarafların Kıbrıs sorununda bir çözümü arzu ettiği varsayımı üzerine kurulu bir analiz yapılacaktır.

Önümüzde Kıbrıs sorununun çözümüyle ilgili beş seçenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, mevcut statükonun uzun yıllar devam etmesi ve böylece Kıbrıs'ın Kuzeyinin Kıbrıslı Rumlar tarafından hakimiyet altına alınmasıdır. Annan Planında yer alan Kıbrıs'ta iki toplumun İsviçre'deki kantonlar benzeri bir yapıyla ayrı

⁴⁶⁰ Christalla Yakinthou, *Political Settlements in Divided Societies, Consociationalism and Cyprus*, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s.173-176.

alanlarda bulunması formülü Kıbrıslı Rumlar tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Çünkü uluslararası toplum tarafından Kıbrıslı Rumların yaklaşık 40 yıldır adanın tek temsilcisi oldukları, Kıbrıs'ın başkentinin Lefkoşa olduğu, KKTC'nin tanınmayacağı kabul edilmişken, Annan Planındaki Kıbrıslı Türkleri Kıbrıs'ın azınlığı değil eşit üyesi olarak kendi idari ve yasal yapısı ile birlikte kabul eden yaklaşıma onay vermelerini beklemek mümkün olmamıştır. Bu çözüm dâhilinde Kıbrıslı Türklerin haklarının nasıl korunacağı, Kıbrıslı Rumların hakimiyeti altındaki bir Kıbrıs Türk Toplumunun idari organları ile iş birliğinin nasıl sağlanacağı belirsizdir. Bu statükoda KKTC bir devlet olduğu iddiasından vazgeçmiş değildir. Uluslararası hukuk tanınmayan devletlerin idari organları ile iş birliğini yasaklamamıştır (Örneğin Tayvan). Nitekim AB, KKTC'nin Annan Planını desteklemiş olması nedeniyle, Kuzey Kıbrıs'a en azından ekonomik olarak destek vererek, gelecekte bir çözümün önünü açık tutmak istemiştir. Keza Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de taşınmaz mallarla ilgili uyuşmazlıkların çözümünde KKTC Taşınmaz Mal Komisyonunu bir iç hukuk yolu olarak kabul etmiştir. AB'nin ve üye devletlerinin KKTC makamları ile iş birliği yapıp yapmama kararı ise hukuki değil politik bir karar olmuştur. Ancak AB tarafından KKTC'ye yönelik uygulanan mevcut politikanın baltalanmaya müsait olduğu, KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması girişimlerinde yaşanan olumsuz tecrübe ile anlaşılmış durumdadır. Bu nedenle Türkiye birgün Kıbrıs sorununun mevcut hâliyle devam etmesine izin veremeyecek duruma gelecektir. Hâlihazırda saat Türkiye'nin aleyhine işlemektedir.

İkinci seçenek KKTC'nin tanınmasıdır. Bu çözüm BM ve AB tarafından kabul edilmeyen taksim anlamına gelmektedir. Zira BM ve AB hâlâ Kıbrıs'ta 1960 Londra ve Zürih Anlaşmalarıyla tesis edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin var olduğunu, Ada'nın bölünmüşlüğü nedeniyle yönetimde Türklerin temsil edilmediğini kabul etmiştir. Rumpf, Kıbrıs'ta hâlâ eski Kıbrıs Cumhuriyetinin var olduğunu hayali olarak varsaymanın, AB toprakları içinde ne AB üye devletlerinin hukukunun ne de AB hukukunun uygulanmadığının, hatta uluslararası ambargo uygulanan bir alan olduğunun kabulü anlamına geleceğini, bu durumda uygulanabilecek tek çözümün statükoyu onaylayarak, Kuzey ile Güney arasındaki hattı AB'nin dış sınırları olarak kabul etmek olduğunu öne sürmüştür.⁴⁶¹ Ancak AB'nin bu çözümü kabul etmesi Ada'nın Kuzeyinin hızla Türkiye ile bütünleşmesine yol açacaktır. Bu çözümde, Türkiye'nin Ada'daki askerî varlığı da kalıcı hâle gelecektir. Öte yandan, KKTC'nin Türkiye ile bütünleşemediği bir durumda Kıbrıslı Türklerin uluslararası toplumun dışında bırakılmaya devam edilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu durumda üçüncü seçeneği, Ada'nın Kuzeyinin Güneyi ile bir arada yaşayamayacağını kabul edilmesi ve Yeşil Hattın AB'nin sınırları hâline gelmesi oluşturmaktadır. Ancak bu, Kuzeyin hızla Türkiye ile siyasi bütünleşmesini veya KKTC'nin tanınmasını beraberinde getirecektir. Bunun da ne uluslararası toplum ne de AB tarafından kabulü mümkün değildir.

⁴⁶¹ Rumpf, "Comments on the Legal Status of Cyprus", a.g.m., s.59.

Dördüncü seçenek, Ada'da iki ayrı toplumun bulunduğu, bir arada barış içinde yaşamalarının mümkün olmadığı, Kıbrıs Rum Yönetiminin tek başına AB'ye alınmasının Ada'nın coğrafi, siyasi ve ekonomik bölünmüşlüğüne daha da keskin hâle getirdiği fikrinin kabul edilerek, Ada'nın Kuzeyinin ayrı bir devlet olarak AB'ye alınmasıdır.⁴⁶² Ancak Ada'nın tamamında hak iddia eden Kıbrıslı Rumların bunu kabul etmesi beklenmemektedir. Bunun yine de uygun bir çözüm olma potansiyeli bulunmaktadır. Burada garantör ülkelerden; Türkiye açısından Kıbrıslı Türklerin hukuki garantörlüğünden taviz vermek mümkün görülmezken, İngiltere rolünü tamamen AB'ye bırakmak ya da etkin bir çözüm için devreye girmek zorundadır. Aksi takdirde bu, AB'nin genişleme yoluyla çatışmaları çözüme kavuşturma, genişlediği ülkelerde demokrasinin gelişmesini sağlama ve bu şekilde değerlerini yayma şeklinde algılanan kimliğinin başta komşuları olmak üzere tüm dünya tarafından sorgulanmasına ve AB'nin kendi kabuğuna hapsolmesine neden olacaktır.

Kıbrıs sorununun çözümünde beşinci ve son seçeneği Ada'nın bütünleşmesi oluşturmaktadır. Kıbrıs sorununun bugün hukuki yollarla veya Kıbrıs Türk tarafına verilecek mali destek, Yeşit Hat üzerinden ticari ilişkiler vb. yöntemlerle çözülmesi mümkün görülmemektedir. Bu çözümde en önemli taraflardan biri AB'dir. AB, Kıbrıs sorununun çözümünün dışında kalamaz. Artık sorun bir iç sorundur. AB'nin siyasi bir kararla ulaşmak istediği fakat ulaşamadığı çözümü yeni bir siyasi kararla elde etmesi gerekmektedir. Çünkü Ada'daki mevcut çözümsüzlüğün nedeni AB'nin

⁴⁶² Ishtiaq Ahmad, "Resolving the Cyprus Conflict Through EU Enlargement Process", İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil (Der.), *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi, Bugünü ve Yarını*, Ankara, Ahsen Yayıncılık, 2001, s.51.

Kıbrıs'ı çözüm sağlanmadan üyeliğe almış olmasıdır. Bu nedenle AB'den geçmiş uygulamasına aykırı bir siyasi çözüm getirmesi beklenemez. Kıbrıs Rum Yönetiminin AB'ye üye olması, Türkiye'nin AB ile katılım müzakerelerine başlamış olması sonucu meseleye bir taraf haline gelen ve tercihini Kıbrıslı Rumlardan yana kullanan AB'nin tekrar aracı olma şansı kalmamıştır. AB'nin müktesebatın uygulanmasını Ada'nın kuzeyinde askıya almış olması ve Yeşit Hat aracılığıyla Kıbrıslı Türklerin izolasyonuna son verme yolundaki mevcut tutumu ise kapsamlı bir çözüme ulaşmaktan uzaktır. AB çözümün itici gücü olmalı, fakat görüşmeler tarafsızlığı nedeniyle BM gözetiminde yapılmalıdır. AB'nin yapabileceği en iyi şey aracılık görevini BM'den talep etmemesi, BM'yi çabalarında desteklemesi, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetiminin retoriğine itibar etmemesidir.⁴⁶³ Zira Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetiminin çözümden yana olduğuna dair retoriğin sadece AB'yi Kıbrıslı Rumların üyeliği için ikna amacını taşıdığı ve bir hile olduğu anlaşılmıştır. Kıbrıslı Rumlar üzerindeki baskı unsurunu Ada'nın Kuzeyine yönelik izolasyonların üye devletlerin bireysel politikaları dâhilinde kaldırılması kararı oluşturacaktır. AB içinde, Kıbrıslı Rumların çözüm yanlısı davranmadığı, rasyonel tercihlerinin bölgesel barışı engellediği, bunun Birlik değer ve normlarına uymadığı yönünde bir retoriksel ortam oluşturularak Annan Planı yeniden referanduma sunulabilir. Kıbrıslı Türklerin haklarının tek koruyucusu olan Türkiye'yi de denklemden çıkarmak mümkün değildir. Çünkü Kıbrıs Rum Yönetiminin Kuzey Kıbrıs'a doğrudan ticaret vetosunu kaldırmaması ve Türkiye'nin tam üyelik müzakereleri sürecinde askıya alınan müzakere başlıklarının açılmaması, Türkiye ile müzakerelerin sürdürülememesine neden olmuştur.

⁴⁶³ Nikos Skoutaris, *The Cyprus Issue, The Four Freedoms in a Member State Under Siege*, Oxford, Hart Publishing Ltd, 2011, s.197.

Bugün Kıbrıs'ta Kıbrıslı Rumlara 1974 Harekâtı sonrasında uluslararası toplum tarafından Ada'nın meşru temsilcisi olarak ve asli unsuru gibi muamele edilmiştir. Bu, Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin haklarını ve Doğu Akdeniz'deki güvenliğini sağlamak için yarattığı *de facto* durum sonrasında gerçekleşmiştir. Kıbrıslı Rumlar Kuruluş Anlaşmasına aykırı olmasına rağmen “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin *de jure* temsilciliği konumunu Türkiye'nin *de facto* eylemi ile elde etmiştir. Sonrasında Kıbrıslı Rumlar AB üyesi ülkeleri AB normlarını stratejik şekilde kullanarak, yani Retoriksel Eylemi kendi iddiaları yönünde aldatmaya yakın bir anlayışta uygulayarak⁴⁶⁴ ikna etmek suretiyle üyelik hedeflerine ulaşmıştır. 1999'da Kıbrıs'ın AB'ye katılımı konusunda Kıbrıslı Rumlar üzerinden Ada'da bir çözüm bulunması koşulu, Kıbrıslı Rumlar ile AB arasındaki Kıbrıslı Rumların imkânları ölçüsünde sorunun çözümü için elinden gelen her şeyi yapacağı ortak anlayışı sonrasında kaldırılmıştır. Bu nedenle Annan Planına Kıbrıs Rum Kesimi “hayır” oyu verdiğinde Günter Verheugen “Rum tarafınca aldatıldığını hissettiğini” söylemiştir.⁴⁶⁵ Ancak, bu genişlemeyi destekleyiciler için geç kalınmış bir pişmanlık iken, frenleyiciler için bir fırsat olmuştur.

Sonuç olarak, Kıbrıs konusundaki çıkmaz, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlanmasına Topluluğun genel çıkarı ya da kuralları nedeniyle karşı çıkamayan AB üyesi ülkelerin karar alıcıları için sarılınabilecek meşru bir argüman teşkil etmiştir. Ancak, Kıbrıslı Rumların diğer AB üyesi ülkeleri, AB'nin dayanışma hükmü çerçevesinde, Kıbrıs konusunda Türkiye'ye baskı yapmaya davet etmeleri de AB'de

⁴⁶⁴ Bkz. supra 21.

⁴⁶⁵ Bkz.: <http://euobserver.com/enlargement/15270>, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

tam karşılığını bulmamıştır. Buna başta İngiliz Hükümeti karşı çıkmıştır. Zira İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki AB politikası Ada'nın tek temsilcisi olarak Kıbrıslı Rumların tanınmasının konsolidasyonunu sağlamak değil, Ada'daki Türk Toplumunun da dâhil olduğu Birleşik bir Ada yönetiminin tesisi olmuştur. İngiliz liderlerin gözünde, açıkça belirtilmese de, AB koltuklarında Kıbrıslı Rumlar Ada'nın yarısını temsilen oturmaktadır.

Öte yandan Kıbrıslı Rumların kimliği Ada'nın Kuzeyine AB mali yardımlarının gitmesinin engellenmesi suretiyle pekiştirilmiştir. AB ise, Kıbrıs sorununa tam bir çözüm bulamadan Kıbrıslı Rumları AB'ye alması sonucu, bir çıkmaza girmiş durumdadır. Çünkü Kıbrıslı Rumların Ada'nın tek temsilcisi olarak tanınmasını istemekle Ada'daki iki toplumun siyasi eşitliğine dayalı Annan Planını desteklemek çelişmiştir. Bununla birlikte AB üyesi ülkelerde, genişleme yorgunluğu ve iç mali sorunların çözülmesi için içe dönük kısa vadeli karar almanın öncelik kazanması sonucu Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda ivme kaybedilmiş ve süreç ötelenmeye başlanmıştır. Bu bakımdan Kıbrıs sorunu Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar tarafından Türkiye'nin yoluna döşenmiş bir tuzaktır ve bazı AB ülkeleri bilinçli ve istekli olarak bu tuzağa düşmüştür. Kıbrıs konusunda AB üyeleri çözüm yanlısı politika izleyecekmiş gibi yapıp izlemeyen Rumlar tarafından, Türkiye ve genişleme yanlıları ise hem Rumlar hem de Ada'da bir çözüm bulunmadan Kıbrıslı Rumların üyeliğe alınmayacağını öne süren AB üyeleri tarafından retoriksel tuzağa düşürülmüştür.

Sonuç

AB'nin genişlemesi konusu, Türkiye açısından AB'ye katılım bir dış politika hedefi olduğu sürece gündemde kalması ve bilimsel analize tabi tutulması gereken bir konudur. Genelde rasyonalist ya da sosyal inşacı kuramlar ışığında incelenen AB'nin Türkiye'ye yönelik genişlemesi konusunun bireyin temel davranışlarına kadar derinleştirilerek, sosyolojik kurumsalcı bir bakış açısında söylem-eylem bağı çerçevesinde açıklanması ihtiyacı bulunmaktadır. Bu anlamda Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı, Türkiye'nin AB'ye yönelik dış politikasının analizi açısından uygulanabilir bir fikrî ortam sunmuştur.

Retoriksel Eylem Kuramının temel öğelerinden “retorik” kavramının anlamı ve kullanımı Eski Yunan'dan günümüze kadar dönüşüme uğramıştır. Aristo retorik'in araç ve standartlarını; dinleyicinin bir akıl çerçevesine konulması (*potos*), hatibin ahlaki özelliklerinin anlatılması (*ethos*) ve dinleyici için neyin iyi neyin kötü olduğunun ortaya konması (*logos*) olarak belirlemiştir. Modern bilim felsefesinde retorik'in odağı hatipten, dinleyiciye yönelmiştir ve hatibin kendini dinleyicinin yerine koyarak karar alıcıları iknasına dayanır. 20'nci yüzyılda literatür eleştirisi olarak kullanılan retorik'in, yüz yüze kamusal iletişim ve rasyonel kolektif karar alma imkânının bulunmadığı günümüzde, medya ve eğitimciler tarafından kamunun demokratik bir eğitime tabi tutulması maksadıyla kullanılabileceğini öne süren Amerikan Pragmatizminin de ilgi alanına girdiği görülmüştür. Yeni retorik ise temelde tartışma kuramıdır. Yeni retorikte geleneksel retorik sadece gösteri tekniği olarak alınmış, buna tartışma tekniği ilave edilmiştir. Yeni retorik tartışmaların belli

bir düzen içinde, belli stratejilerle yürütülmesi, bu araçlarla oluşan ya da bizzat oluşturulacak kriz durumlarında, paylaşılan oluşturucu normlar, sözleşmeler, kanunlar, kurallar ve daha geniş kültürel sistem inançlarının stratejik şekilde kullanılması ile insanları etkileyerek, çevremizle ilişkimizde mevcut değerleri vurgulamak suretiyle, sorun çözmek için yenilikçi bir seçim yapma aracı hâline gelmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplinde retorik; küreselleşme ile birlikte artan medya-toplum ilişkisini ele alan postmodern yaklaşımların ya da eleştirel iletişimsel kuramların antitezi olarak veya dinleyicinin siyasi tartışmalara aktif katılımcılığının sağlanmasını hedefleyen liberal sosyolojik kurumsalcı yaklaşımların aracı olarak yer bulmuştur.

Birey eylemi açısından Schimmelfennig, bireylerin, içinde bulunduğu toplumun kural, norm ve değerlerini hep varolmuş kabul ederek ve bunları içselleştirerek sürekli takip ettiği varsayımına karşı gelmiştir. Schimmelfennig'e göre, bireyler toplumsal kuralların hâkimidir ve kuralları stratejik maksatlı kullanır. Bu konuda Schimmelfennig başlangıç noktası olarak Erving Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramını benimsemiştir. Goffman'ın Dramacı Eylem Kuramında, aktörlerin sosyal durumları kendi avantajına kullanma amacında olduğu, bu maksatla gerektiğinde hile yaparak çevresinde iyi bir izlenim bırakmaya çalıştığı öngörülmüştür.

Jürgen Habermas'a göre bu bakış açısında birey (özne) içinde bulunduğu kurumsal ortamı kendisinin dışında yer alan bir nesne gibi algılamaktadır. Habermas bu tarz bir

davranış biçiminin özne-nesne ilişkisi şeklinde açıklanmasına karşı çıkmıştır. Habermas'a göre sosyal olguları birbiri ile iletişim sağlayan ve etkileşimde bulunan özne-özne ilişkisi şeklinde açıklayacak iletişimsel bir rasyonalite bulunmaktadır. Bu anlayıştaki rasyonalitede toplum; normlar, kurumlar ve sözleşmelerle örülmüş bir kumaş olarak görülmüştür. Toplum içindeki bireyler bu kumaş içindeki bilgi ve bakış açılarıyla sosyalleşerek gelişir. Özneler birbirlerinin ifadelerinin geçerliliğini; nesnel doğruluk, normatif haklılık ve/veya öznel samimiyet iddialarının bir veya birkaçı ile koordine ederek rasyonel uzlaşa arar. İletişimsel rasyonalitede olgular hakkındaki soru işaretlerine cevap aranmakla kalınmaz, aynı zamanda geleceğe yönelik insan eylemlerinin etik ve ahlaki boyutlarına da ışık tutulur. Bu nedenle, rasyonel uzlaşa için, müzakereye eşit erişim, eleştirilere itiraz hakkı, tartışmada zorlayıcı unsurlara yer verilmemesi gibi bir ideal konuşma durumuna bağlayıcı normatif şartları inşa etmenin yolu aranmaktadır. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı, Habermasçı yaklaşımdan belli ölçülerde faydalanmakla birlikte, İletişimsel Eylem Kuramını antitezi kabul etmektedir.

Schimmelfennig ise stratejik eylem ile kültürel değer ve normlar arasında diyalektik bir ilişki olduğunu öne sürmektedir. Schimmelfennig'in sosyal kuralların stratejik olarak algılandığı varsayımı, bireylerin belli durumlarda kendi eylem özgürlüklerini genişletmek için normları kullandıklarını, başkaları tarafından bu normlar kullanıldığında ise eylemlerinin sınırlandırıldığını öngörmüştür. Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramına göre, aktörler kurumsal norm, değer ve kuralları takip etmemekte, fakat bunları bir tartışma ortamı içinde katılımcıları kendi bakış açıları

yönünde karar almalarını sağlamak maksadıyla ikna etmek için kullanmaktadır. Kuramda tartışmaların, hakikate ulaşmak için yapılmadığı, sadece aktörlerin hedeflerine ulaşmaları için bir imkân olduğu varsayılmıştır.

Schimmelfennig, durum çalışması olarak Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe neden ve nasıl üye olarak kabul edildiğini ele almıştır. Buna göre, kurumsal karar alıcılar, karar sürecinin başlangıcında rasyonel kâr-zarar analizi mantığıyla hareket etmiştir. Buna karşın, üye devletlerin rasyonel tercihlerinin Topluluk ortamında uygulanmasının bir sınırı bulunmaktadır. Bu rasyonel tercihlerin Topluluk değer, norm ve kurallarıyla çeliştiğinin ispatı hâlinde değişebildiği görülmüştür. Schimmelfennig, AB'nin Doğu genişlemesine yönelik alınan kurumsal kararlarda, diyalektiğin değil, kurum içinde yapılan tartışmalardaki retoriksel uygulamaların etkili olduğunu iddia etmiştir.

Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılım sürecinde de, genişlemeyi frenleyicilerin rasyonel çıkarlarından vazgeçerek, genişlemeye onay vermeleri Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramındaki gibi diyalektik bir tartışma ya da sosyal öğrenme sonucu da olmamıştır. Aksine genişleme taraftarları, grup içindeki muhaliflerinin iddialarının, topluluk değer, norm ve kurallarına uymadığını ortaya koymuş, muhaliflerini retoriksel tuzağa düşürerek genişlemeye onay vermeyi kabule zorlamıştır. Birliğin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine genişlemesini rasyonel nedenlerle istemeyen ve buna engel olmak isteyen “frenleyiciler”, bu genişlemeyi

destekleyici AB üyesi ve aday ülke karar alıcıları tarafından, tartışmalarda iddialarının Topluluğun meşruiyet standartlarına uymadığı gerekçesiyle utanca sevk edilmiştir. Meşruiyet faktörü genişlemeyi destekleyenlerin frenleyiciler karşısında pazarlık gücünü artırmıştır. Karar sonunda kimin daha çok kâr edeceğine dair çatışma, Topluluğun kolektif kimliği ve Topluluğu oluşturan değerler ve normlarla ilişkilendirilmiş, böylece Retoriksel Eylem ile pazarlık gücündeki denge, genişlemeyi destekleyenlerden yana kaymıştır. Nihayetinde Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe üyeliği, rasyonel nedenlerden çok normatif nedenlerin gücü ile sağlanmıştır. Çünkü Retoriksel Eylemin AB Üyeleri arasında güç ve çıkarların örtüşmesinden kaynaklanan kolektif kararları değiştirme gücü vardır.⁴⁶⁶ Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı içinde sunduğu Liberal Topluluk Hipotezi, aday ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi farklılıkların üyelik için bir önem taşımadığını ortaya koymuştur. Buna göre, AB üyeliği için gerekli siyasi kriterleri karşılayan her ülke için üyelik hâlen mümkündür.⁴⁶⁷

Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye katılım sürecinin tamamını kuramsal olarak açıklayabilmesi nedeniyle, Schimmelfennig'in Retoriksel Eylem Kuramı Türkiye'nin AB'ye yönelik dış politikasının analizini yapmada kullanılabilecek iyi bir araçtır. Kuram, AB'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasını, Türkiye'de hâkim rasyonalist dış politika bakış açısının dışında, sosyolojik bir bakış açısıyla kurumların

⁴⁶⁶ Schimmelfennig, *The EU, NATO*, a.g.e., s.208.

⁴⁶⁷ Schimmelfennig, Engert, Knobel, "Costs, Commitment and Compliance", a.g.m., s.495-518. 2005 yılındaki gelişmeler neticesinde koşulluluğun değişmediğine ilişkin olarak, bkz.: Lavenex ve Schimmelfennig, "Relations with the Wider Europe", a.g.m., s.153, 154.

normatif gücünü de göz önüne alan aynı zamanda gerçek durumlara uygulanabilir bir perspektifle açıklama gücüne sahiptir.

Türkiye'nin AB içinde Türkiye'ye yönelik alınacak kararlarda, karar sürecinin başından sonuna kadar her bir üye devletin rasyonel seçimleri dâhilinde hareket ettiği gibi bir yanılgısı olmuştur. Aksine, bugüne kadar Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye hakkındaki kurumsal tartışmalarda, AB üyeleri arasındaki Türkiye yanlıları ile Türkiye karşıtları arasında yaşanan karşılıklı retoriksel tuzaklar sonucu alınan kararla ekonomik ağırlıklı bir ilişkiden siyasi ağırlıklı bir ilişki aşamasına gelmiştir. Öte yandan, süreç içinde Türkiye yanlılarının sesinin frenleyicilere kıyasla daha yüksek çıkmadığı görülmüştür.

Söylemlerinde Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği için müzakere kararlarına etki eden olumsuz motifleri kullanan frenleyiciler arasında; kimlik algısı ile hareket eden Fransa Eski Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, çıkar algısı ile hareket eden Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, yerel siyaset endişeleri ile hareket eden Almanya Şansölyesi Angela Merkel ve iktidarının son döneminde Fransa Eski Cumhurbaşkanı Jacques Chirac öne çıkmıştır. Söylemlerinde Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği için müzakere kararlarına etki eden olumlu motifleri kullanan ılımlılar ya da destekleyiciler arasında; jeopolitik/jeostratejik etkenlere vurgu yapan İngiltere Eski Başbakanı Tony Blair ve uluslararası ilişkilerde ahde vefa ilkesine vurgu yapan

Akdeniz ülkeleri, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin karar alıcıları ile AB Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyeleri öne çıkmıştır.

Frenleyicilerin Türkiye ile müzakerelerin neredeyse durma noktasına gelmesini sağlamasına Türkiye'nin Kıbrıslı Rumlara yönelik sürdürdüğü politikasının AB değer, kural ve normlarına uymadığı iddiasının diğer üyelerce kabul görmesi neden olmuştur. Bu noktaya nasıl gelindiğinin anlaşılması için ülkelerin Kıbrıs sorununa yönelik pozisyonlarına bakmakta fayda bulunmaktadır. Türk karar alıcıları, Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Harekâtının üzerinden zaman geçtikçe Ada'daki barış ortamının süresinin de uzayacağı, Ada'da barış için geçerliliğini böylece ispatlamış iki toplumlu, iki bölgeci yapının uluslararası toplum tarafından nihayetinde bir gereklilik olarak görüleceği ve Türkiye'ye hak verileceği yönündeki beklentisini korumuştur. Türk karar alıcıları Kıbrıs sorununa yönelik iki toplumlu, iki bölgeci yapı modelindeki kararlılıklarını ifade etmek için, zaman zaman Türkiye'nin gerekirse KKTC ile bütünleşebileceğini iddia etmiş, ancak bu yaklaşım uluslararası toplum tarafından tepki ile karşılanmıştır. Yunan karar alıcıları, Kıbrıs sorununa ilişkin tek taraflı politikaları nedeniyle Türkiye ile uzlaşamayacağını öne sürmüş, Türk tarafının tutumunu uluslararası toplum bünyesinde şikayet konusu yapmaya ve meseleyi uluslararasılaştırmaya çalışmıştır. Yunanistan Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde geçmiş olduğu "adaylık" ya da "müzakerelere başlama" gibi aşamalara, AB üyeliği avantajını da kullanarak, Kıbrıslı Rumların hep Türkiye'nin bir adım önünde olması şartıyla onay vermiştir. Bu şekilde Yunanistan, topluluk meşruiyet standardına aykırı hareket etmeden, Türkiye'yi

Birliğe üyelik yolunda bir çıkmaza sürüklemeyi başarmıştır. Kıbrıslı Rumlar, bir yandan Ada'nın tamamı üzerinde “Kıbrıs Cumhuriyeti”nin meşru temsilcisi olduklarını uluslararası topluma kabul ettirmeye ve uluslararası kuruluşlarda bu sıfatla yer almaya, diğer yandan Ada'nın bölünmesinden doğan mülk sorununu Türkiye'nin de bağlı olduğu Avrupa seviyesine taşımak için AB Hukuku yollarını kullanmaya çalışmıştır. Kıbrıs görüşmelerinde genelde Rumlar AB değerleriyle uyumlu görünüm sergilerken, Türklerin çözüm sürecini baltalamaya çalışan taraf olduğunu iddia etmiştir. Güney Kıbrıs'ta Başkan Tassos Papadopoulos'un niyetinin çözüm olmadığı, Annan Planına yönelik referandum esnasında Kıbrıslı Rumlara “hayır” oyu vermeleri yönünde çağrı yapması sonrasında anlaşılmıştır. Kıbrıslı Türk liderler ise, Rumların Ada'da tam hâkimiyet politikasına karşın, bu politikadan doğan izolasyonların kaldırılmasına odaklanmıştır. AB karar alıcıları, Yunan ve Kıbrıslı Rum liderlerin, çözümün tek engelinin KKTC Eski Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş olduğu iddiasını geçerli kabul ederek, Kıbrıslı Rumların sözlerine güvenmiş ve Birliğe katılımına erken onay vermiştir. Bir başka deyişle AB, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların retoriksel tuzağına düşmüştür. Türkiye, kendisini dışlayıcı politika izleyen “katı frenleyicilerin” iddialarını boşa çıkaracak, ilişkilerin Kıbrıs sorunu bağlamındaki gelişmeler nedeniyle kilitli kalmasına seyirci kalan “ılımlı frenleyicileri” üyeliğinin kabulü yönünde ikna edecek, “dinleyicileri” yanına çekecek bir politika izleyememiştir. Türkiye'nin Katılım Müzakere Çerçeve Belgesinde yer alan Gümrük Birliğinin tüm üye ülkelere genişletilmesi koşulunu Kıbrıslı Rumları da içerecek şekilde uygulamayı 2006 yılında reddetmesi, Türkiye'nin Birlik normlarına uygun davranışı sergilemediğini ve Topluluğun meşruiyet standardına aykırı hareket ettiğini öne süren frenleyicilerin iddialarına meşruiyet kazandırmıştır. Türkiye,

Birliğe katılımı için diğer üye ülkeleri ikna etmeye yönelik retoriksel bir strateji izlemesi gerekirken, Türkiye karşıtlarının son dönemde hâkim retoriğe sahip olmasına izin vermiştir.

Türk liderleri, Türkiye'ye somut üyelik perspektifi verildiğinde gerekli siyasi reformları yapma imkânı bulmuştur.⁴⁶⁸ Ancak, Kıbrıs sorunundaki tıkanma ile birlikte yapılacak her türlü reformun siyasi masrafı artmıştır. Bu nedenle, sürecin yavaşlamasından tek başına Türkiye'yi sorumlu tutmak yanlış olacaktır. Schimmelfennig, AB'nin Türkiye'nin demokratik konsolidasyonu için Türkiye'ye verilen tam üyelik perspektifinde çelişki ve çekince göstermemesi,⁴⁶⁹ genişlemeye ilişkin taahhütlerinin güvenilirliğini yeniden garanti altına alması⁴⁷⁰ gerektiğini öne sürmektedir. Ancak, AB'nin genişleme yorgunluğu altına girdiği, derinleşmenin ivme kaybettiği, başta Akdeniz ülkeleri olmak üzere ciddi bir mali krizin yaşandığı, zamanın Türkiye'nin aleyhine işlediği bugünkü aşamada, Türkiye'nin AB ile ilişkileri “dış teşvik”⁴⁷¹ mekanizması ile sürdürülememektedir. Türkiye de artık rasyonalist temelli argümanlarla ilerleme sağlayamaz hâle gelmiştir.

⁴⁶⁸ 2002-2003 yıllarında Türkiye'de gerçekleştirilen demokratik reformlar koşulluluğun sonucudur. Bkz.: Schimmelfennig, Engert, Knobel, “Costs, Commitment and Compliance”, a.g.m., s.495-518.

⁴⁶⁹ Lavenex ve Frank Schimmelfennig, “Relations with the Wider Europe”, a.g.m., s.138.

⁴⁷⁰ Frank Schimmelfennig, “EU Political Accession Conditionality After the 2004 Enlargement: Consistency and Effectiveness”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 15, No 6, 2008, s.932, 933.

⁴⁷¹ Schimmelfennig ve Sedelmeier, Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Avrupalılaşmasına ilişkin olarak rasyonalist ve sosyal inşacı kuramlardan çıkardıkları üç mekanizma modelini test etmiştir. Bunlar pazarlık yaklaşımından alınan “dış teşvik” mekanizması ile sosyal inşacı/sosyolojik kurumsalcılıktan alınan “sosyal öğrenme” (sosyalleşme) ve “ders çıkarma” (AB uygulamalarının ithal edilmesi) modelleridir. Schimmelfennig ve Sedelmeier yaptıkları durum çalışmasında, açık ve güvenilir siyasi koşulluluğun AB'nin aday ülkeler üzerinde en fazla etkiyi yaptığı sonucuna ulaşarak “dış teşvik” modelinin geçerli olduğunu ispatlarken, en zayıf bulguları sosyalleşme ve ders çıkarma mekanizmalarında elde etmişlerdir. Bkz.: Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Governance

Bu tezde, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci içinde önüne konulan retoriksel tuzaklara sonuçlarının vehametini tahmin etmesine rağmen düştüğü ve bunu değiştirecek AB değer, kural ve normları ile uyumlu olduğuna dair söylem ve eylemleri içeren uzun dönemli bir strateji uygulamadığı iddia edilmektedir. Günümüzde, Türkiye'nin AB üyeliğini frenleyiciler, Retoriksel Eylem uygulamaları ile topluluk ortamında meşruiyet elde etmeyi, retoriksel argümanlarla Türkiye'nin direnç noktalarını kırmayı, gerektiğinde Türkiye'yi üyeliğe kabul etmeyi arzulayan ülkeleri Topluluk normlarına uygun davranmadıkları gerekçesiyle utandırmayı ve onları kendi iddiaları temelinde hareket etmeye ikna etmeyi sürdürmektedir. Türkiye-AB ilişkilerinde mevcut politikaların devam etmesi durumunda, ilişkiler ancak Kıbrıslı Rumların mucizevî bir şekilde Ada'da kapsamlı bir çözüme yanaşması ile ilerleyebilecektir. Kıbrıslı Rumların da, Türkiye-AB ilişkilerinde ilerleme sağlanması için tanınma koşulunu öne sürdüğü bilinmektedir. Türkiye açısından Kıbrıslı Türkler ile birlikte AB üyeliği gerçekleşmeden ya da Ada'da kapsamlı bir çözüm sonrası adil ve eşit bir yeni yönetim oluşturulmadan Kıbrıslı Rumların yönetiminin tanınması mümkün görülmemektedir. Bu tezin ana sorunsalı olmamakla birlikte, Ada'da en makul çözümün, artık bir taraf olması nedeniyle AB'nin aracılık görevi almaması ve sadece dış destekte bulunması, çabaların BM liderliğinde sürdürülmesi, AB üyesi ülkelere Kıbrıs'ın Kuzeyine doğrudan ticaretin bireysel olarak başlatılacağına dair bir söylem çerçevesinde bir retoriksel durumun oluşturulması ve Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ta yeniden Annan Planının referanduma sunulması yönünde etki altına alınmasıyla sağlanacağı düşünülmektedir.

by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Cilt 11, No 4, 2004, s.669-687. Bkz.: supra 71 – 75.

Sonuç olarak Türkiye, AB'ye katılım sürecinde, AB içindeki genişlemeyi frenleyicilerin Kıbrıs sorunu çerçevesindeki retoriksel tuzağına düşmüş durumdadır. Türkiye'nin AB'ye üyeliği, BM, AB kurumları ve diğer AB üyesi ülkeler ile birlikte Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar üzerinde, AB değer, norm ve kurallarına uymadıkları yönünde kapsamlı ve planlı bir şekilde uygulanacak Retoriksel Eylemlerle mümkün olacaktır.

EK

MÜZAKERE BAŞLIKLARININ DURUMU

(Ocak 2013)

Toplam Başlık Sayısı: 35			
Taraması Tamamlanan Başlık Sayısı: 33 (Kalan başlıklar “kurumlar” ve “diğer konular” başlıklarıdır.)			
Sıra Nu.	MÜZAKERE BAŞLIĞI	DURUMU	AÇIKLAMA
1.	Bilim ve Araştırma	Müzakeresi açılıp geçici olarak kapatılmıştır. (12 Haziran 2006)	Türkiye-AB katılım müzakereleri başlamıştır.
2.	İşletme ve Sanayi Politikası	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (29 Mart 2007)	1*1 Kapanış Kriteri
3.	İstatistik	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (26 Haziran 2007)	2*1 Kapanış Kriteri
4.	Mali Kontrol	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (29 Mart 2007)	6*1 Kapanış Kriteri
5.	Trans-Avrupa Ağları	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (19 Aralık 2007)	1*1 Kapanış Kriteri
6.	Tüketicinin ve Sağlığının Korunması	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (19 Aralık 2007)	5*1 Kapanış Kriteri
7.	Fikrî Mülkiye Hukuku	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (17 Haziran 2008)	4*1 Kapanış Kriteri
8.	Şirketler Hukuku	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (17 Haziran 2008)	5*1 Kapanış Kriteri
9.	Sermayenin Serbest Dolaşımı	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (19 Aralık 2008)	4*1 Kapanış Kriteri
10.	Bilgi Toplumu ve Medya	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (19 Aralık 2008)	5*1 Kapanış Kriteri
11.	Vergilendirme	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (30 Haziran 2009)	3*1 Kapanış Kriteri
12.	Çevre	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (21 Aralık 2009)	5*1 Kapanış Kriteri
13.	Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	Müzakeresi geçici olarak açılmıştır. (30 Haziran 2010)	6*1 Kapanış Kriteri
14.	Malların Serbest Dolaşımı	AB Konseyi Tarafından 4*1 açılış kriteri onaylanmıştır.	Askıya alınmıştır.

Sıra Nu.	MÜZAKERE BAŞLIĞI	DURUMU	AÇIKLAMA
15.	İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	AB Konseyi Tarafından 1+1 açılış kriteri onaylanmıştır.	Askıya alınmıştır.
16.	Mali Hizmetler	AB Konseyi Tarafından *1 açılış kriteri onaylanmıştır.	Askıya alınmıştır.
17.	Tarım ve Kırsal Kalkınma	AB Konseyi Tarafından 5+1 açılış kriteri onaylanmıştır.	Askıya alınmıştır. Fransa tarafından engellenmektedir.
18.	Gümrük Birliği	AB Konseyi Tarafından 1+1 açılış kriteri onaylanmıştır.	Askıya alınmıştır.
19.	Balıkçılık	Konsey’de görüşülmeye devam etmektedir.	-
20.	Ulaştırma Politikası		-
21.	Dış İlişkiler		-
22.	Eğitim ve Kültür	Türkiye tutum belgesini hazırlayarak AB’ye sunmuştur. (25 Mayıs 2007)	Fransa tarafından tutum belgesi onaylanmayarak engellenmiştir. Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
23.	Ekonomik ve Parasal Politika	Türkiye tutum belgesini hazırlayarak AB’ye sunmuştur. (09 Mart 2007)	Fransa tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
24.	Kamu Alımları	AB Konseyi Tarafından 3 açılış kriteri onaylanmıştır.	-
25.	Rekabet Politikası	AB Konseyi Tarafından 6 açılış kriteri onaylanmıştır.	-
26.	Sosyal Politika ve İstihdam	AB Konseyi Tarafından 2 açılış kriteri onaylanmıştır.	-
27.	İşçilerin Serbest Dolaşımı	Konsey’de görüşmeleri devam etmektedir.	Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
28.	Enerji		Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.

Sıra Nu.	MÜZAKERE BAŞLIĞI	DURUMU	AÇIKLAMA
29.	Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	AB Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) tarafından açılış kriterleri onaylanmıştır.	Fransa 2013 yılı başında engellemesini kaldırmıştır.
30.	Yargı ve Temel Haklar	Konsey’de görüşmeleri devam etmektedir.	Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
31.	Adalet, Özgürlük ve Güvenlik		Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
32.	Mali ve Bütçesel Hükümler		Fransa tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
33.	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	Tarama Sonu Raporu Türkiye’ye iletilmemiştir.	Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
34.	Kurumlar	-	Fransa tarafından engelleneceği ifade edilmiştir.
35.	Diğer hususlar	Müzakereler esnasında görüşülmesine ihtiyaç duyulabilecek konulardır.	-

Not: *1 Kapanış Kriteri Aralık 2006 Zirvesi’nde onaylanan karar doğrultusunda Ek Protokolün uygulanması ile ilgilidir.

KAYNAKÇA

A. KİTAP VE MAKALELER

Ahmad, Ishtiaq (2001), “Resolving the Cyprus Conflict Through EU Enlargement Process”, İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efegil (Der.), *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi, Bugünü ve Yarını*, Ankara, Ahsen Yayıncılık, 51 – 57.

Akçalı, Cevdet (2004), “Kıbrıs’ın Avrupa Birliği’ne Üyeliği Türkiye-AB İlişkilerini Nasıl Etkiler?”, *I.Uluslararası İlişkiler Sempozyum Bildirileri*, Kadir Has Üniversitesi, 18 Mart.

Altunışık, Meliha Benli ve Özlem Tür (2005), *Turkey, Challenges of Continuity and Change*, Abington, Routledge.

Andrews, Carole (1998), “EU Enlargement: The Political Process, *House of Commons Research Paper*, 98/55, 1 – 49.

Aristotle, *Rhetoric* (çeviren: W.Rhys Roberts), Cilt I, Bölüm 2. <http://rhetoric.eserver.org/aristotle/rhet1-1.html> (erişim tarihi: 03 Aralık 2011).

Asmussen, Jan (2006), “Comment: A New Picture of Cyprus”, Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an “Insoluble” Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, 63 – 67:

Aydın, Mustafa (1996), “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, No 3 – 4, 71 – 114.

Baç, Meltem Müftüler (2001), *Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.

Bagdonas, Özlem Demirtaş (2007), “Reconciling the Irreconcilable? Turkey’s European-orientation and the Cyprus policy as a “National Cause”, Making Sense of a Pluralist World”, *Sixth PanEuroepan Conference on International Relations*, Turin/Italy, Eylül.

Başeren, Sertaç Hami (2010), *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*, İstanbul, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı.

Biesecker, Barbara (1992), “Michel Foucault and the Question of Rhetoric”, *Philosophy & Rhetoric*, Cilt 25, No 4, 351 – 364.

Birand, Mehmet Ali (2005), *Türkiye’nin Büyük Avrupa Kavgası*, 31 Temmuz 1959’dan, 17 Aralık 2004’e, İstanbul, Doğan Kitapçılık AŞ., 11.baskı.

Blair, J.Anthony ve Christopher W.Tindale (2012), *Groundwork in the Theory of Argumentation: Selected Papers of J.Anthony Blair*, Windsor, Ontario, Springer.

Braet, Antoine C. (1996), "On the Origin of Normative Argumentation Theory: The Padoxical Case of the Rhetoric to Alexander", *Argumentation*, Cilt 10, No 3, 347 – 359.

Branaman, Ann (1997), "Goffman's Social Theory", Charles Lemert ve Ann Branaman (der.), *The Goffman Reader*, Oxford, Blackwell Publishers Ltd, xlv - lxxxii.

Brewin, Christopher (2000), *The European Union and Cyprus*, Huntingdon, Cambridgeshire.

Broquet, Hervé, Catherine Lanneau ve Simon Peterman (Der.) (2008), *Les 100 Discours Qui ont Marqué le XXe Siècle*, Brüksel, André Versaille Editeur.

Burke, Kenneth (1969), *A Grammer of Motives*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press.

Campbell, Colin (1996), *The Myth of Social Action*, Cambridge, Cambridge University Press.

Carayannis, Elias G., Ali Pirzadeh ve Denisa Popescu (2012), *Institutional Learning and Knowledge Transfer Accross Epistemic Communities, New Tools of Global Governance*, New York, Springer.

Checkel, Jeffrey T. (1998), "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Cilt 50, No. 2, 1998, 324 - 348.

Chriss, James J. (1995), "Habermas, Goffman, and Communicative Action: Implications for Professional Practice", *American Sociological Review*, Cilt 60, No 4, 1995, 545 – 565.

Clerides, Christos (2006), "Comment III: The EU Accession of Cyprus – Priorities, Potentials and Risks", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, 247 – 252.

Crawford, J./G.Hafner/A.Pellet, Republic of Cyprus: Eligibility for EU Membership, Opinion of 14 October 1997, www.pio.gov.cy/docs/euro/european_union/other/opinion.htm, 1-23.

Crick, Nathan (2000), *Democracy and Rhetoric, John Dewey on the Arts of Becoming*, Columbia University of South Carolina Press.

Della Porta, Donatella ve Michael Keating (der.) (2008), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences, A Pluralist Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press.

Dinan, Desmond (2005), *Ever Closer Union, An Introduction to European Integration*, Palgrave Macmillan.

Dougherty, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff (1990), *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, New York, Harper and Row Publishers.

Durkheim, M.Émile (1895), *Les Règles de la Méthode Sociologique*, Paris, Félix Alcan.

Eemeren, Frans H. van (2010), *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse, Extending the pragma-dialectical theory of argumentation*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Elster, Jon (1989), "Social Norms and Economic Theory", *Journal of Economic Perspectives*, Cilt 4, No 4, 99 – 117.

Elster, Jon (1989), *The Cement of Society: A Survey of Social Order*, Cambridge, Cambridge University Press.

Eralp, Atilla (2009), "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship", *New Perspectives on Turkey*, Nu.40, 149-170.

Eriksen, Erik Oddvar ve Jarle Weigård (1997), "Conceptualizing Politics: Strategic or Communicative Action", *Scandinavian Political Studies*, Cilt 20, No 3, 219 – 241.

Eriksen, Erik Oddvar ve Jarle Weigård (2003), *Understanding Habermas, Communicative Action and Deliberative Democracy*, New York, Continuum Books.

Friedman, Gil ve Harvey Starr (1997), *Agency, Structure, and International Politics, From ontology to empirical inquiry*, Londra, Routledge.

Gazioğlu, Ahmet C. (2001), *Cyprus, A Few Facts and The Rule of Law For Those Who Want to See Beyond the Deceit*, Lefkoşa, Cyrep.

Gergen, Kenneth J. (1990), "The Checkmate of Rhetoric (But Can Our Reasons Become Causes?)", Herbert W. Simons (der.), *The Rhetorical Turn: Invention and Persuasion in the Conduct of Inquiry*, Chicago, University of Chicago Press, 293 - 307.

Giddens, Antony (1979), *Central Problems in Social Theory, Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Berkeley ve Los Angeles, University of California Press.

Giegerich, Thomas (2006), "The EU Accession of Cyprus and the Fate of the Annan Plan – Concluding Remarks", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, 253 – 280.

Goffman, Erving (1959), *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York, Penguin Books.

Goffman, Erving (1961), *Encounters*, Indiana, The Bobbs-Merrill Company.

- Goffman, Erving (1967), *Interaction Ritual, Essays on Face-to-Face Behavior*, New York, Anchor Books.
- Goffman, Erving (1969), *Strategic Interaction*, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press.
- Goffman, Erving (1974), *Frame Analysis*, New York, Harper Colophon Books.
- Goodnight, G.Thomas (1993), “A ‘New Rhetoric’ for a ‘New Dialectic’: Prolegomena to a Responsible Public Argument”, *Argumentation*, Cilt 7, 329 - 342.
- Gotschlich, Jürgen, “Why Turkey’s EU Bid Could Hinge on Britain”, *Spiegel Online*, 23 Haziran 2005, www.spiegel.de/international/0,1518, druck-361799,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.
- Gözen, Ramazan (2006), “Türk Dış Politikasının Avrupa Birliği’ne Doğru Dönüşümü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, Nu. 6, 1 – 16.
- Green, Pauline ve Ray Collins (2003), *Embracing Cyprus, The Path to Unity in the New Europe*, Londra, I.B.Tauris.
- Günay, Cengiz (2008), “3.Austrian Stakeholders in the EU-Turkey Debate”, Nathalie Tocci (Der.), *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy*, IAI-TEPAV Project, Instituto Affari Internazionali, Roma, 59 – 84.
- Günoğur, Haluk (2010), “Avrupa Birliğinin 2002 Kopenhag, 2004 Brüksel Zirve Kararları ve Müzakere Süreci”, *Stratejik Araştırmalar*, Cilt 8, No.14, 186 – 228.
- Habermas, Jürgen (1984), *The Theory of Communicative Action, Reason and the Rationalization of Society*, çeviri: Thomas McCarthy, Cilt 1, Boston, Beacon Press.
- Habermas, Jürgen (1985), *The Theory of Communicative Action, Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*, Çeviri Thomas McCarthy, Cilt 2, Boston, Beacon Press.
- Habermas, Jürgen (1990), *Moral Consciousness and Communicative Action*, Cambridge, Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1993), *Justification and Application, Remarks on Discourse Ethics*, Cambridge, M.I.T..
- Habermas, Jürgen (2001), “Why Europe Needs a Constitution?”, *New Left Review*, Cilt 11, 2001, 5 - 26.
- Halliday, Fred (1994), *Rethinking International Relations*, Houndmills, Macmillan Press.

Hocutt, Max (1997), "From Logical Positivism to Scientific Realism: A review of Roberts Klee's Introduction to the Philosophy of Science: Cutting Nature at its Seams, (Oxford, Oxford University Press, 1997)", *Behavior and Philosophy*, Cilt 25, No 1, 77 – 80.

Hoffmeister, Frank (2006), "The EU Accession of Cyprus-Priorities, Potentials and Risks", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, 205 – 218.

Hughes, Edel (2011), *Turkey's Accession to the European Union, The Politics of Exclusion?*, London ve New York, Routledge.

Joseph, Jonathan (2007), "Philosophy in International Relations: A Scientific Realist Approach", *Millennium: Journal of International Studies*, Cilt 35, No 2, 345 – 359.

Juma'lı, Ahmad H (2006), "Empirical and Realistic Approaches of Research, *Revista Emresarial Inter Metro/Inter Metro Business Journal*, Cilt 2, No.1, 88 – 108.

Kabaalıoğlu, Haluk (2006), "Comment I: Lessons to be Learned from the Greek Cypriot Rejection of the Annan Plan", Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an "Insoluble" Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, 233 – 240.

Kalaitzidis, Akis (2010), *Europe's Greece, A Giant in the Making*, New York, Palgrave Macmillan.

Kastely, James L. (1997), *Rethinking the Rhetorical Tradition, From Plato to Postmodernism*, New Haven, Yale University Press.

Kauffeld, Fred J. (2002), "Pivotal Issues and Norms in Rhetorical Theories of Argumentation", Frans H.van Eemeren ve Peter Houtlosser (der.), *Dialectic and Rhetoric, The Warp and Woop of Argumentation Analysis*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers, 97 - 118.

Kegley Jr., Charles W. (2002), "Bridge-Building in the Study of International Relations", Donald J.Puchala (der.), *Visions of International Relations, Assessing and Academic Field*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina, 2002.

Keohane, Robert O. (1988), "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Cilt 32, No 4, 379 – 396.

Kershaw, Anthony (1990), "European Economic Aspects in Northern Cyprus", *Turkish Cypriot Human Rights Committee, Human Rights and The Cyprus Question, Seminar Proceedings*, Lefkoşa, 22-23 Ekim.

Kramer, Heinz (2005), "Turkey's EU Accession Negotiations at the Mercy of Conflicting Interests", *Stiftung Wissenschaft und Politik-German Institute for International and Security Affairs*, SWP Comments 43, 1 – 8.

Lane, Ruth (1996), "Positivism, Scientific Realism and Political Science, Recent Developments in the Philosophy of Science", *Journal of Theoretical Politics*, Cilt 8, No 3, 361 – 382.

Lapid, Yosef (1989), "The Third Debate: on the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Cilt 33, No 3, 235 - 234.

Lavenex, Sandra ve Frank Schimmelfennig (2006), "Relations with the Wider Europe", *JCMS*, Volume 44, Annual Review, 137 – 154.

Leff, Michael (1993), "The Uses of Aristotle's Rhetoric in Contemporary American Scholarship", *Argumentation*, Cilt 7, No 3, 313 – 327.

Lyne, John (1995), "Rhetoric in the Context of Scientific Rationality", Henry Krips, J.E.McGuire, Trevor Melia (der.), *Science, Reason, and Rhetoric*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 245 – 269.

Mallinson, William (2010), *Cyprus, Diplomatic History and the Clash of Theory in International Relations*, London, I.B.Tauris.

Margolis, Joseph (1995), "Beyond Postmodernism: Logis as Rhetoric", *Argumentation*, Cilt 9, 21 – 31.

Matsen, Patricia P., Philip B.Rollison ve Marion Sousa (1990), *Readings From Classical Rhetoric*, SIU Press.

Mazower, Mark (1989), *Karanlık Kıta: Avrupa'nın Yirminci Yüzyılı*, İstanbul, Penguin Books.

Mendelson, Maurice H. (2001), *Why Cyprus Entry into the European Union Would be Illegal, Legal Opinion*, London,Meto Print Ltd.

Mendelson, Michael (2002), *Many Sides: A Protagorean Approach to the Theory, Practice, and Pedagogy of Argument*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.

Moore, Christopher Robert (2008), *Socratic Persuasion*, Doktora Tezi, University of Michigan, Ann Arbor, ProQuest LLC.

Mor, Hasan (2008), "Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, 983 - 1026.

Nas, Çiğdem (2004), "Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri", Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Basım, 465 – 488.

Necatigil, Zaim (1999), "The Loizidou Case: A Critical Examination", *SAM Papers*, Cilt 8, Nu.99, Ankara.

Nugent, Neill (2006), *The Government and Politics of the European Union*, Hampshire, Palgrave Macmillan.

Oberling, Pierre (2001), *The Double Representation Conspiracy, How the Greek and Greek Cypriot Governments are Precipitating a New Crisis in Cyprus by Using European Union*, Lefkoşa, Cyrep.

Onuf, Nicholas (2002), “Worlds of Our Making, The Strange Career of Constructivism in International Relations”, Donald J.Puchala (der.), *Visions of International Relations, Assessing and Academic Field*, Columbia, South Carolina, University of South Carolina, 2002, s. 119 – 141.

Özen, Çınar (2002), *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, İzmir, Ceylan Kitabevi.

Özlem, Doğan (2003), *Bilim Felsefesi (ders notları)*, İstanbul, İnkılap.

Özlem, Doğan (2008), *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, Ankara, Doğu Batı, 4.Basım.

Parsons, Talcott (1977), *The Evolution of Societies*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.

Peker, Emre, Turkey May Annex North Cyprus If No Reunification, Kibris Says, *Bloomberg*, 05 Mart 2012,

Perelman, Chaïm ve Lucie Olbrechts-Tyteca (1969), *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*, (1958), Çeviri: J. Wilkinson ve P. Weaver, *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation*.

Peters, B.Guy (2005), *Institutional Theory in Political Science: The ‘New Institutionalism’*, London, Continuum.

Reed, Howard (1990), “International Isolation of the Turkish Cypriot People in the Fields of Commerce, Trade, Culture and Sports, *Turkish Cypriot Human Rights Committee, Human Rights and The Cyprus Question, Seminar Proceedings*, Lefkoşa, 22-23 Ekim.

Risse, Thomas (2000), “Let’s Argue!: Communicative Action in World Politics”, *International Organization*, Cilt 54, No 1, 2000, 1 - 39.

Ruggie, John Gerard (1998), “What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianizm and the Social Constructivist Challenge”, *International Organization*, Cilt 52, No.4, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, 855 - 885.

Rumpf, Christian (2006), “Comments on the Legal Status of Cyprus: Issues of Conflict and their Causes”, Thomas Giegerich (Der.), *The EU Accession of Cyprus-Key to the Political and Legal Solution of an “Insoluble” Ethnic Conflict?*, Baden-Baden, Nomos, 37 - 62.

Ryder, Phyllis Mentzell (2011), *Rhetorics for Community Action*, Plymouth, Lexington Books.

Schimmelfennig, Frank (1999), "The Double Puzzle of EU Enlargement, Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East", Darmstadt University of Technology, *Paper Presented at the ECSA Sixth Biennial International Conference*, Pittsburgh, 1 – 48.

Schimmelfennig, Frank (2001), "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", *International Organization*, Cilt 55, No 1, 2001, 47-80.

Schimmelfennig, Frank (2002), "Liberal Community and enlargement: an event history analysis", *Journal of European Public Policy*, Cilt 9, No 4, 598-626.

Schimmelfennig, Frank (2003a), "Strategic Action in a Community Environment: The Decision to Enlarge the European Union to the East", *Comparative Political Studies*, Cilt 36, No 1 - 2, 156 – 183.

Schimmelfennig, Frank (2003b), *The EU, NATO and the Integration of Europe, Rules and Rhetoric*, Cambridge, Cambridge University Press.

Schimmelfennig, Frank (2005), "European Regional Organizations, Political Conditionality, and Democratic Transformation in Eastern Europe", *East European Politics and Societies*, Cilt 21, Sayı 1, 126-141.

Schimmelfennig, Frank (2008a), "Entrapped Again: The Way to EU Membership Negotiations with Turkey", *UCD Dublin European Institute Working Paper 08-8*, 1 – 28.

Schimmelfennig, Frank (2008b), "EU Political Accession Conditionality After the 2004 Enlargement: Consistency and Effectiveness", *Journal of European Public Policy*, Cilt 15, No 6, 918 – 937.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert, Hesco Knobel (2003), "Costs, Commitment and Compliance", *JCMS*, Cilt 41, Sayı 4, 495 – 518.

Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier (2004), "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Cilt 11, No 4, 661 – 679.

Schimmelfennig, Frank ve Guido Schwellnus (2006), "Political Conditionality and Convergence: The EU's Impact on Democracy, Human Rights, and Minority Protection in Central and Eastern Europe", *Paper prepared for the CEEISA Conference*, Tartu, Estonia, 1 – 29.

Sepos, Angelos (2008), *The Europeanization of Cyprus, Polity, Policies and Politics*, Londra, Palgrave Macmillan.

Skoutaris, Nikos (2011), *The Cyprus Issue, The Four Freedoms in a Member State Under Siege*, Oxford, Hart Publishing Ltd.

Soysal, Mümtaz (1990), “Denial of An International Identity”, *Turkish Cypriot Human Rights Committee, Human Rights and The Cyprus Question, Seminar Proceedings*, Lefkoşa, 22-23.

Sullivan, William M. (1995), “Can We Still Stand By Words? Or: Why Rhetoric Needs a Pragmatic Turn”, *Argumentation*, Cilt 9, No 1, 59 – 73.

Sürmeli, Merve Nur ve Aslıhan P.Turan (2010), “Kıbrıs’ta Mülkiyet Sorunu: Loizidou ve Orams Kararları”, *BİLGESAM*, 12 Şubat.

Şen, Faruk (2005), *Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler*, Ankara, Ümit Yayıncılık.

Talmon, Stefan (2001), “The Cyprus Question Before the European Court of Justice”, *European Journal of International Law*, Cilt 12, Nu.4, 727 - 750.

Tangör, Burak (2008), *Avrupa Güvenlik Yönetişimi, Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Tocci, Nathalie (2012), “Regional Origins, Global Aspirations, The European Union as a global conflict manager”, Stephan Wolff ve Christalla Yakinthou (Der.), *Conflict Management in Divided Societies, Theories and Practice*, London ve New York, Routhledge, 135 – 151.

Toulmin, Stephen (1990), *Cosmopolis, The Hidden Agenda of Modernity*, New York, The Free Press.

Uslu, Nasuh (2001), “Kıbrıs Sorunu ve ABD”, İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efegil (Der.), *Avrupa Birliği Kısacasında Kıbrıs Meselesi, Bugünü ve Yarını*, Ankara, Ahsen Yayıncılık, 151 – 187.

Vardar, Deniz (2004), “Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri”, Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Basım, 439 - 450.

Visser, Jack L. (2011), *Turkey in Transition, EU Accession, Reunification and Foreign Policy*, New York, Nova Science Publishers.

Von Mises, Ludwig (2007), *Theory and History, An Interpretation of Social and Economic Evolution*, Auburn, Ludwig von Mises Institute, orijinal basım 1957.

Waltz, Kenneth Neal (1979), *Theory of International Politics*, Reading, MA: Addison-Wesley Pub.Co.

Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press.

Wichelns, Herbert A. (1995), “The Literary Criticism of Oratory”, *Readings in Rhetorical Criticism*, Derleyen: Carl R.Burgchardt, (1925); yeniden basım, State College, Pa.: Strate Publishing, 3 - 28.

Yakinthou, Christalla (2009), *Political Settlements in Divided Societies, Consociationalism and Cyprus*, New York, Palgrave Macmillan.

Yakinthou, Christalla (2012), “A never-ending Story, Cyprus”, Stephan Wolff ve Christalla Yakinthou (Der.), *Conflict Management in Divided Societies, Theories and Practice*, London ve New York, Routhledge, 233 – 249.

Yalvaç, Faruk (2010), “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, No 24, 3 – 32.

B. RESMÎ DOKÜMANLAR

AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, 2770’nci Konsey Toplantısı, Basın Bildirisi, Brüksel, 11 Aralık 2006.

AB Komisyonu, 2004 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, SEC(2004) 1201, COM (2004) 656 final, Brüksel, 06 Ekim 2004.

AB Komisyonu, 2006 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, COM (2006) 649 final, Brüksel, 08 Kasım 2006.

AB Komisyonu, 2011 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2011-2012, SEC (2011) 1201 eki, COM (2011) 66, Brüksel, 12 Ekim 2011.

AB Komisyonu, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Üyelik Başvurusuna Dair Teklifi – Alıntılar, doc/93/5, 30 Haziran 1993, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/enlargement_process/past_enlargements/eu10/op_06_93_en.htm, erişim tarihi: 08 Nisan 2012.

AB Komisyonu, Konsey Direktifi Teklifi, COM (2004) 466 final, 07 Temmuz 2004.

AB Komisyonu, SEC (89) 2290 final/2, Brüksel, 20 Aralık 1989, <http://aei.pitt.edu/4475/1/4475.pdf>, erişim tarihi 09 Nisan 2012.

AB Komisyonu, Türkiye Cumhuriyeti ile Yapılan Katılım Ortaklığındaki İlkeler, Öncelikler, Öncelikli Hedefler ve Şartlara İlişkin Konsey Kararı Teklifi, COM(2000)714 final, Brüksel, 08 Kasım 2000.

AB Komisyonu, Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi, No: 211 , 8 Kasım 2000, TC Dışişleri Bakanlığı Basın Bildirisi, Kasım 2000.

AB Konseyi, AET ve Kıbrıs Cumhuriyeti Arasındaki Ortaklık Anlaşmasının İkinci Faslına Dair Protokol Kararı, AT Resmî gazetesi, L 393/2, 19 Ekim 1987.

AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Brüksel, 24-25 Ekim 2002.

AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Dublin, 13-14 Aralık 1996.

AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Kopenhag, 12-13 Aralık 2002.

AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Lüksemburg, 12-13 Aralık 1997.

AB Konseyi, Başkanlık Bildirisi, Madrid, 15-16 Aralık 1995.

Avrupa Birliği Adalet Divanı, Meletis Apostolides v David Charles Orams ve Linda Elizabeth Orams Kararı, C-420/07, 28 Nisan 2009.

Avrupa Birliği Anlaşması ve Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Anlaşma, Lizbon, 13 Aralık 2007.

Avrupa Birliği, Türkiye'nin Katılım Ortaklığının Kabulüne Dair Basın Bildirisi, IP/01/332, Brüksel, 08 Mart 2001.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Demopoulos v Turkey ve Diğer 7 davanın Kabulüne İlişkin Kararı, 46113/99, 05 Mart 2010.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Loizidou v Turkey Kararı, 40/1993/435/514, 23 Mart 1995.

Avrupa Komisyonu, Kuzey Kıbrıs Türk Topluluğu İçin Yardım Programı, http://ec.europa.eu/enlargement/tenders/aid-programme-tcc/index_en.htm, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

Avrupa Konseyi, 29 Temmuz 1974 tarihli 573 sayılı kararı.

Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Anlaşma.

Avrupa Parlamentosu Oturum Tutanağı, AT Resmî Gazetesi C18, 23 Ocak 1995.

Avrupa Parlamentosu Oturum Tutanağı, AT Resmî Gazetesi, C 265/55, 13 Ekim 1980.

Avrupa Parlamentosu Oturum Tutanağı, AT Resmî Gazetesi, C 342/52, 17 Kasım 1983.

Avrupa Topluluğu ve Üye Devletleri Bildirisi, Brüksel, 21 Eylül 200, http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_5045_en.htm, erişim tarihi: 18 Mayıs 2012.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Genel Sekreterin Kıbrıs'taki Müzakerelerin Statüsüne Dair Değerlendirme Raporu, S/2012/149, 12 Mart 2012.

BM Annan Kıbrıs Planı, Kuruluş Anlaşması, 31 Mart 2004, <http://www.hri.org/docs/annan/>.

BM Genel Kurulu, 13 Mayıs 1983 tarihli, 37/253 sayılı Kararı.

BM Güvenlik Konseyi, 1062 sayılı Kararı, 28 Haziran 1996.

BM Güvenlik Konseyi, 1092 sayılı Kararı, 23 Aralık 1996.

BM Güvenlik Konseyi, 1117 sayılı Kararı, 27 Haziran 1997.

BM Güvenlik Konseyi, 1146 sayılı Kararı, 23 Aralık 1997.

BM Güvenlik Konseyi, 186 sayılı Kararı, 04 Mart 1964.

BM Güvenlik Konseyi, 367 sayılı Kararı, 12 Mart 1975.

BM Güvenlik Konseyi, 541 sayılı Kararı, 18 Kasım 1983.

BM Güvenlik Konseyi, 550 sayılı Kararı, 11 Mayıs 1984.

BM Güvenlik Konseyi, 649 sayılı Kararı, 12 Mart 1990.

BM Güvenlik Konseyi, 939 sayılı Kararı, 29 Temmuz 1994.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Daimi Temsilciliği, BM Genel Sekreterine Hitaben Birleşmiş Milletlere Sunulan 19 Aralık 2001 Tarihli, A/56/723-s/2001/1222 Sayılı Hafner, Pellet ve Crawford'ın Görüşlerini Öne Süren Mektup, 20 Aralık 2001.

Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, 1960.

Kıbrıs Cumhuriyetini Kuran Anlaşma, Garanti Anlaşması ve İttifak Anlaşması, Londra-Zürih, Şubat 1959.

T.C. Bakanlar Kurulu, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, T.C. Resmî Gazete, 24 Mart 2001, Sayı: 24352 Mükerrer.

Türkiye BM Daimi Temsilciliği, BM Genel Sekreterine hitaben Birleşmiş Milletlere Sunulan 05 Ekim 2001 tarihli, A/56/451-S/2001/953 sayılı Mendelson'un Görüşlerini Öne Süren Mektup, 09 Ekim 2001.

Türkiye-AB Ortaklık Konseyi, 1/95 sayılı Gümrük Birliğinin Son Safhasını Yürürlüğe Koyan Kararı, 06 Mart 1995, AB Resmî Gazetesi, L035, 13 Şubat 1996, P.0001 – 0047, 22 Aralık 1995.

Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması), 12 Eylül 1963, AT Resmî Gazetesi, C113/2, 24 Aralık 1973.

Türkiye-AET Ortaklık Anlaşması Katma Protokol, 23 Kasım 1970, AT Resmî Gazetesi, C113/17, 24 Aralık 1973.

C. İNTERNET VE YAZILI BASIN KAYNAKLARI

Badinter, Robert, “Turquie: paroles, paroles...”, *Le Monde*, 22 Ekim 2004.

Barber, Tony, “Van Rompuy against Turkey Membership”, *Financial Times*, 19 Kasım 2009.

Bilge, Ömer, 327 Rum’a 6 yılda 202 milyon lira tazminat, Lefkoşa, *Hürriyet Gazetesi*, 20 Nisan 2012.

Dubuisson, Martine, “Mode d’emploi à l’usage des Européens”, *Le soir*, 20 Kasım 2009.

Dubuisson, Martine, Jurek Kuczkiewicz ve Pascal Martin, “Verhofstadt : la Turquie mérite une consultation Union européenne - Le Premier ministre défend avec fougue l’ouverture des négociations avec la Turquie «La Turquie renforcera l’Europe» «Aucune gêne par rapport à Chypre»”, *Le Soir*, 23 Aralık 2004.

Ertan, Nazlan, “Letter Exchange: Ecevit Promises, Schroeder Welcomes”, *Hürriyet Daily News*, 06 Mayıs 1999, www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=letter-exchange-ecevit-promises-schroeder-welcomes-1999-06-05, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

Frenczi, Thomas, “L’Union veut offrir un « partenariat privilégié » à ses nouveaux voisins”, *Le Monde*, 15 Mayıs 2004.

Guillaume Perrier, “Turquie et Europe: l’intenable Position Française”, *Le Monde*, 8 Kasım 2009.

Harding, Luke ve Nicholas Watt, “Merkel will not seek deadline for Turkey to open ports to Cyprus”, *The Guardian*, 06 Aralık 2006, www.guardian.co.uk/world/2006/dec/06/turkey.eu?INTCMP=ILCNETTXT3487, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Harding, Luke ve Nicholas Watt, “Turkey’s EU Dream Dealt Double Blow as Chirac and Merkel Raise Doubts”, *The Guardian*, 27 Ağustos 2005. Bkz.: www.guardian.co.uk/world/2005/aug/27/turkey.eu, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Juppé, Alain, “L’âme de l’Europe”, *Le Monde*, 05 Mayıs 2004.

Lamassoure, Alain, “Jusqu’où: le débat interdit”, *Le Monde*, 09 Aralık 1999.

M. Fabius toujours hostile à la Turquie dans l’Europe, *Le Monde*, 03 Kasım 2004.

Moscovici, Pierre, “La clé de l’adhésion se trouve à Chypre”, *La Libération*, 13 Kasım 2009.

Nerbollier, Delphine, ” Merkel et Erdogan : je t’aime, moi non plus”, *Le Soir*, 30 Mart 2010.

Rocard, Michel ve Olivier Ferrand, “La Turquie a Sa Place Dans Une Europe Politique”, *La Libération*, 13 Kasım 2009.

Semo, Marc, “L’UMP ou la Démagogie de la Marche Turque”, *La Libération*, 04 Haziran 2009.

Tréan, Claire, “De Gaulle, Mitterrand, Juppé et Chirac ont plaidé pour l’intégration de la Turquie”, *Le Monde*, 07 Ekim 2004.

Volkery, Carsten, “Germany Greeted Sarkozy Victory: A Beacon of Hope for Europe?”, *Spiegel Online*, 07 Mayıs 2007, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/0,1518,384823,00.html>, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

AB’de Pozitif Gündem Başlıyor, *Hürriyet*, 18 Mayıs 2012.

Avoid confrontation, US tells Cyprus parties, *Hürriyet Daily News*, 17 Nisan 2012.

Background Note: Cyprus, <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5376.htm>, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

Berlin Rejects EU ‘Corrosion’, Merkel Slams Sarkozy’s ‘Club Med’ Plans, *Spiegel Online*, 06 Aralık 2007, www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-521743,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

BM, Kıbrıs’ı Bir Yıl Uykuya Yatırıyor, *Hürriyet Gazetesi*, 23 Nisan 2012.

BM’den Kıbrıs’a son 15 gün, *Hürriyet Gazetesi*, 28 Nisan 2012.

Cyprus Dispute, German Conservatives Welcome Turkey’s EU Threats, *Spiegel Online*, 20 Temmuz 2011, www.spiegel.de/.../cyprus-dispute-german-conservatives-welcome-turkey-s-eu-threats-a-775490.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Efforts to Reunite Cyprus, The Federal Government, Advanced Search, 11 Ocak 2011, www.bundesregierung.de/Content/EN/Artikel/_2011/01/2011-01-11-bkinzypem_en.html?nn=447030, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

EU and Cyprus: An Expert View Opinion of Professor M.H.Mendelson Q.C on the Application of “the Republic of Cyprus” to Join the European Union, http://www.mfa.gov.tr/eu-and-cyprus_an-expert-view.en.mfa, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

EU Needs Turkey to remain global force, says Gul. 09 Kasım 2010, <http://www.euronews.com/2010/11/09/eu-needs-turkey-to-remain-global-force-says-gul/>, erişim tarihi: 23 Nisan 2012.

Financial Times Deutschland, The World from Berlin: The Turkish Riddle, *Spiegel Online*, 08 Aralık 2006, www.spiegel.de/international/0,1518,druck-453319,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Franco-German Tensions Ease, Merkel and Sarkozy Find ‘Club Med’ Compromise, *Spiegel Online*, 04 Mart 2008, www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-539247,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Hristofyas: Sondaj sonuçları olumlu, *Hürriyet Gazetesi*, 28 Aralık 2011.

Kıbrıs görüşmelerinde AB dönem başkanlığı öncesinde sonuç çıkmadı, EurActiv, 25.04.2012, www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/kibris-gousrmelerinde-ab-donem-baskanligi-oncesinde-sonuc-cikmadi-025130, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

Kıbrıs Türk Topluluğunun ekonomik kalkınmasını geliştirmeye ve 2667/2000 sayılı Avrupa Yeniden İmar Ajansına ilişkin Konsey Direktifini güncellemeye yönelik mali destek aracı hakkında 389/2006 numaralı Avrupa Birliği Konseyi Direktifi, 27 Şubat 2006, Md.3.

KKTC Enformasyon Dairesi, Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Bağış: “Rum Yönetiminin Dönem Başkanlığı Sırasında Yeni Fasıl Açılmayacak”, 30 Nisan 2012. www.kktcenf.org/tr/index.asp?sayfa=haberdetay&newsid=4174, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

L'UDF croit tenir un nouvel argument pour obtenir un vote sur la Turquie à l'Assemblée, *Le Monde*, 15 Ekim 2004.

Reunif Cyprus main objective, Bağış says, *Hurriyet Daily News*, 06 Mart 2012.

Sarkozy Tackles Question During Diplomatic Tour, *Die Welt*, 25 Mayıs 2007, www.dw.de/dw/article/0,2557936,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Sarkozy, Türkiye’ye “Akdeniz Birliği” önerdi, *Hürriyet*, 08 Şubat 2007, www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=5915034, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

The World from Berlin, Angela Merkel’s ‘Privileged Provocation’ in Turkey, *Spiegel Online*, 30.03.2010, www.spiegel.de/international/europe/the-world-from-berlin-angela-merkel-s-privileged-provocation-in-Turkey-a-686485.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

TPAO, KKTC’de Shell’in 1973’te ‘petrol bulduğu karada’ sondaja başladı, *Hürriyet Gazetesi*, 27 Nisan 2012.

Turkey and the European Union, Obama Bashing in Bavaria and Paris, *Spiegel Online*, 07 Nisan 2009, www.spiegel.de/international/europe/0,1518,druck-617868,00.html, erişim tarihi: 27 Mayıs 2012.

Turkey says could annex North if Cyprus stays split, 04 Mart 2012, Reuters UK.
<http://www.uk.reuters.com/article/2012/03/04/uk-turkey-cypruidUKTRE8230IV20120304>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

Turkey says could annex north if Cyprus stays split, *Cyprus Mail*, 05 Mart 2012, erişim tarihi: 20 Ağustos 2012.

Turkey wants Cyprus deal in 2010 after Eroğlu win, Reuters UK, 18 Nisan 2010, <http://www.uk.reuters.com/article/2010/04/18/uk-cyprus-election-idUKTRE63H10A20100418>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

UN Chief calls of Cyprus Conference, *Hürriyet Daily News*, 23 Nisan 2012.

<http://britains-smallwars.com/cyprus/Davidcarter/UNFICYP.html>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

<http://bruxelles.blogs.liberation.fr/coulisses/2008/04/le-dput-ps-pier.html>, 15 Nisan 2008, erişim tarihi 17 Haziran 2010.

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?PO=TUR&NT=005&MA=999&CV=0&NA=Ex-46&CN=999&VL=1&CM=5&CL=ENG>.

<http://euobserver.com/enlargement/15270>, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

<http://euobserver.com/enlargement/15270>, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-08-188_en.htm, 18 Aralık 2012.

<http://oregonstate.edu/instruct/phl201/modules/Philosophers/Protagoras/protogoras.html> (erişim tarihi: 10 Aralık 2011).

<http://www.abhaber.com/arsiv/arsiv/merkel-ahde-vefa-ilkesine-sadik-kalacagiz-015461>, erişim tarihi: 18 Ağustos 2012.

<http://www.aspectsofcyprus.com/>, 17 Aralık 2012.

<http://www.bloomberg.com/news/2012-03-05/turkey-may-annex-north-cyprus-if-no-reunification-kibris-says.html>, erişim tarihi: 20 Ağustos 2012.

<http://www.cypriot.org.uk/Documents/Haber/Denktaş-BM-plani.htm>, erişim tarihi: 06 Mayıs 2012.

http://www.mfa.gov.tr/kuzey_kibris-turk-cumhuriyeti-hukumetinin_-ab-luksemburg-kararlari-hakkindaki-aciklamasi-_14-aralik-1997.tr.mfa, erişim tarihi: 09 Nisan 2012.

<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2012/03/08/bagis-ilhaki-opsiyon-olarak-dile-getirdim>, erişim tarihi: 19 Aralık 2012.

<http://www.cyrep.org/html/turkish/cesitli/index-4.html>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

<http://www.encyclopedia.com/topic/Rhetoric.aspx#1> (erişim tarihi: 03 Aralık 2011).

<http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/0076b966cf/Powers-and-functions.html>, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

http://www.europarl.europa.eu/intcoop/euro/jpc/turk/jistory2004_turkey_en.pdf, erişim tarihi: 01 Mayıs 2012.

<http://www.europeanvoice.com/article/imported/profile-turkey-s-mr-europe-nihat-akyol/45404.aspx>, erişim tarihi: 19 Ocak 2012.

<http://www.un.int/cyprus/pr1115.htm>, erişim tarihi: 19 Ocak 2012.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Retoriksel Eylem Perspektifinden Analizi

Özet

İlk olarak Aristo tarafından “dinleyiciyi ikna sanatı için gerekli araçları bulmak” şeklinde tanımlanan ve standartları geliştiren Retorik kavramı, bugüne kadar değişik anlam ve işlevlerde kullanılmıştır. Frank Schimmelfennig, bireylerin temelde rasyonalist düşündüğü ve hareket ettiği, toplumsal karar anlarında, içinde bulunduğu toplumun değer, kural ve normlarını stratejik amaçlı kullandığı, bununla birlikte, meşruiyet kazanmak maksadıyla söz konusu değer, kural ve normlara kendilerinin de uymaya mecbur olduğu varsayımından hareketle, bu kavramı eylem ile birleştirmiş ve Retoriksel Eylem olarak adlandırmıştır. Retoriksel Eylem, Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramının antitezidir. Schimmelfennig, Retoriksel Eylemin Avrupa Birliği'nin Doğu genişlemesi sürecini baştan sona açıklayabilen yegane kuram olduğunu öne sürmüştür. Bu bakış açısına göre, Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri kurumsal tartışmalarda sürekli olarak Avrupa Birliği'nin değer, kural ve normları ile bütünleştiklerini öne sürerek ve Avrupa Birliği içindeki genişlemeyi frenleyicilerin bencil tercihlerinin topluluk kurallarına ters düştüğünü ispat ederek, onları retoriksel tuzağa düşürmüş ve başlangıçtaki rasyonalist tercihlerini değiştirmeye ikna etmiştir. Bu tez, Retoriksel Eylemin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinin analizinde açıklayıcı bir araç olduğunu öne sürmektedir. Buna göre Türkiye, katılım sürecinde topluluk meşruiyet standartlarına dayanan argümanları stratejik olarak kullanmak yerine, çoğunlukla rasyonalist temelli bir lisan benimsemiştir. Avrupa Birliği üyesi ülke ve kurumlarındaki frenleyiciler Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların Kıbrıs sorununu bir çıkmaza sürüklemesine izin vermiş, Türkiye ve genişlemeyi destekleyicileri Türkiye için Katılım Müzakere Çerçeve Belgesinin yükümlülüklerinin yerine getirilmediği gerekçesiyle retoriksel tuzağa düşürmüş ve katılım sürecinin sonucunu bir belirsizliğe itmeyi başarmıştır.

Analysis of Accession Process of Turkey to the European Union from Rhetorical Action Perspective

Abstract

The concept of Rhetoric has been used in various means and functions since Aristotle first defined it as “finding means for the art of persuasion of an audience” and developed its standards. Frank Schimmelfennig combines this concept with action, and calls it Rhetorical Action, assuming that the individuals basically think and act rationally, and during social decision making, use the values, rules and norms of the society, in which they are, strategically, but at the same time, they themselves remain bound by these values, rules, and norms in order to gain legitimacy. Rhetorical Action is the antithesis of the Theory of Communicative Action of Jürgen Habermas. Schimmelfennig asserts that Rhetorical Action is the only theory that can explain the Eastern enlargement process of the European Union thoroughly. Within this perspective, Central and Eastern European Countries rhetorically entrapped the brakemen of enlargement by continuously advancing the idea at the institutional arguments that they have been integrated with the values, rules and norms of the European Union, and demonstrating that egoistic preferences of the brakemen contradict community rules, and thus persuaded them to change their initial rationalistic preferences. This thesis suggests that Rhetorical Action is a useful explanatory tool for the analysis of the accession process of Turkey to the European Union. In this view, during the accession process, Turkey, instead of strategically using arguments based on the community’s standard of legitimacy, mostly adopted a language dominated with rationalist grounds. Brakemen in the European Union member states and institutions let Greece and Greek Cypriots drive the Cyprus question into an impasse, and managed to put the outcome of the accession process in limbo by rhetorically entrapping Turkey and enlargement supporters, claiming that Negotiating Framework for Turkey requirements have not been met.